

**Збірник затверджено рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Протокол № 6 від 16.06.2022 року**

Рецензенти:

Катерина Гораши, старша наукова співробітниця лабораторії педагогічних інновацій Інституту педагогіки НАПН України, кандидатка педагогічних наук

Валентина Саюк, доцентка кафедри педагогіки і психології вищої школи НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидатка педагогічних наук

Укладачі:

Тетяна Бурласько, завідувачка кафедри економіки, підприємництва та менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Оксана Дубініна, доцентка кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Любов Мухіна, старша викладачка, методистка вищої категорії кафедри психології та особистісного розвитку, методистка вищої категорії кафедри економіки, підприємництва та менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, здобувачка ступеня доктора філософії в галузі психології

Організатор конференції: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Збірник містить матеріали за такими тематичними напрямками:

- Тренди, ризики та детермінанти соціально-економічного розвитку організації в умовах цифрової трансформації;
- Психологія нових можливостей: тренди наукової творчості сучасної молоді;
- Трансформація систем публічного управління та адміністрування і управління проектами в умовах війни та поствоєнний період;
- Пріоритетні напрями глобалізаційних змін у наукових дослідженнях молодих учених ДЗВО «Університет менеджменту освіти»;
- Спеціальна освіта та інклюзивне навчання: виклики та перспективи;
- Управління закладами освіти та педагогіка вищої школи в умовах глобальних викликів.

Наука і молодь – 2022: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених(м. Київ, 17 травня 2022 р.). К.: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2022. 551 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp>

Матеріали подано в авторській редакції. Висловлені у виданні думки належать виключно авторам. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ТРЕНДИ, РИЗИКИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Гненний А.	Сценарії розвитку глобального енергетичного ринку	10
Охримовська К.	Напрями вдосконалення управління персоналом підприємства (на прикладі ТОВ «Домінік»)	13
Дерискиба С.	Роль стратегії у забезпеченні діяльності підприємства	18
Касьяненко Є.	Використання принципів сунь-дзи в стратегічному управлінні	23
Семенцова К.	Justification of measures to motivate the staff	28

СЕКЦІЯ 2. ПСИХОЛОГІЯ НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: ТРЕНДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Алексеичук В.	Розвиток особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності	34
Бережна Ю.	Розвиток комунікативної культури особистості у підлітковому віці	38
Брант М.	Психологічні особливості впливу самооцінки особистості на шлюб	44
Булах К.	Професійне самовизначення молоді та діяльність психолога щодо її оптимізації	48
Васалатій С.	Розвиток комунікабельності у підлітків з низьким груповим статусом	53
Гега Ю.	Психологічні особливості формування мотиваційної сфери підлітків в умовах сімейного виховання	56
Дебеляк К.	Психологічні умови оптимізації міжособистісних стосунків молодших школярів	60
Забіяченко Н.	Розвиток самооцінки як чинник розладів харчової поведінки у жінок	72
Зозуля А.	Особливості консультування постпідлітків в умовах війни	77
Кістеня О.	Психологічні особливості нарцисичних проявів особистості в юнацькому віці	81
Лашкова О.	Особистісна тривожність як індикатор благополуччя у жінок	86
Левдик А.	Самоактуалізація як чинник психічного здоров'я особистості зрілого віку	92
Мальченко С.	Психологічні особливості самосприйняття жінок після розлучення	97

Охрімівська К.	Вплив тривожності на поведінку підлітків у конфліктній ситуації	100
Петров В.	Психологічні особливості розвитку творчого мислення в юнацькому віці	107
Резнікова Х.	Розвиток креативності особистості через засвоєння іноземної мови	112
Самородченко Г.	Психологічні особливості корекції агресивних проявів у військовослужбовців за контрактом	115
Таранова К.	Розвиток тілесного усвідомлення (інтероцепції) як чинник життєстійкості дорослої людини	118
Тітомир Ю.	Умови оптимізації морально-психологічного клімату в педагогічному колективі кафедри закладу вищої освіти	121
Ткаченко Н.	Особливості подружніх конфліктів В період адаптації до спільного життя	125
Туз О.	Стресові ситуації як чинник формування адиктивної поведінки у молоді	131
Шапошник І.	Особливості прояву тривожності у підлітків та шляхи її корекції	135
Шульга А.	Психологічні особливості задоволеності сімейними стосунками у міжетнічному шлюбі	139
Башлик А.	Психологічний супровід особистісного розвитку підприємців	146
Зігерт В.	Чинники психологічної готовності вчителя до емоційної підтримки учнів в умовах війни	151
Лієва Т.	Психологічні особливості особистісного розвитку майбутніх психологів в умовах воєнного стану	155
Кушнірук О.	Психологічні особливості становлення ідентичності майбутнього психолога у закладі вищої освіти	159
Логвин С.	Врівноваженість особистості як чинник благополучності шлюбних стосунків	164
Мазур С.	Сутність адаптації до навчання здобувачів вищої освіти	169
Михайлова Г.	Вплив дитячо-батьківських відносин на адаптацію дітей 3-4 років до дошкільної організації	174
Ріттмайер Ж.	Емпіричне дослідження особливостей «я-концепції» у юнацькому віці	177
Таранова В.	Психологічні особливості становлення емоційного інтелекту в учнів підліткового та юнацького віку	184
Шевеленко В.	Емпіричне дослідження особистісної тривожності та саморегуляції особистості дорослого віку в ситуаціях невизначеності	191
Алексеева С.	Психологічні особливості мотиваційно-потребової сфери працівників реабілітаційних центрів для залежних	196

Блажко О.	Оптимізація соціально-психологічного клімату у закладі ресторанного бізнесу	202
Васильєва Т.	Психологічні особливості синдрому «професійного вигорання» у педагогічних працівників	208
Віховська Л.	Особливості тілесного самосприйняття на харчову поведінку дівчат в юнацькому віці	214
Войненко А.	Психологічні особливості ставлення персоналу медичних організацій до інноваційних змін	217
Гаркава І.	Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти (на прикладі студентів ЗВО IV ступені акредитації в м. Києві)	231
Гороховська О.	Психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів у підлітковому віці під час навчання в школі-інтернаті	236
Діхтяр К.	Психологічні особливості ціннісно-потребнісної сфери у здобувачів вищої освіти	243
Козачок І.	Особливості розвитку творчої обдарованості дітей молодшого шкільного віку у процесі навчання	249
Копистира О.	Психологічні особливості міжособистісних конфліктів серед студенської молоді	254
Кудриницька Ю.	Позитивне мислення як фактор психологічного здоров'я особистості у юнацькому віці	260
Мельниченко А.	Психологічні особливості розвитку асертивності підлітків	265
Онищенко Т.	Психологічні особливості егоцентризму у дітей дошкільного віку	269
Сваток А.	Криза рольової ідентичності як чинник емоційного вигорання у молодих матерів	274
Свідницька К.	Особливості гендерних відмінностей прояву лідерських здібностей у студентів	280
Сорокін І.	Особливості профілактики хімічної адикції у підлітків	285
Степаненко Н.	Психологічні особливості самоактуалізації підлітка в умовах соціальних змін	289
Хьохнер О.	Соціально-психологічні аспекти еміграційної ситуації та її впливи на розвиток внутрішньо-особистісного конфлікту	293
Чубова О.	Психологічні особливості формування сприятливого соціально-психологічного клімату у студентській групі внз	298
Покровська К.	Кроки щодо повернення громадян до України	303
Чорна Ю., Чаус Г., Романець О., Кочерга Є.	STEM-освіта як основа розвитку наукової творчості особистості	309
Бабенко М.	Онлайн майстер-клас з виготовлення горщиків для мікрозелені	312

Варченко О.	Екотехнологія утилізації «Varalex technology»	314
Гончаренко Н.	Ліхеноіндикація екологічного стану повітря дарницького району м. Києва з використанням мікробіологічних методів	316
Кочеткова-Бондаренко С.	Соціальний некомерційний стартап із зовнішнім фінансуванням «ВАМ»	317
Мельник Д.	Видобуток екологічних чорнил з гал	319
Astakhova O.	Theoretical approaches in the study of codependent relationship	321

СЕКЦІЯ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Абалмасова В.	Екологічні наслідки воєнного конфлікту в Україні	327
Білик Г.	Оптимізація управління закладом охорони здоров'я на основі статистичних методів	329
Белоусова С.	Технологія реалізації методу проєктів в освітній діяльності	335
Боголепова А.	Зміни системи публічного управління в умовах війни та поствоєнний період	342
Вашуленко О.	Законодавчі аспекти освітнього процесу у період воєнного стану	345
Дяденко М.	Удосконалення механізмів співпраці органів влади з інститутами громадянського суспільства	350
Красько Т.	Громадянське суспільство в умовах воєнного конфлікту	353
Куракіна В.	Розвиток іт-індустрії в Україні в умовах воєнного стану	358
Курилич Ю.	Особливості проєктної діяльності благодійної організації (на прикладі благодійної організації «Благодійний фонд «Перлина Дністра»»)	361
Майборода І.	Особливості просування послуг б'юті-індустрії в умовах нової нормальності	366
Мельник О.	Омбудсмен із питань охорони здоров'я як фактор гарантування прав людини в умовах медичної реформи в Україні	370
Михайленко М.	Організація протиепідемічного захисту військовослужбовців в умовах війни	376
Прокопова В.	Лідерство та інновації в організації діяльності центрів надання адміністративних послуг	380
Тригубенко М..	Принципи «Agile» в управлінні ІТ-проєктами в сфері інтернет-продаж	388

Черевко О.	Особливості трансформації української системи публічного управління та адміністрування у сфері управління земельними ресурсами у контексті глобалізації	392
Шкарбан В.	Стратегічне управління системою охорони здоров'я в контексті сучасних реформ в Україні	398
Щиріна І.	До питання протидії корупції у сфері здійснення закупівель медичних препаратів	404

СЕКЦІЯ 4. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ УЧЕНИХ ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»

Аниськійна С.	І. Кант і війна в Україні	410
Волгіна Н.	Вплив віртуальних лабораторій на формування професійної компетенції майбутніх електромеханіків	415
Гусарчук Л.	Фундаментальні принципи глокалізації, як оптимізаційного інструменту технологій управління проектами в умовах війни та поствоєнний період	419
Дерека К.	Особливості використання інформаційно-комунікативних цифрових технологій при вивченні іноземної мови у закладах фахової передвищої освіти	424
Єщенко М.	Громадянські компетентності у контексті професійного розвитку педагогічних та управлінських кадрів	430
Квятковська А.	Особливості використання цифрових технологій в процесі викладання дисциплін напрямку «Телекомунікації»	434
Кулик І.	Вплив міжнародної гуманітарної допомоги для забезпечення національної безпеки	439
Мартиненко К.	Напрями професійної підготовки майбутніх електромонтерів з ремонту та обслуговування електроустаткування в навчально-практичних центрах зп(пт)о у контексті вимог сучасного ринку праці	444
Попович Я.	Конструктивна копінг-поведінка як головна умова долання складних життєвих обставин	448
Чекшутріна А.	Актуальні проблеми трансформації системи публічного управління у сфері захисту бізнесу в умовах війни	450
Чмир С.	Проблема розвитку обдарованості вихованців у закладах позашкільної освіти	456

СЕКЦІЯ 5. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА ТА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Каптьол О.	Формування навчальної мотивації у дітей зі зниженим слухом молодшого шкільного віку	463
Храпач К.	Особливості розвитку комунікативної компетентності у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня	468

СЕКЦІЯ 6. УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Агоева Я.	Теоретичні особливості підготовки фахівця до духовного виховання дітей молодшого шкільного віку в недільних школах	474
Балюк Р.	Використання методів приватної детективної діяльності в системі безпеки закладів початкової освіти	477
Бачурська Т.	Розвиток організаційної культури керівника закладу загальної середньої освіти	483
Башлик А.	Особливості розвитку педагогічних здібностей майбутнього фахівця у процесі професійної діяльності	486
Близнюк Н.	Технологія використання особистісно орієнтованого підходу у фаховій підготовці майбутніх економістів	490
Даніленко Т.	Особливості формування ціннісних взаємин викладачів і студентів в магістратурі	495
Килюх А.	Теоретичні аспекти підготовки майбутніх фахівців до духовно-морального виховання в християнському таборі	498
Саченко Н.	Історичні особливості функціонування у вітчизняній педагогічній думці системи християнських цінностей	507
Шульга В.	Підготовка фахівця до інтеграції християнських цінностей в освітній процес	513
Притула С.	Інформатизація управлінської діяльності керівника закладу загальної середньої освіти	517
Свястин С.	Шляхи ефективної підготовки майбутніх фахівців до викладання християнської етики в старшій школі	524
Тимошко Г.	До проблеми підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти на засадах організаційної культури	530
Усік І.	Системний підхід до моделювання розвитку антикризового менеджменту керівників закладів освіти	536

Шолох О.	Підготовка майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури на засадах культурологічного підходу	540
Боровик А.	Формування національно-патріотичного виховання молоді закладів професійної (професійно-технічної) освіти (на прикладі викладання дисципліни «Історія» в українських групах Республіки Польща)	545

СЕКЦІЯ 1.
**ТРЕНДИ, РИЗИКИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

А. В. Гненний,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи МОБМ-
20-Г1 спеціальності 073
«Менеджмент» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. І. Бурлаєнко,
завідувач кафедри економіки
підприємства та менеджменту
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат
педагогічних наук, доцент,
м. Київ, Україна

СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ

Уряди країн почали давати сміливі обіцянки щодо подолання економічних наслідків пандемії та планування відновлення бізнес середовища. Фіскальні стимули у відповідь на Covid-19 та щорічні інвестиції в низьковуглецеву енергетику необхідні для підтримки пом'якшення наслідків глобального потепління у відповідності з цілями Паризької угоди. Необхідно створювати робочі місця та стимулювати інновації за рахунок інвестицій у технології чистої та відновлюваної енергії, що безпечно для клімату.

Протягом останніх чотирьох десятиліть швидке зростання попиту на енергію у світі в основному задовольнялося за рахунок викопного палива. Нафта, вугілля, природний газ, гідроелектроенергія, ядерна енергія та відновлювані джерела енергії становили 33,6%, 27,2%, 23,9%, 6,8%, 4,4% та 4% світового споживання первинної енергії у 2018 році відповідно. З іншого боку, на викопне паливо припадало 84,7% світового споживання первинної енергії у 2018 році [1].

Глобальні соціальні, економічні, політичні, екологічні та технологічні зміни створюють принципово інший погляд на міжнародні енергетичні ринки. Очікується, що майбутнє буде характеризуватися революційним спадом попиту на нафту та сланцевий газ та зростанням попиту на відновлювані ресурси, швидким технологічним розвитком, меншим приростом населення, зростанням частки відновлюваних джерел енергії у світовому кошику первинної енергії, поширенням планів декарбонізації, зростанням урбанізації, зміною економічних та політичних блоків влади, зміною клімату та пов'язані з цим екологічними проблемами.

Економічне зростання є одним з основних чинників попиту на енергію. Більш високе економічне зростання, як правило, пов'язане з вищим попитом на енергію, а отже, і з необхідністю збільшення пропозиції.

Розвиток технологій у сфері відновлюваних джерел енергії призвів до значного збільшення її частки у всьому портфелі первинної енергії світу. Відновлювані джерела енергії сприяють скороченню викидів парникових газів протягом наступних десятиліть. Частка відновлюваних джерел енергії у загальному споживанні первинної енергії у світі буде зростати з 9,5% у 2015 році до 63% у 2050 році [2].

Одним з найважливіших аспектів при вивченні глобального енергетичного ринку є тема трансформації цього ринку, а також основних проблем та тенденцій цих змін. Енергетична система в умовах глобалізації вимагає швидких, негайних і постійних змін. Для правильної реалізації цих змін розробляють різні енергетичні сценарії.

Енергетичні сценарії є корисним інструментом для експертів галузі, урядовців, наукових співробітників та широкої громадськості для прийняття ними політичних рішень, планування та інвестиційних рішень. Енергетичні прогнози мають певні відмінні характеристики порівняно з багатьма іншими галузевими прогнозами [3].

По-перше, енергія використовується у всіх галузях економіки. Наприклад, опалення, кондиціонування, заправлення автомобілів, запалювання світла в

школах та лікарнях, або живлення комп'ютерів - усі ці види діяльності та багато інших потребують енергії в тій чи іншій формі.

По-друге, енергетична інфраструктура має тривалий термін служби. АЗС, електростанції, що працюють на вугіллі, лінії електропередач або установки для зрідження природного газу побудовані на тривалі десятиліття.

По-третє, енергія пов'язана взаємодією із Землею та людським середовищем як локально, так і глобально. CO₂, що виділяється при спалюванні викопного палива, виток метану з систем природного газу, вплив на землю внаслідок великих проектів гідроенергетики та освоєння нафтових пісків, вплив на здоров'я від забруднення повітря - це лише деякі приклади впливу енергоспоживання.

Для стимулювання економічної активності та її суттєвого відновлення знадобляться інвестиції. Зосередження на декарбонізації енергетичного сектора, який наразі відповідає за приблизно дві третини викидів парникових газів у всій економіці першочерговий пріоритет, який зазначено у багатьох національних стратегії розвитку країн. Уряди відграватимуть ключову роль у мобілізації приватних інвестицій, спрямовуючи стимули у спеціальні механізми державного фінансування.

Список використаних джерел

1. BP Statistical Review of World Energy 2019 | 68th edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>
2. The role of renewable energy in the global energy transformation [Електронний ресурс]. – Science Direct – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211467X19300082>
3. Програма переходу на чисту енергію [Електронний ресурс] IEA - Режим доступу: <https://www.iea.org/areas-of-work/programmes-and-partnerships/clean-energy-transitions-programme>

К. А. Охрімовська,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи УПБМ-
20-Г1 спеціальності 051 «Економіка»
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

В. В. Іванова,
професор кафедри економіки,
підприємництва та менеджменту
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», доктор
економічних наук, професор,
м. Київ, Україна

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ДОМІНІК»)

Активний перехід на сучасні європейські методи роботи, активізація науково-технічного прогресу, збільшення питомої ваги наукомістких технологій, цифровізація бізнес-процесів підприємств та соціально-економічної діяльності держави зумовлює формування, відповідно, нових вимог до професійних здібностей та навичок персоналу, потребує вдосконалення системи управління персоналом на підприємствах, який є одним з головних чинників виробництва продукції, що підкреслює актуальність теми дослідження.

Метою дослідження є визначення напрямів вдосконалення управління персоналом підприємства є визначення напрямів удосконалення управління персоналом підприємства.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:
(Представлено на слайді)

- ознайомитися зі сутністю поняття «персонал» та системою управління ним на підприємстві;
- розглянути методичні підходи до оцінки ефективності управління

персоналом;

- ознайомитися з підходами до мотивації праці в системі управління

персоналом;

- надати характеристику господарської діяльності ТОВ «Домінік»;
- здійснити оцінку ефективності управління персоналом на підприємстві;
- провести аналіз системи мотивації праці персоналу;
- запропонувати шляхи підвищення ефективності використання персоналу;
- визначити напрями вдосконалення механізму мотивації праці на підприємстві.

підприємстві.

Об'єктом дослідження є господарська діяльність ТОВ «Домінік».

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та прикладних аспектів удосконалення управління персоналом на підприємстві.

Відповідно до поставлених завдань визначено сутність персоналу та системи управління ним на підприємстві, висвітлені методичні підходи до оцінки ефективності управління персоналом, розглянуто аспекти мотивації праці в системі управління персоналом.

Дослідивши, відповідно до завдань, діяльність ТОВ «Домінік», можна зробити висновок, що підприємство пропонує широкий та різноманітний асортимент кондитерських виробів. Обсяги виробництва та реалізації продукції на ТОВ «Домінік» за 2018-2020 рр. збільшувалися внаслідок того, що підприємство розширює свої ринки збуту, збільшує експорт продукції.

Однак, аналіз показників стану основних засобів ТОВ «Домінік», свідчить про незадовільний рівень їх придатності до виробничого процесу, що негативно впливає на продуктивність праці. Матеріально-технічна база підприємства протягом останніх років майже не оновлюється, хоча динаміка фондівіддача свідчить про ефективне використання наявних основних засобів внаслідок більш швидкого темпу зростання обсягів реалізованої продукції порівняно з середньорічною вартістю основних засобів.

Підприємство є достатньо забезпеченим оборотними активами, а дослідивши оборотність оборотних активів, можна зробити висновок, що

спостерігається стійка тенденція до прискорення їх оборотності, що свідчить про ефективне їх використання.

Загалом господарська діяльність ТОВ «Домінік» здійснюється ефективно, адже його фінансовим результатом є прибуток, що з кожним роком збільшується. У 2020 р. чистий прибуток становив 45 млн. 042 тис. грн. Збільшення чистого прибутку підприємства свідчить про те, що стан підприємства є достатньо стійким. Про ефективну господарську діяльність підприємства також свідчить збільшення показника рентабельності реалізації.

Щодо ефективності управління персоналом ТОВ «Домінік», то у цілому впродовж періоду, що аналізується, на підприємстві спостерігалася досить нестабільна ситуація стосовно сталості кадрів. Про це свідчить високий коефіцієнт плинності персоналу. Основними причинами є незадоволення працівників існуючою системою матеріального та нематеріального стимулювання праці та зміни в організації виробництва і праці. У 2020 р. на ТОВ «Домінік» працювало 706 працівників.

У аналізованому періоді відбулося зменшення обсягу відпрацьованого робочого часу. Наявні необґрунтовані втрати робочого часу внаслідок переведення працівників на неповний робочий день (тиждень), відпусток без збереження заробітної плати за згодою сторін та з інших причин, що, зокрема, було пов'язано з пандемією, рівнем захворюваності, плинністю кадрів.

Результати оцінки показників ефективності використання персоналу ТОВ «Домінік» показали, що у 2020 р. середньорічний виробіток одного працівника зріс порівняно з попередніми роками. Так, він збільшився порівняно з 2018 р. більше ніж у два рази, а порівняно з 2019 р. – більше ніж у півтора рази. Збільшення виробітку свідчить про ефективне використання персоналу і відбулося переважно через більш швидкий темп зростання обсягів реалізації продукції порівняно з загальною кількістю відпрацьованих людино-годин.

На ТОВ «Домінік» збільшився фонд заробітної плати переважно завдяки збільшенню фонду додаткової заробітної плати, що є позитивним аспектом матеріальної мотивації, але плинність кадрів свідчить про потребу

вдосконалення всієї системи мотивації. На підприємстві використовують такий спосіб мотивації як оплата навчання та підвищення кваліфікації співробітників, але обсяг витрат у цьому напрямі зменшується. Хоча на підприємстві впроваджені методи нематеріальної мотивації праці, але вони потребують суттєвого розширення. Існує проблема з кар'єрним ростом.

Дослідивши господарську діяльність ТОВ «Домінік», оцінивши ефективність управління персоналом та провівши аналіз результатів діяльності підприємства, були виявлені наступні проблеми: значна плинність персоналу; низький рівень мотиваційного механізму; зменшення фонду відпрацьованого робочого часу.

Для вирішення даних проблем запропоновані напрями та шляхи вдосконалення управління персоналом. Воно передбачає підвищення ефективності його використання через зростання продуктивності праці. Для цього для ТОВ «Домінік» запропоновано покращити використання робочого часу, зокрема ліквідувати втрати робочого часу через простой обладнання завдяки перегляду договорів із постачальниками та введення штрафних санкцій за невчасну доставку сировини, що спричиняє простій на підприємстві. Відповідно до цього та внаслідок усунення інших економічних причин можливо ліквідувати невідпрацьований час у зв'язку з переведенням працівників на неповний робочий день. Крім того, пропонується зменшити неявки у зв'язку з відпустками без збереження заробітної плати за згодою сторін. Запропоновано скоротити втрати робочого часу через неявки у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, для чого керівництву підприємства слід виконати низку заходів. Зокрема, заздалегідь подбати про опалення в приміщеннях, де безпосередньо відбувається виробництво та забезпечити персонал необхідними лікарськими засобами з метою профілактики від гострих респіраторних захворювань у зимову пору року. Використання запропонованих шляхів для підвищення ефективності використання робочого часу дозволить збільшити відпрацьований час майже на 60 тис. людино-годин, що забезпечить збільшення продуктивності праці одного працівника на 14,4 тис. грн.

Для зростання ефективності використання персоналу запропоновано підвищити технічний рівень виробництва завдяки оновленню обладнання для виробництва продукції, а саме: встановити тістомісильні машини «Прима-100» і «Прима-160Н» та змішувачі МВ-6, МВ-35М, що забезпечить збільшення обсягів виробництва, насамперед, таких видів продукції як печиво, снеки та вафлі. Оновлення обладнання дозволить підприємству підвищити обсяги виробництва і реалізації на 14,5 %, а середньорічний виробіток одного працівника збільшиться на 77,1 тис. грн. Завдяки впровадженню запропонованих заходів, середньорічний виробіток одного працівника збільшиться на 91,5 тис. грн., у тому числі внаслідок ліквідації втрат робочого часу - на 14,4 тис. грн. і внаслідок оновлення основних засобів – на 77,1 тис. грн.

Одним зі шляхів підвищення продуктивності праці на підприємстві є вдосконалення планування робочого часу менеджерів усіх рівнів, у тому числі керівництва, та інших фахівців завдяки використанню метода «Альпи».

Запропоновано алгоритм для комплексного та системного впровадження запропонованих і майбутніх резервів підвищення продуктивності праці.

Для покращення управління персоналом підприємству запропоновано напрями вдосконалення механізму мотивації. Для цього визначено основні завдання системи оплати праці, умови забезпечення її ефективності. Сформульовано основні вимоги до мотиваційному механізму ТОВ «Домінік». Запропоновано проводити систематичне дослідження задоволеності працівників умовами та мотивацією праці. Для підвищення мотивації праці на ТОВ «Домінік» необхідно запровадити: преміювання за перевиконання плану виробництва, заохочення додатковим вільним часом, надання позичок за зниженою ставкою, оплату курсів (тренінгів), страхування життя і здоров'я, оплату медичних послуг, підтримку традицій. Необхідно на підприємстві застосовувати методи нематеріальної мотивації, а саме запровадити наступні заходи: визнання заслуг працівника у вигляді похвали, подяки; поздоровлення зі знаменними датами: ювілеї, день народження, день весілля, народження дитини; створення «вітрини успіхів» – дошка пошани, на якій вивішують результати

роботи і прізвища найкращих працівників; присвоєння внутрішніх звань: «Найкращий кондитер», «Найкращий бухгалтер» тощо. Запропоновано більше уваги приділити кар'єрному зростанню співробітників, активізувати оплату навчання персоналу.

Успішне впровадження наданих пропозицій забезпечить покращення управління персоналом підприємства, активізацію і подальший розвиток його діяльності, зростання обсягів реалізації, підвищення конкурентоспроможності.

Софія Дерискиба,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, групи ПТБД-18-Д2 спеціальності 076

«Підприємництво, торгівля, біржова діяльність» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

В. В. Іванова,

професор кафедри економіки,
підприємництва та менеджменту

ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», доктор
економічних наук, професор,

м. Київ, Україна

РОЛЬ СТРАТЕГІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Орієнтуючись на економічну ситуацію у світі, можемо зробити висновок, що будь-якому підприємству досить важко здійснювати свою діяльність у таких умовах. Отже, вона повинна бути спрямована на розробку заходів для досягнення поставлених цілей, які включатимуть в себе формування технічного, фінансового та трудового потенціалів. Саме вони особливо важливі для стратегічного управління, суть якого полягає у визначення сфери діяльності підприємства, а також створення і досягнення довготермінових цілей з урахуванням змін у навколишньому середовищі.

Найголовнішим завданням розвитку сучасної економіки України є створення належних умов для ефективного переходу до ринкових відносин. Наявна постійно зростаюча вимога стрімкого розвитку виробництва, вдосконалення управлінських відносин та перегляд застарілих систем.

Для розв'язання проблем, які пов'язані безпосередньо з забезпеченням нормальних умов праці підприємства, необхідно застосування методів стратегічного управління. Саме стратегія підприємства лежить в основі стратегічного планування, завдяки якому на підприємстві застосовується комплекс дій для розв'язання проблем, впроваджується використання нових технологій, розвиток маркетингу, вдосконалення структури керування підприємством, а також зосередження на створенні кваліфікованого персоналу.

Фундаментальною задачею стратегічного управління є забезпечення взаємозв'язку місії з основними цілями організації в умовах змінного економічного середовища.

Через постійне відтворення процесів реформування економіки в Україні складається нова система господарювання, до якої входять різноманітні відносини, суть яких полягає у створенні нових підприємств та організацій, нових сфер діяльності, пошук переваг для суб'єктів підприємництва.

Метою дослідження є висвітлення актуальності та важливості стратегії у будівництві підприємницької діяльності.

«Управління змінами включає рішення про застосування різноманітних підходів і способів втручання, які допомагають правильно розпочати, систематично вести роботу, справлятися з спротивом, забезпечувати підтримку та здійснювати потрібні зміни.» [2, с. 50].

Для успішної реалізації бажаних проєктів на підприємстві необхідно проводити реорганізацію на виробництві, адже саме зміни передбачають вихід на нові технології, пошук оптимізації виробництва. Планування діяльності не можливе без коригування відповідно до ситуації у зовнішньому середовищі, адже будь-якій процес несе за собою новий етап. Проведення стратегічних змін має становити єдиний процес їх реалізації. Для полегшення впливу змін при

організації процесу виробництва потрібно опрацювати основні етапи: аналіз поточної ситуації; аналіз чинників ситуації; вибір стратегії зміни; управління зміною, контроль за впровадженням. Впровадження стратегічних змін лежить у фундаменті компонентів стратегічного управління, і саме тому кожен крок, який спрямований на формування стратегії, повинен бути націлений на можливість реалізації.

«Стратегія потрібна організаціям для досягнення життєздатного паритету між зовнішнім середовищем і їх внутрішніми можливостями.» [2, с. 100].

Саме зовнішнє середовище є джерелом, яке насичує організацію ресурсами, які забезпечують підтримку її внутрішнього потенціалу на необхідному рівні. Організація постійно оточена зовнішнім середовищем, саме тому відбувається обмін змін, які забезпечують можливість виживання. При цьому необхідно враховувати, що ресурси зовнішнього середовища обмежені, і на них претендують багато інших організацій, саме тому постійно присутній ризик втратити необхідні ресурси. Це призводить до втрати потенціалу та інших негативних наслідків для організації. Головною місією стратегічного управління є створення взаємодії між організацією та середовищем, яке буде сприяти підтриманню потенціалу на необхідному, для досягнення цілей, рівні. Саме такі дії дають можливість для розвитку у довгостроковій перспективі. «Вона (стратегія) містить у собі цілі, поставлені перед організацією, та стратегічні концепції, необхідні для досягнення цих цілей.» [2, с. 100].

Для того, щоб забезпечити стабільну діяльність підприємства, воно повинно поставити перед собою цілі, які сприятимуть стабільному розвитку підприємству. Також при цьому цілі повинні діяти у комплексі з методами, саме в такому тандемі є можливість забезпечення успішної діяльності організації.

«Наявність стратегії дозволяє організації забезпечити відповідність прийнятих щодня рішень і виконуваних дій довгостроковим устремлінням та інтересам організації. Відсутність стратегічної спрямованості може призвести до втрати можливостей та непродуктивних зусиль у хибних напрямках.» [2, с. 101].

Однією з головних функцій стратегічного управління є стратегічний аналіз. Саме завдяки йому можна активно досліджувати конкурентну динаміку галузі, що сприяє передбаченню подальших кроків, які необхідно підредагувати з урахуванням актуальних переваг та можливостей. Саме аналіз середовища регулює розробку процесів, які потребують дослідження дій, які відбуваються в середовищі, оцінку факторів та пошуку балансу між сильними та слабкими сторонами підприємства, а також оцінка можливих загроз зовнішнього середовища.

«Кожна організація має свою індивідуальну стратегію. В організацій з чітко визначеною або унікальною стратегією більше шансів бути успішними в майбутньому.» [2, с. 103].

Згідно з цією тезою можна зрозуміти, що саме стратегічне планування є важливим аспектом для діяльності кожного підприємства, бо саме від нього залежить його майбутнє положення серед конкурентів. Дуже багато керівників не усвідомлюють важливість стратегічного планування, адже основною загрозою, яка може призупинити розвиток бізнесу - це відсутність стратегічних орієнтирів.

«У кожній конкретній ситуації управлінці повинні враховувати конфліктуючі вимоги двох різних типів стратегій і знаходити найоптимальніший для організації баланс, сфери її діяльності та навколишнього середовища.» [2, с. 109].

Аналізуючи будь-який управлінський процес розуміємо, що для пошуку оптимального варіанту потрібно проводити аналіз середовища, адже саме з урахуванням змін в ньому відбувається будівництво стратегій. Структура організації вимагає постійного коригування будь-яких виробничих процесів, саме тому необхідно приймати комплексні заходи, які здатні змінюватись у процесі роботи.

«Стратегічне мислення і прийняття стратегічних рішень є глибоко творчим процесом, що зачіпає складні багатфакторні проблеми, які важко

структуруються і формалізуються. Тому стиль цього процесу унікальний для кожного об'єкта управління і для різних ситуацій.» [2,с.118].

Творчість – запорука успішної реалізації всіх бізнес-ідей підприємства, це постійний пошук чогось нового, нестандартного, але в той час саме завдяки стратегії враховуються усі можливі ризики. Пошук нових методів виробництва, процесу збуту, вихід на новий ринок, розширення номенклатури продукції – це все працює у тандемі творчості та стратегічного планування.

Як висновок хочу зазначити, що доречним результатом стратегічного планування є такі зміни в організації, як: ліквідація нерентабельного виробництва, створення нової продукції та розширення асортименту згідно вимог споживачів, диверсифікація виробництва, а також створення нових ринків збуту. Ці зміни спрямовані на те, щоб існування організації було стабільним та ефективним, але вони повинні бути запланованою реакцією на майбутню динаміку навколишнього середовища, спрямовані на орієнтацію майбутньої динаміки навколишнього середовища, а не вимушеною реакцією на події, які вже певним чином вплинули на виробництво.

Список використаних джерел

1. Іванова В.В. Планування діяльності підприємства: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 472 с.
2. Тертичка В.В. Стратегічне управління : підручник. К. : “К.І.С.”, 2017. 932с.

Єгор Касьяненко,

здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, групи ПТБД-
18-Д2 спеціальності 076

«Підприємництво, торгівля, біржова
діяльність» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

В. В. Іванова,

професор кафедри економіки,
підприємництва та менеджменту
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», доктор
економічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ СУНЬ-ДЗИ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Час, коли в Україні присутня нестабільна військово-політична ситуація, є надзвичайно важким для діяльності будь-якого підприємства. Натомість перспективи, що відкриваються у майбутньому перед українським бізнесом, є надзвичайно великими.

Інтеграція України з Європейським Союзом (ЄС) сприятиме розвитку економічних відносин, що у свою чергу дозволить підприємствам вийти на нові ринки збуту, а отже сприятиме нарощуванню виробництва. Збільшення імпорту з країн ЄС сприятиме посиленню конкуренції. Як наслідок, перед підприємствами постане завдання - посилити власні конкурентні переваги. Нові виклики для українського бізнесу підвищують важливість більш ретельного підходу до стратегічного управління підприємством.

У пошуках нових принципів, що стосуються стратегічного управління слід звернути увагу на країну, що має одну з найбільших економік світу. «За обсягом експорту Китай посідає перше місце в світі, за розміром ВВП і загальним обсягом зовнішньої торгівлі – друге.» [2] Виявляється, що китайці практично не мають

інтересу до сучасних теорій стратегій, а зазвичай користуються давніми здобутками, власного народу. Їхня думка зводиться до наступного: «все, що можна було написати про стратегії, вже написано тисячі років тому». [3, с.4] Однією з видатних та найдревніших таких праць є стародавній трактат «Мистецтво війни», що об'єднує у собі 13 принципів ведення війни, авторство якого приписується видатному китайському мислителю і стратегу Сунь-дзи.

Метою даної роботи є оцінка можливості застосування військових принципів Сунь-дзи у стратегічному управлінні підприємства.

Суть першого принципу – *«Той, хто перед боєм у штабі ретельно аналізує його можливий розвиток, має більше шансів перемогти. А хто не мав успіху в попередніх штабних розрахунках, програє січу ще до початку... Той, хто не планує, прирікає себе на очевидну поразку.»* [3, с.8].

Планування відіграє ключову роль під час стратегічного управління. Загалом планування зводиться до: визначення цілей підприємства, засобів для їх реалізації, а також ресурсів, які будуть задіяні для досягнення цих цілей. Дійсно, для досягнення певної мети будь-яка ідея повинна бути всебічно розглянута. При цьому варто врахувати всі позитивні та негативні чинники, які можуть вплинути на її реалізацію. Важливим є попередній ретельний аналіз будь-якої діяльності, який дозволить знизити ризики провалу певної діяльності та завчасно визначити методи їх нівелювання.

Суть другого принципу *«... а ще треба поррахувати витрати — як удома, так і за польових умов: зокрема, на закордонних посланців, а також видатки на такі матеріали, як клей, лак, ремонт колісниць та зброї. Тільки коли ти маєш на руках 1000 шматків срібла щодня, можеш мобілізувати військо.»* [3, с.9].

Співставлення реальних можливостей компанії з її ресурсами - є одним із ключових завдань під час стратегічного управління. Часто компанії ставлять перед собою цілі, які не можуть реально досягти у повній мірі. Це призводить до того, що ресурси безглуздо втрачаються. У такому випадку компанія не досягає поставлених цілей, а також втрачає безповоротно ресурси, які могла б

використати для реалізації більш правильних та реальних завдань. Отже, перед прийняттям рішення варто аналізувати цілі щодо можливості їх реалізації та наявності власних ресурсів.

Суть третього принципу – *«І тому неперевершена військова стратегія – зруйнувати плани й стратегії супротивника, децю слабша – атакувати ворожі союзи та сув'язі; ще гірша – нападати на армію ворога; і найгірша –кидатися на укріплені мурами міста»* [3, с.10].

На думку мислителя найкращим і найбільш професійним методом боротьби із ворогом (у нашому випадку з конкурентом) є руйнування його планів на початку їх зародження. Дійсно компанія менше витратить власних сил та ресурсів, якщо дізнається про плани конкурента та зруйнує їх на тій стадії, коли вони ще не укріпилися. Така позиція є більш доцільною, ніж боротися вже не з одним конкурентом, а ще з його партнерами. Варто зауважити, що дізнатися про плани та стратегії конкурента найбільш важко, ніж в інших випадках, коли вони стають явними, але така тактика дозволяє ефективно конкурувати на ринку.

Суть четвертого принципу – *«... майстер бою обирає позицію, де поразка неможлива, й не марнує свого шансу взяти гору над супротивником. А отже, успішна армія вступає в бій тільки після того, як забезпечить собі умови для тріумфу...»* [3, с.12].

Тут можна порівняти «бій» із виходом підприємства на новий ринок. Скоріш за все, на ринку вже сформувалася численна кількість конкурентів та вони мають досвід у міжособистісних протистояннях саме на цьому ринку. Задля того, щоб мати успіх у освоєнні нового ринку, варто продумати та забезпечити собі позиції, якими буде досягнута конкурентна перевага підприємства.

Суть п'ятого принципу – *«... виграшних стратегій ніколи не повторюють, їх пристосовують відповідно до нескінченно змінних ситуацій.»* [3, с.17].

Під час реалізації певної успішної стратегії може виявитись спокуса застосувати її ще раз. Але варто пам'ятати, що конкуренти також не стоять на місці і, скоріш за все, вже врахували ваш бездоганний досвід у реалізації певних цілей та підготували перелік заходів, що будуть використані під час повтору

подібних ситуацій. Отже, важливим аспектом є зміна успішної стратегії з урахуванням актуальних умов на ринку.

Суть шостого принципу – *«мистецтво генерала полягає в тому, щоб ніхто не знав, про що він думає»* [3, с.28].

Вище було зазначено, що неперевершена стратегія – це дізнатися про плани супротивника. Але варто не забувати, що конкуренти також розуміють це та намагаються будь-якими способами заволодіти планами своїх конкурентів. Тому доцільно приділити значну увагу заходам протидії «витіканню» інформації, що стосується задумів, планів, ідей компанії поза межі підприємства. Нині можна помітити таку боротьбу серед двох найзапекліших конкурентів в галузі сучасних технологій – компаній Apple та Samsung. Вони активно конкурують між собою, і дуже часто можна помітити, що після релізу новинки в компанії Apple його конкурент упроваджує подібні нововведення у себе та навпаки. І тут не потрібно навіть сумніватися, якщо б один конкурент дізнався про ці нововведення раніше за офіційний реліз іншої компанії та впровадив цю технологію першим, то це безумовно зламало б плани іншої компанії.

Суть сьомого принципу *«... не сподівайся, що ворог не прийде, а покладайся на свою готовність, чекаючи на зустріч з ним. Не годиться сподіватися, що недруг не нападе, належить зробити себе непереможним.»* [3, с. 20].

Дана теза, як не що інше, розкриває сутність стратегічного управління. Стійке положення компанії на ринку, налагоджені постійні зв'язки з постачальниками, налагоджена постійна клієнтська база не гарантує того, що конкуренти не матимуть прагнення до завоювання більшої частки на ринку. Будь-якому підприємству варто постійно шукати нові можливості для себе, безупинно покращувати свої позиції на ринку та працювати на випередження, щоб конкуренти завжди залишалися на відстані.

Підсумовуючи можна впевнено сказати, що трактат «Мистецтво війни» видатного військового стратега, що був складений близько VI ст. до н.е., вартує уваги і в сьогоденні. Висвітлені у цій праці принципи безсумнівно можна

застосовувати під час стратегічного управління будь-яким підприємством. Застосовуючи дані принципи у своїй діяльності, підприємство може знайти нові підходи до розробки стратегій та завчасно визначити напрями конкурентної боротьби.

Список використаних джерел

1. Іванова В. В. Планування діяльності підприємства: навч. посібник. Київ, 2006. 472 с.

2. Олійник О. М. (2016) Китай в «Азійському столітті»: геополітичний вимір, глобальна економічна стратегія, регіональний вимір / Білоконь О.С. та ін.; відп. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України», Ін-т Конфуція Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: зб. наук. пр. с. 104-128.

URL:

<https://elibrary.ivinas.gov.ua/927/1/китай%20в%20азійському%20столітті.pdf>

(дата звернення 20.04.22)

3. Сунь-дзи. Мистецтво війни / пер. з кит. та комент. С. Лесняка ; передм. П. Шеремета. Львів, 2015. 112 с.

Семенцова Крістіна,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, групи
6.03.073.040.18.1 спеціальності 073
«Менеджмент»
ХНЕУ ім. С. Кузнеця,
м. Харків, Україна
Науковий керівник:
С. К. Василик,
доцент кафедри менеджменту та
бізнесу ХНЕУ ім. С. Кузнеця,
кандидат економічних наук, доцент
м. Харків, Україна

JUSTIFICATION OF MEASURES TO MOTIVATE THE STAFF

Today, for most enterprises, the issues of the need to improve the system of staff motivation, primarily to improve the efficiency of employees, and on this basis to ensure the growth of performance indicators of the enterprise as a whole. In modern enterprise management, staff is one of the most difficult types of resources, which requires management to provide appropriate working conditions, promote continuous development, development of new skills, constant updating of knowledge, increase creativity and more. The problem of staff motivation was considered in research by both foreign and domestic managers, economists and other experts, such as: F. X Herzberg [3], O. Sheldon, F. Gilbert and L. Gilbert, L. Gilbert, G. Emerson, E. Mayo , F. Taylor, A. Fayol, M. Follett, E. Lawler, D. McClelland [4], A. Maslow [1], O.A. Bogutsky, A.M. Kolot [2], S.O. Tsymluk, Y.C. Zavadsky, G.A. Dmytrenko, A.A. Afonina, G.I. Kupalova, L.I. Mykhailova, I.B. Shepel, L. Porter and others.

The aim of the article is to theoretically substantiate the methods of motivation and to define the concept of "staff motivation" by various scientists.

At the present stage of development of the economy of our country, almost all enterprise's priorities are to increase the efficiency of economic activity, strengthen competitiveness in the market. In the modern management of the enterprise staff is the main driving force of its effective operation and development. In fact, the success of

the enterprise is largely determined by the quantitative and qualitative characteristics of staff, in particular: the correctness of its selection and selection in accordance with the needs of the enterprise; staff competence; the effectiveness of the work; desire to work for results, etc. The key to the effective functioning of modern enterprises is an effective system of staff motivation, the use of tools which encourages employees to work productively to ensure the achievement of personal goals and objectives of the enterprise. Motivational methods of domestic enterprises are characterized by the dominant use of material forms, focusing on wages. There is also the application of foreign experience in motivating staff, where practice shows the inconsistency of the current level of development of domestic enterprises, limited their financial capabilities, other conditions of economic activity and mentality of employees. Therefore, it is necessary to thoroughly study the methods of motivating staff of modern enterprises.

Table 1

Basic approaches to the definition of "staff motivation [2-7]

Author	Concept
V.R. Vesnin	Motivation is a dynamic process of forming a motive as a basis for action.
I.M. Dolishniy	The process of conscious human choice of a particular type of behavior, determined by the complex influence of external (incentives) and internal (motives) factors.
N.V. Kolenda	Internal motivational mechanism, which is formed based on human consciousness (employee) based on its needs, abilities and desires and aimed at achieving certain results of work.
A.M. Kolot	The combination of external and internal forces that motivate the activity, give this activity a focus focused on achieving personal goals and goals of the organization.
S.S. Zanyuk	The set of motivating factors that determine the activity of the individual, ie all the motives, needs, incentives, situational factors that determine human behavior.
O.V. Krushelnytska	Long-term impact on employee behavior in order to change given parameters of the structure of value orientations and interests, the formation of an appropriate motivational system and the development on this basis of labor potential.

Having analyzed the concept of "staff motivation", we believe that this concept should be understood as a set of internal and external factors, the use of which is aimed at interest, motivation and stimulation of enterprise staff in the context of efficiency and productivity. Therefore, the main task of management is to determine the interests and needs of all employees, which will ensure the formation of an optimal system of staff motivation.

The study of various theories of personnel motivation by scientists at different times proves the indisputable fact - enterprise development takes place under the conditions of staff development, which is motivated to achieve the goal of the enterprise and whose needs are met by using appropriate forms and methods of incentives. In addition to the above research, we note that the evolution of scientific ideas about the development of forms and methods of stimulation was influenced by changes in various motivational concepts, most strongly expressed at the turn of the twentieth and twenty-first centuries, due to globalization. developed competitive environment and deep transformation of industrial society into information (post-industrial), where knowledge, innovation and intelligence should play a significant role.

It is a few recent factors that have led to qualitative changes in the forms and methods of employee incentives (table 2).

Table 2

Development of forms and methods of stimulating employees to ensure their motivation to work [7]

Author	Characteristics
1	2
W. Hamilton	Focused on material incentives, proposing to use bonuses for saving materials and reducing production costs.
G. Emerson	Singled out the principles of labor productivity, among which the decisive role was given to rewards for productivity, normalization of working conditions, fair treatment of staff, competent advice. He focused on solving the psychological aspect of employee motivation problems
D. Carnegie	Argued that stimulating the employee's personal desire for quality and timely performance of tasks should be based on encouraging his own ambitions. The main idea of stimulating the employee in his

	desire to do the job the best scientist determines the ability to convince a person of his own strength in the performance of work
P. Kapustyansky	Identified the following important components of effective incentives for staff to work: material incentives (remuneration in direct proportion to the tasks performed, profit sharing, social support); moral encouragement and training of employees (the presence of labor competition between employees, the appropriate level of corporate culture, professional retraining, public recognition of merit).
E. Mayo	Singled out the following incentives: attention and good attitude, belonging to a certain group
D. Pruss	Believed that the efficiency of staff work is based on the interaction of three important incentive systems, which are based on the following monitoring subsystems: factors influencing the formation of employee incentives to work (external factors influencing employees; employee needs; factors that shape human characteristics; strategies for managing employee behavior); the impact of the enterprise on staff incentives (assessment of the company's capabilities, methods and methods of staff incentives; evaluation of methods of staff incentives; strategies for managing the impact of employee influence on incentive processes); assessment of the effectiveness of incentives for personnel of the enterprise (economic and social effectiveness of incentives for staff; employee satisfaction; management of labor activity; the formation of strategies for managing the effectiveness of incentives for employees)
F. Taylor	Proposed to pay employees in proportion to their labor contribution based on the calculation of time norms for each type of operation. Determined the importance of stimulating initiative, diligence, integrity, training of employees, care for them, explaining the goals of the enterprise
A. Fayol	Defined the initiative which is necessary for development by granting independence in performance of duties, encouragement of merits as the powerful stimulus of human activity.
O. Prytula, R. Yushchenko	Identified the following components to ensure effective incentives for employees:

O. Baksalova	wage system, which includes basic and additional wages, compensatory and incentive payments; social guarantees, benefits; staff rotation; improving working conditions; participation of employees in the ownership of the enterprise, management, as well as in the distribution of profits in proportion to the work performed; regulation of working hours and rest; formation and development of moral qualities of the individual and moral climate in the team; personal and public recognition of employees' merits

Therefore, when considering incentive methods, it should be borne in mind that in the formation of the relationship between motivation and incentives for employees is a necessary condition for the presence of such an important reproductive link as work, without which it is impossible to imagine economic development. Its organization in production should be accompanied by the fact that the best manifestation of motivation is the formation and effectiveness of all groups of incentives.

Thus, according to theoretical and practical studies of staff motivation in modern enterprise management, the current motivational methods of domestic enterprises are characterized by the dominant use of material form of motivation, while placing the main emphasis on wages.

The main task of management is to clarify the interests and needs of all employees, which will ensure the formation of an optimal system of staff motivation.

As part of improving the system of staff motivation in modern enterprise management, we have proposed the following measures: to optimize the bonus system in the context of revising and supplementing the conditions; apply methods of mentoring and working groups to increase productivity; apply the above model of improving the means of motivating staff.

References

- [1] Maslow A, Motivation and personality, New York, USA: Harper & Row, 2008.
- [2] A. Kolot, Staff motivation, Kharkiv, Ukraine: KNEU, 2012.

[3] F. Herzberg, B. Mausner, B. Bloch Snyderman, The motivation to work, New York, USA: Routledge, 2007.

[4] McClelland D. Human Motivation, New York, USA: CUP Archive, 2007

[5] K. Kulipanov, Motivation and evaluation of staff, Kyiv, Ukraine: Knowledge Press, 2009.

[6] L. Kalynychenko, “Relations between staff and administration as the main components of the motivation system in a modern bank”, The bulletin of transport and industry economics, no. 46, pp. 359-364, 2014.

[7] L. Kalynychenko, “Comprehensive approach to motivating bank staff”, The bulletin of I. Mechnikov Odessa National University, vol. 19, no. 2/5, pp. 135-138, 2014.

СЕКЦІЯ 2.
ПСИХОЛОГІЯ НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ:
ТРЕНДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Вікторія Алексєйчук,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Успіх професійного становлення майбутніх фахівців базується на розвитку їх психологічної готовності до своєї діяльності. Розвиток такої готовності є одним з основних завдань професійної підготовки психолога, оскільки визначає результативність його як фахівця в цілому.

Стан розробленості проблеми. У науковій доктрині приділено заслужену увагу розробці питань становлення та розвитку особистості під час підготовки до професійної діяльності та безпосередньо в процесі її здійснення (зокрема, в роботах Б. Ананьєва, Г. Балла, О. Бодальова, В. Бодрова, О. Бондарчук, Б. Братуся, Н. Волянюк, В. Гордієнко, Е. Зеєра, Є. Клімова, Л. Карамушки, О. Киричука, Г. Ложкіна, П. Лушина, С. Максименка, Л. Мітіної, В. Моргуна, В. Семиченко, Е. Симанюк, Л. Снігур, Т. Яценко та інших науковців). Водночас, *особливості розвитку особистісної готовності майбутніх психологів до*

професійної діяльності висвітлені недостатньо, що й зумовило вибір теми дослідження.

Метою дослідження є визначення змісту, складових та умов розвитку особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. Метою обумовлені завдання дослідження: на підставі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження визначити зміст і складові особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності; провести емпіричне дослідження особливостей особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності та факторів, що впливають на її формування; розробити та апробувати програму тренінгу розвитку особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.

Викладення основного матеріалу. Теоретичний аналіз дозволив визначити, що відповідно до особистісного підходу готовність розуміється як стійке багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає низку компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які в своїй сукупності дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність.

Зроблено висновок, що особистісний розвиток відіграє важливу роль у процесі професійного становлення психолога: усвідомлення власного світогляду як психологічного, орієнтація на самопізнання та саморозвиток. Для майбутнього психолога цей процес передбачає відкритість до змін, творче ставлення до життя, пошук його сенсу й прийняття відповідальності за його здійснення, самовираження в ньому, розвиток професійно важливих якостей: високий рівень емпатії, гуманістичний тип спрямованості особистості психолога, високий рівень спілкування, ефективного вибору стратегії поведінки в напружених ситуаціях, значний обсяг творчого потенціалу та толерантності до невизначеності. Відповідно, розвиток особистісної готовності до професійної діяльності є важливим у професійному становленні майбутнього психолога в процесі навчання у закладі вищої освіти, що сприяє сформованості в особистості

майбутнього фахівця ряду професійно-важливих якостей особистості, які забезпечують можливість ефективно здійснювати професійну діяльність.

Особистісна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності є соціокультурним і психологічним феноменом, що включає в себе впорядковану сукупність ціннісно-змістовних регулювальників, які забезпечують стійкість його суб'єктної позиції і емоційно-вольових станів. До структури вказаного виду готовності входять мотиваційний, когнітивний, конативний, рефлексивно-ціннісний та регулятивно-вольовий компоненти в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості.

Аналіз результатів емпіричного дослідження, проведеного за допомогою низки психодіагностичних методик щодо 70 здобувачів вищої освіти за спеціальністю 053 – Психологія, вказує на те, що переважним для майбутніх психологів є недостатній (нижчий за середній) рівень особистісної готовності, який включає в себе: недостатньо сформовану толерантність до невизначеності, переважно егоїстичний тип спрямованості особистості та середній рівень схильності до емпатії. При цьому констатовано залежність особистісної готовності від віку, форми навчання (денна та заочна), та яку освіту (першу чи другу) здобувають особи.

Враховуючи специфіку професійного становлення особистості на етапі навчання у закладі вищої освіти, було виділено психолого-педагогічні чинники, що впливають на розвиток особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів: вік, освіта (перша або друга).

Встановлено, що здобувачі вищої освіти, які здобувають другу освіту, мають більший рівень особистісної готовності, аніж здобувачі першої вищої освіти. Також має значення і вік досліджуваних: у здобувачів вищої освіти, що досягли 30 років, показники особистісної готовності до професійної діяльності набагато вищі. Недостатній рівень розвитку особистісної готовності до професійної діяльності свідчить про необхідність включення у зміст підготовки майбутніх психологів спеціальної роботи у напрямі розвитку потрібних професійних якостей. З цією метою розроблено тренінгову програму для

здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів, спрямовану на усунення проблем розвитку особистісної готовності до професійної діяльності здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Основними напрямками у формуванні характеристик, які виділені нами як фундаментальні, в особистісному розвитку майбутніх психологів є: емоційна чутливість до переживань інших; орієнтація на спілкування з клієнтом у руслі гуманістично-екзистенціального підходу; прагнення відстоювати свої права, зважаючи на права клієнта, бажання йому допомогти; проявляти інтерес до людей та терпимість в контактах і відносинах; вміння долати різні стресові ситуації; бути здатним приймати рішення без довгих сумнівів і побоювання невдач; у незвичній ситуації бачити можливість розвитку.

Тренінг спрямований на досягнення цілей сприяння формуванню професійно необхідних особистісних якостей у здобувачів вищої освіти, таких як: схильність до емпатії, здатність до спілкування, здатність діяти в стресових ситуаціях, толерантність до невизначеності та висока креативність. Основною метою тренінгової програми є усунення проблем особистісної готовності до професійної діяльності здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Доведено значення тренінгу, як форми навчальної роботи, що сприяє розвитку показників особистісної готовності професійної діяльності майбутніх психологів та виділено його основні принципи. Організаційні форми реалізації тренінгу – групові методи й методичні засоби: рольові ігри, діагностичні процедури, групові дискусії, аналіз ситуації, домашня та самостійна робота.

Результати упровадження тренінгу засвідчили його ефективність у розвитку особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. Перспективним у даному контексті є, на наш погляд, подальше вивчення психологічних факторів сприяння розвитку особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, отримані матеріали дослідження та розроблена програма тренінгу розвитку особистісної готовності майбутніх психологів до

професійної діяльності можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти під час професійної підготовки та підвищення кваліфікації психологів.

Ю. М. Бережна,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження. Для кожної епохи розвитку людства характерна певна культура спілкування, що відповідає загальнолюдським цінностям. Саме тепер важливо закласти у нашому суспільстві засади повноцінної культури спілкування, яка сприяла б духовно творчому потенціалу українського народу, адже її характер помітно впливає на стан економічного, політичного та соціального розвитку країни, духовність громадян і їхню національну свідомість.

Актуальність проблеми визначення психологічних особливостей та розвиток культури спілкування у особистості в підлітковому віці визначається зростаючими на сучасному етапі вимогами, які суспільство висуває до комунікативної компетентності випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

Стан розроблення проблеми. Зазначимо, що спроби визначення змістової специфіки культури спілкування в галузі психологічних досліджень робилися неодноразово. Спочатку поняття культури спілкування розглядалося суто в науково-педагогічному значенні – як вихованість особистості, тобто малася на увазі нормативність її поведінки, детермінована пізнавальним і моральним досвідом. У подальшому – в останнє десятиріччя минулого сторіччя – діапазон тлумачень поняття культури спілкування коливався від її розуміння як здатності людини до спілкування до ототожнення з комунікативною компетентністю.

Останню природно віднести до інструментальних засобів суб'єкта спілкування, оскільки вона являє собою сукупність його знань, вмінь та навичок.

Однак у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях ще недостатньо розкрито сутність, зміст, способи реалізації культури спілкування школярів. Лише частково розроблений методичний аспект формування та розвитку вмінь і навичок спілкування учнів старших класів, який охоплюється поняттям «культура спілкування». Цим зумовлена необхідність виявлення теоретико-методичних засад, а також психолого-педагогічних умов, в яких окреслене завдання успішно реалізовуватиметься. Саме це й спонукало вибір теми дипломного дослідження: «Розвиток комунікативної культури особистості у підлітковому віці».

Мета дослідження – теоретично вивчити та емпірично дослідити особливості комунікативної культури особистості в підлітковому віці та визначити психолого-педагогічні умови її розвитку.

У відповідності до мети дослідження визначені завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз літератури з проблеми розвитку комунікативної культури в підлітковому віці.
2. Емпірично вивчити особливості сформованості комунікативної культури особистості в підлітковому віці.
3. Розробити та апробувати програму тренінгу спрямованого на розвиток комунікативної культури особистості в підлітковому віці.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс методів: теоретичний (аналіз й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; емпіричні, методи математичної статистики методи активного соціально-психологічного навчання.

Під час дослідження в першому розділі визначено, що основним з чинників формування особистості є спілкування. У соціальній психології явище спілкування є одним з найважливіших, позаяк породжує такі феномени, як обмін інформацією, сприймання людьми один одного, керівництво й лідерство, згуртованість і конфліктність, симпатія і антипатія тощо.

У науковій літературі поняття «культура спілкування» розглядаються на рівнях:

об'єктивному: це її характеристики (ознаки) і властивості, сукупність і система яких свідчать про її психологічно-комунікативну довершеність: структурованість, системність, мотивованість, комунікативність, вербалізованість, спрямованість, правильність, регульованість та ін.; суб'єктивному: система мотивованих і морально зорієнтованих якостей і вмінь людини, що забезпечують комунікативно ефективну і психологічно комфортну взаємодію, обмін інформацією, взаємовплив і взаєморозуміння.

Комунікативна культура – це структурно-функціональна єдність комунікативних знань, якостей і вмінь людини, що мають для неї особистісний смисл, сприяючи досягненню життєвих цілей.

Структура комунікативної культури складається з чотирикомпонентної моделі: мотиваційний компонент, пізнавальний компонент, вольовий компонент і поведінковий (операційний) компонент, що складаються і розвиваються у особистості в ході її діяльності та спілкування з оточенням. Мотиваційний компонент (в ієрархії належить ключова роль) відіграє роль внутрішньої спонуки особистості до певних форм комунікативної активності.

В підлітковий період у процесі учіння відбувається подальше засвоєння школярем соціально вироблених способів і засобів діяльності і разом з тим виникає та розвивається особлива діяльність, яка починає займати ключову позицію в його життєдіяльності. За змістом вона являє собою інтимно-особистісне спілкування, тобто неформальну міжособистісну взаємодію. В ході цього спілкування найбільш інтенсивно формуються особистісні смисли життя, мотиви, ставлення до інших людей, подій та дій, засвоюються культурні зразки поведінки, моральні норми відносин з людьми. Відбувається становлення особистості суб'єкта спілкування, його самосвідомості як інтеріоризованої соціальної свідомості. Розвиток операційно-технічних можливостей підлітка здійснюється в тісному зв'язку з розвитком його потребово-мотиваційної сфери, яка виступає рушієм опанування ним способів та засобів пізнання і спілкування.

Наголосимо, що вирішальне значення для становлення особистості як суб'єкта спілкування, засвоєння нею зразків поведінки і соціальних ролей, набуття досвіду спілкування, його культури має саме підлітковий вік, сенситивний до розвитку комунікативної функції. Ситуація шкільних навчально-виховних впливів і міжособистісної взаємодії дає змогу школяреві-підліткови опанувати не тільки навички культурної поведінки (знання і додержання соціально-комунікативних норм), виробити операційно-технічні прийоми спілкування, а й сприяє становленню і розвитку глибинних, визначальних для перебігу і результату спілкування мотиваційно-змістових структур його особистості. Йдеться передусім про формування у особистості таких якостей, які мають моральний смисл і є підґрунтям для вироблення вмінь психологічно комфортної і ефективної взаємодії. Це знайшло своє експериментальне підтвердження.

Другий розділ присвячений аналізу результатів дослідження особливостей розвитку комунікативної культури в підлітковому віці.

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі закладів загальної середньої освіти міста Запоріжжя. У дослідженні взяли участь 41 учень 10-11 класів. У дослідженні були використані наступні психодіагностичні методики: «Оцінка психологічної атмосфери в колективі», «Визначення рівня комунікабельності», тест «Чи комунікабельні ви?», «Чи умієте ви слухати?», «Оцінка самоконтролю в спілкуванні» (М. Снайдера), «Визначення рівня своєї самооцінки» (Г.М. Казанцева);

У процесі дослідження з'ясовано особливості розвитку комунікативної культури в підлітковому віці: зокрема, рівні її сформованості (високий, середній і низький). Загалом, лише 31,0% досліджуваних має високий рівень сформованості комунікативної культури, 35,0% респондентів мають середній рівень сформованості комунікативної культури, 34,0% підлітки мають низький рівень сформованості комунікативної культури.

Визначено, що 70,0% опитуваних вважають атмосферу в своїх класах доброзичливою, тобто відчують приязнь, теплоту, задоволеність,

співробітництво, взаємну підтримку. А 30,0% – навпаки, вважають атмосферу у колективі недоброзичливою (відчувають ворожість, байдужість, холодність, нудьгу, відсутність співробітництва і підтримки).

Встановлено, що досліджувані підлітки мають низький рівень комунікативної активності; 50% – середній рівень комунікативної активності, що відповідає 14-18 балам; 20% – високий рівень комунікативної активності, що відповідає 4-8 балам – «шира»

Виявлено, що 60,0 % респондентів – хороші слухачі, а 40,0 % – середні слухачі.

Серед досліджуваних підлітків таких, хто взагалі не уміють слухати не виявилось.

Також, 40,0% досліджуваних підлітків мають високий рівень комунікативного контролю, 50% – середній рівень комунікативного контролю, і лише у 10% виявлено низький рівень комунікативного контролю.

Високий рівень самооцінки виявили лише 45% досліджуваних, 40% респондентів мають середню самооцінку, 15% досліджуваних підлітків мають низький рівень самооцінки.

Результати дослідження обумовили необхідність конкретної роботи з корекції визначених недоліків, подальшого розвитку комунікативних умінь і, загалом, рівня комунікативної культури підлітків

Третій розділ присвячений виявленню психологічних умов ефективного розвитку комунікативної культури особистості в підлітковому віці. Пошук активних методів та форм психологічного навчання є характерною рисою сучасної психології. Одним із таких методів є груповий тренінг.

Тренінг – це багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини”.

Характерними рисами тренінгу є: чітко визначена група учасників; єдність часу, місця та дії; активність учасників групи та їхній особистий досвід, а не

інформація, отримана від тренера; заняття спрямовані не лише на формування знань, а й на розширення практичного досвіду учасників та групи в цілому.

На основі теоретичного аналізу та отриманих результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей розвитку комунікативної культури особистості в підлітковому віці нами було розроблено програму тренінгу «Культура спілкування як особливий вид діяльності», спрямовану на формування та розвиток умінь, навичок і настанов ефективного спілкування.

Мета програми тренінгу: полягає у виконанні психогімнастичних вправ, які допомагають у формуванні та розвитку умінь, навичок і настанов ефективного спілкування.

Завданнями програми тренінгу є формування та розвиток:

- умінь організації позитивної міжособистісної взаємодії у спільноті;
- нових знань стосовно майбутньої професії;
- умінь і навичок виконання різних видів педагогічної діяльності у стандартних і нестереотипних навчально-виховних ситуаціях;
- умінь критичного і творчого мислення у процесі вирішення професійних завдань;
- умінь аналізу і вибору педагогічних дій у навчально-виховних ситуаціях; психологічний особливості спілкування особистісних суджень, оцінок стосовно майбутньої професії;
 - навичок роботи у команді.

Основними методами психологічного тренінгу із розвитку ефективного спілкування є групові дискусії, психологічні вправи, рольові та ділові ігри в різноманітних модифікаціях і поєднаннях.

У проведенні тренінгу важливу роль відіграють інтерактивні техніки навчання – це техніки, які забезпечують активну міжособистісну взаємодію в процесі тренінгу.

М. Є. Брант,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ НА ШЛЮБ

Питання становлення сім'ї та стабільності - одна з головних проблем сучасного суспільства. Сім'я, сім'я та подружні стосунки були предметом досліджень у різних науках, зокрема філософії, психології, педагогіці, соціології та демографії. Така увага приділяється сім'ї, її становленню та розпаду, сім'ї через її дуже важливу причину як суспільну систему, що визначає не лише спосіб життя, а й якість потомства, національне та національне здоров'я та все більшу актуальність. Самооцінка є одним з визначальних факторів успішного шлюбу. Воно має регулюючий вплив на багато аспектів людської поведінки і відіграє важливу роль у формуванні міжособистісних стосунків таким чином, щоб вирішувати сімейні та виробничі кризи. Рівень впевненості кожного партнера визначає початковий рівень загальної задоволеності партнера відносинами, а зміни у впевненості кожного партнера передбачають зміну загального рівня задоволеності відносинами.

Співвідношення самооцінки та стосунків між подружжям є одним із найскладніших питань сьогодення і вимагає комплексного підходу до вивчення.

Складність і суперечливість підходу до визначення сім'ї в психології та суміжних науках пояснюється складністю, множинністю самого явища.

Загальні питання історії становлення та розвитку сім'ї феноменологічно й науково досліджувались А. Адлером, К. Юнгом, С. Рубінштейном, У. Томасом, Р. Хіллом та ін. Вивченню структури та динаміки сімейних стосунків присвячені роботи О. Бондарчук, Л. Гозмана, І. Кона, Т. Титаренко, В. Шейнова, Л. Шнейдера. Сімейні проблеми, конфлікти та методи їх вирішення розкриваються в працях Е. Ейдемільера, С. Ковальова, Г. Навайтіса, В. Сатір, В. Сисенко, В. Юстицькіса. Стосовно ж досліджень самооцінки особистості, слід відзначити роботи Р. Бернса, Б. Зейгарника, Я. Кірейчева, С. Петерсон, Д. Роджерс, С. Рубінштейн, М. Уеллс, та інших. Однак, детальному вивченню особливостей впливу самооцінки особистості у шлюбних стосунках приділяється недостатньо уваги науковців, що і зумовило тему нашого дослідження.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження впливу самооцінки на подружні стосунки, розробити та перевірити програму гармонізації подружніх стосунків.

Для досягнення поставленої мети та перевірки гіпотези нами були поставлені такі завдання: проаналізувати наукові підходи щодо визначення самооцінки особистості та подружніх стосунків, емпірично дослідити зв'язок самооцінки особистості та задоволеності шлюбом, розробити й апробувати програму гармонізації подружніх стосунків та виміряти її ефективність.

У результаті проведеного нами дослідження ми дійшли висновків, що між рівнем самооцінки особистості та рівнем самооцінки існує пряма кореляція. Рівень самооцінки кожного партнера визначає вихідний рівень загальної задоволеності партнера, а зміни самооцінки кожного з партнерів прогнозують зміни загальної задоволеності партнера, відносини.

Теоретичний аналіз наукових джерел показує, що для соціально-психологічної сумісності членів сім'ї важливі особистісні та комунікативні якості партнерів. Зі зростанням кількості розлучень проблема збереження шлюбу стала досить актуальною, що зумовило широкі дослідження взаємозв'язку

психологічних особливостей людини та стійкості шлюбу. Таким чином, у працях сучасних вчених спостерігається певний збіг між рівнем самооцінки людини та задоволеністю подружніх стосунків, у яких він перебуває.

Сім'я – це добровільна спільнота двох людей з унікальним життєвим досвідом, унікальним набором особистісних характеристик, особливою життєвою позицією та світоглядом, а тому характеризується складною внутрішньою структурою та певною психологічною структурою. Важливими характеристиками сім'ї є її функції, структура та динаміка.

Шлюб – це особиста взаємодія чоловіка та дружини, яка керується моральними принципами та підтримується притаманними їм цінностями, що вказує на неінструментальний характер стосунків, симетричність моральних обов'язків та привілеїв подружжя.

Задоволеність шлюбом ототожнюється з суб'єктивно переживаним почуттям задоволення і незадоволеності в оцінці подружжям усіх сторін шлюбу. У психологічній літературі розрізняють так звану загальну задоволеність шлюбом і задоволеність окремими сторонами шлюбу, що складається з індивідуальних оцінок різних сторін подружнього життя залежно від вимог до особистості партнера та обставин сімейного життя.

Емпіричне дослідження взаємозв'язку між самооцінкою та задоволеністю шлюбом привело до наступних висновків. Аналізуючи дані, отримані в результаті констатуючого етапу нашого експериментального дослідження, було встановлено, що між рівнем самооцінки особистості та рівнем самооцінки існує пряма кореляція.

В ході експерименту були виявлені наступні статистично значущі тенденції в оцінці психічного стану особистості. Отримані дані показують, що пара з високим ступенем задоволеності шлюбом характеризується адекватною самооцінкою, стійкістю до невдач і позитивним бажанням долати труднощі. Встановлено, що пара з низьким рівнем задоволеності шлюбом характеризується середнім рівнем тривоги та фрустрації, негативно забарвленими переживаннями,

ставленням до несприятливих подій у сім'ї та відчуттям загального дискомфорту.

Така ситуація з різними видами нещасних випадків пов'язана з недоліками міжособистісного спілкування між подружжям і глибоко пов'язана зі станом їхньої особистої самооцінки. Кореляційний аналіз показав глибокий взаємозв'язок цього виду.

Результати експериментального дослідження дали основу для подальшої роботи з виправлення подружніх стосунків. Нами була розроблена та апробована навчальна програма «Взаємодопомога та примирення сімейних відносин». Навчання тривало 20 годин і складалося з серії взаємопов'язаних, логічно побудованих п'яти годин, що проводяться один раз на тиждень. Розроблена програма спрямована на гармонізацію когнітивної, афективної та поведінкової підструктури особистості.

Загалом апробована нами навчальна програма «Взаємодопомога та примирення сімейних відносин» виявилася ефективною, про що свідчать результати формувального етапу дослідження. За більшістю аналізованих критеріїв, у результаті формувального етапу дослідження в експериментальній групі спостерігалися значні зміни. Зокрема, на 20% зросла частка подружніх пар із високим рівнем задоволеності шлюбом, що є позитивною тенденцією до досягнення стабільності у шлюбі.

За результатами другої частини дослідження було визначено зміну частки подружніх пар із відповідною самооцінкою на рівні 23%. Що свідчить про позитивну зміну рівня самоприйняття та підвищення рівня самооцінки та підвищення поваги до власної ідентичності.

Тому реалізація розробленої програми за напрямками когнітивної, мотиваційної, рефлексивної, операційної та духовно-моральної підготовки подружжя призводить до істотних змін у подружніх стосунках, особистісних установках, ціннісних орієнтаціях, характеристиках самооцінки подружжя, тобто. підвищена здатність впізнавати один одного і; розвивається нова мотивація міжособистісних стосунків і сімейної ситуації в цілому; значно

підвищується здатність подружжя до мислення та саморегуляції, підвищується самооцінка, значно знижується рівень тривожності та страху невдачі, неприйняття, почуття провини; значно підвищується адекватність і оптимальність самооцінки. Все це є необхідним рівнем рис особистості та поведінки подружжя, що визначає їх здорову самооцінку та високу задоволеність шлюбом.

Результати дослідження дають змогу розширити існуючі уявлення про подружню взаємодію та задоволеність шлюбом і можуть бути використані в психодіагностичній, психопрофілактичній та психокорекційній роботі з сім'ями, в практиці подружнього та сімейного консультування.

К. О. Булах,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,

професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП

ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,

професор,

м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА ЩОДО ЇЇ ОПТИМІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. З раннього дитинства кожен з нас чув питання «Ким ти хочеш бути, коли станеш дорослим(-ою)?». З віком вже ми самі замислюємося над цим. Починаємо більш глибоко занурюватися в цю тему і вивчати варіанти.

Визначення професійного напрямку, або самовизначення, зазвичай, відбувається в молодому віці, а точність та максимальна відповідність напрямку діяльності певній особистості впливає на якість та задоволення від життя людини, її становлення як соціальної одиниці.

На жаль, не всі остаточно визначаються, будучи молодою людиною, хоча правильний вибір професії саме в цьому віці важливий не тільки з позиції визначення індивідуальних життєвих планів на майбутнє, але й з точки зору розвитку суспільства в цілому.

Стан розробленості проблеми. Постійні зміни в економічному, соціальному та політичному середовищі нашої країни, а також новітні досягнення психолого-педагогічної науки потребують перегляду та переосмислення підходів до вирішення проблеми професійного самовизначення молоді, зокрема – пошуку факторів впливу, форм та методів активізації цього процесу. Значний вклад в розробку проблеми професійного самовизначення внесли такі вчені, як Л. Божович, Э. Зеєр, Р. Кеттел, Є. Климов, Н. Пряжніков, С. Чистякова, та інші.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити закономірності, які впливають на професійне самовизначення молоді.

Виклад основного матеріалу. *Особистість* – це конкретна людина, яка є представником певного суспільства, певної соціальної групи, займається конкретним видом діяльності, усвідомлює своє ставлення до навколишнього світу і наділена певними індивідуально-психологічними відмінностями. *Спрямованість особистості* – стрижень структури особистості, що визначає її ініціативну поведінку, та проявляється в цілях, інтересах, ідеалах переконаннях.

Професійне самовизначення – це складний динамічний процес орієнтації особистості у професійно-трудоному середовищі, розвитку та самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування адекватних професійних намірів і планів, реалістичного образу себе, як професіонала.

Професійне самовизначення складається з таких взаємопов'язаних компонентів:

- *Мотиваційний компонент* відображає професійно важливі якості особистості.

- *Когнітивний компонент* вказує на переважання конкретного чи абстрактного мислення, мрійливості чи практичності, ригідності чи гнучкості мислення.

- *Емоційно-вольовий компонент* передбачає наявність емоційної стійкості або емоційної нестійкості, самостійності або недостатньої самостійності, впевненості в собі або занепокоєння з почуттям провини, малого вольового контролю або сили волі, напруженості чи нефрустрованості.

- *Комунікативний компонент* повідомляє про домінування стриманості або товариськість, боязкість або сміливість, стриманість або імпульсивність, залежність або домінантність, самодостатність, сентиментальність або проникливість, довірливість або підозрілість.

- *Поведінковий компонент* означає пристосованість або непристосованість, інтровертованість або екстравертованість, тендітну емоційність або реактивну врівноваженість структурних компонентів: підпорядкованість або незалежність.

Визначення професійного напрямку, або самовизначення, зазвичай, відбувається в молодому віці, а точність та максимальна відповідність напрямку діяльності певній особистості впливає на якість та задоволення від життя людини, її становлення як соціальної одиниці.

Емпіричне дослідження проводилося на вибірці з 30 осіб, з них 15 жінок (50%) і 15 чоловіків (50%) у віці від 15 до 26 років. З них 23,3% досліджуваних – 15-18 років (10% – чоловіки, 13,3% – жінки), 43,4% респондентів – 19-22 років (20% – чоловіки, 23,4% – жінки), 33,3% досліджуваних – 23-26 років (20% – чоловіки, 13,3% – жінки). Під час дослідження використали такі психодіагностичні методики, як анкетування, «Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є. Климова та тест Дж. Холланда спрямований на визначення професійного типу особистості.

Згідно результатів анкетування, більшість респондентів становить студентська молодь – 43,3% (23,4% – чоловіки, 20% – жінки), третина опитуваних (33,4%) – це працююча молодь (16,7% – чоловіки, 16,7% – жінки), школярів 13,4% (6,7% – чоловіки, 6,7% – жінки), в пошуку роботи знаходились 10% учасників опитування (3,3% – чоловіки, 6,7% – жінки).

У результаті проведеного дослідження з використанням методики «Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є. Климова, отримали дані, згідно яких 40% (26,66% – жінки, 13,34% – чоловіки) досліджуваних обрали тип професії «людина-художній образ»; 23,3% (3,3% – жінки, 20% – чоловіки) – «людина-знакова система»; 20% (13,4% – жінки, 6,6% – чоловіки) – «людина-природа»; 10% (усі чоловіки) – «людина-техніка»; 6,7% (усі жінки) – «людина-природа». Це означає, що дівчата (жінки) більше схильні до типу професії «людина-художній образ», а хлопці (чоловіки) в більшості обрали тип професії «людина-знакова система». Такий результат може бути пов'язано з існуванням інтуїтивного упередження стосовно спроможності жінок і чоловіків працювати в різних професіях, які стереотипно належать до “чоловічих” чи “жіночих”.

Аналізуючи переважаючий тип особистості у вибірці учасників дослідження за методикою Дж. Холланда бачимо, що чоловіки мають в більшості реалістичний тип особистості, ніж жінки. Однак, середній показник вибірки у жінок щодо артистичного типу особистості перевищує цифру у чоловіків. Такий результат збігається з результатом проведеної психодіагностики за методом Є. Климова, що показав приналежність респонденток в більшості до типу «людина-художній образ».

Роль психолога в процесі професійного самовизначення молоді особистості полягає в тому, щоб надати професійну допомогу за рахунок використання різних способів роботи з клієнтами. На мою думку, психологічні засоби вирішення особистісних проблем молоді людини, пов'язаних з професійним самовизначенням, мають давати максимальний результат. У деяких випадках людині може бути недостатньо професійної консультації психолога для вирішення її проблеми професійного самовизначення. Тоді застосовуються

комплексні рішення для досягнення результату, а саме спеціальна психокорекційна робота.

В цьому напрямку роботи було прийнято рішення обрати розробку тренінгу «Професійне самовизначення молоді», яке надалі може бути використаний практичними психологами, шкільними психологами для допомоги молодим людям у професійному самовизначенні.

Тренінгова програма «Професійне самовизначення молоді» розроблена з метою ознайомити учасників зі складниками життєвого самовизначення, формулою вибору професії, надати підтримку у визначенні критеріїв та особистих мотивів для вибору професії, розвинути в учасниках уміння розуміти самого себе, свої потреби та нахили, показати важливість та позитивні сторони «улюбленої роботи».

Висновки. Отже, практична значущість результатів дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні програми психокорекційного тренінгу «Професійне самовизначення молоді».

Результати дослідження можуть бути використані організаційними психологами, шкільними психологами для допомоги молодим людям у професійному самовизначенні.

С. О. Васалатій,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КІМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ У ПІДЛІТКІВ З НИЗЬКИМ ГРУПОВИМ СТАТУСОМ

Актуальність дослідження. Проблема спілкування в підлітковому віці стала особливо актуальною в останні роки. Значний внесок у вивчення комунікабельності підлітків вніс А. Анцуповим, Н. Гришин, А. Ішмуратов, Г. Ложкін, Н. Повякель, , А. Шипілов та ін. Психологи також відзначають, що у розвитку низької комунікабельності значну роль відіграють їх індивідуально-типологічні та особистісні особливості, а також соціальний статус серед однолітків, що визначає актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Формування повноцінної гармонійної особистості є загальнонаціональним завданням, тому дослідження фундаментальних аспектів розвитку особистості та її поведінки на різних етапах є дуже важливим завданням. У цьому сенсі особливого значення набувають проблеми формування регуляторних процесів, завдяки яким людина стає реальним суб'єктом власної поведінки та діяльності. Крім того, важливо оцінити фактори, що впливають на поведінку людини. Тому важливо вивчати детермінанти низького статусу особистості в групі та її низької комунікабельності в різному віці. А найвідповідальніший і відповідальний період для людини – це підлітковий вік.

У підлітковому віці виникає соціальна ситуація, що виражається в посиленні фізичного, психічного та емоційного напруження, у зміні лідерської діяльності, у висуванні нових вимог до особистості, особливо її соціально-психологічного рівня. Тому комунікаційна діяльність сучасного підлітка тісно пов'язана з переоцінкою цінностей, яку він здійснює у спілкуванні з найближчим соціальним оточенням. Підлітки не відчують оптимального задоволення від процесу спілкування з дорослими, особливо батьками та вчителями. Якісні зміни в самосвідомості підлітків проявляються у вигляді появи нових уявлень про себе вже не в дитинстві, а в дорослому віці. А найбільше бажання підлітка увійти у світ дорослих є структурним центром його особистості в цей період розвитку.

При цьому виникає ситуація суперечності, що призводить до низької самооцінки та низької комунікабельності. Крім того, слід зазначити, що одним з основних аспектів розвитку підлітка як особистості є вміння ефективно взаємодіяти. Щоб ефективно залучатися до спілкування з іншими людьми, до співпраці та взаєморозуміння, їм необхідно адекватно оволодіти груповими нормами. У цьому віці кожен підліток стає особливо чутливим до взаємодії, оскільки кожне нове встановлення контакту сильно впливає на самосприйняття, тим самим сприяючи формуванню соціалізації та особистісної ідентичності. Кожна справжня група має членів з високим, середнім і низьким статусом, а в підлітковому віці груповий статус має вирішальне значення.

Мета дослідження: дослідити взаємозв'язок рівня комунікабельності підлітків з їх соціальним статусом у групі, а також запропонувати напрями корекції комунікабельності підлітків із низьким груповим статусом у класі.

Згідно з метою дослідження були поставлені такі завдання:

1. Теоретично дослідити психологічний розвиток особистості у підлітковому віці та з'ясувати роль спілкування у підлітковому віці.
2. Емпірично дослідити взаємозв'язок рівня комунікабельності підлітків з їх соціальним статусом у групі.
3. Розробити та апробувати напрями корекції комунікабельності підлітків із низьким груповим статусом.

Результати дослідження показали, що молодші та старші підлітки, які мають статус групової зірки в класі, загалом мають середній рівень комунікабельності. Серед старших підлітків (9 клас) ми не виявили ізольованих учнів, але серед молодших підлітків (6 клас) виявили чотирьох ізольованих учнів (16%), і всі четверо мали низький рівень комунікабельності. Молодші та старші підлітки, які мають статус «відкинутих», мають низький рівень комунікабельності і нижче середнього.

Таким чином, гіпотеза дослідження, яка гласила: рівень комунікабельності підлітків тісно пов'язаний з їх груповим статусом у класі, а саме, чим вищий ступінь комунікабельності, тим вищий статус підлітків у групі – нам підтвердили вони.

З метою корекції групового статусу підлітків та їх порушених міжособистісних стосунків з однолітками вважаємо за доцільне., запропонувати їм взяти участь у корекційному тренінгу «Ефективна взаємодія».

Повторне вивчення групового стану молодших (6 клас) та старших підлітків (9 клас) за методикою Й. Морено «Соціометрія» показало наступне: в обох класах немає ізольованих учнів; по одному відхиленому учню залишився в кожному класі лише через те, що він відмовився брати участь у корекційній програмі. Учні, які перебували в ізольованій групі та в групі відхилених в обох класах, перейшли до переважної групи учнів. Це також демонструє ефективність корекційної програми для підлітків. Підсумовуючи, зазначимо, що: молодші та старші підлітки, які мають статус групової зірки в класі, загалом мають середній рівень комунікабельності; один молодший і один старший підліток, які мають статус «відкинутої» групи і не брали участі в освітній програмі, мають низький рівень комунікабельності та рівень комунікабельності нижче середнього. Молодші (6 клас) і старші (9 клас) підлітки, які мають груповий статус «ті, кому віддають перевагу», мають переважно середній (нормативний) рівень комунікабельності, а також рівень комунікабельності вище середнього. Таким чином, отримані дані свідчать про ефективність корекційної програми для підлітків.

Ю. В. Гега,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,

доцент кафедри психології та

особистісного розвитку ННІМП

ДЗВО «Університет менеджменту

освіти», кандидат психологічних

наук, доцент,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Постановка проблеми. Сучасна парадигма освіти надає великого значення формуванню цілісно розвиненої особистості. Динаміка, що притаманна сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, постійна оптимізація та модернізація технологій у всьому світі – все це вимагає створення необхідного середовища. У таких умовах центральною ідеєю виховання є пріоритет соціально-мотиваційних факторів та загальнолюдських цінностей, методологічне фокусування виховання на особистість, з метою забезпечення активної пізнавальної позиції суб'єкта. Таким чином, важливим стає процес формування мотиваційної сфери особистості.

Стан розробленості проблеми. Дослідженням мотиваційної сфери особистості займалися Б.Г. Ананьєв, М. Аргайл, В.Г. Асєєв, Дж. Аткинсон, Л.І. Божович, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, І.О. Зимня, І.С. Кон, В.А. Крутецький, К. Левін, О.М. Леонтьєв, М.Ш. Магомєт - Емінов, А.К. Маркова, А. Маслоу, Т.А. Матіс, Х. Мюррей, В.М. Мясищев, Ж. Нюттен, Ю.М. Орлов, С.Л. Рубінштейн, Б.

Скіннер, В.Г. Степанов, Дж. Уотсон, З. Фрейд, В.Е. Чудновський, Д.Б. Ельконін, П.М. Якобсон та інші.

Мета дослідження – комплексний аналіз впливу сім'ї на формування мотиваційної сфери дітей підліткового віку. Дане дослідження реалізовували за допомогою наступних завдань:

1. Аналіз існуючих підходів до дослідження мотиваційної сфери особистості.
2. Емпіричне дослідження наявності зв'язку між дитячо-батьківськими відносинами в сім'ї та мотивацією підлітків до навчання .
3. Розробка та емпірична перевірка програми тренінгу по оптимізації дитячо-батьківських стосунків.

Виклад основного матеріалу. Проблеми формування, розвитку та функціонування сфери мотивації особистості є однією з центральних проблем сучасної психології. Дослідження ускладнюється суперечливістю різних теорій мотивації у визначенні основних понять. Одні вчені ототожнюють поняття сфери мотивації з поняттям мотивації, інші ототожнюють його з поняттям спрямованості особистості.

Функціональна динамічна структура особистості Платона і роботи вітчизняних вчених (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, Ільїн, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн та ін.), вважають, що ядро мотиваційної сфери відносно стабільний і домінуючий. Це ядро визначає напрямок особистості. Він проявляється в переконаннях, світоглядах, ідеалах, прагненнях, інтересах і захопленнях і формується на основі генетично успадкованих особливостей (фізіологічних і психологічних рис) і життєвого досвіду особистості шляхом освіти. Сфера мотивації тісно пов'язана з емоційною та амбітною сферою особистості.

Підлітковий вік розвиває самосвідомість у правильному сенсі цього слова. Іншими словами, здатність спрямовувати свідомість на себе.

Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну літературу з питань виховання та сімейних стосунків, ми виділили такі фактори впливу сім'ї на формування сфер мотивації підлітків: соціально-психологічний рівень сім'ї (благополучні та

неблагополучні сім'ї), стиль виховання (демократичний, ліберальний, авторитетний, авторитарний, гіперсоціальний), батьківські стосунки, статус народження дитини (кількість дітей), сімейні цінності, загальна орієнтація відносин (на діяльність, стосунки з іншими людьми, на самозадоволення), батьківський авторитет та особистий приклад батьків.

Емпіричними дослідженнями виявлено основні мотиви навчальної діяльності підлітків: самоосвіта, мотивація до самовизначення та самовдосконалення, професійні цінності та комунікативна мотивація. Підтверджено зв'язок між рівнем дитячо-батьківських стосунків та мотивацією підлітка до навчання. При цьому найсильніший позитивний зв'язок виявлено між емоційними елементами дитячо-батьківських стосунків і професійно-ціннісною мотивацією навчання. Менш сильний зв'язок проявлений між емоційним компонентом дитячо-батьківських стосунків та соціально-ціннісними мотивами і мотивами самовиховання.

З огляду на результати емпіричних досліджень, ми розглядаємо емпатичну взаємодію підлітка та його батьків. Основними цілями розробленого тренінгу є:

- Розширити знання учасників про емоції та створити умови для розвитку навичок без оціночного спілкування та сформуванню вміння контролювати емоції і висловлювати емоційні реакції.
- Формування та розвиток навичок, що покращують емоційні взаємодії.
- Зміцнювати батьківську психологічно-виховну культуру та розширювати знання батьків про особливості підлітків.
- Формування в підлітковому віці унікальних цінностей та толерантного ставлення до різноманітних ціннісних структур;
- Знати техніки, що підтримують конструктивну поведінку в конфліктних ситуаціях.
- Виховувати взаємоповагу між дітьми та батьками.

Наші спостереження показують, що оволодіння цими прийомами дозволяє батькам і підліткам координувати стосунки та оптимізувати процеси спілкування.

Аналіз результатів показує ефективність даного тренінгу для емпатійного спілкування та покращення взаємодії батьків і дітей. Реалізація програм навчання емпатійному спілкуванню також дає змогу підвищити когнітивний, поведінковий та емоційний рівень взаємодії батьків і підлітків. Завдяки особливостям формування напрямків мотивації підлітків, а саме прагнення до самовираження та самоствердження, що часто реалізується у вільний від навчання час в процесі спілкування з однолітками та дорослими.

Висновки. Дане дослідження має профілактичні та корекційні рекомендації, а також розроблений тренінг емпатійного спілкування для підлітків та їх батьків. Даний тренінг можна використовувати для цілеспрямованої роботи з оптимізації спілкування дітей та батьків. Як наслідок, це підвищує рівень мотивації підлітка до навчання.

К. В. Дебеляк,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розбудови Української держави особливого значення набуває проблема створення Нової Української школи, яка б забезпечувала формування особистості нового типу, особистості з високим рівнем духовності та культури, вмінням творчо мислити, гнучко реагувати на зміни в оточуючій дійсності й самій створювати їх.

Педагоги і психологи єдині в думці, що розвиток здатності до співпраці відноситься до найважливіших цілей навчання у закладах загальної середньої освіти. При цьому мова йде не тільки про майбутнє особисте благополуччя учнів, але і про їхнє професійне життя і конкурентоздатність на ринку праці. Роботодавці шукають співробітників, що вміють працювати в команді, володіють комунікативними навичками, дружелюбних, відкритих і лояльних. Тому задача закладів загальної середньої освіти – розвивати в учнях ці якості із самого початку навчання.

Стан розробленості проблеми. Аналіз сучасних психологічних досліджень довів, що вагомими чинниками розвитку особистості в молодшому шкільному віці є ті взаємини з дорослими та однолітками, в які вступає

молодший школяр під впливом оточення, передусім, сім'ї та закладів загальної середньої освіти. В контексті наукових теорій духовного розвитку людини, підґрунтям яких є концептуальні положення про міжособистісні взаємини та спілкування Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, М. Лісіної, О. Леонтьєва, С. Максименка, С. Рубінштейна, постає нове бачення психологічних проблем розвитку особистості, починаючи з ранніх етапів онтогенезу. У наукових доробках Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, О. Бодальова, Я. Коломінського, Б. Ломова, В. Москаленко, В. М'ясищева, А. Петровського глибоко проаналізовані теоретико-методологічні засади дослідження проблеми міжособистісних взаємовідносин.

Слід зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже були предметом уваги дослідників. Так зокрема, ряд західних (Е. Еріксон, Л. Кольберг, Ж. Піаже та ін.), а також українських психологів (В.О. Сухомлинський, М. Корнєв, О. Киричук, Я. Коломінський, Ю. Приходько, Т. Піроженко та ін.) досліджували зміст і характеристики міжособистісних стосунків загалом. Також досліджувалися особливості міжособистісних взаємин дітей з дорослими та однолітками в різних видах діяльності: пізнавальної (М. Єлагіна, О. Смірнова), ігрової (Т. Антонова, К. Карасьова, Н. Короткова, С. Кулачківська, С. Ладивір, Н. Пантіна та ін.), спільної самотійної (О. Кононко, Ю. Приходько, Т. Піроженко, Т. Рєпіна, Р. Терещук, С. Якобсон).

Я. Коломінський увів поняття «особисті взаємовідносини», які розуміються як особистісно значиме образне, емоційне, інтелектуальне відображення людьми один одного, яке представляє собою їх внутрішній стан. Соціально-психологічні чинники детермінації таких взаємовідносин у молодшому шкільному віці з'ясовувалися дослідниками Л. Божович, О. Киричуком, Л. Славіною та ін. Вивчалися особливості усвідомлення молодшими школярами свого місця в системі взаємовідносин з однолітками (М. Боришевський, Я. Коломінський, Г. Счастлива та ін.) та з дорослими (А. Венгер, Д. Ельконін, М. Лісіна, А. Ружська та ін.). Водночас у низці наукових праць доведено, що наявність гармонійних міжособистісних стосунків молодших

школярів із однолітками, педагогами і батьками є значущим чинником створення позитивної соціальної ситуації розвитку дітей молодшого шкільного віку (Л. Божович, С. Максименко, С. Якобсон та ін.).

Прийняття нової для себе соціальної ролі школяра, розвиток здатності вибудувувати власну поведінку та формування очікувань щодо поведінки інших людей (як однолітків, так і дорослих) робить молодших школярів у цей період надзвичайно сенситивними до вироблення комунікативних навичок (Г. Абрамова, Т. Гаврилова). Проблему спілкування розглядали: як обмін думками, почуттями, переживаннями (Л. Виготський, С. Рубінштейн); як один із різновидів людської діяльності (Б. Ананьєв, М. Каган, О. Леонтєв); як цілеспрямований вплив (Г. Андрєєва, О. Бодальов, Б. Ломов); як комунікацію, взаємодію (І. Зимня, В. Москаленко); як специфічні соціальні форми інформаційного зв'язку (Л. Резніков, А. Урсул); як формування особистості і її стосунків з іншими (М. Боришевський, О. Жаворонков, Т. Рубцева, П. Чамата).

Таким чином, соціальна значущість і недостатня розробленість зазначеної проблеми зумовили тему нашого дослідження і визначили його об'єкт, предмет, мету і завдання.

Мета дослідження: дослідити особливості міжособистісних стосунків молодших школярів і визначити психологічні умови їхньої оптимізації.

Викладення основного матеріалу. У результаті теоретичного вивчення наукової літератури було визначено *суть міжособистісних стосунків молодших школярів* як взаємне спілкування, зв'язок між дітьми, що виникає в процесі спілкування під час навчання. В контексті даного дослідження під *спілкуванням* розуміємо – самостійний вид людської діяльності; взаємодію суб'єктів з безперервністю взаємодій і взаємозв'язків особистостей в соціумі.

Міжособистісні стосунки мають складну структуру. В ній існують не тільки *об'єктивні фактори* (характер цілей, умови їх досягнення, особливості керівництва та ін.), а й *суб'єктивні* (рівень свідомості і самосвідомості особистості, рівень їх домагань, індивідуально-психологічні особливості, здібності та ін.).

До структури міжособистісних стосунків віднесемо: *формальні* (спеціально організовані) і *неформальні* (такі, що виникли стихійно); *міжособистісні і рольові; короткочасні та довгострокові*.

Визначено *специфіку міжособистісних стосунків*, зумовлену переходом до навчання в ЗЗО, як кризовим моментом у розвитку дитини, успішне подолання якого може стати як захисним фактором, так і фактором ризику формування в неї проблемної поведінки.

Встановлено, що у формуванні міжособистісних стосунків молодші школярі орієнтуються в своїй поведінці на *значущих дорослих* (вчителів, батьків).

Виявлено основні *чинники міжособистісних стосунків молодших школярів* на: *макрорівні* – соціальний рівень культури суспільства (норми, традиції, прийняті в суспільстві, які поширюються через ЗМІ, літературу та ін.); *мезорівні* – безпосереднє оточення дитини (сім'я, школа, гуртки, друзі, знайомі, все, що складає сферу міжособистісного спілкування, здійснює вплив на розвиток особистості, формує її якості); *мікрорівні* – індивідуально-психологічні якості (самооцінка, рівень свідомості і самосвідомості особистості, рівень її домагань, індивідуально-психологічні особливості, здібності, рівень тривожності та ін.).

Емпіричне дослідження особливостей міжособистісних стосунків молодших школярів виявило, що на формування типу МС молодших школярів впливає: стиль спілкування вчителя, стать, склад сім'ї, кількість дітей в сім'ї, статус батьків. Встановлено гендерні відмінності в орієнтації на певний тип стосунків (хлопці більш схильні до прояву конфліктного типу стосунків ніж дівчата).

Підтверджено вплив сім'ї на формування пріоритетного типу МС: молодші школярі з неповних сімей більше схильні до прояву конфліктного типу МС; молодші школярі, які виховуються в сім'ї одні частіше проявляють гармонійний тип МС, а трохи зменшений відсоток конфліктності може говорити про те, що молодші школярі в сім'ях, де виховуються 2 і більше дітей, змушені частіше домовлятися і уникати конфліктів (крім того, за тестом тривожності помічено,

що діти із сімей де 3 дітей, схильні до усамітнення, воно приносить їм задоволення); молодші школярі із сімей, де батьки працюють в державних установах, більше схильні до проблемного і конфліктного типу Mc.

Вивчаючи залежність конфліктності від рівня тривожності можна побачити, що пряма залежність між рівнем тривожності та схильністю до конфліктних взаємовідносин відсутня. Але є певна тенденція до збільшення конфліктності з підвищенням рівня тривожності.

Встановлено *умови оптимізації міжособистісних стосунків молодших школярів:*

а) розвиток комунікативних здібностей, вміння співпрацювати, розвиток рефлексії молодших школярів;

б) підвищення психологічної компетенції педагогів щодо специфіки міжособистісних стосунків молодших школярів на основі позитивного зворотнього зв'язку;

в) розвиток психологічної культури спілкування батьків з дітьми, переорієнтація їх на збільшення часу спілкування і урізноманітнення його змісту.

Обґрунтовано *методи роботи шкільного психолога:*

а) психолого-педагогічний консиліум спрямований на колективне обговорення думок вчителів класу про молодших школярів і на колективній розробці мір індивідуального підходу до учнів і класу в цілому;

б) керівництво батьківськими групами у формі індивідуального консультування та групових тренінгів;

в) робота з молодшими школярами.

Розроблено *програму оптимізації міжособистісних стосунків молодших школярів, метою якої є розвиток у молодших школярів "емоційного інтелекту", сприяння створенню дружньої атмосфери взаємодопомоги, довіри, доброзичливого та відвертого спілкування. Тренінгова програма містить 13 занять і розрахована на три місяці (4 рази на місяць). Підібрані і розроблені ігри та вправи, спрямовані на оптимізацію міжособистісних стосунків молодших школярів, розроблені завдання для медитативного малювання.*

Перспективним вважаємо розробку тренінгової програми для батьківських груп з метою підвищення сензитивності батьків до почуттів і переживань молодших школярів на основі розуміння прихованого значення їхньої поведінки.

Висновки. У кваліфікаційній роботі нами було проведено теоретичне емпіричне вивчення особливостей міжособистісних стосунків молодших школярів та визначення психологічних умов їх оптимізації, яке дало можливість зробити наступні *висновки*:

1. Теоретичний розбір наукових джерел з проблеми дослідження дав можливість розуміти *міжособистісні стосунки* як внутрішню психологічну основу взаємодії між людьми, як ті суб'єктивні зв'язки і ставлення, котрі виникають між людьми в соціальних групах, системи налаштувань, ціннісних орієнтацій, очікувань, котрі визначаються змістом спільної життєдіяльності людей.

Міжособистісні стосунки молодших школярів – взаємне спілкування, зв'язок між дітьми, що виникає в процесі спілкування під час навчання.

Міжособистісні стосунки *формуються і реалізуються у процесі спільної діяльності та спілкування*, є їх продуктом. В них проявляються як *індивідуальні якості особистості* (її емоційні та вольові властивості, інтелектуальний потенціал тощо), так і *засвоєні нею суспільні норми та цінності*. Найважливішою ланкою міжособистісних взаємин є *активність самої особистості, її власні дії та вчинки*.

Визначено, що міжособистісні стосунки мають складну *структуру*. В ній існують не тільки *об'єктивні фактори* (характер цілей, умови їх досягнення, особливості керівництва та ін.), а й *суб'єктивні* (рівень свідомості і самосвідомості особистості, рівень їх домагань, індивідуально-психологічні особливості, здібності та ін.). До *структури міжособистісних стосунків* віднесемо: *формальні* (спеціально організовані) і *неформальні* (такі, що виникли стихійно); *міжособистісні і рольові; короткочасні та довгострокові*.

Встановлено, що саме в міжособистісних стосунках проявляються як *індивідуальні якості особистості* (її емоційні та вольові властивості,

інтелектуальний потенціал тощо), так і *засвоєні нею суспільні норми та цінності*. Найважливішою ланкою міжособистісних стосунків є *активність самої особистості, її власні дії та вчинки*. Вступаючи в міжособистісні стосунки у різноманітних за формою, змістом, цінностями та структурі спільнотах (сім'ї, дитячому садочку, школі тощо), дитина проявляє себе як *особистість*, надаючи, водночас, можливість іншим оцінити себе у стосунках з ними.

Виявлено основні *чинники міжособистісних стосунків молодших школярів*: на *макрорівні* – соціальний рівень культури суспільства (норми, традиції, прийняті в суспільстві, які поширюються через ЗМІ, літературу та ін.); на *мезорівні* – безпосереднє оточення дитини (сім'я, школа, гуртки, друзі, знайомі, все, що складає сферу міжособистісного спілкування, здійснює вплив на розвиток особистості, формує її якості); на *мікрорівні* – індивідуально-психологічні якості (самооцінка, рівень свідомості і самосвідомості особистості, рівень її домагань, індивідуально-психологічні особливості, здібності, рівень тривожності та ін.).

Визначено *специфіку міжособистісних стосунків*, зумовлену переходом до навчання в школі, як кризовим моментом у розвитку дитини, успішне подолання якого може стати як захисним фактором, так і фактором ризику формування в неї проблемної поведінки. При переході до молодшого шкільного віку провідною для дитини стає *навчальна діяльність*, а її взаємини з дорослими тепер починають залежати від норм і правил, пов'язаних з виконанням ролі учня. Встановлено, що у формуванні міжособистісних стосунків в молодшому шкільному віці діти орієнтуються в своїй поведінці на *значущих дорослих* (вчителів, батьків).

Проведене дослідження виявило, що від *характеру стосунків з дорослими* істотно залежить інтелектуальний розвиток дитини, розвиток її мовлення, спілкування, усвідомлення образу Я, ставлення до себе і власного Я, розвиток відчуття власної цінності та компетентності. Такі стосунки суттєво впливають на формування життєвих перспектив особистості, навичок соціальної поведінки, уявлень про майбутнє сімейне життя, реалізацію особистісного потенціалу.

1. Результати теоретичного розбіру проблеми зумовили необхідність емпіричного дослідження особливостей міжособистісних стосунків молодших школярів. Дослідження здійснювалося за допомогою низки емпіричних методів: *спостереження* – спрямоване на визначення особливостей міжособистісних стосунків молодших школярів; констатувальний експеримент із застосуванням *психодіагностичних методик: тест* «Дослідження шкільної тривожності» (Р. Темпл, М. Дорки, В. Амен) – спрямований на визначення рівня шкільної тривожності; *дитяча проективна методика Рене Жиля* – спрямована на вивчення соціальної пристосованості дитини, а також її взаємин з оточуючими; *соціометрія* – спрямована на виявлення статусу дитини у колективі.

За результатами соціометричного дослідження можна встановити зв'язок між статусом молодших школярів і стилем їхньої поведінки. Можна помітити, що серед непопулярних і ізольованих учнів найбільша кількість дітей, що схильні до конфліктного типу стосунків. Це учні, у яких незадовільнена потреба у повазі з боку інших людей.

Детальний розбір результатів спостережень показав, що найвищий відсоток конфліктності у молодших школярів проявляється в емоційному тоні спілкування, що виражається в насупленому погляді, підвищенні інтонації (крику), використанні ненормативної лексики, використанні образливих для оточуючих жестів. Майже однаковий відсоток конфліктності проявляється в стилі спілкування, неформальному спілкуванні і мотивації продовжувати стосунки. Найнижчий відсоток конфліктності спостерігається під час учбової діяльності, можливо це пояснюється тим, що діти весь час знаходяться під наглядом вчителя. Вчитель весь час контролює і коригує поведінку дітей. Крім того під час уроку діти весь час зайняті. І у них немає часу відволікатися.

Вивчаючи результати дослідження можна зробити висновок, що на формування типу міжособистісних стосунків молодших школярів впливає: стиль спілкування вчителя; стать; склад сім'ї; кількість дітей в сім'ї; статус батьків; рівень тривожності.

Розбираючи вплив стилю спілкування вчителя на тип міжособистісних стосунків, помічаємо, що ліберально-демократичний стиль взаємин з учнями молодших класів призводить до погіршення стилю поведінки учнів.

Встановлено гендерні відмінності в орієнтації на певний тип стосунків (хлопці більш схильні до прояву конфліктного типу стосунків ніж дівчата).

Встановлено вплив сім'ї на формування пріоритетного типу стосунків молодших школярів: діти з неповних сімей більше схильні до прояву конфліктного типу стосунків; діти, які виховуються в сім'ї одні частіше проявляють гармонійний тип стосунків, а трохи зменшений відсоток конфліктності може говорити про те, що діти в сім'ях, де виховуються 2 і більше дітей, змушені частіше домовлятися і уникати конфліктів (крім того, за тестом тривожності помічено, що діти із сімей де 3 дітей, схильні до усамітнення, воно приносить їм задоволення); діти із сімей, де батьки працюють в державних установах, більше схильні до проблемного і конфліктного типу стосунків.

Вивчаючи залежність конфліктності від рівня тривожності можна побачити, що прямої залежності між рівнем тривожності та схильністю до конфліктних стосунків немає. Але є певна тенденція до збільшення конфліктності з підвищенням рівня тривожності.

Отже, проведене емпіричне дослідження зумовило необхідність оптимізації міжособистісних стосунків молодших школярів.

2. Спираючись на результати теоретичного та емпіричного дослідження під умовами *оптимізації міжособистісних стосунків молодших школярів* ми розуміємо:

а) розвиток комунікативних здібностей, вміння співпрацювати, розвиток рефлексії молодших школярів;

б) підвищення психологічної компетенції педагогів щодо специфіки міжособистісних стосунків молодших школярів на основі позитивного зворотнього зв'язку;

в) розвиток психологічної культури спілкування батьків з молодшими школярами, переорієнтація їх на збільшення часу спілкування і урізноманітнення його змісту.

Розроблено програму оптимізації міжособистісних стосунків молодших школярів. Метою програми є розвиток у молодших школярів "емоційного інтелекту", сприяння створенню дружньої атмосфери взаємодопомоги, довіри, доброзичливого та відвертого спілкування. Завдання програми: сформувати відчуття єдності з іншими членами колективу, почуття поваги до оточуючих людей, почуття відповідальності за самостійно прийняте рішення; навчити розрізняти процес мислення та емоції, істину та світ фантазій, розумінню та толерантному відношенню до внутрішнього світу інших людей, контролювати гнів, почуття агресії, знаходити компроміс у рішенні конфліктних ситуацій.

На основі вивчення спеціальної наукової літератури обґрунтовані вихідні принципи, котрі були покладені в основу організації тренінгових занять, а саме: активності учасників та їх дослідницької позиції; об'єктивації поведінки; партнерського характеру спілкування та акцентуації мови почуттів.

.Список використаної літератури

1. Абраменкова В.В. Социальная психология детства: развитие отношений ребёнка в субкультуре / В.В.Абраменкова. – Воронеж, 2000. – 198 с.
2. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие. Социально-психологические проблемы / В.С.Агеев. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 240 с.
3. Андреев В.И. Конфликтология : искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / В.И.Андреев. – Казань, 1992. – 142 с.
4. Бабаян Ю.О. Формування мотивації досягнення молодших через розвиток рефлексивного оцінювання / Ю.О.Бабаян // Актуальні проблеми психології. Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки. – К. : Міленіум, 2003. –С. 64-67.
5. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В.Бендас. – СПб. : Питер, 2005. – 431 с.

6. Битянова М.Р. Социальная психология : наука, практика и образ мысли : Учебное пособие / М.Р.Битянова. – М., 2001. – 214 с.
7. Боришевський М.Й. Сім'я ростить громадянина / М.Й.Боришевський. – К. : Політвидав, 1982. – 102 с.
8. Брюховецька О.В. Психологічні особливості управлінського спілкування керівників загальноосвітніх навчальних закладів / О.В.Брюховецька // Актуальні проблеми психології. Том.І : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : Зб. Наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. – К. : Міленіум, 2012. – Част. 16. – С. 6-9.
9. Брюховецька О.В. Психологічні особливості шкільної тривожності у молодшому підлітковому віці / Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / О.В.Брюховецька, Т.В.Чаусова // Університет менеджменту освіти АПН України, Асоц. безперерв. освіти дорослих. – Вип. 9 / голов. ред. В.В.Олійник. – К. : Геопринт, 2008. – С. 353-362.
10. Выготский Л.С. Собрание починений : В 6-ти т. Т. 4. Детская психология / Л.С.Выготский // Под ред. Д.Б. Эльконина. – М. : Педагогіка, 1984.
11. Лютова Е.К. Шпаргалка для взрослых : Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми / Е.К.Лютова, Г.Б.Монина. – М. : Генезис, 2000. – 192 с.
12. Майерс Д. Социальная психология / Девид Майерс. – СПб, 1997. – 180 с.
13. Максимова Н.Ю. Потреби дитини та внутрішній конфлікт особистості / Н.Ю.Максимова // Актуальні проблеми сучасної української психології. До 60-річчя від дня народження академіка С.Д. Максименка : Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. члена-кореспондента АПН України Н.В.Чепелевої. – К., Нора-прінт, 2002, Ввип. 22. – С. 182-190.
14. Павелків Р.В. Дослідження сформованості у сучасних молодших школярів моральних якостей чесності і правдивості / Р.В.Павелків // Актуальні

проблеми психології. Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки. – К. : Міленіум, 2003. – С. 132-136.

15. Фопель К. Игры для детских вечеринок / Пер. с нем. Л.О.Сергеев / К.Фопель. – М. : Генезис, 2004. – 111 с.

16. Фопель К. Чтобы дети были счастливы : Психологические игры и упражнения для детей школьного возраста : Пер. с нем. Л.О.Сергеев / К.Фопель. – М. : Генезис, 2005. – 225 с. – (Психологическая работа с детьми).

17. Фопель К. Энергия паузы. Психологические игры и упражнения : Практическое пособие : Пер. с нем. Л.О.Сергеев / К.Фопель – М. : Генезис, 2002. – 240 с.

18. Шпак С.Г. Характеристика стратегій поведінки молодших школярів у вирішенні конфліктів / С.Г.Шпак // Актуальні проблеми психології. Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України \ За ред. С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки. – К. : Міленіум, 2003 – С. 150-154.

Н. О. Забіяченко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжисєвська,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК САМООЦІНКИ ЯК ЧИННИК РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ЖІНОК

Харчова поведінка людини значною мірою впливає на її функціонування, забезпечуючи необхідні умови для життя та особистісного розвитку. Але кожного року в Україні та світі фіксуються нові випадки розладів харчової поведінки (далі - РХП), що призводять до виражених проблем як з соматичним здоров'ям, так і з психосоціальним функціонуванням особистості. Враховуючи що РХП мають багаточинникову етіологію та найбільш розповсюджені серед жіночої статі, дослідження психологічних чинників їх виникнення у жінок набуває все більшої актуальності.

Вивченню питання харчової поведінки, а також фізіологічним, соціокультурним та психологічним чинникам її розладів присвятили свої дослідження ряд вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Абсалямова Л. М., Вайтгед Л., Вознесенська Т. Г., Гарнер Д. М., Краснопорова Н. Ю., Малкіна-Пих І. Г., Мойзріст О. М., Нижник А. Є., Нікіфорова Я. В., Савенков Ю. І., Скугаревський О. А., Смоляр В. І., Шебанова В. І. та інші. Проте питання розвитку самооцінки як чинника РХП у жінок залишається недостатньо

вивченим, а емпіричного дослідження зв'язку вказаних феноменів на українській популяції не проводилося.

З огляду на вищезазначене, метою нашого дослідження було теоретично обґрунтувати та емпірично виявити зв'язок розвитку самооцінки та проявів РХП у жінок в Україні.

Найпростішою формою харчової поведінки є споживання їжі для задоволення потреби в поживних речовинах. Але щоденний харчовий раціон людини частіше за все не обмежується життєво необхідною кількістю калорій та має індивідуальну своєрідність. І в залежності від того, яке місце займає процес харчування в ієрархії цінностей індивіда, а також від кількісних і якісних параметрів харчування, дослідники почали ділити харчову поведінку на адекватну (гармонійну) або неадекватну (ту, що відхиляється від норми). Остання традиційно визначається як «порушення харчової поведінки» чи «розлад харчової поведінки».

Вознесенська Т. Г. виділяє три основні види порушень харчової поведінки: екстернальна харчова поведінка (коли людина орієнтується не на голод, а їсть за компанію, коли бачить смачну їжу і т. д.); емоціогенна харчова поведінка (коли поштовхом до їжі є стрес, тривога чи інший емоційний дискомфорт); обмежувальна харчова поведінка (з пережовуванням надмірних самообмежень депресивними станами та частими переїданнями з відчуттям провини) [1].

З клінічної точки зору частіше за все розглядають окремі РХП (*eating disorders*) – цілий клас психічних і поведінкових розладів, пов'язаних з прийомом їжі. Найрозповсюдженішими та найбільш дослідженими є нервова анорексія, нервова булімія та напододібне переїдання. Головними особливостями нервової анорексії є суттєве зниження ваги тіла; сильний страх набрати вагу та стійка поведінка, яка цьому перешкоджає; стійке невизнання низького індексу маси тіла; надмірний вплив маси та форми тіла на самооцінку. Для нервової булімії характерні: наявність епізодів переїдання; повторювана компенсаторна поведінка задля уникнення збільшення ваги (самопровоковане

блювання, вживання проносних та діуретиків, голодування, надмірні фізичні навантаження); залежність самооцінки від форми тіла та ваги. У разі відсутності рекурентної компенсаторної поведінки, зазвичай говорять про нападаподібне чи компульсивне (психогенне) переїдання – *binge eating disorder*. Воно нерідко є реакцією на емоційний дискомфорт та часто супроводжується почуттям провини, сорому або відрази до себе [6].

Як можемо побачити навіть з діагностичних критеріїв – самооцінка тісно пов'язана з РХП. Загалом, дослідники сходяться на тому, що природа як харчової поведінки, так і її розладів є багаточинниковою. Вчені виділяють ряд фізіологічних (наприклад, порушення захоплення серотоніну [1]) та генетичних (таких як передача гену сприйнятливості (вразливості) до нервової анорексії [5]) причин виникнення РХП. Але порушення метаболізму не завжди призводять до порушень харчової поведінки, а гени можуть не проявитися або проявитися лише в несприятливих умовах. У зв'язку з цим дослідники виділяють ще й ряд соціокультурних та психологічних чинників РХП у жінок, включаючи й індивідуально-психологічні особливості осіб, схильних до цих порушень.

Приділення більшої уваги та висування високих вимог зовнішньому вигляду жінок у соціумі, завищенні та нереалістичні стандарти краси у соціальних мережах впливають на самооцінку жінок та, на думку вчених, може сприяти поширенню РХП серед них [5]. До соціокультурних умов виникнення РХП відносять також і вплив сім'ї. Цікаво, що ці чинники також впливають й на розвиток самооцінки особистості.

На думку М. Розенберга, самооцінка відображає ступінь розвитку в особистості почуття самоповаги, відчуття власної цінності та позитивного ставлення до того, що входить до образу «Я» [2]. А недостатньо теплі стосунки в родині, проблеми сепарації, подвійні послання від батьків, що одночасно підтримують та знижують впевненість в собі або провокують розвиток перфекціонізму, можуть призвести до нестійкої неадекватної самооцінки та виникнення РХП [4]. Жінкам тоді властиве переконання: щоб тебе любили, треба бути досконалою, яке формується ще в дитинстві. Прагнення до контролю над

вагою тіла є у цьому випадку способом повернути собі контроль над життям та відчуття власної успішності чи привабливості.

Також Лінет Вайтгед та ряд дослідників відмічають, що індивідуальними психологічними чинниками які сприяють виникненню РХП є: низька самооцінка; перфекціонізм (невиправдано високі стандарти або страх пониження); тривожність; надмірне переймання своєю масою тіла, зовнішнім виглядом та залежність самооцінки від цих параметрів [3; 4].

З огляду на вищенаведене теоретичне обґрунтування зв'язку самооцінки та РХП і актуальність даної проблематики, нами було проведене емпіричне дослідження цих феноменів серед жінок в Україні. Для визначення рівня самооцінки опитаних була використана методика інтегральної самооцінки особистості для дорослих «Хто я є у цьому світі» Новікова В.В., Забродіна Ю. М., що широко застосовується сучасними українськими психологами та науковцями у своїх дослідженнях та монографіях [2]. Для діагностики наявності РХП в респонденток ми застосували Опитувальник харчових переваг-26 (тест на ставлення до прийому їжі Eating Attitudes Test – 26 від Д. М. Гарнера в адаптації О. А. Скугаревського). Нами також була використана формула А. Кетле для розрахунку ІМТ (індексу маси тіла) опитаних, що застосовується ВООЗ, та за допомогою анкетування зібрані дані щодо бажаної ваги.

За результатами онлайн-опитування, що проводилося у червні 2021 року серед 50 жінок віком 18-62 років різних професій, нами була доведена наявність зворотного зв'язку між різним рівнем самооцінки та проявами РХП у жінок. Коефіцієнт кореляції Пірсона склав - 0,393 (кореляція значуща, на рівні 0,01), а коефіцієнти кореляції Спірмена та Кендала – - 0,330 та - 0,248 відповідно (кореляція значуща, на рівні 0,05).

Хоча в Україні немає точної статистики по поширеності РХП, але за даними досліджень у розвинених країнах нервова анорексія зустрічається у 4% жінок, нервова булімія – 2%, розлад переїдання – 2% [7]. Наше дослідження на українській популяції показало, що у 22% опитаних жінок висока ймовірність наявності РХП – це значно перевищує відому наразі статистику. З цього можна

зробити висновок, що проблема РХП дуже актуальна в українському суспільстві. Окрім того, в жодній жінки з зазначених 22% немає адекватної самооцінки, а в усіх жінок з низькою самооцінкою наявний РХП згідно з опитувальником, що робить психокорекцію їх самооцінки вкрай важливою.

Слід такого зауважити, що у 96% опитаних жінок, незалежно від їх фактичного ІМТ, є бажання схуднути на різну кількість кілограм (від 1 до 54 кг), а загалом, 98% (49 з 50) опитаних жінок 18-62 років незадоволені своєю вагою. Причому тільки 48% опитаних мають надмірну вагу (у тому числі ожиріння - 16%), тобто мають фізіологічні передумови такого прагнення.

В цілому, 29% опитаних жінок з надмірною вагою та 17% з нормальною вагою мають РХП. А враховуючи, що 83% жінок з надмірною вагою мають високу самооцінку (з тенденцією до завищення), то можна з впевненістю говорити про те, що інтегральна самооцінка, оцінена за методикою «Хто я є у цьому світі?», та наявність РХП не залежать від фактичного ІМТ (це також підтверджується кореляційним аналізом отриманих даних). Можна припустити, що вагомого значення у виникненні РХП набувають не об'єктивні параметри тіла, а суб'єктивне сприйняття власного тілесного образу, але це припущення потребує подальшого уточнення.

Таким чином, в результаті проведеного емпіричного дослідження нами був теоретично обґрунтований та емпірично доведений зв'язок розвитку самооцінки та проявів РХП у жінок віком 18-62 років. Це дає змогу надалі глибше досліджувати дану проблематику та формувати гармонійну харчову поведінку через психокорекцію самооцінки.

Список використаних джерел

1. Абсалямова Л. М. Розлади та порушення харчової поведінки особистості // Проблеми сучасної психології. 2014. № 25. С. 19-33.
2. Косьянова О. Ю., Городнюк Л. С. Особливості прояву самооцінки та типу характеру жінок віку середньої дорослості // Науковий журнал з соціології та психології «Габітус». Випуск 19. 2020. С. 128-132.
3. Кудла Т. В., Антонова З. О., Ханецька Н. В. Психологічні чинники

ризикі виникнення порушень харчової поведінки в жінок // Науковий журнал з соціології та психології «Габітус». Випуск 27. 2021. С. 125-130.

4. Лінет Вайтгед. Подолати розлад харчової поведінки / пер. з англ. І. Грицюк; наук. ред. К. Явна. Львів: Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. 112 с.

5. Смоляр В. І. Генетичні та середовищні аспекти харчової поведінки // Проблеми харчування. № 3-4 (23). 2010. С. 16–25.

6. International Classification of Diseases 11th Revision. The global standard for diagnostic health information. Version: 02/2022. Retrieved from: <https://icd.who.int/>

7. Smink, F. R.; van Hoeken, D; Hoek, HW. Epidemiology, course, and outcome of eating disorders. Current Opinion in Psychiatry. 26 (6). 2013. P. 543–548. doi:10.1097/ycp.0b013e328365a24f.

Анна Зозуля,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-20-Г1 спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,

професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор психологічних наук, професор, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ ПОСТПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Під час військової агресії в нашій країні дуже актуальними є дослідження переживань кризових ситуацій, а також теми

надання психологічної допомоги в цих ситуаціях. Ці теми розроблялися вже давно, а з 2014 року були більш конкретизовані для надання допомоги під час війни та саме для України. Але все ж таки всі кризові ситуації мають і спільні риси, і відмінності. З повномасштабним наступом на Україну сучасні психологи ще не стикалися.

До того ж, в розділі психологічної допомоги в кризових ситуаціях виділяють окрему гілку – допомога дітям. Підліткам приділяється менше уваги, а ще менше – молодим людям (21-25 років), які закінчують проходження підліткового періоду та вступають в фазу ранньої молодості. На цьому етапі вони мають свої особливості розвитку, на які накладаються події військового часу.

Стан розробленості проблеми. Вивченням особливостей розвитку молодих людей на стику підліткового періоду та ранньої молодості займалися багато науковців. Укладені періодизації розвитку, описані особливості цього віку. Б.Г. Ананьєв, В.В. Бунак, Д.М. Бромлей, Крайг, Дж. Біррен визначають межі вікової періодизації розвитку. П. Блос в своїй періодизації вживає *термін «постпідлітковість»*. П. Блос, Е. Еріксон, О. Товстих дають характеристику періоду 21-25 років. Л.С. Виготський описує основні принципи проходження кризових періодів, появу та зникнення новоутворень в цих періодах. Д.Б. Ельконін описує віковий розвиток за допомогою визначення провідної діяльності кожного періоду. А.В. Петровський розглядає віковий розвиток як процес інтеграції в різних соціальних групах.

З надання кризової психологічної допомоги написано багато праць зарубіжними та українськими науковцями. Синоніми поняття «криза» в психологічній літературі є «критичний період» (Т. Шибутані), «перелом», «перехід» (Г. Шихі), «поворотний етап життєвого шляху» (С. Рубінштейн), «розрив» (Л. Виготський), «критична ситуація» (Ф. Василюк).

Мета дослідження: дослідити особливості психологічного консультування молодих людей, які завершують підлітковий період та вступають в фазу ранньої молодості, в умовах переживання актуальної кризової ситуації (війни в Україні).

Викладення основного матеріалу. У першому розділі проаналізовано особливості осіб віком від 21 до 25 років, різні варіанти класифікації вікових періодів, а також їх характеристики. Більшість дослідників відносять період 21-25 років до дорослості. Тоді як проблеми, які вирішують сучасні молоді люди в цьому періоді життя більше відображають завершення підліткового періоду та вступ до дорослості. Тому класифікація Пітера Блоса, де він називає цей період *постпідлітковістю*, найбільш зівставна з моїми спостереженнями в клінічній практиці.

У сучасному науковому знанні цей період відображено як в цілому позитивний. Ці роки описуються як оптимістичні, адже молода людина стоїть на початку реалізації життєвого задуму.

Водночас на цей період припадає значна кількість криз, в тому числі закономірні кризи розвитку. Загалом, рідко вдається цілком вдало пройти попередні етапи вікового розвитку, що призводить до неможливості вирішити кризи етапу постпідлітковості.

Криза – (від грецького *kreses* – рішення, поворотний пункт, результат) у психології визначається як важкий стан, викликаний будь-якою причиною або як різка зміна статусів персонального життя.

Зокрема, зміни статусів персонального життя відбуваються постійно. Так як у підлітковому віці розвиток психіки не завжди може встигати за ростом фізичного тіла, так і в постпідлітковому психіка піддається сильному навантаженню внаслідок багатьох раптових змін.

В сучасних умовах кризи розвитку накладаються на травматичну кризу, пов'язану з війною (психотравму). Її описують як наслідок непередбаченої, раптової, приголомшливої події, реакцію на ситуацію, в якій є загроза життю людини або її здоров'ю. Такі травми спричиняють порушення нормативної організації психіки і зумовлюють стани різного ступеня тяжкості. Це підтверджується емпіричним дослідженням.

У другому розділі емпірично досліджено психоемоційний стан молодих людей, які переживають кризову подію. Одним з головних результатів нашого

емпіричного дослідження стало підтвердження гіпотези, що війна являється кризовою та психотравмуючою для більшості осіб постпідліткового віку.

Прояви переживання психотравмуючої події можуть бути різними. Опитування підлітків виявляє виражені тривожно-депресивні стани та високий рівень гострих негативних емоцій. 40% респондентів характеризують себе як пасивні, малорухливі, байдужі, ліниві, повільні, розсіяні, сонні, втомлені. Тобто, порівняно з нормою, мають знижену активність. При вивченні настрою респонденти зазначають відчуття себе сумними, печальними, нещасними, схвильованими, похмурими, розчарованими, песимістичними та незадоволеними. Порівняно з нормою, у 30% опитаних спостерігається поганий настрій. 15% респондентів відзначають погане самопочуття: бездіяльність, слабкість, знесилення, виснаження, млявість, втома, виснаження. Це є ознаками переживання травматичної кризової ситуації.

Інша частина респондентів описує себе як бадьорих, рухливих, активних, працьовитих, швидких, збуджених, сповнених силами, напружених, здорових та витривалих. Такі твердження у шкалах набирають найвищі бали. Це також може свідчити про переживання кризової ситуації, відповіддю на яку стає ажитація, знервованість, неможливість розслабитись та загальне напруження.

У третьому розділі визначено особливості надання психологічної консультативної допомоги постпідліткам на основі їх специфічних проблем та запитів, а також з урахуванням кризової ситуації.

Травматична кризова ситуація стає для постпідлітків ще однією кризою, яку вони змушені долати. Окрім цього, постпідлітки продовжують розв'язувати задачі, які притаманні їх періоду розвитку. Це відображається у запитах, з якими вони звертаються за психологічними консультаціями.

Найбільш поширені запити, що зустрічаються в роботі, такі:

- адаптація до «дорослого» світу (розчарування, пошук свого місця, складнощі «дорослого» життя);
- питання ідентичності («не знаю, хто я», гендерна ідентичність, сексуальна орієнтація);

- сепараційні питання;
- романтичні та дружні стосунки;
- відсутність навичок усвідомлення і регулювання емоцій (переживання першого розриву стосунків, психосоматичні симптоми, тривога, панічні атаки).

На основі цього основні напрямки роботи з постпідлітками зосереджуються на побудові надійної прив'язаності, підвищення здатності до управління емоціями, усвідомлення, знаходження причинно-наслідкових зв'язків, проходження етапів, які не були пройдені раніше, знаходження/побудови автентичності, отримання необхідної підтримки, подолання екзистенційної кризи.

У військовий час до попередніх причин звернення за психологічною консультацією додаються запити з приводу переживання втрати близької людини, переживання розлуки з рідними та коханими, тривожні стани, туга за домом, неможливість визначитися, чи виїжджати за кордон, чи ні.

Під час війни додатково доводиться мати справу з емоціями такої інтенсивності та змісту, що можуть лякати постпідлітків; а також регресією на попередні етапи розвитку, більшою потребою у підтримці, яскравішими проявами автентичності та усвідомленням цінності життя.

Особливістю консультування постпідлітків в умовах війни є те, що неможливо зупинитися лише на наданні кризової допомоги. Молоді люди продовжують потребувати сприяння у вирішенні своїх особистих та вікових криз.

Разом з тим, за наявності в них необхідного інструментарію, постпідлітки мають здатність швидше справлятися з переживаннями. Це дає надію, адже молоді люди мають можливість прожити своє життя більш повноцінно та усвідомлено. І від їх емоційної стійкості, здатності будувати здорові стосунки, працювати, мати ідентичність та сильну особистість, залежить розвиток та майбутнє суспільства.

Висновки. Практичне використання результатів досліджень можливе при консультуванні постпідлітків в теперішній ситуації війни, а також може бути рекомендоване для ознайомлення та взято до уваги в інших кризових ситуаціях.

О. В. Кістень,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжисвська,

доцент кафедри психології та

особистісного розвитку ННІМП

ДЗВО «Університет менеджменту

освіти», кандидат психологічних

наук, доцент,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРЦИСИЧНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження. Про нинішнє юнацтво кажуть, що це - покоління нарцисів. Але чи дійсно це так? І чи не має нарцисизм, окрім загальновідомих недоліків, також позитивних сторін? Тож нами було вирішено оцінити поширеність самого явища серед молоді 12-17 років, оцінити його особливості, уточнити поняття та розробити методичні рекомендації для психологів.

Об'єкт дослідження – особистість у період юнацтва.

Предмет дослідження - психологічні особливості нарцисичних проявів особистості в юнацькому віці

Наукова новизна - уточнено поняття нарцисизму, розширено уявлення про нарцисичні прояви особистості, доповнено уявлення про вікові особливості юнацтва.

Практична значущість - підібраний психодіагностичний комплекс і розроблена розвиваюча програма можуть бути використані шкільними психологами, соціальними педагогами та працівниками соціальних центрів в ході роботи юнацтвом.

Перший розділ роботи присвячений уточненню понять, систематизації та узагальненню даних про причини та передумови розвитку нарцисизму, уточненню понять «здоровий» та «нездоровий» нарцисизм.

У другому розділі ми оцінили поширеність явища за Тестом оцінки нарцисизму (клініко-психологічна тестова методика, розроблена Ф.В. День і Б. Хільгеншток і адаптована в 2003 році в НІПНІ ім. Бехтерева Н.М. Залуцьким, А.Я. Вукс під керівництвом В.Д. Віда).

Отримали високий результат у 44%. Профіль нарцисичності опитуваних представлений за рахунок шкал дереалізація / деперсоналізація; базисний потенціал надії; незначне Self; негативний тілесне Self; грандіозне Self; ідеал самодостатності; ідеал цінностей; симбіотичний захист Self.

Далі для уточнення більш конкретних деталей прояву нарцисизму було використано ще три загально визнані психодіагностичні інструменти: Методику багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (16 PF опитувальник), Мінесотський багатоаспектний особистісний опитувальник (MMPI) та Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії (WIPPF).

Респонденти з коефіцієнтом нарцисизму мають високі показники за такими шкалами, як довірливість - підозрілість, низький самоконтроль - високий самоконтроль, адекватна самооцінка - неадекватна самооцінка. Результати за методикою багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (16 PF опитувальник) показали, що у випробовуваних з коефіцієнтом нарцисизму високий показник був виявлений за такими шкалами, як довірливість - підозрілість, низький самоконтроль - високий самоконтроль, адекватна самооцінка - неадекватна самооцінка.

Нарцисичні респонденти отримали високі показники за шкалою «Песимістичність» за даними методики «ММПІ». Результати діагностики за методикою «Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії (WIPPF)» - у випробовуваних з коефіцієнтом нарцисизму, високий показник переважає за всіма діагностованими шкалами.

Результати статистичного аналізу даних, свідчать про те, що у вибірці респондентів юнацького віку найбільш значущі зв'язки були встановлені за такими шкалами: замкнутість – товарицькість, сексуальність – ніжність, схильність до соматизації та іпохондричність, песимістичність та стриманість, ригідність.

Отже, серед нарцисичних проявів особистості в нашій вибірці виявлені наступні – схильність до сексуалізації стосунків, іпохондричність, песимістичність, стриманість та високий самоконтроль, недовірливість та схильність до знецінення та критичність до власного «Я».

У третьому розділі ми ще раз поглянули на типові для юнацького віку питання і проблеми саме в розрізі явища нарцисизму, і спробували дати відповідь на питання - як допомогти розвитку здорового нарцисизму та запобігти менш здоровим проявам.

Основна мета проведеного нами дослідження полягала в теоретичному та експериментальному виявленні рис здорового нарцисизму. У випадку розвитку здорового почуття Я і здорового нарцисизму індивід набуває ясне відчуття себе, задовільну і досить стабільну самооцінку, пишається своїми досягненнями, а також усвідомлює потреби інших і вважається з ними в тій мірі, в якій вони вважаються з його потребами. Нарциси зазвичай мають величезну старанність, за допомогою якого і домагаються бажаного.

Ключову роль у досягненні результату ми відвели психологічному просвітництву - а саме лекціям, бесідам, круглим столам та дискусіям, до яких долучати психологів, педагогів та батьків.

Мета дослідження полягала у вивченні чинників та шляхів розвитку комунікативної компетентності менеджерів виробництва у процесі підвищення професійної кваліфікації в системі післядипломної освіти.

Відповідно до предмета та мети визначено такі *завдання дослідження*:

1. Розкрити сутність проблеми професійного спілкування та дослідити чинники розвитку комунікативної компетентності.
2. Експериментально вивчити особливості комунікативної компетентності сучасних керівників виробництва та виявити чинники, що впливають на її розвиток..
3. Обґрунтувати та експериментально перевірити методику цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності менеджерів виробництва.

Другий розділ присвячений експериментальному дослідженню комунікативної компетентності менеджера виробництва. Аналіз результатів дослідження дозволив оцінити рівень володіння комунікативними вміннями та навичками керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Визначено також, що формування уявлення про особистість партнера по спілкуванню істотно залежить від певної концепції особистості, яка виявляється на рівні свідомості як система тих критеріїв, через призму яких здійснюється відбір інформації, її аналіз і оцінка. Продуктивний рівень комунікативної компетентності пов'язаний з більшою когнітивною складністю системи критеріїв, які застосовуються для оцінки менеджерів. Виявлені певні відмінності і в структурі критеріїв, що проявляється, насамперед, у більшій увазі керівників виробництва з продуктивним рівнем комунікативної компетентності до оцінки комунікативних якостей менеджерів та їх індивідуальних властивостей. При оцінці професійної діяльності віддається перевага оцінці професіоналізму менеджерів, результативності їх роботи, ставлення до учнів та взаємин з колегами тощо.

Проведене дослідження показало, що цілеспрямований розвиток комунікативної компетентності менеджерів виробництва можна ефективно здійснювати у контексті формування їх професійної компетентності шляхом

залучення до роботи груп управлінського тренінгу (ГУТ) при врахуванні навчання дорослих, зокрема тієї обставини, що таке навчання має забезпечувати не стільки функціональний, скільки концептуальний розвиток, який знаходить своє вираження у розширенні та поглибленні їх уявлень про оточуючу дійсність, у формуванні цінностей, смислових утворень та ідеалів, у збагаченні власної концепції життя та освоєнні технологій її практичної реалізації.

О. В. Лашкова,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжиєвська,

доцент кафедри психології та

особистісного розвитку ННІМП

ДЗВО «Університет менеджменту

освіти», кандидат психологічних

наук, доцент,

м. Київ, Україна

ОСОБИСТІСНА ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ЖІНОК

Постановка проблеми. Тема тривожності та її вплив на благополуччя особистості постає надзвичайно актуальною в наш час. Складна ситуація в країні потребує від особистості здатності адаптуватись в період нестабільності, вміти керувати своїм життям і в той же час пристосовуватись до ситуації невизначеності, що дуже важко зробити в стресовому стані та в стані тривожності. Надзвичайно актуальним стає вміння відчувати психологічне благополуччя, намагатись позитивно мислити і знаходити нові сенси, щоб зостатись «на плаву» і не отримати важкі психосоматичні розлади та посттравматичний синдром пізніше.

Стан розробленості проблеми. Тему особистісної тривожності досліджували представники різних напрямів починаючи з класичного психоаналізу З. Фрейда. Саме особистісна тривожність, як характерна риса особистості, може впливати на здатність чи нездатність людини отримувати задоволення від життя, відчувати відчуття внутрішнього щастя та задоволення та звертати увагу на позитивні речі в її житті. Е. Еріксон в своїй теорії періодизації пояснює виникнення особистісної тривожності нестачею материнської турботи в ранньому дитинстві, а також занадто сильна критичність матері в ставленні до нових починань своєї дитини, звинувачення її, та прививанні почуття провини за її помилки. Засновник гештальт-терапії, Ф. Перлз, вважає що тривожність – це страх майбутнього і пояснює її спробою підготуватись до майбутніх подій, які ще не настали, що призводить до того, що людина не може повністю прожити своє життя в теперішній момент і як результат – не відчуває благополуччя, щастя та задоволення. Інші вчені, які займались темою тривожності мали свої теорії щодо причин її виникнення. Це І. П. Павлов, М. Д. Левітов, Л. І. Бажович, Ф. Березін, Е. Фромм, Ч. Спілберг, Р. Кеттел, В. В. Краснова, А. Б. Холмогорова та інші.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично вивчити вплив особистісної тривожності на благополуччя жінок, випробувати програму тренінгу «Тривожність - не вирок, а челендж життя», спрямований на зниження тривожності у жінок.

Виклад основного матеріалу. Категорія «тривожність» має багато трактувань у психологічній літературі та часто вживається як синонім до понять «страх» та «переживання». Підвищена тривожність може стати пусковим механізмом розладу емоційної сфери та є частим симптомом неврозів і функціонального психозу, тому дуже важливо вчасно її діагностувати та зменшити її прояви.

Стан тривожності – це стан готовності: сенсорного та моторного напруження, максимально концентрованої уваги, що забезпечують відповідну реакцію на ситуацію, що викликає страх. Тривожність, як механізм захисту, існує

вже тисячі років як емоція, до слугує інстинкту самозбереження. Саме тривога є механізмом реакції «бий або біжи». В давні часи саме тривожність мотивувала наших предків до побудови житла, пошуку та заготовленню їжі, створення сім'ї чи приналежності до племені, захисту власної території. Схильність до тривожності збегігається на генетичному рівні, як механізм, що допомагає вижити.

Представники різних напрямів психологічної науки досліджували це питання, починаючи з класичного психоаналізу З. Фрейда. Відповідно до творів Фрейда, основною функцією тривоги є допомога людині уникнути усвідомлення своїх негативних імпульсів і задовольнити їх в прийнятним шляхом в потрібний час. Тривожність також є повторенням у думках та фантазіях людини минулих ситуацій, в яких було присутнє почуття безпорадності. Травма народження є праобразом цих ситуацій. Дослідники продовжують розвивати цю ідею до теперішнього часу, продовжуючи ідею З. Фрейда. О. Ранк запропонував розглядати момент народження як найголовнішу травму в житті людини, а всі наступні травматичні ситуації – як намагання якомога повніше відреагувати на цю травму.

Теорія періодизації Е. Еріксона бере свій початок з психоаналітичної теорії З. Фрейда. В перший рік життя дитина найбільше спілкується з матір'ю, і саме від її поведінки та взаємодії залежить формування довіри чи недовіри до світу. Якщо дитина не отримує достатньо уваги та турботи, в неї формується недовіра до світу. Як результат – дитина стає занадто тривожною, підозрілою та боязкою.

На другому етапі раннього дитинства у дитини формується почуття незалежності, власної цінності як результат її розвитку та досягнень при позитивному ставленні матері, або залежність, почуття провини, що формує тривожну особистість з низькою самооцінкою в випадку, якщо мама соромила та не підтримувала спроби дитини навчитись новому. Таким чином, ми розуміємо, що схильність до підвищеної тривожності, низька самооцінка, нерозуміння власної ролі формується в людини ще в ранньому дитинстві.

Емпіричне дослідження проводилося психодіагностичним методом, представленим стандартизованими методиками: 1) Шкала особистісної тривожності Спілберга-Ханіна; 2) Шкала суб'єктивного благополуччя французького психолога А. Перуа-Бадю (адаптація Соколової); 3) Шкала психологічного благополуччя К. Ріфф.

Дослідженням охоплені 30 жінок, від 29 до 52 років з різним сімейним статусом, професіями та рівнем доходів.

Більшість з них, по результатам проведення опитування, показали наявність високого рівня тривожності, та середнього. З низьким рівнем тривожності виявились лише невелика кількість опитаних. Приблизно ті ж самі показники були і по шкалам психологічного та суб'єктивного благополуччя: дуже мала кількість людей мали позитивні результати, вмiла відчувати благополуччя.

Тому для досягнення благополуччя дуже важливо пройти особисту терапію, в процесі якої знайти причини тривожності та попрацювати з ними. Важливо розуміти типові паттерни людини, яка відчуває сильну тривожність,

Психологічний портрет людини, якій притаманні риси підвищеної тривожності (розроблений психологами В. В. Красновою та А. Б. Холмогоровою):

1. Уникає ситуацій соціальної активності, мало спілкується з іншими
2. Відчуває дискомфорт в спілкуванні з малознайомими людьми, особливо з тими, що мають інше соціальне становище
3. Відчуває складнощі при необхідності попросити допомогу
4. Має труднощі в знайомствах з протилежною статтю
5. Надає велике значення думці інших про себе, надмірно боїться осудження та ситуацій, де можна бути висміяною
6. Негативно сприймає критику або сторонню думку в свою адресу
7. Високий рівень соціальної дезадаптації може проявлятися у проявах депресії та тривоги

8. Під час стресових ситуацій відкладає вирішення конфліктів на інший час.

Виходячи з цього, в корекційній роботі важливо працювати з цими пунктами окремо. Так як людині з високим рівнем тривожності складно будувати відносини в колективі, та вона занадто чутливо відноситься до думки інших людей до неї, робота в груповому тренінгу являється дуже ефективною.

Тренінг **«Тривожність – не вирок, а челлендж життя»** направлений на роботу з людьми з підвищеним рівнем тривожності. Він побудований таким чином, щоб атмосфера в групі була підтримуюча та тепла і людина могла спробувати інші форми поведінки, не типові для неї в повсякденному житті. Програма тренінгу спрямована на розвиток комунікативних здібностей, підвищення рівня довіри до людей і як наслідок – зниження тривожності. В нього включені також рухові вправи, які дозволяють розкритись, відчути своє тіло та відкритись іншим людям.

Тема тренінгу: Зменшення відчуття тривоги у учасників та розвиток навику довіряти іншим людям, а також навчитись запитувати а не фантазувати щодо ставлення до себе людей.

Мета тренінгу: Зменшити соціальну тривожність та страх перебування в групах і розвинути навик більш ефективної комунікації, що в результаті має призвести до більш яскравого відчуття благополуччя.

Завдання тренінгу: навчити учасників самостійно знижувати свою тривожність при великому скупченні людей, розвиток вміння довіряти та відкриватись на аудиторії, а також перевірити свої страхи щодо ставлення до них інших людей і впевнитись, що насправді група не відноситься до них вороже. Покращити навички комунікації, вміння домовлятись та вирішувати свої питання а не просто терпіти дискомфорт або втікати з великих компаній.

Очікувані результати: тренінг **«Тривожність – не вирок, а челлендж сучасності»** запроваджує таку взаємодію учасників, в якій вони навчаються новим формам поведінки, експериментують та пробують по-іншому. Також вони обмінюються досвідом як справлятись з тривожністю та бачать схожі ситуації зі

сторони, в інших учасників групи, що допомагає відчутти себе в команді однодумців, та відчутти, що вони не самі з такими проблемами. Результат – зниження тривожності, вміння довіряти іншим людям та покращення суб'єктивного та психологічного благополуччя.

Висновки: отже, при зменшенні рівня тривожності, жінки почали помічати, як багато позитивних речей вони мають в своєму житті, на які раніше вони не акцентували увагу. Також було корисною групова робота, так як слухаючи інших людей зі схожою проблемою, можна подивитись на свою ситуацію зі сторони та отримати інсайти, які призведуть до хороших особистих результатів. Вправи на релаксацію, та рухові вправи допомагали переключитись з думок на тілесні відчуття, змістити фокус уваги. Провівши якийсь час в стані спокою, звільнившись від почуття тривожності, жінки відмічали, що тепер хочуть в ньому залишатись надовше. Важливо відмітити, що в багатьох жінок був страх відпустити свої тривожні думки, так як їм здавалось, що вони таким чином впливають на ситуацію, наприклад, доки вони тривожаться, то з їх дітьми чи рідними нічого не станеться. На тренінгу ця ілюзія була детально розібрана і жінки відмітили, що дійсно це не має сенсу.

Антон Левдик,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

С. О. Хілько,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук,
м. Київ, Україна

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Вплив сучасних умов соціально-економічної нестабільності, трансформаційних процесів в Україні і світи загалом, зокрема і невизначеності та динамічності перебігу процесів в різних сферах професійної діяльності, вихід на нові ринки праці актуалізує проблему визнання значущості психічного здоров'я особистості, яке безпосередньо впливає на якість життя людини. Свідченням актуальності даної проблеми є досить активні обговорення науковцями різних галузей науки і практики – психології, філософії, соціології, медицини, валеології, проблем збереження здоров'я людини, характеристик, чинників та способі його покращення, навіть прийняття різноманітних концепцій і програм на державному рівні. Зокрема зосереджується увага на проблемах, пов'язаних з психічними розладами людини, реальних програм розвитку психологічного здоров'я, впливу на нього різноманітних несприятливих чинників, що виводить дану проблему на рівень активного наукового пошуку нових способів його збереження.

Одним з таких способів є розвиток особистості в індивідуально-психологічному, соціально-психологічному, ціннісно-смісловому контекстах,

що представляє собою неперервний процес розвитку, спрямований на досягнення своєї внутрішньої сутності, неповторності, індивідуальності, а значить самоактуалізації. В такому сенсі самоактуалізація виступає в якості внутрішньої активності особистості зрілого віку, перед якою постають різноманітні питання своєї реалізації в суспільстві, виявлення якомога ефективніше своїх потенційних можливостей за для досягнення бажаного результату і задоволення своїх потреб.

Стан розробленості проблеми. Значна кількість робіт зарубіжних і вітчизняних науковців присвячена проблемі змісту поняття самоактуалізації, її ознак і характеристик, внутрішніх і зовнішніх чинників її розвитку, особливостям прояву тощо. Основи розуміння поняття самоактуалізації закладено ще в наукових працях екзистенційних філософів, мислителів (Ф. Брентано, М. Бубер, Е. Гуссерль, А. Камю, С. К'єркегор, Ж-П. Сартр). Значний вклад в розгляд даної проблеми внесли представники гуманістичної психології (А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, Ф. Перлз, К. Роджерс, В. Франкл та ін.); представники психодинамічного підходу (А. Адлер, Х. Кохут, Е. Еріксон, К. Хорні, Е. Фром, Г. Юнг та ін.). У вітчизняній психології самоактуалізація розглядається як проблема становлення цілісної особистості, успішного саморозвитку, особистісного змінювання, процесами самореалізації а також вивчається у взаємозв'язку з психічним і психологічним здоров'ям особистості, психологічним благополуччям (Й. Боришевського, Н. Бурлако, І. Данилюка, І. Коцан, Г. Ложкін, П. Лушина, С. Максименка, В. Моляко, М. Мушкевич, Н. Старинської, В. Татенка, Т. Титаренко, М. Ткалич, Д. Шутько та ін.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично довести, що самоактуалізація є чинником психічного здоров'я особистості зрілого віку та на цих засадах розробити та апробувати програму з зазначеної проблеми.

Викладення основного матеріалу. З метою філософського визначення універсального принципу, основного і єдиного мотиву людського життя, нейрофізіолог К. Гольдштейн, ще в 30-х рр., першим ввів у науковий обіг поняття «самоактуалізація» [4]. На думку автора, самоактуалізація як фундаментальний

процес кожного організму має як позитивні так і негативні наслідки для індивідуума, «організм управляється тенденцією актуалізувати в найбільшому ступені свої індивідуальні здібності, свою «природу» в світі» [3, с. 84-85], водночас, самоактуалізація також передбачає певні біль і страждання, стикаючись із зовнішнім середовищем, що провокує невпевненість і шок.

Основи гуманістичного підходу до людини, теорії самоактуалізації були закладені в екзистенціальній філософії, розробленої європейськими мислителями та письменниками (Ф. Брентано, М. Бубер, Е. Гуссерль, А. Камю, С. К'єркегор, М. Гайдеггер, Ж-П. Сартр, К. Ясперс) [4, с. 8].

Представники *психодинамічного підходу* (А. Адлер, Е. Еріксон, Х. Кохут, Е. Фром, К. Хорні, К. Юнг) складові й інтегральні характеристики процесу самоактуалізації розглядають в контексті прагнення до досконалості; усвідомлення глибин свого внутрішнього світу; розвиток індивідуальної свідомості; цілісність, творчість, індивідуація; ефективна взаємодія з зовнішнім світом; усвідомлення своїх потреб; подолання внутрішнього конфлікту; відновлення внутрішньої гармонії; прояви спонтанної творчості; здатність до співчуття; почуття гумору [4; 6; 7]. Представники *екзистенційно-гуманістичного підходу* складові й інтегральні характеристики процесу самоактуалізації визначають через такі показники: об'єктивний погляд на життя; реалізація творчих здібностей; орієнтація на майбутнє; демократичність; толерантність до інших поглядів; повага до себе та інших; схильність до філософського гумору; низька внутрішня конфліктність; відданість справі; свіжість сприйняття; природність, невимушеність поведінки й внутрішнього життя особистості; здатність любити (А. Маслоу [2]); почуття суб'єктивної свободи; відкритість новому досвіду; прояв турботи про інших людей тощо.

Таким чином, самоактуалізація в психодинамічному підході розглядається як процес подолання особистістю комплексу неповноцінності, захисних механізмів, в гуманістичному підході самоактуалізація, насамперед, представлена як уроджена мотиваційна тенденція, як потреба особистості,

головна рушійна сила до саморозвитку, водночас притаманна всім, без виключення, особистостям і лише потребує відповідних умов для розвитку.

Вітчизняні психологи представляють *самоактуалізацію* як процес становлення цілісності особистості, прагнення до осягнення і вдосконалення себе, втілення своїх можливостей, талантів і здібностей в особистісно та соціально прийнятих формах активності і діяльності, що відбувається за рахунок автентичності, усвідомлення та інтеграції різноманітних аспектів власної індивідуальності протягом усього життєвого шляху людини.

Визначено *чинники*, які позитивно змінюють динаміку розвитку самоактуалізації особистості зрілого віку, зокрема: здатність особистості до автентичного справжнього буття; позбавлення від хибних уявлень про себе і світ, в якому живе людина; визначення цінностей і смислу свого буття, гуманістична налаштованість; особиста відповідальність за свій вибір; активність в реалізації свого потенціалу і здібностей; здатність до безперервного зростання, саморозвитку до безмежної творчості.

Встановлено, що зміст психічного здоров'я особистості, на думку багатьох дослідників, не обмежується медичними та психологічними критеріями, зокрема відсутністю лише патологічних психічних проявів, в ньому також відображені суспільні та групові норми і цінності, які регламентують духовне життя людини її благополуччя. Так, *психічне здоров'я* за визначенням ВООЗ це «стан благополуччя, в якому людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися зі звичайними життєвими стресами, може продуктивно і плідно працювати і мати можливість робити внесок у життя своєї спільноти» [1].

Психічне здоров'я особистості зрілого віку в даній роботі розглядається як інтегративний і багаторівневий феномен, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і можливістю до повноцінної реалізації внутрішньо особистісного та соціального потенціалу, ціннісно-сміслових аспектів, свідомого регулювання своєї поведінки і діяльності.

За результатами емпіричного дослідження констатовано переважання у більшості досліджуваних середнього рівня *інтегративного критерію*

самоактуалізації, третина досліджуваних мали ознаки високого рівня і біля одного відсотка отримали низькі показники, що вказує про необхідність розвитку таких якостей як: прийняття себе і інших, здатність знайти і захопитись улюбленою справою, самостійність суджень, незалежність, автономність, автентичність, природність у виявах своїх властивостей без відчуття внутрішнього дискомфорту і взагалі -відповідальність за якість свого життя. Встановлено, що найкраще розвинуто у досліджуваних зрілого віку такі показники самоактуалізації як: гуманістичні цінності, автономність і креативність.

За результати аналізу *загального показника психічного здоров'я* досліджуваних зрілого віку встановлено, що низький рівень має біля шести відсотків, середній – переважна більшість, високий – майже чверть досліджуваних. Статистично підтверджено, що кращі показники психічного здоров'я отримали досліджувані першого періоду зрілого віку, це молоді люди до 35 років. Встановлений позитивний кореляційний зв'язок між структурними компонентами самоактуалізації і показників соціального та регулятивного критеріїв психічного здоров'я досліджуваних зрілого віку дає можливість визначити самоактуалізацію у якості чинника психічного здоров'я, зокрема в контексті соціально-психологічних показників.

З метою усвідомлення особистістю зрілого віку своїх потенційно особистісних можливостей, посилення внутрішньої автономності, самобутності, осмислення процесу своєї самоактуалізації як чинника психічного здоров'я, було обґрунтовано, розроблено та апробовано у ході експериментальної роботи тренінгову програму «Розвиток самоактуалізації особистості зрілого віку», яка містить п'ять тематично взаємопов'язаних блоків, кожен з яких має певні завдання.

Здійснений аналіз ефективності впровадження тренінгової програми засвідчив наявність її позитивного впливу в експериментальній групі досліджуваних на рівні статистичної значущості ($p < 0,05$, $p < 0,01$), натомість в контрольній групі за результатами першого та другого зрізів (до та після

експерименту) констатовано незначну розбіжність між даними, яка не є статистично значущою.

Висновки. Здійснений аналіз поняття самоактуалізації, інтегральних характеристик самоактуалізованої психічно здорової, зрілої особистості в теоріях зарубіжних і вітчизняних дослідників, свідчить про певний баланс між цими показниками, що дає можливість визначити самоактуалізацію в якості чинника психічного здоров'я особистості зрілого віку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективним уявляється виявлення психологічних особливостей, чинників покращення показників особистісного адаптивного потенціалу та нервово-психічної стійкості як складових психічного здоров'я особистості.

Список використаних джерел

1. ВООЗ (2001) Психічне здоров'я: Нове розуміння, нові сподівання.
2. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. М.: Смысл, 1999.
3. Патяева Е. Ю. Порождение действием: Культурно-деятельностный подход к мотивации человека. М.: Смысл, 2018. 815 с.
4. Старинська Н. В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ: «Інтерсервіс», 2015. 178 с.
5. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
6. Ткалич М. Г. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення самоактуалізації особистості. *Актуальні проблеми психології. Том I.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. К.: Міленіум, 2003. Ч.9. С. 85-90.*
7. Ткалич М. Г., Шутько Д. О. основні підходи до вивчення феномену самоактуалізації особистості в зарубіжній психології. *Проблеми психології. 2013. №1. С. 65-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2013_1_14.*

С. Г. Мальченко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжисєвська,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСПРИЙНЯТТЯ ЖІНОК ПІСЛЯ РОЗЛУЧЕННЯ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається зростанням кількості розлучень, трансформацією традиційних моделей сімейних взаємин жінки та чоловіка. Така ситуація в нашій країні вимагає додаткового вивчення особливостей оцінки жінками власного розлучення та досвіду вирішення його негативних наслідків. Актуальним є підвищення толерантності до викликів сучасності у жінок та пошук способів сприяння їх психоемоційному благополуччю. Адже саме жінка найбільше переживає розлучення та вважає себе після нього нежиттєздатною та соціально дезадаптованою, а розлучення сприймає як невдале сімейне партнерство. Вагома причина дослідження заявленої теми полягає в тому, що саме молоді, активні та працездатні жінки негативно та глибинно переживають розлучення та демонструють зразок поведінки для дітей. Практична значимість дослідження полягає в використанні його результатів в роботі кризово-психологічних центрів та здійснення психологічного супроводу розлучених жінок.

Стан розробленості проблеми. Вивчення психологічних наукових праць з проблеми розлучення показало, що недостатньо дослідженими є зміст особистісної самоцінності жінки та проблематика її розвитку як інструменту

психологічної толерантності до життєвих труднощів. Перспективою в напрямку реалізації психорозвивальної діяльності вважається утвердження ціннісного самосприйняття жінок, когнітивного та емоційного аспектів його позитивного модусу.

Мета дослідження – емпірично дослідити психологічні особливості самосприйняття розлучених жінок, виявити та охарактеризувати основні труднощі та переживання жінками розлучення та окреслити шляхи їх конструктивного вирішення.

Виклад основного матеріалу. У роботі використано емпіричні методи: методика М. Куна «Хто Я?» та методика дослідження самовідношення (тест - опитувальник МІС) В.В. Століна, С.Р. Пантелєєва.

Методика В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва призначена для поглибленого вивчення сфери самосвідомості особистості, що включає різні (когнітивні, динамічні, інтегральні) аспекти, та дозволяє виявити внутрішньоособистісні конфлікти та структуру самосприйняття особистості.

Опитувальник дозволив визначити параметричні показники самоствавлення жінки, які відображають здатність особистості сприймати власне «Я» як унікальне та неповторне, прояв турботи про себе, переживання самоемпатії та відчуття власних потреб у життєвих моментах, реалізацію власних можливостей без надмірно критичної оцінки.

При виконанні методики «Хто Я?» визначаються такі особистісні характеристики досліджуваних: статева ідентичність (ставлення до неї); самооцінка ідентичності; рефлексія; тимчасова ідентичність.

В опитуванні взяло участь 53 жінки, що проживають в різних куточках України віком від 20 до 55 років.

У результаті аналізу даних дослідження можемо стверджувати, що на глобальне самосприйняття розлучених жінок, тобто на внутрішнє недиференційоване почуття «за» чи «проти» самої себе та його компоненти (самоповага, аутосимпатія) впливають такі риси як адекватність самооцінки та емоційна стійкість. Остання впливає на усі компоненти самосприйняття.

Позитивне самоствавлення, його адекватний рівень, розуміння і прийняття себе властиве жінкам, які комунікативні та сміливі у соціальних контактах, емоційно стійкі та мають адекватну самооцінку. Знижує рівень позитивного самоствавлення у жінок лише тривожність.

Висновки. Самосприйняття розлучених жінок залежить також від кількості активно реалізованих соціальних ролей. Жінки, які в змозі реалізовувати велику кількість соціальних ролей, доводять у такий спосіб власну самоцінність та демонструють бажання розвивати та пізнавати власне «Я».

Самосприйняття жінкою вибудовується на основі взаємодії з іншими людьми на засадах складних процесів соціальної перцепції, самокатегоризації та ідентифікації, і є більш хитким у кризові періоди життя та характеризується різною мірою стабільності самовпевненості та особливостями прийняття соціального простору для життєтворення.

К. А. Охрiмовська,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ У КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ

Постановка проблеми. Виходячи з кола проблем сучасного шкільного практичного психолога, актуальною на сьогоднішній день постає проблема

тривожності підлітків як такої вікової категорії, яка є «перехідною», кризовою, не стійкою, але у той же час - фундаментальною, базовою для «нової» особистості. Тривожність негативно впливає не лише на емоційне самопочуття людини, а й у подальшому порушує функціональні можливості психіки, гальмуючи її розвиток як особистості. Так звані «хронічні тривоги» здебільшого перетворюються на патопсихологічні розлади, а значна кількість тривожних дітей мають проблеми зі здоров'ям.

Стан розробленості проблеми. Вивчали проблему підліткової тривожності такі вчені, як, зокрема: З. Фрейд, А. Прихожан, Н. Левитов, Г. Бреслав, К. Гольдштейн, К. Хорні, О. Маурер, Ч. Спілбергер, К. Изард, Е. Ейдемільер, В. Юстицкіс, А. Співаковська, Н. Синягіна, Е. Івлєєва, Ю. Щербатих.

У загальному вигляді проблема вивчення підліткової тривожності здається майже завершеною: проаналізовано детермінанти виникнення тривожності, наслідки цього явища, запропоновано цікаві форми психологічної корекції. Але на нашу думку, питання психолого-педагогічного дослідження тривожності саме у підлітків залишається не зовсім вирішеним.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити вплив рівня тривожності підлітків на їх поведінку у конфліктних ситуаціях. Розробити та апробувати програму що включає психолого-педагогічні умови та систему психогімнастичних тренінгових вправ для подолання особистісної тривожності у підлітків.

Виклад основного матеріалу. Тривожність у підлітковому віці формуються в процесі набування життєвого досвіду і залежать від виховання підростаючого покоління в сім'ї, в соціумі. Надзвичайно важливою умовою розвитку тривожності у підлітковому віці є нестабільна самооцінка як наслідок невпевненості в завтрашньому дні. Низька самооцінка тісно пов'язана з високою тривожністю. Зростання страхів обумовлено сферою міжособистісних відносин. Різниця в оцінках, даних людиною самому собі і отримання нею від інших є важливим джерелом тривоги.

Тривожність як властивість особистості багато в чому обумовлює поведінку підлітків. Певний рівень тривожності - природна й обов'язкова особливість активної діяльної особистості. У кожного хлопчика чи дівчинки підліткового віку, існує свій оптимальний або бажаний рівень тривожності - це так звана корисна тривожність. Оцінка людиною свого стану в цьому відношенні є для нього істотним компонентом самоконтролю й самовиховання. Однак, підвищений рівень тривожності є суб'єктивним проявом неблагополуччя підлітків.

Спираючись на теоретичний огляд наукових праць вчених-психологів, ми можемо зауважити, що високий рівень загальної шкільної тривожності може спостерігатися не лише у ізольованих учнів, а й у лідерів та інших соціально благополучних дітей в класі. Даний феномен має чітке пояснення з боку загальної і соціальної психології: дитина хоч і отримує особистісні соціальні переваги в класі, але дуже боїться втратити свій статус з різних причин, що й породжує певний внутрішній конфлікт, який супроводжується емоційними переживаннями і тривогами.

На нашу думку, такі поєднання різних соціальних статусів учнів у шкільному колективі та високих показників шкільної тривожності обумовлені не впливом тривожності підлітків на їх соціальне положення у класі, а саме необхідність або небажання того чи іншого учня займати певне соціальне місце у структурі взаємовідносин у класі породжує такі психологічні явища з негативним емоційним підтекстом, як хвилювання, переживання, тривога і, навіть, страх.

Цінність досліджуваного феномена в тому, що в роботі шкільного психолога, педагогічного колективу, у вихованні батьками учнів, незалежно який статус вони мають у класі, необхідно враховувати той факт, що у сучасному житті майже кожна дитина є тривожною, наявність якої переймає її.

Таким чином, лідери бояться втратити свій статус, у якійсь ситуації не змогли відповідати належним вимогам, осоромити батьків і т.д. Учні, до яких ставляться переважно або зневажають ними, намагаються покращити свою

соціальну позицію, докладають певних зусиль, які часто не відповідають реальним можливостям дитини. А ізольовані діти іноді взагалі не переймаються таким соціальним положенням і, відповідно, їх шкільна тривожність має низькі або середні показники.

Емпіричне дослідження проводилося психодіагностичним методом, представленим стандартизованими методиками: 1) Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса; 2) Шкала шкільної тривожності Дж. Тейлора; 3) Методика діагностики типів поведінки в конфлікті за К. Томасом.

Експериментальне дослідження було проведено на базі Терешківської загальноосвітньої школи I-II ступенів у 9 класі. В дослідженні брали участь 38 підлітків, з яких 20 - хлопчики, 18 - дівчатка.

Вимірювання тривожності як властивості особистості особливо важливо, оскільки ця властивість багато в чому зумовлює поведінку суб'єкта. Певний рівень тривожності - природна й обов'язкова особливість активної діяльності особистості. У кожної людини існує свій оптимальний, чи бажаний, рівень тривожності - це так звана корисна тривожність. Оцінка людиною свого стану в цьому відношенні є для неї істотним компонентом самоконтролю й самовиховання.

Під особистісною тривожністю розуміється стійка індивідуальна характеристика, яка відображає схильність суб'єкта до тривоги і передбачає наявність у нього тенденції сприймати досить широке «віяло» ситуацій які є загрозливими, відповідну реакцію на кожну з ситуацій. Як схильність особистісна тривожність активізується при сприйнятті певних стимулів, що розцінюються людиною як небезпечні, пов'язані зі специфічними ситуаціями погрози її престижу, самооцінки, самоповаги.

Ситуативна, або реактивна, тривожність як стан характеризується суб'єктивно пережитими емоціями: напругою, занепокоєнням, заклопотаністю, нервозністю. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію і може бути різним за інтенсивністю та динамічністю у часі.

Таким чином, як показало наше дослідження, переважній більшості підлітків притаманний високий рівень тривожності, що проявляється в їх надмірному хвилюванні перед очікуваними труднощами та досягненням результатів, заниженій самооцінці, порушенні врівноваженості й задоволення власним життям. Причиною таких показників надмірної тривожності є як ситуації, пов'язані з навчальною діяльністю, так і особистісні проблеми (конфлікти в сім'ях, смерть близьких людей, низьке матеріальне забезпечення і т.п.), що негативно позначається на фізичному та психічному здоров'ї підлітків. Через це, аби перебувати в належній фізичній формі й стані внутрішнього комфорту, підліткам потрібно навчитись визначати особисті пріоритети, цілі, завдання та активно працювати задля їх реалізації, досягнення, впевнено крокуючи при цьому по життєвому шляху.

Мета роботи психолога з підлітковою тривожністю полягає в подоланні особистісної тривожності шляхом активізації внутрішнього потенціалу дитини на рішення власних проблем через змішану ігрову діяльність.

Сутністю гри є те, що вона є не звичайним, реальним життям, а являє собою умовність, вихід в сферу діяльності абсолютно специфічного характеру. Гра - це вільний прояв всіх емоцій, почуттів і переживань дитини.

Педагогічний ефект гри:

- створює умови для взаємодії і взаємодопомоги;
- згуртовує, народжує, хоча і тимчасову спільність;
- створює простір для фантазії та імпровізації;
- відповідає принципу єдності пізнання і рекреації. Поряд із задоволенням, насолодою від гри, дитина отримує задоволення від розширення свого кругозору, від вміння користуватися своїми знаннями і збагатитися знаннями інших;
- створює особистий простір, де найбільш повно і яскраво розкриваються природні потреби в свободі, незалежності;
- формує «зону» задоволення домагань спілкування, розумної інтимності, субординації відносин зі старшими або молодшими;

– дозволяє виявити ті свої позитивні якості, які в повсякденному житті не знаходять застосування

Це дозволяє дитині:

- відновитися емоційно, психологічно і фізично;
- підвищити ерудицію, за допомогою споживання духовних цінностей;
- розвинути духовні сили і здібності;
- реалізувати потребу в спілкуванні;
- реалізувати інтереси, перевірити свої сили, самоствердитися; серед однолітків, визнати себе особистістю.

Отже, для подолання шкільної тривожності підлітків потрібно розробити й експериментально впровадити систему роботи. Вона може бути представлена у вигляді комплексної програми, що включає психолого-педагогічні умови та систему психогімнастичних тренінгових вправ для подолання особистісної тривожності у підлітків.

При розробці програми варто виходити з припущення, що вона буде ефективна при дотриманні і врахуванні ряду загальних психолого-педагогічних умов розвитку і формування особистості підлітків: врахування індивідуально-типологічних та вікових особливостей підлітків, соціального оточення, в якому живе дитина, аналізу історії її розвитку протягом дошкільного періоду; вивчення і складання диференційованої характеристики пізнавальної, емоційно-вольової і мотиваційної сфери молодшого школяра; виявлення особливостей його поведінки і діяльності в сім'ї, школі та при безпосередньому спілкуванні з учителем, однолітками в ході експериментального дослідження; забезпечення взаємодії між сім'єю та школою у питаннях розвитку навчання і виховання дітей та формування їх особистості.

В роботу з подолання особистісної тривожності підлітків повинні бути включені і їх батьки. Результати дослідження дають можливість зробити висновок, що подолання тривожності буде значно ефективнішим за умов забезпечення в сім'ї: поваги до індивідуальності дитини; виховання

самостійності, розвитку спрямованості на вільний вибір; подолання ригідності; допомога у визначенні шляхів виходу із складної ситуації; формування гармонійної системи цінностей та збереження емоційного комфорту; рефлексивного аналізу батьками власних методів виховання, системи заборон, покарань та заохочень тощо.

Роботу по подоланню тривожності потрібно здійснювати на трьох взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих рівнях: вироблення конструктивних способів поведінки в важких для дитини ситуаціях; навчання учнів прийомам і методам оволодіння тривожністю; розширення функціональних і операційних можливостей школяра, формування в нього необхідних знань, умінь та навичок, які ведуть до підвищення результативності діяльності, створення запасу емоційної рівноваги і стійкості; перебудова мотивації учня, вироблення і закріплення впевненості в собі; розвиток самооцінки і уявлень про себе, формування адекватного рівня домагань, позитивного ставлення до себе.

Програма повинна бути спрямована на зниження високого та середнього рівня тривожності до характеристик, які б не викликали порушень у розвитку особистості дитини і, зокрема, її емоційної сфери, та включати в себе такі завдання: виховання впевненості в собі; зняття емоційної напруги; допомога у знятті страхів та агресивності.

Підтвердженням ефективності програми є суттєве зниження рівня підліткової тривожності.

Висновки. Отже, розроблена програма тренінгових занять на подолання тривожності у старших підлітків може бути використана психологами, викладачами середніх навчальних закладів в роботі с тривожністю підлітків.

В. О. Петров,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

С. О. Хілько,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження. Проблема вивчення вікових особливостей розвитку творчого мислення у юнаків є актуальною як в теоретичному так і в практичному аспектах. Сучасне суспільство ставить високі вимоги до формування творчої особистості в процесі шкільного навчання. Це передбачає необхідність постійного удосконалення навчального процесу, впровадження нових підходів і методів, спрямованих на розвиток творчого мислення учнів. Особливої актуальності ця проблема набуває у юнацькому віці, тому що саме юнацькій вік характеризується формуванням та закріпленням стильових характеристик творчого мислення. Саме в юнацькому періоді відбувається якісна перебудова всіх структур особистості, виникають і формуються нові психологічні утворення. У юнаків виробляється дослідницьке ставлення до дійсності, з'являється інтерес до аналізу фактів і знаходження причин тих чи інших подій та прагнення до творчої реалізації. Психологічні особливості обдарованості юнаків постійно перебувають у полі зору дослідників, оскільки від вирішення проблем, пов'язаних з процесом розвитку мислення і становлення творчо обдарованої особистості, значною мірою залежить суспільний прогрес в

цілому.

Численними дослідженнями науковців доведено, що юнацький вік є сензитивним періодом для розвитку творчого мислення особистості: зростає пізнавальна активність, розширюється та конкретизується коло інтересів, здійснюється вихід мисленнєвих процесів на рівень формальних операцій (тобто відбувається становлення абстрактного мислення), збагачуються операційні механізми пам'яті, уяви, сприймання тощо. На сьогодні формат навчання у загальноосвітньому навчальному закладі та його сучасні модифікації своєю структурою, формами організації та навіть традиціями найкраще орієнтовані на репродуктивну навчальну діяльність учнів, на виховання не творчої особистості, а виконавця.

Стан розробленості проблеми. Розробку проблеми розвитку мислення в юнацькому віці здійснювали П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, В. Крутецький, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, М. Шардаковта ін. Більш глибоке дослідження питань творчості, особливостей творчої діяльності, умов формування творчої особистості почалося на межі XIX та XX століть. Існують дослідження в галузі психології розумової обдарованості та творчості (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, А. Маслоу, А. Матюшкін, Я. Пономарьов, Б. Теплов, Е. Торренс та ін.); досліджувались структура і умови розвитку здібностей і творчості, специфіка їх розвитку в юнацькому (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, А. Матюшкін, Я. Пономарьов, Р. Стернберг, Б. Теплов, Е. Торренс та ін.).

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та емпірично дослідити особливості розвитку творчого мислення у юнаків, розробити програму розвитку творчого мислення юнаків у інноваційному форматі навчання

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз наукової літератури дав можливість проаналізувати психологічні особливості розвитку творчого мислення у юнаків. Також здійснено теоретико-методологічний аналіз та емпіричне дослідження проблеми розвитку творчого мислення в юнацькому віці.

З метою розвитку творчого мислення юнаків розроблено програму розвитку творчого мислення у інноваційному форматі навчання.

Розвиток творчого мислення юнаків пов'язаний з особливостями їх особистісного розвитку, бо саме цей вік характеризується почуттям дорослості, розвитком самостійності, критичністю мислення. Юнаки та юнки прагнуть мати власну думку, автономні судження з різних питань, у них змінюється взаємовідношення мислення і мовлення.

Розвиток творчого мислення юнаків пов'язаний з особливостями їх особистісного розвитку. На розвиток творчого мислення юнаків значною мірою впливають методи навчання і стосунки з дорослими та однолітками. Однією з важливих умов розвитку творчого мислення юнаків є їх включення до активної пізнавальної творчої діяльності, яка дозволяє проявляти максимум активності в оволодінні новими знаннями і вміннями. Крім цього, важливою умовою розвитку творчого мислення юнаків є формування високого рівня пізнавальної мотивації, яка виражається у пізнавальному інтересі, що виявляється в ініціативі та самостійності здобуття знань.

Результати емпіричного дослідження виявили, що індивідуально-психологічні особливості у юнацькому віці впливають на показники розвитку творчого вербального і невербального мислення; а також на зміни вербальної і невербальної оригінальності. Проаналізувавши результати дослідження можна зробити висновок про вищі значення вербальної оригінальності порівняно з невербальною.

Крім цього, визначався рівень вербального та невербального творчого мислення досліджуваних юнацького віку: низький, середній та високий. Загалом для юнаків та юнок характерний середній рівень розвитку творчого мислення. Одержані дані свідчать про те, що показники творчого мислення (біглисть, гнучкість, оригінальність) тісно пов'язані з таким мотиваційним показником, як мотивація до досягнення успіху.

Констатовано, що індивідуально-психологічні особливості досліджуваних юнацького віку характеризується підвищенням таких факторів, як:

товариськість, абстрактне мислення, стриманість/експресивність, висока нормативність поведінки, сміливість, мрійливість, тривожність, високий самоконтроль. Окрім того, переважна більшість перелічених факторів мають середній рівень їх розвитку, водночас вони впливають на розвиток творчого мислення у юнаків та юнок.

З метою розвитку творчого мислення юнаків розроблено програму розвитку творчого мислення у інноваційному форматі навчання. Дана програма сприяє формуванню у дитини культури почуттів, розвитку особистісних якостей. Проте головним здобутком даної програми є підготовка юнаків та юнок до життя в складному і суперечливому світі, який вимагає творчого підходу до розв'язання будь-яких завдань, гнучкості, оригінальності, швидкості та продуктивності у прийнятті будь яких рішень.

Запропонована програма дає змогу варіювати зміст і обсяг завдань, вправ, виходячи із рівня можливостей та підготовки юнаків та юнок, дозволяє використовувати ігри та вправи, що забезпечують достатню фізичну активність, а також направлена на розвиток їх творчого мислення. Основна *мета тренінгу* – розвиток творчих здібностей, креативності мислення, різних видів пам'яті, уваги, фантазії, уваги. *Завдання тренінгу*: розвиток творчих здібностей, креативності, самостійності та індивідуальності; розвиток креативності мислення, зокрема проявів оригінальності, продуктивності, гнучкості; розвиток ефективного використання таких операцій мислення: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; розвиток психічних пізнавальних процесів (уява, пам'ять, мислення та ін.); розширення словникового запасу; формування адекватного сприйняття себе з усіма своїми властивостями, адекватної самооцінки; формування позитивного ставлення до своєї роботи та роботи інших членів групи, вміння ефективно працювати в групі; сприяння формуванню інтересу щодо придбання нових знань, умінь та навичок, спрямування на постійний саморозвиток. Орієнтовна тривалість тренінгу 4 заняття по 90 хвилин.

Розроблена тренінгова програма дала змогу підвищити рівень розвитку творчого мислення досліджуваних юнаків та юнок, чому сприяли вдало підібрані

ігри та вправи, які забезпечили достатню активність, вплинули на рівень розвитку невербального і вербального мислення, креативності, і, загалом, підвищило рівень розвитку творчого мислення юнаків та юнок.

Висновки. Отже, юнацький вік є суперечливим у своїх проявах. Ці суперечності проявляються у нестабільності сприйняття, пізнавальної і емоційної сфери, поведінки. Але водночас юнаки та юнки є більш гнучкими, позбавленими догм та усталених стереотипів, що полегшує сприйняття і засвоєння ними всього нового, що в свою чергу сприяє проявам гнучкості, яка виступає одним з чинників розвитку творчої спрямованості особистості. Психологічний механізм розвитку творчого мислення виявляється у провідних новоутвореннях юнацького віку, основними серед яких є зміни у самосвідомості, що полягають у розвитку рефлексії, у прагненні до самовизначення і самоствердження серед світу дорослих, що сприяє переходу на якісно новий рівень, створюючи необхідні умови для саморозкриття і самовдосконалення та реалізації творчого потенціалу.

Втім, у розгляді питання розвитку творчого мислення в юнацькому віці залишилися невирішені проблеми. Перспективи подальшого дослідження полягають у визначенні особливостей розвитку технічної, художньої творчості в юнацькому віці. Також викликає інтерес питання зв'язку творчого мислення із самовизначенням юнаків. Ці та інші проблемні питання можуть лягти в основу подальших досліджень.

Х. О. Резнікова,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ЗАСВОЄННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Постановка проблеми. Однією з умов становлення успішної особистості є розвиток її творчої уяви. Очевидно, що креативне мислення здійснює значний вплив на усі сфери життя людини, починаючи з елементарних щоденних задач та закінчуючи глобальними проектами, що визначають долю суспільства. В умовах фундаментальної реорганізації всіх галузей життєдіяльності, нагальним є питання формування творчої особистості. Велич будь-якої держави першочергово визначається кількістю висококваліфікованих спеціалістів, здатних генерувати нешаблонні ідеї та творчо підходити до вирішення задач. Таким чином, одним з пріоритетних напрямів реформування сучасної освітньої системи, є створення належних умов для розвитку творчого потенціалу майбутніх спеціалістів.

Стан розробленості проблеми. Проблематиці формування та прояву творчих здібностей особистості, їх діагностиці присвячено багато наукових робіт у сфері психології. Так, Ф. Баррон, Д. Богоявленська та А. Маслоу описують характеристики творчої особистості; Дж. Гілфорд, С. Тейлор, Е. Торренс – зв'язок між креативністю та інтелектом; Г. Шевченко розглядає набуття

креативності через культуру та мистецтво, проблеми творчої компетентності студентів описують у своїх наукових роботах Д. Богоявленська, О. Віщенко, О. Євченко, С. Яланська; формування креативності у процесі самостійної роботи, творчих завдань та ігор – М. Гузик, В. Монахов, І. Підласий, С. Шаповаленко.

Вивченням проблеми розвитку творчого потенціалу займалися й інші дослідники, а саме: Г. Айзенк, Е. де Боно, Л. Виготський, М. Воллах, М. Гнатко, Г. Костюк, О. Кульчицька, Н. Коган, С. Мідник, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець, К. Роджерс, В. Рибалка, Л. Рубінштейн, Т. Рібо, Р. Стернберг, Р. Семенова, С. Сисоєва, Б. Теплов, А. Цибуля, В. Шадриков, С. Шандрук, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг.

Розвиток креативності у процесі вивчення іноземної мови досліджували Ліцзян Ван, Ю-Сю Ляо, Хун-чун Ван.

Отже, проблема розвитку креативності у процесі опанування іноземної мови розглядалася багатьма дослідниками, однак, вона досі не втрачає своєї актуальності.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично перевірити зв'язок між розвитком креативності та опануванням іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Метою даної роботи було виявлення та теоретичне обґрунтування, а також практична апробація наявності взаємозв'язку між розвитком творчих здібностей та опануванням іноземної мови. На основі зазначеної мети було виявлено ряд задач, що були вирішені в ході виконання даної роботи.

Перша частина дослідження відображає низку теоретичних аспектів, що стосуються даної проблематики, а саме: визначення поняття «креативність», ознайомлення з основними теоріями, концепціями та психологічною структурою креативності, виявлення взаємозв'язку між вивченням іноземних мов та розвитком креативності, ознайомлення з деякими освітніми методиками, що можуть сприяти розвитку креативності. Таким чином, можна констатувати, що теоретична частина дослідження слугує міцним підґрунтям для проведення експериментального дослідження.

Важливим етапом даної роботи можна вважати емпіричне дослідження взаємозв'язку між креативністю та вивченням англійської мови. У ході практичного дослідження були використані методики діагностики творчого потенціалу: тест «Діагностики креативності» (П. Торренса) та методику «Діагностики особистісної креативності» (О.Е. Тунік). Відповідно до первинної діагностики, узагальнивши результати вищезазначених методик, було з'ясовано, що учасники обох груп (контрольної та експериментальної) мали приблизно однаковий (середній) рівень креативності.

На основі отриманих даних була розроблена тренінгова програма «Розвиток креативності особистості у процесі вивчення англійської мови», була спрямована на допомогу у засвоєнні іноземної мови з використанням сучасних прогресивних освітніх методик. Програма спрямована на швидке та ефективно засвоєння деяких лексико-граматичних конструкцій, сталих виразів, фонетичних особливостей англійської мови і включає в себе 7 тренінгових сесій по 2-3 години. Кожна тренінгова сесія складається зі вступу, лексичної, граматичної чи фонетичної гри, сюжетно-рольової гри та підведення підсумків.

Після реалізації даної програми була проведена контрольна діагностика, в ході якої з'ясувалося, що рівень креативності в експериментальній групі підвищився щонайменше на 10%. Досить помітною є й зміна окремих параметрів креативності (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість, допитливість, уява, складність, схильність до ризику).

Висновки. Отже, враховуючи наявні результати, можна констатувати, що мета та задачі даного дослідження були досягнуті. Гіпотеза про зв'язок між засвоєнням іноземної мови та підвищенням рівня креативності підтверджена.

Г. В. Самородченко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжисвська,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНИХ ПРОЯВІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ

Постановка проблеми. Адекватний, нормальний рівень агресивності сприяє соціальній і професійній адаптації військовослужбовця, його готовності до подолання життєвих перешкод, у протилежному випадку відбувається втрата індивідуальності, що не сприяє ефективній професійній діяльності військовослужбовця. Водночас підвищена агресивність може виступати дестабілізуючим фактором у підготовці військовослужбовців і їх професійній діяльності, впливати на здатність регулювати і контролювати власні поведінкові реакції та психічні стани, що необхідно для забезпечення ефективної службової і навчальної діяльності, ускладнює соціально-психологічну адаптацію.

Стан розробленості проблеми. Проблемою дослідження агресивних проявів займались Б.Г.Ананьєв, М.Д. Левітов, Д.М. Леонт'єв, Г.В. Ложкін, Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубінштейн, А. Бандура та багато інших. Такі вчені як Г.А. Гайдукевич, О.Ю. Дроздов, В.М. Крайнюк, Г.В. Ложкін, Н.В. Чеботарьова та ін. Серед наукових праць є дослідження, присвячені особливостями агресивності майбутніх військовослужбовців (Г.А. Гайдукевич), військовослужбовців строкової служби (О.М. Овчар, В.І. Санташов) та ін. При цьому бракує праць,

присвячених агресивним проявам військовослужбовців, що працюють за контрактом.

Мета дослідження – полягає в теоретичному та емпіричному розгляді проблеми діагностики та психокорекції агресивності військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Дослідження агресивних проявів набуває особливого значення для військовослужбовців, професійна діяльність яких припускає агресію. Агресія має бути під жорстким контролем військового фахівця.

Емпіричне дослідження проводилося психодіагностичним методом, представленим стандартизованими методиками: 1) тест руки Вагнера, 2) опитувальник Басса-Даркі; 3) особистісний багатофакторний опитувальник «Адаптивність-200».

На підготовчому етапі було досліджено 60 військовослужбовців. Діагностика агресивних проявів у військовослужбовців за контрактом здійснювалась на базі військової частини А3283 м. Кривого Рогу.

В ході проведених досліджень виявлено 20 військовослужбовців у яких показники за даними методиками мали явно виражені показники схильності до агресивної поведінки. З цих 20 була сформована експериментальна група.

Визначаючи агресивність людини як, насамперед, відображення внутрішнього неблагополуччя, яке пов'язане з неправильним раннім досвідом виховання в конкретному культурному середовищі, сімейними традиціями і емоційним фоном ставлення неї, необхідно визнати існування зв'язку між агресивною поведінкою військовослужбовців та соціальним середовищем в якому вони перебувають.

Був обчислений коефіцієнт рангової кореляції між високими показниками особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації, за методикою «Адаптивність-200» та низькими показниками загального рівня агресивності, за опитувальником Басса – Даркі, і тестом руки Вагнера. У першому випадку («Адаптивність-200» – опитувальник Басса–Даркі) коефіцієнт кореляції становив 0,84, а в другому («Адаптивність-200» – тест руки Вагнера) – 0,58. Такі

показники вказують на сильний зв'язок між високим рівнем соціально-психологічної адаптації та низькими агресивними проявами військовослужбовців за контрактом.

Отримані емпіричні дані показали, що серед досліджуваних є досить багато осіб з високим рівнем агресивності і невисокими адаптивним потенціалом.

Психологічна корекція розглянута в двох планах: в широкому – як комплекс психолого-педагогічних впливів, спрямованих на виправлення недоліків у розвитку, і у вузькому – як метод психологічного впливу, для розвитку психічних процесів і функцій і гармонізацію розвитку особистісних властивостей. Результати проведеного констатувального експерименту засвідчили наявність агресивності, як прояв поведінки військовослужбовців за контрактом.

Завдання психокорекційної роботи: 1.Розвиток навичок спілкування, уміння конструктивно виходити із суперечливих ситуацій. 2 Формування здатності до довіри, співчуття, співпереживання. 3.Підвищення рівня згуртованості в колективі.

Висновки. Проаналізовано поняття агресії та агресивності, визначено основні причини та мотиви агресивної поведінки, а також досліджено та теоретично обґрунтовано проблему корекції агресивних проявів у працях вітчизняних та зарубіжних психологів. Виявлено, що основними завданнями психокорекції агресивної поведінки військовослужбовців за контрактом є попередження і корекція у них соціальних відхилень і соціальної дезадаптації, а також розвиток особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації.

Емпірично доведено гіпотезу дослідження про те, що агресивні прояви військовослужбовців за контрактом обумовлені особистісним потенціалом соціально-психологічної адаптації, і підвищення рівня особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації сприяє зниженню рівня агресивних проявів у військовослужбовців. Запропоновано методичні рекомендації для психологів щодо корекції агресивних проявів у військовослужбовців за контрактом.

К. А. Таранова,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжисєвська,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ТІЛЕСНОГО УСВІДОМЛЕННЯ (ІНТЕРОЦЕПЦІЇ) ЯК ЧИННИК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. В сучасному світі з високою мірою невизначеності якості гнучкості і стабільності стають особливо актуальними. Ми почали проведення цього дослідження до війни, а коли стресові події для українців стали неминучими, переконалися в значущості вивчення того, що впливає на здатність людини бути пружною до стресових обставин.

Життєстійкість - одна з основних життєвих установок, що допомагає цьому.

Існує чимало концепцій стосовно того, що впливає на цю здатність. Ми вважаємо, що життєстійкість може бути втілена людиною в повній мірі, тільки будучи підкріплена фізичними навичками.

Коли стресова ситуація відбувається, в першу чергу на подію реагує наше тіло, зокрема нервова система. При цьому, ці реакції не є чимось таким, що людина може контролювати в момент їхньої появи. Вони керуються глибокими структурами мозку, тому вплив на них може здійснюватися переважно шляхом довготривалої практики або специфічного досвіду. Контроль людини над цими процесами полягає в тому, щоб помічати ці реакції - тоді відкриваються

можливості до ко- або саморегуляції даних станів. Різноманітні терапевтичні підходи, які часто класифікуються як підходи “body-mind”, або соматичні підходи, або “embodiment” підходи, стверджують, що впливаючи саме на цю здатність покращують якість життя людини.

Саме ця здатність усвідомлювати власні стани і її вплив на формування життєстійких психологічних установок є основним інтересом даного дослідження.

Стан розробленості проблеми. Темою тілесного самоусвідомлення займалися Столін, Тхосов, Рождественський та багато інших. Конструкт інтероцептивного усвідомлення як метод вимірювання здатності до тілесного усвідомлення було розроблено групою дослідників на чолі з Mehling W. та апробовано багатьма іноземними дослідниками (A. D. Craig, Gopisetty V, Daubenmier J, Price C, Hecht F, Stewart A). Даний підхід майже не використовується в україномовній літературі, однак є надзвичайно перспективним. Тема життєстійкості була розроблена С. Мадді та розвивалася роботам Леонтьєва, Рассказової, Хамініча та інших.

Мета дослідження полягає у визначенні психологічних особливостей тілесного самоусвідомлення (інтероцепції) та його зв'язку з життєстійкістю дорослої людини, а також у розробленні тренінгової програми з розвитку тілесного самоусвідомлення (інтероцепції).

Виклад основного матеріалу. В даній роботі нас цікавив зв'язок тілесного самоусвідомлення та життєстійкості дорослої людини в контексті їхнього розвитку.

Нами було розглянуто числені психологічні підходи до визначення тілесного усвідомлення як основи самоусвідомлення людини та описано найбільш сучасний теоретично і емпірично обґрунтований метод виміру інтероцептивного усвідомлення, запропонований групою дослідників на чолі з В. Мелінгом.

На основі даного аналізу ми прийшли до висновку, що тілесне усвідомлення, як ми його визначаємо - це багаторівневий конструкт, що включає

в себе практичну здатність до усвідомлення власних тілесних відчуттів, спокійне і довірливе відношення до власних внутрішніх процесів та цілісне сприйняття емоційних, фізіологічних та ментальних процесів у власних відчуттях.

Також нами було розглянуто конструкт життєстійкості в широкому контексті впливу на реакції людини в стресових обставинах.

На нашу думку, закладаючи в основу розвитку переконань реальні фізичні навички, що практикуються через тілесні практики, ми можемо отримати стабільне підґрунтя до формування життєстійких установок, що разом створюватиме стабільну резильєнтну відповідь на стрес. Ми провели детальний аналіз концептуальних зв'язків між всіма аспектами конструкту тілесного (інтероцептивного) усвідомлення та життєстійкості. Ми показали, як ці два конструкти узгоджуються між собою і створюють тілесну основу для життєстійкісних переконань, які, в свою чергу, відображаються в практиці тілесного усвідомлення.

Ми також розглянули особливості тілесних практик, що входять в сферу соматичних та відрізняються фокусом на розвиток саме тілесного самоусвідомлення.

На емпіричному етапі дослідження ми опитали 70 дорослих людей, що мають різний досвід в тілесних практиках (від нуля до професіоналізму) та порівняли показники їхньої життєстійкості та рівня тілесного самоусвідомлення. В результаті дослідження було виявлено кореляцію між показниками життєстійкості та інтероцептивного усвідомлення, а також значно вищі показники за обома методиками в респондентів, що займаються тілесними практиками.

Розроблено тренінг тілесного усвідомлення, що заснований на практиці методу Фельденкрайза та теоретичного конструкту щодо можливостей розвитку інтероцептивного усвідомлення. Ми вважаємо, що дані заняття, скомпоновані саме з метою багатогранного розвитку інтероцептивної самосвідомості, дозволять практикам не лише розширювати власний тілесний досвід, отримувати

задоволення та покращувати якість свого життя, але й дадуть міцну основу для впровадження життєстійкісних переконань та стратегії подолання стресу.

Висновки. Таким чином, ми можемо говорити про подальшу перспективність досліджень впливу інтероцептивної усвідомленості на життєстійкість, а також сприяти розвитку життєстійких установок за допомогою практик, що розвивають тілесне самоусвідомлення.

Юлія Тітомир,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-20-Г1 спеціальності 053 «Спеціальна освіта» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька, професор
кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор психологічних наук, професор,
м. Київ, Україна

УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ КАФЕДРИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем сучасної системи вищої освіти в Україні є підвищення ефективності роботи освітніх організацій, головним завданням яких є збереження та зміцнення фізичного й психічного здоров'я людини, розвиток її творчих здібностей, реалізація потенційних можливостей особистості. Чільне місце при цьому належить активізації людського фактора, зокрема мобілізації зусиль усіх педагогічних працівників кафедр закладів вищої освіти, спрямованість завідувачів кафедр на створення сприятливого морально-психологічного клімату (МПК) в педагогічному колективі кафедр.

Стан розробленості проблеми. Теоретико-методологічною основою дослідження виступили положення психологічної теорії соціальної групи й колективу (А. Донцов, М. Корнєв, Р. Немов, А. Петровський); загальної концепції функціонування педагогічного колективу (Н. Кузьміна, А. Макаренко, О. Мороз, В. Сухомлинський, Р. Шакуров).

Слід зазначити, що попри значимість МПК для ефективного функціонування педагогічного колективу, в абсолютній більшості робіт увага вчених прикута до дослідження даного психологічного феномену в трудових колективах (Ф. Джафаров, А. Жамкочан, Т. Загрузіна, О. Засурцева, Л. Зорін, Б. Махмудов, Г. Скомаровський, І. Чорнобровкін та ін.). Значно менше досліджень проблеми психологічного клімату в педагогічному колективі (Г. Виноградова, С. Висоцький Є. Єрмолаєв, О. Мешко та ін.). Найбільш вагомими доробками в дослідженні проблем МПК в педагогічному колективі є роботи Н. Анікєєвої, Н. Коломінського, Л. Карамушки, Г. Ложкіна, І. Сингаївської, Р. Шакурова та ін.

Проблема ж психологічного клімату в педагогічному колективі кафедри закладу вищої освіти, як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, досліджена недостатньо. Винятком є лише роботи українських дослідників А. Абішевої та О. Проскури. Проте, хоч основні положення про МПК і є загальними для колективу будь-якого типу, однак слід враховувати й специфіку окремого колективу та різних видів діяльності.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити морально-психологічний клімат в педагогічному колективі кафедри закладу вищої освіти і обґрунтуванні шляхів його оптимізації.

Виклад основного матеріалу. *Морально-психологічний клімат (МПК)* – це стан педагогічного колективу кафедри, що характеризується рівнем соціальної обізнаності про предмети і явища, що відбуваються в колективі, і підвищенням задоволеності його членів різними аспектами міжособистісних стосунків і взаємодії.

Структура морально-психологічного клімату взагалі, і у закладах вищої освіти (ЗВО) зокрема, визначається системою відносин, що склалися у педагогічному колективі між його членами та може бути охарактеризована елементами, що являють собою синтез суспільних та міжособистісних відносин. Через суспільні відносини виявляється соціальний зміст особистісних відносин науково-педагогічних працівників (НПП) у педагогічному колективі. Через міжособистісні відносини розкриваються соціально-психологічні форми змісту суспільних відносин в процесі спілкування людей.

Обмірковуючи природу та зміст МПК педагогічного колективу кафедри ЗВО, необхідно звернути увагу на два основних аспекти. З одного боку, МПК є суб'єктивним відображенням об'єктивної реальності, тобто життєдіяльності конкретного педагогічного колективу (ПК), а з іншого – він є суттєвим фактором впливу на ефективність діяльність ПК, на процеси управління ним. МПК формується під впливом багатьох факторів, які в реальному житті тісно пов'язані між собою.

Завдання організаційного психолога ЗВО полягає в тому, щоб враховувати ці фактори та використовувати різні засоби для оптимізації сприятливого розвитку або нейтралізації негативного МПК у педагогічному колективі кафедри, та ЗВО у цілому.

На основі проведеного емпіричного дослідження щодо МПК у педагогічному колективі кафедри ЗВО та обмірковуючи отримані результати необхідно відзначити, що в педагогічному колективі кафедри спостерігається низький рівень сприятливості МПК. Щодо характеристики даного ПК кафедри, то можна сказати, що реальна орієнтація членів педагогічного колективу немає достатньо високий показник. Самі науково-педагогічні працівники кафедри вважають своє ставлення до справи ідеальним.

Виявлено, що у досліджуваному ПК переважає низький рівень задоволеності науково-педагогічними працівниками МПК, що пов'язано незадоволенням НПП умовами праці, стосунками з колегами, стосунками з керівником.

Встановлено, що у керівника кафедри спостерігається комбінація стилів керівництва з переважанням одноосібно-демократичного стилю. Проте серед досліджуваних НПП панує думка, щодо недосконалого стилю керівництва у керівника кафедри ЗВО.

Враховуючи основні результати емпіричного дослідження, можна визначити *основні напрями оптимізації МПК у педагогічному колективі кафедри та розробити корекційну програму його оптимізації.*

Таким чином, в результаті проведення емпіричного дослідження було з'ясовано, що застосування заходів щодо оптимізації МПК у педагогічному колективі кафедри сприяє його поліпшенню і підвищенню ефективності діяльності НПП кафедри.

У результаті дослідження було визначено, що оптимізація МПК в педагогічному колективі кафедри має важливе значення у системі підвищення ефективності діяльності ЗВО у цілому. Ця робота поєднує в собі прийоми педагогічної та психологічної діяльності, що реалізується спільно з психологічною службою.

Результати констатувального експерименту та зроблені на попередньому етапі роботи теоретичні висновки були покладені в основу розробки корекційної програми спрямованої на оптимізацію МПК у педагогічному колективі кафедри, апробація якої дала змогу перевірити її ефективність.

У процесі реалізації корекційної програми підготовки керівника та членів педагогічного колективу кафедри до оптимізації МПК важливу роль відіграють інтерактивні техніки.

Інтерактивні техніки являють собою техніки, які забезпечують активну взаємодію керівництва та НПП кафедри в умовах тренінгової та колекційної роботи, спрямованої на підготовку до вирішення актуальних завдань. Апробація інтерактивних технік показала доцільність їхнього використання.

Одним із завдань корекційної програми є підведення його учасників до осмислення перешкод, ускладнень, характерних для ситуації міжособистісного спілкування, а також до з'ясування умов і чинників, що сприяють, що

оптимізують спілкування та створюється довірливі взаємовідносини на кафедрі. Учасники отримують не тільки додаткову інформацію в цьому напрямі, а також інформацію про ефект у вигляді своєрідного інтелектуально-емоційного стану, кристалізованого в пережитому досвіді. Одна справа бути просто інформованим, і інша справа - виявитися ситуацію і пережити її.

Корекційна програма сприяє збільшенню неформальних зв'язків, створенню дружніх відносин; вирішенню проблемних ситуацій, на обговорення і вирішення яких не вистачає часу в робочий час; зняттю напруження після робочого дня; проясненню для кожного НПП кафедри його цінностей, мотивів, життєвої стратегії.

Підсумовуючи можна сказати, що дійсно МПК у педагогічному колективі кафедри це дуже складне явище і корекційна робота виявилася ефективним методом оптимізації даного феномену. Таким чином, корекційна програма може надати реальну допомогу в оптимізації МПК на кафедрі, що буде сприяти розвитку її педагогічного колективу. Також нами розроблена низка практичних рекомендацій керівнику кафедри щодо оптимізації МПК у педагогічному колективі.

Висновки. Отже, впроваджена корекційна програма дійсно виявилася ефективним методом поліпшення МПК.

МПК у колективі може і повинен бути результатом цілеспрямованої роботи керівника і всього колективу. Використання психологічних технологій, інноваційних, ефективних методик для формування та поліпшення морально-психологічного клімату у педагогічному колективі допоможе створити сильну корпоративну культуру, що сприятиме перетворенню рутинних посадових обов'язків та професійних взаємин на приємні, різноманітні, більш насичені, гармонійні та цікаві. Сприятливий морально-психологічний клімат у педагогічному колективі забезпечить високу працездатність, належний стан професійного здоров'я і психологічного самопочуття його членів, взаємну підтримку в досягненні цілей, згуртованість колективу. А це, відповідно, сприятиме забезпеченню високої ефективності діяльності закладу вищої освіти.

Н. М. Ткаченко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНІХ КОНФЛІКТІВ В ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ ДО СПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Постановка проблеми. Перший рік шлюбу стратегічно важливий для подальшого життя сім'ї, оскільки полягає в пристосуванні пари до співіснування. Цей період характеризується частим виникненням конфліктів у стосунках, які базуються не лише на особистісних особливостях пар, а й на їх загальній освіченості в цій сфері.

На сьогодні значного поширення набула сімейна система з підвищеним рівнем розлучень, системними явищами домашнього насильства та ослабленим сімейним вихованням, у зв'язку з чим важливим у психологічних дослідженнях є питання запобігання сімейним конфліктам, шляхів їх розв'язання, особливо в молодих сім'ях. Через багаторівневність, неоднозначність конфліктів, переплетіння багатьох об'єктивних і суб'єктивних їх факторів та складність визначення проблема сімейних конфліктів у молодих сім'ях залишається актуальною попри значну увагу науковців у їх дослідженні, та містить низку питань, які потребують опрацюванню і вирішенню.

Стан розробленості проблеми. Дослідження подружніх відносин на ранніх етапах сімейного життя, питань вирішення сімейних конфліктів здійснювалось в роботах А. М. Обозової, М. М. Обозова, І. М. Цимбалюк, Ю. Н. Олійник, Т. М. Трапезнікової, Є. В. Зирянової та ін. П. П. Горностай пояснює тип родини та визначає сім'ї з рідкісними конфліктними стосунками. Запобігання сімейним конфліктам ґрунтовно досліджено У. Р. Біверс, Е. Г. Ейдемільер та ін., питання автономності партнерів у сім'ї представлені в роботах М. Боуен, Д. Олсон та ін.

Аналіз наукових джерел з окресленого напрямку на сьогоднішній день дозволяє стверджувати, що питання подолання конфліктів у молодих сім'ях потребують додаткового дослідження. Зокрема, необхідним є надання допомоги парам у набутті навичок ефективного спілкування, взяття на себе відповідальності за побудову стосунків та формуванні вмінь щодо запобігання сімейним конфліктам.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження проблеми конфліктності у подружніх відносинах в період адаптації до спільного життя. Для досягнення поставленої мети та перевірки гіпотези нами були поставлені такі **завдання**: проаналізувати наукову літературу з питань дослідження, емпірично дослідити подружні конфлікти в період адаптації до спільного життя, розробити та перевірити ефективність навчальних програм для практичних психологів із запобігання конфліктам для молодих сімей.

Викладення основного матеріалу. У результаті проведеного нами дослідження ми дійшли висновків, що конфлікти в молодих сім'ях викликані багатьма факторами, серед яких найпоширенішими є: домінування, ревності, відмінності в поведінці, грошові відмінності, автономія, очікування ролей, ставлення до родичів і друзів. Однак основними причинами сімейних конфліктів є негативні характеристики шлюбу.

Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми взаємин молодої сім'ї підтверджує, що молоді сім'ї виконують багато основних функцій, таких як

відтворення, виховання, економіка, відпочинок і те, що є важливим і необхідним для суспільства - життя кожного.

У молодих сім'ях реалізуються проблеми саморегуляції спілкування, психологічної та побутової адаптації: вирішуються проблеми лідерства, емпатії та децентралізації побутового навантаження, зростає потреба в інформації та взаєморозумінні. Подружні стосунки при створенні молодої сім'ї проходять через певні етапи, пов'язані з подружнім досвідом, такі як адаптація, трансформація та стабілізація. Пари на шляху побудови сімейних стосунків також стикаються з психологічними труднощами в перші роки співіснування, такими як адаптація до життя один одного, створення психологічної дистанції від генної сім'ї та засвоєння нових ролей у зв'язку з народженням дитини.

Наголошуючи на концепції сімейного конфлікту в ранній адаптаційний період, можна сказати, що це складний етап розвитку стосунків, але він необхідний. Оскільки кожна сім'я росте особистісно, їй важко вирости та стати повноцінною. Такі сім'ї дають можливість поєднувати теплі емоційні стосунки, довіру до партнерської любові та чітко визначені правила поведінки. У таких стосунках досягається повне сімейне прийняття, всім дається особиста свобода, спілкування будується на діалозі.

Передумови для твердого шлюбу у відносинах є: сімейна сумісність або адаптація. Інтимність або симпатія, прихильність, еротична прихильність, емоційна інтимність, любов; зосередження на автономії або особистісному зростанні кожної сім'ї. Індивідуальна автономія включає в себе здатність триматися подалі від впливу на навколишнє середовище, поводитися по-різному залежно від зовнішніх сил, а також протистояти у ситуаціях тиску.

Під час емпіричного дослідження були обрані методи, які дозволили оцінити особливості конфліктів молодих сімей під час первинної адаптації, специфіку сімейних взаємодій у молодих парах та конфліктні фактори. Також вивчалися особливості спілкування та стосунків, спільні інтереси та цінності, морально-психологічні основи подружніх стосунків.

В дослідженні були використані такі методи: методика РОД (рольові очікування та домагання партнерів); характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях (розроблена Ю. Альшиною і Л. Гозманом); методика «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко); методика діагностики міжособистісних відносин (Т. Лірі).

На підставі даних емпіричного дослідження встановлено: невідповідність очікувань і вимог партнерів пари є конфліктним фактором, який дестабілізує сімейні міжособистісні стосунки. У середньому у вибірці виявляються ознаки конфліктності у стосунках з родичами та друзями, очевидно можливі конфлікти між друзями подружжя, подругами та іншими особами, а також конфлікти проти прагнення жінки до автономії. Виявляється незгода з ревнощами та вихідним матеріалом. Встановлено, що подружні конфлікти щодо оптимального розподілу ролей можуть виникати, зокрема, у сферах підтримки сім'ї, професійної самореалізації та прийняття сімейних рішень. Значна доля конфліктів породжується через проблеми з вихованням дітей. Відмінності в сприйнятті подружніх ролей є проявом глибших директивних відмінностей, які можна пояснити як більший «винахідницький рівень жінки», підтримуючи жінок за гендерну рівність.

При дослідженні факторів, що викликають подружні конфлікти встановлено, що найчастіше конфлікти виникають через взаємодію з родичами і друзями (-1,1), конфлікти на фоні прагнення автономії дружиною та чоловіком (-1,3), прояви ревнощів (-1,2), а також розбіжності з приводу матеріальних ресурсів (-0,8). З'ясовано, що комунікативна компетентність відповідає вимогам лише у 16,0 % від загального числа опитаних а ще у 2,0 % характеризується рівнем, близьким до названого. Досліджувані з достатнім рівнем комунікативної компетентності характеризуються досить вираженою потребою відповідати соціальним нормам, схильністю ідеалізувати гармонійність міжособових взаємин, емоційним «включенням» у події, що відбуваються "тут і зараз". Вони звикли до сімейних і соціальних ролей, комунікабельні, доброзичливі, альтруїстичні, готові до компромісів, гнучкі у стосунках, артистичні, схильні до

філантропії, жінки дуже чутливі до емоційного стану чоловіка і залежать від нього.

Нами був запропонований тренінг із подолання конфліктності у молодій сім'ї. Формування готовності пари до сімейних стосунків ґрунтується на тому, що мова йде не лише про набуття конкретних умінь і навичок (динамічних елементів підготовки), а й про переоцінку переживань, які часто викликають конфлікти в парі, оцінювання (певний елемент підготовки). Тому запропонована система орієнтована на розвиток динамічних компонентів навчання, але діяльність базується на минулому досвіді партнера.

Цінність тренінгу полягає у фундаментальних позитивних змінах в показниках подолання конфліктів у молодих сім'ях. Якісна динаміка пояснюється тим, що пари більше усвідомлюють важливу роль координації поведінки, своєї здатності спілкуватися, піддаватися змінам та уникати конфліктів як пріоритетної якості для сприяння гармонійним стосункам.

Дане дослідження не охоплює всіх аспектів психології конфлікту молоді сім'ї. Питання побудови спільного сімейного життя подружжям потребують подальшого вивчення, розкриття індивідуальних якостей кожного з подружжя та їх взаємодії.

Висновки. Результати дослідження можуть бути використані в роботі практичних психологів для надання психологічної підтримки молодим парам, теоретичні висновки можуть бути застосовані з метою запобігання та усунення виявлених проблем.

О. К. Туз,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

СТРЕСОВІ СИТУАЦІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ

Постановка проблеми. Адиктивна поведінка як явище набуває все більшого поширення серед молоді, котрі легко піддаються негативним впливам та шукають вихід зі складних ситуацій саме у відході від реальності шляхом зміни психічного стану за допомогою певних речовин, або фіксацією уваги на окремих видах діяльності.

Поглиблений аналіз порушеної проблеми дає змогу констатувати, що не достатньо вивченим є питання про чинники, що впливають на формування адикцій.

Стресові ситуації значною мірою можуть позначатись на схильності до формування залежної поведінки. У низці праць доведено, що наявність такого чинника, як стрес, є значущим для формування адикцій.

Аналіз наукових досліджень дає підстави свідчити, що незважаючи на увагу вчених до означеної проблеми та наявність результатів дослідження окремих її аспектів, проблема впливу стресу на формування адиктивної поведінки залишається недостатньо вивченою..

Стан розробленості проблеми. Різноманітні аспекти залежної поведінки представлені в роботах багатьох авторів. В їх числі Менделевич В.Д., Личко А.Е., Єгоров А.Ю., Кутбідінової Р.А., Короленко Ц.П. та ін. Особливу значимість в даних роботах для нас складає періодизація залежної поведінки та описання факторів та умов її виникнення.

Стрес як фактор, що впливає на стан та розвиток особистості, розглядається в роботах Журавльова А.Л., Сергієнка Е.А., Березіна С.В., Білогурова С.Б., Зінченка Є.В. та ін. Основним питанням, що цікавить нас в даних роботах, являється спроба розгляду умов та факторів формування стресу. Литвинцев С.В. у своїх дослідженнях значну увагу приділив механізмам та закономірностям адиктивної патології у осіб, що піддаються стресовим впливам у бойовому оточенні [2].

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати вплив стресових ситуацій на формування адиктивної поведінки молоді, емпірично дослідити особливості впливу стресових ситуацій на формування адиктивної поведінки молоді, розробити та апробувати тренінг, що направлений на зменшення впливу стресових ситуацій на формування адиктивної поведінки у молоді..

Виклад основного матеріалу. Адиктивна поведінка — це форма девіантної поведінки з формуванням прагнення ухилення від реальності шляхом зміни свого психічного стану. Будь-яка адикція формується на основі послідовного чергування психологічних станів, при яких переживання болю, почуття самотності змінюється сильним позитивним відчуттям. Важливі інтенсивність хвилювань та специфічний спосіб зміни емоційних переживань. Чим сильніше емоція, тим сильніше формується залежність [1].

Існує багато умов, що сприяють виникненню адиктивної поведінки. Виокремити конкретний фактор та з упевненістю сказати, що він вплине на формування адикції неможливо, грає роль сукупність факторів. Однак, ряд авторів та вчених акцентують увагу на стресі, як основному факторі, що стимулює розвиток адикції.

Метою емпіричного дослідження було виявити залежність впливу стресу на формування схильності до адиктивної поведінки у молоді. У процесі констатуючого експерименту було використано три методики: «Методика діагностики схильності до 13 видів залежностей, Г.В. Лозової», методика «Самооцінка стресостійкості особистості» Н.В. Кіршева, Н.В. Рябчикова, тест «Наскільки ефективно ви справляєтеся зі стресом?» К.Шрайнера. Базою дослідження стала дослідницька вибірка, що складалася з 38 осіб віком 25-35 років, які взяли участь у онлайн-дослідженні. З них 25 жінок, 13 чоловіків.

За результатами проведеного тестування, більшість респондентів мають загальну схильність до залежностей, схильності до любовної залежності, до залежності від здорового способу життя. Вищевказані залежності проявилися на середньому рівні. Більшість респондентів також мають середній рівень стресостійкості.

На основі інтерпретації отриманих результатів, за допомогою програми статистичної обробки даних SPSS, нами було виявлено обернений зв'язок між такими видами залежностей, як: релігійна, залежність від лікарських препаратів, комп'ютеру, інтернету, соціальних мереж, залежність від здорового способу життя та рівнем стресостійкості. Тобто чим нижче рівень стресостійкості, тим вища можливість прояву схильності до вищеперелічених адикцій.

За результатами констатувального експерименту було розроблено програму зі зменшення впливу стресових ситуацій на формування адиктивної поведінки у молоді, що розрахована на 3 тижні. Форма проведення — перші 3 заняття в групі, тривалість — 2,5 години в залежності від емоційного стану і активності групи. Робота проводилася з використанням технік самопізнання, релаксації і візуалізації, арт-терапії, йоготерапії та тілесно-орієнтованої терапії. Тренінг будується у 2-х площинах: 1) освоєння навичок, що допоможуть знизити причину стресу; 2) напрацювання технік та прийомів самодопомоги, стрес-менеджмент. Кожне заняття складається з трьох частин. Перша частина — привітання, налаштування на робочу сесію. Друга частина — основна, складається з методик та вправ, спрямованих на поліпшення емоційного стану,

актуалізацію самосвідомості, внутрішніх ресурсів, розвиток самосприйняття. Третя частина сесії — завершальна, засвоєння отриманих знань. Терапевтична група завершується самостійною роботою в домашніх умовах. Впродовж наступних 2-х тижнів кожен учасник групи має доступ до спілкування як з групою у цілому, так і з тренером в індивідуальному порядку. Таким чином, профілактика та боротьба зі стресовими ситуаціями можливі про комплексному системному підході виявлення і корекції підсвідомих факторів стресового ризику.

Підтвердженням ефективності програми став аналіз отриманих даних повторного дослідження — за методикою діагностики схильності до 13 видів залежностей Лозової Г.В. позитивну динаміку можна відстежити на прикладі алкогольної, любовної та харчової залежностей, загальної схильності до залежностей, залежності від міжстатевих відносин, від комп'ютеру, інтернету та соціальних мереж.

Висновки. В процесі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження нами була підтверджена гіпотеза щодо впливу стресових ситуацій на адиктивну поведінку у молоді, розроблена тренінгова програма щодо підвищення рівня стресостійкості та профілактики впливу стресу на особистість.

Отримані результати можуть бути використані психологами та соціологами з метою доповнення та структурування теоретичних уявлень про адиктивну поведінку, та в цілях проведення профілактичної роботи.

Список використаних джерел

1. Кутбідінова Р.А. Психологія залежності: навчально-методичний посібник / Р.А. Кутбідінова. Південно-Сахалінськ: СахГУ, 2017. — 128 с.
2. Литвинцев С.В. Бойова психічна травма / С.В. Литвинцев, Е.В. Снедков, А.М. Різник. — М.: Медицина, 2005. — 431 с.

І. О. Шапошник,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м.Київ, Україна

Науковий керівник

О. В. Брюховецька, професор
кафедри психології та особистісного
розвитку, ННІМП, ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
доктор психологічних наук,
професор,
м.Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ ТА ШЛЯХИ ЇЇ КОРЕКЦІЇ

Актуальність дослідження. Проблема тривожності займає особливе місце в сучасному науковому знанні. Їй присвячена значна кількість досліджень, причому не тільки в психології, але і в медицині, фізіології, філософії, соціології.

Стан розробленості проблеми. У вітчизняній психології дослідження присвячені даній проблемі носять розрізнений і фрагментарний характер. В значній мірі це пов'язано, можливо, з добре відомими всім соціальними причинами – умовами, котрі не заохочували вивчення явищ, відображаючих сприйняття людиною оточуючого середовища, як загрозового і нестабільного. Проте, інтерес психологів до вивчення тривожності істотно посилюється у зв'язку з різкими змінами в житті суспільства, які породжують невизначеність і непередбачуваність майбутнього і, як наслідок, переживання емоційної напруженості, тривоги і тривожності. Разом з тим, необхідно відзначити, що і в даний час в нашій країні тривожність досліджується переважно у вузьких рамках конкретних, прикладних проблем (шкільна, екзаменаційна, тривожність спортсменів, при психотерапії та ін.).

Вивчення тривожності на різних етапах розвитку особистості важливе як для розкриття суті даного явища, так і для розуміння вікових закономірностей розвитку емоційної сфери людини, становлення, закріплення і розвитку емоційно-особистісних утворень. Тривожність, як відзначають багато дослідників і практичних психологів, є основою цілого ряду психологічних труднощів дитинства, зокрема багатьох порушень розвитку, котрі є приводом для звертань до психологічної служби освіти.

Саме тому рання психодіагностика й корекція стану тривожності покликана розв'язати цю злободенну проблему. Свідченням уваги до неї є досить значна кількість досліджень, проведених в останні роки: В. Астапов, Л. Бороздіна, Ф. Березін, Е. Залученова, Р. Мей, А. Прихожан, Х. Хекхаузен та ін. Зокрема, психічні стани школярів вивчалися в контексті фізіолого-гігієнічних рекомендацій з нормалізації навчального навантаження (М. Антропова А. Прихожан,). Центральними в подібних дослідженнях є поняття оптимальної працездатності і стомлення (Ф. Березін, Е. Голубєва, Е. Носенко, О. Новікова, В. Каган та ін.). Дослідження психічних станів, характерних для школярів проводив також А. Прохоров. Він підкреслює, що від психічного стану школяра багато в чому залежить успішність освітньої діяльності. Також на успішність освітньої діяльності суттєво впливають індивідуальні особливості особистості, насамперед, такі як особистісна тривожність.

Психодіагностична й психокорекційна робота з тривожними особистостями повинна носити комплексний характер, тому, що причини виникнення стану тривожності утворюють цілий комплекс факторів: дисгармонія сімейних стосунків; конфліктне спілкування в класі; внутрішньо-особистісний конфлікт; неадекватна самооцінка; шкільна дезадаптація; труднощі в навчанні і т.п.

Мета дослідження – теоретично вивчити та емпірично дослідити особливості прояву тривожності у підлітків та визначити шляхи її корекції.

Виклад основного матеріалу. Термін "тривога" використовується для опису неприємного емоційного стану, що характеризується суб'єктивними

відчуттями напруги, очікуванням неблагополучного розвитку подій. Виникає цей стан у ситуації невизначеної небезпеки, загрози і часто обумовлено неусвідомленим джерелом небезпеки. Тривожність як риса, властивість особистості характеризується відносно стійкою схильністю людини сприймати загрозу своєму "Я" у різних ситуаціях і реагувати на них посиленням стану тривоги. Рівень тривожності – показник індивідуальної чутливості до стресу й схильності сприймати більшість життєвих ситуацій як загрози.

Розглянуто концепції, підходи, види, механізми функціонування та виникнення тривоги як психічного стану і як властивості особистості (тривожності). Незважаючи на тривалі й великі дослідження в цій області, підхід до поняття "тривога" і зв'язані з нею теоретичні концепції не можна вважати однозначними.

Поведінкові прояви тривожності можуть полягати в загальній дезорганізації діяльності, що порушує її спрямованість і продуктивність. Тривожність впливає на діяльність і розвиток особистості підлітків, поза залежністю від того, у якій формі вона виявляється. Переживання підлітками стійкого емоційного неблагополуччя свідчить про те, що найважливіші потреби, пов'язані з їхньою внутрішньою позицією школяра, не задоволені.

Комплексний розбір причин, функцій і способів подолання стану тривоги дозволяє вийти на рівень створення конкретних прийомів і методів надання психологічної допомоги людині, які можна ефективно застосовувати у шкільній практиці.

У емпіричному дослідженні нами використані наступні психодіагностичні методики: Шкала Н. Кондаша ("Шкала соціально-ситуаційної тривожності", модифікація А. Прихожан); Методика «Незакінчені речення» (Сакс Леві, варіант автора).

Встановлено, що у старшому підлітковому віці рівень загальної тривожності істотно вищий, ніж у ранньому юнацькому віці, при цьому в 10-х класах рівень загальної тривожності досить різко знижується, у порівнянні з 9-ми, а в 11-му знову піднімається. В старшому підлітковому віці не виявляється

розходжень у рівні тривожності дівчат і юнаків, у той час як у ранньому юнацькому – у дівчат він вищий. Це, на наш погляд, свідчить про те, що підвищена тривожність у старшому підлітковому віці виступає власне віковою характеристикою, що перекриває індивідуальні особливості розвитку, а в ранньому юнацькому – у більшому ступені відображає індивідуальні й статеві розходження.

Доведено, що в цілому й окремо по групах юнаків і дівчат тривожність у всіх виділених сферах (шкільна, самооцінна, міжособистісна) виявляється приблизно однаковою. Разом із тим, юнакам у більшій мірі, ніж дівчатам, властива шкільна тривожність.

Найбільшу тривожність в учнів 11-х класів викликає сфера, пов'язана з їх представленням про себе, тобто ріст загальної тривожності відбувається в основному за рахунок само-оцінної. Аналіз показав, що тривожність у одинадцятикласників пов'язана з особливим положенням 11 класу, як періодом, безпосередньо пов'язаним із корінними змінами у житті учнів.

У ході формувального експерименту підтверджено доцільність упровадження у психолого-педагогічну практику тренінгової програми, спрямована на зниження рівня тривожності у підлітків. Метою тренінгової програми є розвиток відчуття упевненості в собі і здатності до самопізнання як особистісних утворень, які перешкоджають виникненню тривожності у підлітків. Тренінгова програма розрахована на 3 тренінгові сесії.

Під час тренінгу використовувалися наступні *інтерактивні техніки*: рольові ігри, групові дискусії, «мозковий штурм», аналіз ситуацій, проєктивне малювання, елементи музикотерапії тощо.

Результати апробації тренінгової програми спрямованої на корекцію тривожності у підлітків виявили кількісні та якісні зміни в експериментальній групі на відміну від контрольної. Отже, упровадження даної програми в межах формувального експерименту засвідчило її ефективність в контексті надання психологічної допомоги підліткам, які відзначаються високим рівнем тривожності.

Висновки. Розроблена та апробована програма соціально-психологічного тренінгу спрямованого на корекцію проявів тривожності у підлітків може використовуватись шкільними психологами, психологами-практиками й працівниками психологічних служб в організації консультативної, превентивної та психокорекційної роботи з підлітками.

А. В. Шульга,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,

професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАДОВОЛЕНOSTІ СІМЕЙНИМИ СТОСУНКАМИ У МІЖЕТНІЧНОМУ ШЛЮБІ

Постановка проблеми. У сучасному світі в області міжнародних відносин можна відзначити дві тенденції: перша – тенденція до об'єднання націй – міжнародна інтеграція і друга – прагнення націй до самостійного функціонування – національної диференціації.

Диференціація етносів проявляється як зліт етнічної ідентифікації. Різко зросло прагнення народів відродити свою самобутність, усвідомити свою приналежність до певного етносу. Інтеграція етнічних груп виражається в утворенні Евросоюзу, СНГ, інтенсифікації межетнічеських контактів: трудова міграція, туризм, студентські обміни, переміщення емігрантів, біженців. Такий

же процес інтеграції та ідентифікації спостерігається і в подружніх міжетнічних відносинах.

Сьогоднішній український соціум чимдалі стає поліетнічним, про що свідчить, зокрема, невпинне зростання міжетнічних шлюбів (за даними Державного комітету статистики України вони становлять третину загальної кількості шлюбів). Вивчення міжетнічних шлюбів, факторів, що впливають на них і процесів, що відбуваються всередині міжетнічної сім'ї є актуальним на сьогодні як ніколи раніше. Тому поняття «задоволеність шлюбом» «задоволеність сімейними стосунками» стає дуже важливим і вимагає пильної уваги і вивчення з точки зору психологічної науки та практики.

Ступінь розробленості проблеми. Сім'я привертала до себе уваги вчених в усі часи, починаючи з древніх філософів і закінчуючи сучасними вченими – соціологами, психологами, етнологами з різних країн Світу, які виявляють інтерес до змішаних, міжетнічних шлюбів. Українські вчені, які займаються питанням етнопсихології, розуміють усю необхідність та актуальність крос-культурних досліджень, оскільки щоденно поглиблюються процеси міжетнічного спілкування та багато з них потребують вирішення. В вітчизняній психології проблемами шлюбу та сім'ї, допомогою сім'ям та питанням покращення рівня взаєморозуміння у сім'ї займалися Г. Андреева, Ф. Бацевич, О. Карабанова, Л. Шнейдер, В. Зацепін, А. Берещенко, Л. Бучинська, Т. Говорун, Є. Голохова, Л. Орбан, О. Обозова, Т. Титаренко працювали над питаннями системи сімейних стосунків та сумісністю партнерів. В. Сисенко, О. Столярчук, Р. Федоренко та ін вивчали рівень адаптації подружжя одне до одного та задоволеністю потреб особистості у шлюбі. Праці таких вчених як Н. Давидюк, Т. Дудкевич, А. Капська, Л. Ковальов, В. Кравець, О. Кочарян, З. Кісарчук, Л. Ковальова, Л. Костровець, М. Мушкевич, Л. Омельченко присвячені розробкам методів сімейної психотерапевтичної допомоги. У сучасних дослідженнях, проведених закордоном В. Hohmann-Marriott, Р. Amato, що вивчав міжетнічні пари та сім'ї, проаналізовані фактори, що лежать в основі відмінностей як відносин між міжетнічними та моноетнічними парами.

Мета дослідження – вивчення психологічних особливостей задоволеності сімейними стосунками у міжетнічному шлюбі та шляхи його гармонізації.

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямовані наукові дослідження міжетнічних шлюбів розпочалися у ХХ ст., тому сьогодні накопичився великий досвід вивчення змішаних шлюбів.

На сьогодні етнокультурні зв'язки найбільш урізноманітнилися. Об'єктивні соціально-економічні процеси здебільшого переплітаються з етнічними, вступають з ними в синтез. Міжетнічні шлюби відображають тенденції інтернаціоналізації в етнокультурному середовищі.

Поняття шлюбу, в порівнянні з поняттям сім'ї, має більш чіткі межі.

В статі 21 Сімейного кодексу країни закріплено наступне визначення шлюбу: «*Шлюбом* є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану».

Ще з давніх часів існували стосунки між чоловіком і жінкою – представниками різних племен, що сприяло у подальшому формуванню міжплемінних шлюбів.

Міжетнічні шлюби не є одиничним явищем на конкретній території та у конкретних етносах, вони представлені у всьому світі. Попри безліч визначень, даних різними авторами поняття «міжнаціональні шлюби», «національно-змішані шлюби», «етнічно-змішані», «міжкультурні шлюби», очевидно, що це синоніми, які виражають подружній союз представників двох етносів. Різні автори дають трохи різні визначення міжетнічного шлюбу.

В. М. Галяпіної дається таке визначення міжетнічного шлюбу: «міжетнічний шлюб є особливим типом сім'ї, оскільки подружжя у ній є представниками різних етносів». Інший підхід представлений в енциклопедії Ф.

А. Брокгауза та І. А. Єфрона, де під міжетнічними шлюбами маються на увазі шлюби, що укладаються між особами різних сповідань – як християнських, так і іновірних. Таким чином, наголошується не на відмінності етносів, а на релігійний аспект.

У дослідженнях виникнення міжетнічного шлюбу виділяють прагматичну, конструктивістську та онтологічну концепцію.

Дослідники виділяють наступні фактори, що зумовлюють розвиток міжетнічних шлюбів:

- ускладнення соціального та етнічного складу населення, поліетнічність більшості країн;
- бурхливий розвиток міграційних процесів, різноманітність міграційних потоків загалом: це біженці, нелегальні мігранти, які, влаштовуючись інших країнах, поповнюють як робочий, а й шлюбний ринок;
- функціонування міжнародного ринку праці та тенденція до скорочення частки власного працездатного населення;
- поява та активне просування міжнародних шлюбних агентств, що оголосили своїм головним завданням підбір шлюбного партнера з метою створення сім'ї;
- розвиток Інтернет-простору, де безліч сайтів пропонують знайомство з іноземцями, у тому числі і для створення шлюбу.

Проведений В.М. Галяпіної розбір академічної літератури дозволив визначити *п'ять типів міжетнічних шлюбів:*

До першого типу відносяться шлюби, які складаються з представників так званих «родинних» народів. Такі народи мають схожі культури, традиції, мови. *Другий тип міжетнічних шлюбів* утворюється з представників «неспоріднених» національностей, наприклад, народів Кавказу та слов'янських народів. *Третій тип* представлений «неспорідненими» народами, які дотримуються однієї конфесії: наприклад, осетини та росіяни, татари та дагестанці. *Четвертий тип міжетнічного шлюбу* утворюється з представників «споріднених» народів, які сповідують різні релігії: абхазихристияни та адигейці-усульмани. П'ятий тип

характеризується представниками одного народу, які сповідують різні релігії: наприклад, осетини-християни та осетини мусульмани.

У дослідженні 2011 року Giok Hun Pue & Nidzam Sulaiman , виділили три основні групи соціальних суб'єктів, які впливають на відносини у міжетнічному шлюбі:

- треті особи у сімейному колі, такі як батьки та інші родичі, близьки друзі;
- соціальне оточення пари, такі як члени спільноти, сусіди, авторитетні діячі, поліцейські, вчителі, лікарі і т.д.;
- суб'єкти державного рівня, які відповідальні за неузгодженість у законодавствах, що призводять до неузгодженості в бюрократичній системі та створює додаткові труднощі подружжю та їхнім дітям.

Сім'я є складнішим поняттям, ніж шлюб, адже поєднує в собі риси соціального інституту і малої соціальної групи. Однією і найважливішою функцією сім'ї є феліцитивна функція – функція задоволення потреб людини у щасті (від латів. *felicio* – щастя). Задоволеність шлюбом визначають як характеристику «суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їхніх стосунків.»

Задоволеність шлюбом – це співвідношення між очікуваннями від шлюбу та реальністю плюс суб'єктивна внутрішня оцінка шлюбу.

Задоволеність шлюбом виступає основним чинником, який визначає напрямки розвитку сім'ї, залежить від стабільності шлюбу. В залежності від стабільності шлюбу виділяють *три рівні відносин між подружжями*.

Перший рівень відповідає за формальну частину відносин у подружжі, він полягає у тому наскільки стійким є подружжя, при цьому враховується можливість розлучень.

Другий рівень характеризується пристосовуваністю людини у міжособистому спілкуванні чоловіка та дружини, для цього рівня притаманна виражена спільність подружжя у побуті, відносинах з родичами, ставленні до грошей тощо.

Третій рівень характеризує глибину стабільності подружжя та задоволеності ними. Він відповідає за успішність шлюбу, за відповідність ролевих очікувань у сімейному житті.

У контексті вивчення трансформаційних змін інституту сім'ї та шлюбу до відмінних рис міжетнічних шлюбів відносять наступні:

- міжнаціональний союз як відблиск змін, що відбуваються у соціокультурному просторі цінностей.
- наявність специфіки очікувань, установок шлюбної пари, які мають національне забарвлення і часто не сходяться, або навіть є протилежними.
- особливості домінуючого способу життя, зумовлені етнічною приналежністю подружжя і які впливають на характер відносин у сім'ї.

У сімейному циклі міжетнічної сім'ї (Е. Дюваль) розрізняє стадії, етапи, фази, періоди та кризи її розвитку. Стадії, етапи, фази та періоди розвитку міжетнічної сім'ї можуть характеризуватись *сімейними кризами*. У найбільш загальному вигляді *кризи розвитку міжетнічної сім'ї* можна умовно поділити на два типи:

- ідентифікація подружжя/дружини (1-5 років);
- ідентифікація себе (5-30 років).

Таким чином, періоди криз міжетнічного шлюбу виникають різних стадіях і етапах як фази розвитку сім'ї.

Задоволеність шлюбом вивчали: Н.Г. Юркевич поглиблено вивчав пряму залежність задоволеності шлюбом від задоволеності професійною діяльністю. Т.А Гурко розглянув у комплексі залежність задоволеності від фінансового стану сім'ї, від поділу домашньої праці між подружжям. Г. Навайтіс звертає увагу на час, проведений майбутнім подружжям разом до одруження. Огляд наукових праць дозволив виявити наявність залежності задоволення сімейними відносинами від причин одруження.

Американські дослідники Р.А. Левіс та Дж. Б. Спенієр найбільш системно підійшли до вивчення цієї проблеми. Детально проаналізувавши компоненти подружнього успіху, вони виділили три блоки факторів:

а) дошлюбні; б) соціальні та економічні; в) особистісні та внутрішньо-шлюбні (внутрішньо-подружні).

З усього сказаного вище робимо висновок, що задоволеність шлюбом залежить від різних факторів: терміну сімейного життя, причин створення сім'ї, задоволеності професійною діяльністю, особистісно-індивідуальних особливостей шлюбного партнера. Таким чином, задоволеність шлюбом за своєю суттю є інтегративною характеристикою, яка відбиває вплив на сім'ю безлічі аспектів. Звичайно, всі ці фактори різноманітні, і в кожній окремій сім'ї відіграють свою роль і мають різну вагу при формуванні такого поняття, як задоволеність подружніми відносинами.

Актуальність питань пов'язаних з міжетнічними сім'ями та недостатня вивченість питання задоволеності відносинами у таких шлюбах, зумовили вибір теми дослідження: «Психологічні особливості задоволеності сімейними відносинами у міжетнічному шлюбі»

У процесі вивчення матеріалів нас зацікавила дисертація Р.А. Багарян, у якій вона розглядає особливості задоволеності шлюбом та фактори, що впливають на задоволеність у міжетнічних сім'ях. Вона виділила *ознаки стійкого шлюбу з урахуванням специфіки міжетнічних сімейних відносин*: розвиток функцій міжетнічної сім'ї, подолання криз, досягнення гармонії, розподіл ролей, ідентифікація особистості, респонсивність реакцій, задоволеність минулим, перспектива майбутнього.

Мета нашого емпіричного дослідження полягала у визначенні рівня задоволеності сімейними стосунками у міжетнічному шлюбі та порівнянні його з рівнем у моноетнічному.

Характеристика вибірки. У дослідженні взяли участь 20 сімейних пар (40 осіб). З них 10 пар уклали міжетнічний шлюб (подружжя з міжетнічних сімей, мають різні національності). А 10 пар перебувають у моношлюбі (подружжя однієї національності).

Для дослідження було використано: авторську анкету «Мотивація та мотиви вступу до міжетнічних шлюбів»; методику «Тест-опросник задоволеності браком» (ОУБ) (автори: В. Столин, Т. Романов, Г. Бутенко)

Проведене дослідження виявило, що між групами міжетнічних та моноетнічних сімей немає істотних відмінностей за рівнем задоволеності шлюбом, у сім'ях досить низький рівень конфліктності. Хоча лише на рівні звичайного свідомості передбачається, що з-за відмінностей у культурі та традицій, в етнічно змішаних сім'ях поле для розбіжностей значно ширше.

Проаналізувавши отримані дані ми дійшли таких висновків:

✓ Дані характеристики феномену задоволеності шлюбом можуть бути пояснені подібними, апріорно, з раннього дитинства відомими обоим партнерам національними уявленнями про подружжя, спільністю поглядів кожного з них на роль чоловіка та жінки у шлюбі, уклад сімейного життя, і детермінованими загальними національними традиціями або недостатньою усвідомленістю якихось із названих характеристик факторів задоволеності шлюбом в одного або в обох подружжя, тощо.

✓ Незважаючи на те що вибір шлюбного партнера став особистою справою, він усе ж багато в чому залежить від впливів сім'ї, оточуючого середовища, громадської думки.

✓ Як у міжетнічних, так і в моноетнічних сім'ях у мотивації одруження домінують внутрішні причини, пов'язані з емоційною прихильністю та сумісністю подружжя.

✓ Структура мотивації одруження у чоловіків у порівнянні з дружинами є цілішою та взаємопов'язаною і водночас психологічно більш незалежною від зовнішніх впливів референтної групи.

✓ Між подружжям із міжетнічних та моноетнічних сімей немає істотних відмінностей за рівнем задоволеності шлюбом.

✓ Подружні стосунки у міжетнічних сім'ях найчастіше носять патріархальний характер.

✓ Задоволеність шлюбом є одним з основних критеріїв якості та стабільності подружжя, показником потреби у професійній психологічній допомозі та ступеня готовності партнерів до отримання такої у випадках деструкції подружніх взаємин.

Для допомоги сімейним парам у вирішенні сімейних конфліктів, нормалізації міжособистісних відносин і таким чином підвищення задоволеності шлюбом нами розроблено тренінгову програму, яка складається з кількох блоків, які можна використовувати разом чи окремо.

Проведене дослідження підтвердило гіпотезу про те, що задоволеність та стійкість міжетнічного шлюбу може бути підвищена засобами психологічного консультування та проведення навчального тренінгу, які формують у подружжя міжетнічні когнітивні стратегії, безоцінну каузальну атрибуцію, толерантне ставлення до етнічних відмінностей, гармонізацію етнічних розбіжностей.

Висновки. Отже, завдяки систематизації отриманих теоретичних та практичних результатів визначено особливості роботи з консультування осіб, які перебувають у міжетнічному шлюбі, що знайшло своє відображення у розробці та проведенні тренінгу спрямованого на гармонізацію сімейних стосунків у міжетнічному шлюбі.

Андрій Башлик,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Х2 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

П. В. Лушин,
завідувач кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМЦІВ

Постановка проблеми. В період гібридної війни на території України з 2014 р., особливості економічного розвитку України в період карантинних заходів через пандемію Covid-19 та після введення воєнного стану 24 лютого 2022 р. підприємці одними з перших відчули негативні наслідки умов соціально-економічного та суспільно-політичного життя країни на своїй професійній діяльності. За таких умов актуалізувались питання психологічного супроводу їх особистісного розвитку.

Стан розробленості проблеми. Проблема розвитку особистості значною мірою висвітлена в психологічній науці (Г.О. Балл, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Б.Д. Ельконін, В.В. Рибалка, М.Л. Смульсон та ін.), зокрема такий її аспект, як формування та розвиток творчої особистості (В.І. Андреев, Ю.З. Гільбух, О.Н. Лук, В.О. Моляко та ін.). У дослідженнях Г. Костюка, Ф. Іващенко, Т. Кудрявцева, В. Моляко, В. Рибалка та інших науковців особистісний підхід розглядається як науковий принцип, що забезпечує розуміння, пізнання, розвиток та самореалізацію особистості.

Науково-концептуальні аспекти щодо розвитку та вдосконалення

індивідуально-пси-хологічних особливостей та психологічно-професійних критеріїв і якостей особистостей підприємців доводять у своїх працях такі зарубіжні вчені як: С.Дип, Л. Сесмен, що визначили важливим елементом боротьбу за успіх в лідерстві. О.Крегер і Дж.М.Тьюсон акцентують увагу на критерії «оптимізація типів особистостей лідерів», вважаючи це запорукою успіху підприємницької справи і бізнесу; В.Франкл визначає такий критерій, як готовність входження в підприємницьку справу; А. Маслоу підкреслює, що мотивація є завжди основою розвитку особистості. Вітчизняні вчені такі як І. В. Антоненко, який визначає критерій мотивації для досягнення активності в лідерстві, Є.М. Ємельянов і С.Є Поварницька звертають увагу на розвиток комплексу суттєвих якостей особистості підприємця-лідера. Ю.В. Щербатих аналізує комплекс спеціальних критеріїв, щодо розвитку особистості за певним фахом та ін.

Мета дослідження: дослідити особливості психологічного супроводу особистісного розвитку підприємців.

Викладення основного матеріалу. Серед основних особливостей розвитку особистості людини можна виділити такі: 1) розвиток особистості має спадковий, нерівномірний та інтегративний характер; 2) особистість людини розвивається під впливом соціального середовища; 3) особистість людини розвивається під комплексним впливом всіх факторів її формування; 4) особистість формується в діяльності; 5) зміна особистості людини вимагає зміни ставлення до неї.

Основними рушійними силами розвитку особистості людини є:

- рівень розвитку особистості та її ідеали, життєві цінності й настанови;
- потреби, мотиви, мотивації особистості та моральний обов'язок;
- життєві домагання особистості та її можливості;
- спадкові дані та потреби людини;
- емоційно-почуттєва сфера особистості;
- особливості протікання нервово-психічних процесів особистості.

До закономірностей психічного та особистісного розвитку людини належать:

- наявність насамперед якісних, а не кількісних змін, виникнення психічних і особистісних новоутворень, нових психічних механізмів, процесів, структур;

- різноспрямованість і взаємопов'язаність напрямів, сфер розвитку (тіло, психіка, особистість, суб'єктність, духовність та ін.);

- детермінованість розвитку;

- нерівномірність і гетерохронність;

- сенситивність (у певні вікові періоди);

- інтегрованість;

- пластичність розвитку;

- включення індивіда в систему діяльності;

- наявність суперечностей між особистістю й оточенням, а також внутрішніх суперечностей між окремими складовими особистості й окремими психічними функціями;

- постійний прогрес особистості. Він є наслідком сприятливих умов та адекватної активності дитини;

- саморозвиток особистості;

- психічний та особистісний розвиток зумовлений дією механізмів захисту Я, проявів акцентуацій особистості, функціонуванням несвідомого.

Розвиток особистості – це процес кількісних та якісних змін в організмі людини, який сприяє становленню людини як біологічного виду та соціальної істоти.

Таким чином, розвиток особистості передбачає виявлення особливості підструктур психологічної структури особистості, визначення закономірностей їхнього прояву в формуванні та розвитку особистості, виокремити рушійні сили їх розвитку і формування. Формування особистості – процес соціального розвитку молоді людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина. Відбувається цей процес завдяки засвоєнню

гуманітарних дисциплін, виховному впливу сім'ї, школи, суспільства, взаємодії з мистецькими явищами, здатності людини пристосовуватися до зовнішнього оточення, участі у громадському житті, свідомій її підготовці до самостійного дорослого життя.

Особистісний розвиток можна визначити як самодетермінований рух особистості як відкритої системи до впорядкованості з метою досягнення максимально можливого за даних умов рівня розвитку, що відбувається завдяки внутрішній і зовнішній активності особистості, веде до якісних змін особистості, актуалізації позитивних сил зростання особистості, її творчого потенціалу та духовно-морального удосконалення людини.

Відповідно до результатів емпіричного дослідження особливостей розв'язання особистісного розвитку підприємців виявлено, що крім самоприниження, всі інші значення показників самоставлення характеризуються в основному середнім рівнем.

Відповідно до кореляційного аналізу впливу статі, віку, сімейного стану, наявності вищої освіти на компоненти самосвідомості: повага, аутосимпатія, самоприниження маємо, що вища освіта впливає на рівень аутосимпатії на рівні тенденції ($p=0,124$; $r=0,21$). За даними нашого дослідження можна стверджувати, що в результаті здобуття вищої освіти відбувається підвищення рівня аутосимпатії. Отримані статистичні дані за шкалою «Особистісний адаптивний потенціал» показують, що максимального значення 10 балів у чоловіків спостерігається наявність особистісного адаптивного потенціалу на рівні 7 балів, а у жінок-підприємців 8 балів, при цьому результати дослідження мають статистичну значущість ($p=0,02$; $r=0,31$). Результати дослідження рівня суб'єктивного контролю за методикою РСК (рівень суб'єктивного контролю) (Е. Ф. Бажин, Е. А. Голинкіна, А. М. Еткінд, 1984) подано у табл. 2.4. Маємо, що як у чоловіків, так і у жінок показники за стенами є більші, ніж 5,5 (у чоловіків – 6,5, а у жінок – 6), що свідчить про достатньо середній рівень розвитку суб'єктивного контролю у підприємців обох статей. Завдяки статистичній обробці сирих даних було визначено, що дані результати дослідження мають

статистичну значущість ($p=0,025$; $r=0,24$).

Висновки. Отже, психологічний супровід особистісного розвитку підприємців пов'язаний з чинниками розвитку самосвідомості особистості, а здобуття вищої освіти позитивно впливає на розвиток компоненті самосвідомості, особливо аутосимпатії.

Вікторія Зігерт,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КІМ-
20-Х2 спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Г. М. Бевз,

професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Ситуація війни в Україні, яка набула пролонгованих ознак створила ситуацію запиту на готовність вчителів надавати емоційну підтримку учням у процесі їхнього навчання. Це обумовлено постійно змінною ситуацією на фронті, численними втратами, переміщеннями людей і перебування населення України (дітей і їхніх батьків, вчителів) у ситуації постійної загрози їхньому життю та безпеці. Незважаючи на те, що в Україні триває війна, у більшості шкіл відновилося навчання, що вимагає від вчителів підвищеної уваги до емоційного стану дітей, від комфортності якого залежить якість освітнього процесу. У ситуації війни вчителі мають не лише утримувати свій емоційний стан у робочому балансі стані, а й допомагати дітям його

регулювати під час процесу навчання. За таких обставин виступає нагальним здатність та готовність вчителів до емоційної підтримки школярів на час війни.

Також слід відмітити, що реформа освіти «Нова українська школа» теж привертає увагу вчителів до важливості утримання фокусу уваги на врахуванні емоційного стану дітей в освітньому процесі. Згідно психологічних засад, на які опирається концепція «НУШ», основою для успішного навчання дитини є її безпека та позитивний емоційний стан. Тож ситуація, як посилила цю задачу вчителя стосовно учнів, так і зробила виклик, оскільки сила уражень воєнної агресії виступає деструктивним впливом не лише для школярів, які розпочали заняття, а й для вчителів, які мають проводити заняття для учнів. Таким чином питання готовності вчителів до підтримки емоційного стану учнів у умовах війни постає нагальною проблемою щодо підтримки здоров'я всіх учасників освітнього процесу та здатності підтримувати освітній процес в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Мета дослідження полягала у вивченні чинників психологічної готовності вчителя до емоційної підтримки учнів в умовах війни. Відповідно, нами було підібрано наступні психодіагностичні методи дослідження, а саме: анкетування, тестування, бесіда, спостереження. Психодіагностичні методики включали (1) SPP - 25 (Н. Огінська - Булік, З. Ючинські) для визначення рівня резильєнтності через такі показники, як: наполегливість і детермінація у діяльності, відкритість на новий досвід і почуття гумору, особиста компетентність у подоланні труднощів та толерування негативних емоцій, а також толерування невдачі і ствердження ставлення до життя, як до виклику; (2) «Діагностика емоційного вигорання» (К. Маслач і С. Джексон), за допомогою якої ми зібрали дані за такими критеріями: емоційне виснаження - як основна складова «професійного вигорання» та характеризується заниженим емоційним фоном, байдужістю або емоційним перенасиченням; деперсоналізація проявляється у деформації стосунків з іншими людьми та редукація особистих досягнень полягає або в тенденції до негативного оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів, негативізм щодо службової гідності і можливостей, або у нівелюванні особистої

гідності, обмеженні своїх можливостей, обов'язків щодо інших. За допомогою «Діагностики емоційного інтелекту» (Н. Холла) вдалося проаналізувати емоційну обізнаність, рівень управління своїми емоціями" (емоційна відхідливість, емоційна нерігідність), здатність до самомотивації" (довільне керування своїми емоціями) рівні емпатії та розпізнавання емоцій інших людей (вміння впливати на емоційний стан інших). діагностичний інструментарій ми доповнили самостійно складеною анкетною «Біографічна карта» та «Рівень стресу і зміна ситуації в наслідок війни», що містить відомості про особи, їх досвід роботи стаж роботи, освіти, населений пункт (велике місто, мале місто, смт, село) в якому проживають і працюють, рівень стресу в наслідок війни, досвід, який мали від початку війни, де зараз мешкають з ким працюють і чи в такій ситуації готові розмовляти з дітьми про війну, надавати їм емоційну підтримку та наскільки відчують себе компетентними в цьому.

Аналіз результатів дослідження показав, що всі респонденти вибірки вказали, що ситуація війни викликала у них відповідні реакції, а саме: страх, тривогу, занепокоєння, а також зумовила певні порушення у загальному функціонуванні їхнього організму, порушення апетиту, сну, здатності виконувати щоденні обов'язки та виконувати розумову працю, що має значення у їхній педагогічній діяльності. Хоча суб'єктивно вчителі засвідчили низький рівень їх стресового навантаження. Однак суб'єктивна оцінка їхніх станів зафіксувала ріст емоційного виснаження та процесів редукції особистісних досягнень. Дослідження зафіксовано, що рівень стресового навантаження знижує здатність вчителів говорити з дітьми про війну і надавати їм емоційну підтримку. Також показники розвитку емоційного інтелекту завчили переважно низький та середній рівень емоційної чутливості, що теж може послугувати перешкодою до набуття вчителями готовності надавати емоційну підтримку дітей в умовах війни (рис2.20).

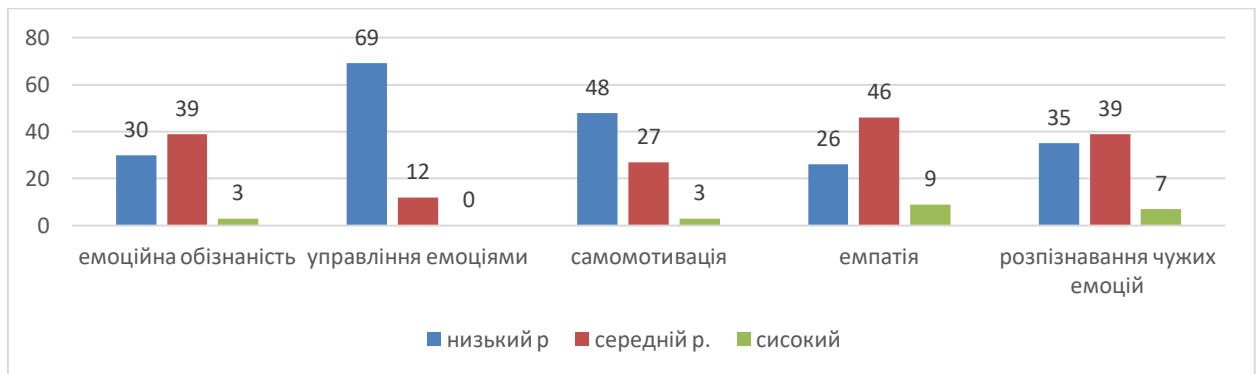

Рис. 2.20. Розподіл даних респондентів згідно шкал методики «Емоційний інтелект»

Водночас, дослідженням доведено, що готовність вчителів обговорювати з дітьми тему війни посилює їхня поінформованість про ситуацію дитини у час війни ($R=0,354$; $p=0,05$). Також нашим дослідженням було доведено, що емпатія є важливим показником здатності розпізнавати емоції інших. Результати обрахування даних показали, що між цими двома показниками існує прямо пропорційний сильний взаємозв'язок ($R=0,782$; $p=0,01$). Ці показники можуть підтверджувати те, що вчителі з високим рівнем емпатії можуть краще розпізнавати емоції своїх учнів (табл. 2.6). Наразі показники здатності вчителів до емпатії виявилися у прямо-пропорційному зв'язку із проживанням досвіду війни ($R=0,247$; $p=0,05$), де надмірність якого з причини перевищення ресурсів може посилювати стресові ризики ($R=0,335$; $p=0,01$).

Висновки. Тож аналіз результатів дослідження показав, що готовність вчителів до підтримки емоційної сфери дітей на час війни не виступає апріорі готовим конструктом, який набувається у процесі життєвого досвіду. Власна здатність до саморегуляції, досвід побороення складних ситуацій, емпатія та емоційна обізнаність є тими якостями, які посилюють особистісний компонент готовності вчителя до емоційної підтримки школярів у ситуації війни. Натомість ситуація війни може понижувати резилієнтність людини з причини надмірного стресового навантаження і емоційного виснаження. За таких обставин емоційна обізнаність не виступає чинником до зниження емоційного виснаження, наразі вчителів у ситуації війни.

Список використаних джерел

1. Лазос Г. П. Резилієнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія, 2018. № 14. С. 26– 64.
2. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації: підручник / колектив авторів; за заг. ред. В. Осьодла. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. – 460 с.
3. Garmezy N. Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments / N. Garmezy // *Pediatr Ann.* – 1991. – Vol. 20. – P. 459–460, 463–466

Тетяна Ілієва,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Х2 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

А. І. Гусьв,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Після введення воєнного стану 24 лютого 2022 р. відбулися значні зміни у життя окремих громадян України та держави в цілому. Майбутні психологи в наш час можуть безпосередньо стикаються з матеріальними й людськими втратами, переживати різні втрати майна втратою коштів, роботи тощо.

Стан розробленості проблеми. Наукові дослідження, які пов'язані з темою нашої роботи, стосуються різних наукових проблем: розуміння ключового чиннику особистісного розвитку: спрямованість (Л. І. Божович), і ставлення (В. М. М'ясищев), і спілкування (О. О. Бодальов), і ієрархія діяльностей і мотивів (О. М. Леонтьєв), і вибірковість (М. Ф. Добринін), і установка (Д. М. Узнадзе), і емоційна спрямованість (Б. І. Додонов); проблема професійного розвитку фахівця (А.О. Деркач, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, Т.В. Кудрявцев, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна та ін.; дослідження концепції професіоналізму (О.О. Бодальов, Є.О. Клімов, А.О. Реан, В.Д. Шадриков); принцип єдності діяльності та особистості (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодалев, Б. Ф. Ломов); питання психотравми як відносно самостійного психічного і психологічного феномену (зарубіжні вчені: Б. Колодзін, Д. Калшед, П. Левін, Дженой і Баррі Уайнхолд, Е. Фредерик, Л. Бурбо, Н. Пезешкіан, А. Єрмошин, Н. Тарабріна та ін.; вітчизняні дослідники: О. Романчука, З. Кісарчук, Т. Титаренко, В. Климчука, П. Горностая, А. Карачевського, Г. Лазос, Я. Омельченко, Л. Гребінь, Н. Журавльової, Л. Царенко, О. Вознесенської, М. Сидоркіної, В. Горбунової та ін.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити проблему психологічних особливостей особистісного розвитку майбутніх психологів в умовах воєнного стану

Викладення основного матеріалу. Як у класичних, так і в сучасних концепціях поняття «розвиток особистості» вміщується у змістовний контекст тієї чи іншої концептуальної схеми, кожний автор якої намагається представити згідно зі своїми науково-теоретичними поглядами певні атрибутивні моменти (джерела, рушійні сили, закономірності, детермінанти) розвитку особистості, визначати своєрідний смисловий параметр (специфіку, принципи зміни, особливості), підсилити увагу до окремих аспектів цього процесу (механізмів, структурних компонентів, форм, рівнів, новоутворень), розглянути генетичну сутність (засаду, основу) становлення особистості.

Принципово вирізняються і ті моменти, які визначають різні позиції психологів щодо основ особистісного розвитку людини. Залежно від того, як

інтерпретується природа людини, як побудовані схематичні лінії концепції, які структурні компоненти і особистісні характеристики є доміантними в утвердженні теоретичних положень особистісного розвитку, в його основі ми зафіксували різні, часто мало близькі за психологічними особливостями, феномени: «емоційне переживання», «самоствалення», «самоцінність», «свобода», «духовний потенціал», «механізми суб'єктного ядра», «вільний вибір», «потреба у довільному прийнятті рішення», «особистісні якості (самоцінності)» тощо.

Отже, не народжуючись особистістю, людина досягає певного рівня «особистісного розвитку», коли можливими стають процеси саморегуляції, самореалізації і саморозвитку, коли розпочинається свідома організація власного життя, коли людина приймає відповідальні рішення і здійснює особистісний вибір. Особистість з'являється на певному етапі онтогенезу як результат проходження і засвоєння його ступенів. Однак, якщо враховувати властивості, які визначають родову сутність індивіда, тоді треба вважати, що генезис особистості пов'язаний з народженням людини.

В результаті дослідження психологічних чинники особистісного розвитку майбутніх психологів в умовах воєнного стану виявлено, що такі чинники можна згрупувати таким чином: 1) суб'єктивні чинники, які пов'язані з індивідуальними психологічними особливостями здобувачів освіти; чинники специфічних умов життя здобувачів освіти; чинники освітнього середовища; чинники суспільно-політичного життя в країні. Серед таких чинників особистісного розвитку майбутніх психологів особливо виділяються: розвиток ментальних здібностей; підвищення рівня впевненості; постановка і досягнення цілей; розвиток здатності управління увагою; підвищення рівня саморегуляції; вибір людиною стратегії проживання втрати.

На основі опрацювання теоретичних засад предмету нашого дослідження нами було обрано чотири психодіагностичні методики для проведення емпіричного дослідження: Опитувальник для скринінгу посттравматичного стресового розладу, Шкала оцінювання впливу травмивної події (IES-R),

Методика РСК (рівень суб'єктивного контролю) (Е. Ф. Бажин, Е. А. Голинкіна, А. М. Еткінд, 1984), Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛЮ), А. Г. Маклаков і С. В. Чермянін (Додаток Е). Обробка статистичних даних здійснювалась за допомогою програми SPSS 20.

В результаті математичної обробки статистичних даних виявлено, що 13 досліджуваних чоловічої статі, що становить 47% опитуваних чоловіків, мають прояви, які характерні ПТСР. В той час спостерігається більша кількість осіб серед жінок з проявами ПТСР: 19 опитаним жінкам, що становить 63% жінок вибірки, характерно наявність проявів ПТСР.

Обробка результатів, отриманих від респондентів за методикою Шкали оцінювання впливу травмивної події показують, що більшій половині опитаним характерні середні рівні впливу травматичних подій за субшкалами «вторгнення»; «уникнення»; субшкала «фізіологічна збудливість».

Використання методики РСК (рівень суб'єктивного контролю) дало можливість виявити, що більша половина опитаних респондентів характеризується наявністю інтернального контролю. За допомогою багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (МЛЮ), А. Г. Маклаков і С. В. Чермянін (Додаток Е), було зібрано статистичні дані для шкали достовірності та шкали особистісного адаптивного потенціалу, і оскільки шкали особистісного адаптивного потенціалу є більш високого рівня і включає в себе шкали "нервово-психічна стійкість", "комунікативні здібності", «моральна нормативність», то дана шкала дає уявлення в цілому про адаптивних можливостях особистості. Всі результати опитування за багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність» (МЛЮ), А. Г. Маклаков і С. В. Чермянін, є достовірними. На основі аналізу статистичних даних, поданих у табл. 2.5, маємо, що 67% чоловіків вибірки мають середній рівень адаптивного потенціалу, приблизно ж стільки жінок мають також середній рівень цього показника – 65% жінок серед опитаних респондентів. Високий рівень адаптивного потенціалу мають лише 13% чоловіків і 15% жінок.

Після аналізу результатів емпіричного дослідження нами було

обґрунтовано і розроблено програму тренінгу, яка складалася з чотирьох модулів:

1) модуль релаксації, спрямований на набуття навичок використання методів релаксації;

2) модуль когнітивної реструктуризації, під час проведення якого вивчають альтернативні способи мислення, з метою ослаблення негативних емоційних станів (депресивності, тривожності тощо);

3) модуль проживання перехідних психологічних форм, які виникли в результаті психотривмуючих подій;

4) модуль оптимізації міжособистісних стосунків містить методи, спрямовані на поліпшення спілкування між здобувачами освіти.

Список використаних джерел

1. Іванова О. Л., Пінчук І. Я., Хаустова О. О., Степанова Н. М., Чайка А. В., Пінчук А. О. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту // Підтримка реформи соціального сектору в Україні /за ред. О. Л. Іванової. URL: <http://zn-upszn.at.ua/DOK/methodic.pdf>.

2. Гусев А.І. Розвиток толерантності до невизначеності у студентів-психологів / А.І. Гусев // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2015. – Т. 12. Психологія творчості». - Випуск 21. – С. 105 – 114.

2. Гусев А. І. Принцип безоцінюваності як основа практичної реалізації особистісно-орієнтованого підходу до підготовки майбутніх психологів / А.І. Гусев // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 24–25 квітня 2014 р.) / [ред. колегія: Є. М. Потапчук (голов. ред.), О. В. Кулешова, Л. О. Подкоритова, В. К. Гаврилькевич, Л. Г. Параскевич] / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т, Каф. практич. психол. та

педагог. – Хмельницький : ХНУ, 2014. – - С. 157-158. URL: https://kafedra-psy.at.ua/materialy_konferencii_2014-maket.pdf

Оксана Кушнірук,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Х2 спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

П. В. Лушин,

завідувач кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі соціогенна втрата професійної ідентичності призвела до професійного маргіналізму, що стає помітним соціальним явищем і визначається його як розпад й трансформація професійної ідентичності. Повною мірою це стосується майбутніх фахівців, а саме здобувачів вищої освіти, які впродовж навчання у ЗВО мають засвоїти професію, тобто набуті професійних знань, вмінь та навичок, сформувати почуття причетності до норм професії та усвідомити її соціальну значущість.

Стан розробленості проблеми. Інтерес до цього питання зростає постійно, але погляди на структуру, динаміку, функції ідентичності не достатньо зрозумілі й усталені, тому, що не зовсім з'ясованим нині є розуміння місця ідентичності в структурі особистості.

У зарубіжній психології феномен ідентичності вивчається у різних аспектах: психоаналітичному (А. Ватерман, Е. Еріксон, Ж. Лакан Дж. Марсія, З. Фрейд, Н. Холланд та ін.), символічному інтеракціоналізмі (Э. Гоффман, Г. Горфінкель, Л. Краппман, Ч. Кулі, Дж. Мід та ін.), з боку когнітивного підходу (Г. Брейкуелл, Х. Теджфел, Дж. Тернерта ін.).

Професійна ідентичність розвивається під час навчання і саме професійна освіта є одним із джерел її формування (Н. Антонова, І. Григорович, У. Родигіна, Л. Шнейдерта ін.). У розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів особливу роль відіграє ЗВО, оскільки такий предмет, як психологія у закладах середньої освіти практично не викладається, і розвиток професійної ідентичності майбутнього психолога, фактично, починається тільки у закладі вищої освіти.

Мета дослідження –теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості становлення ідентичності майбутнього психолога у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз праць вітчизняних та зарубіжних вчених засвідчив, що питання методологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх психологів завжди посідало чільне місце серед актуальних психолого-педагогічних та емпіричних досліджень. Професійна ідентифікація, як *процес професійної ідентичності*, пов'язана з професійним самовизначенням, що є емоційно забарвленим ставленням особистості до свого місця у професійному світі і важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості, потреби в самореалізації та самоактуалізації.

З'ясовано, що при відсутності професійної ідентичності має місце професійний маргіналізм: при зовнішній формальній причетності до професії – внутрішня неприналежність до професійної етики й цінностей як у сфері самосвідомості (само ототожнення з відповідальністю, посадовими обов'язками і мораллю), так і в поведінці (дія під впливом інших мотивів або цілей натомість межах професійних функцій і етики).

В результаті дослідження *професійної ідентичності*, само ідентичності та процесів їх становлення, ми з'ясували, що останні є визначальною умовою професійного самовизначення, становлення психолога. Адже метою формування ідентичності в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти є усвідомлення певної життєвої продуктивності, що проявляється в активній професійній діяльності та є для молодшої людини одним із найбільш досяжних шляхів до самореалізації.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Миколаївського національного університету імені Петра Могили. У дослідженні брали участь 100 осіб: 50 здобувачів вищої освіти (5 курсу віком від 21 до 23 років) і 50 здобувачів вищої освіти 1 курсу (17-18 років), які навчаються за спеціальністю 053 «Психологія».

Нами були підібрані наступні *психодіагностичні методики*: методика «Дослідження професійної ідентичності» (Л. Шнейдер); методика «Вивчення мотивації професійної діяльності» (К. Замфір); методика «Діагностика ставлення до професії» (В. Ядов); тест «Визначення спрямованості особистості» (Дж. Голланда); методика «Діагностика міжособистісних стосунків» (Т. Лірі).

За методикою Л. Шнейдер ми можемо зазначити, що відсоток здобувачів вищої освіти, у яких більше сформована адекватна професійна ідентичність більший серед випускників. Серед першокурсників таких досліджуваних не виявилось, що є закономірним явищем. Для перших курсів більше характерна передчасна і дифузна ідентичність, що є природнім, оскільки майбутні психологи тільки ступають на новий незвіданий професійний шлях.

За методикою діагностики професійної спрямованості Дж. Голанда ми бачимо, що структура профілю здобувача вищої освіти-психолога на 1 курсі і на 5 курсі практично ідентична, проте на 5 курсі вже менше респондентів, які мають провідним тип особистості, що не сприяє ідентифікації із фахом психолога. Провідними типами професійної спрямованості для психологів виявились соціальний і інтелектуальний типи особистості.

За методикою К. Замфір ми можемо стверджувати, що досліджуваним психологам 1 курсу більше притаманний профіль ЗПМ>ЗНМ>ВМ, що вважається помірно невдалим мотиваційним профілем. Не можна сказати, що він притаманний всім першокурсникам, проте більшість перш за все орієнтована на схваленні і позитивні оцінки, ніж на внутрішній поклик до діяльності. Випускники-психологи 5 курсу мають кращий мотиваційний профіль: в них переважний вибір ВМ>ЗПМ>ЗНМ, вони будують своє навчання за внутрішнім вибором бажаної діяльності і лише потім орієнтуються на схвалення і покарання.

За методикою визначення факторів привабливості професії В. Ядова ми можемо визначити, що: для першокурсників факторами привабливості професії виступають: важливість для суспільства виконуваної роботи, можливість самовдосконалення, контакт із людьми, соціальне визнання і повага. Для випускників важливими є такі фактори у майбутній професії, як: важливість для суспільства, вміння працювати з людьми, можливість використовувати творчий підхід у роботі, важливість уникати перевтоми, висока зарплатня, можливість самовдосконалення, відповідність здібностей і характеру обраній професії, можливість контактувати із людьми, отримувати соціальне визнання і повагу. Як ми бачимо для здобувачів вищої освіти 5 курсу значно зростає кількість факторів привабливості професії, це і є зрозумілим, бо до цього часу як правило встигають відсіятися ті, хто взагалі не розуміє як себе реалізувати за обраним професійним напрямком.

За методикою Т. Лірі ми можемо спостерігати, що для першокурсників найбільш неконструктивними рисами є залежність, підлеглисть. Найбільш вираженими і яскравими є риси дружелюбності, підозрливості. Для випускників найбільш характерними є альтруїстична і дружелюбна спрямованість, підлеглисть, підозрливість.

Таким чином, першокурсники, які навчаються за психологічною спеціальністю показали недостатній рівень професійної ідентичності.

Аналіз результатів теоретичних та емпіричних досліджень дозволив виділити *три групи умов формування професійної ідентичності здобувачів вищої освіти у ЗВО*:

1) умови, що забезпечуються здобувачами вищої освіти (активність, цілеспрямованість, прагнення до вдосконалення, розуміння значущості своєї майбутньої професії й вимог до неї й деякі інші);

2) умови, що забезпечуються викладачами й керівниками ЗВО (планування й організація освітнього процесу з урахуванням сучасних вимог, аналіз ходу освітнього процесу, громадської й наукової роботи здобувачів вищої освіти, урахування індивідуальних і вікових особливостей і ін.);

3) умови, що забезпечуються спільною діяльністю здобувачів вищої освіти і викладачів ЗВО (професійна спрямованість взаємодії, позитивні стосунки, узгодженість у діях, колективізм у діяльності, взаємодопомога).

Ми розробили тренінгову програму спрямовану на формування професійної ідентичності майбутніх психологів. Мета тренінгової програми – підвищення рівня професійної ідентичності здобувачів вищої освіти під час навчання у ЗВО за допомогою впливу на психологічні механізми її формування.

Завдання тренінгової програми: усвідомлення майбутніми психологами внутрішніх смислів своєї професії, визначення своїх професійних можливостей, створення у здобувачів вищої освіти образу успішного професійного майбутнього з актуалізацією своїх професійних ресурсів.

Тренінгова програма представлена 3 блоками (інформаційно-пізнавальний, емоційно-афективний, поведінковий).

Висновки. Отже, матеріали дослідження можна використовувати в процесі лекційних та практичних занять при викладанні таких дисциплін: «Соціальна психологія», «Вікова психологія», «Методологія проведення тренінгів», «Організаційна психологія». Розроблену програму тренінгу можна використовувати при розробці програм організаційно-психологічного супроводу майбутніх психологів які мають проблемну ідентичність.

Світлана Логвин,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ–
20–Х2 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

П. В. Лушин,
завідувач кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ВРІВНОВАЖЕНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК БЛАГОПОЛУЧНОСТІ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ

Постановка проблеми. Буремні часи повномасштабної війни РФ з Україною та породжених нею труднощів і негараздів викликають не лише прямі втрати, збитки, кричущі страждання, а й опосередковано впливають на психологічне здоров'я населення. У такій ситуації важливо не бути одному, а заручатись соціальною підтримкою, передусім своїх найближчих людей – сім'ї. Варто пам'ятати, що окрім психологічних травм від порушень прав людини є і ефекти загартовування психіки, принаймні ми маємо цього прагнути. Одним з таких ефектів, на наш погляд є врівноваженість особистості. Цю рису вочевидь треба розвивати, загартовувати, реалізувати у ризикованих ситуаціях тощо. Але чи будуть з посиленням врівноваженості окремої особистості покращуватись її сімейні стосунки? І, з іншого боку, чи буде неврівноваженість критичною для шлюбу?

Стан розробленості цих питань існує хіба що на практично-психологічному рівні, наукових досліджень ми не зустріли, тож нам цікаво біло б дослідити аспект взаємозв'язку цих феноменів.

Мета дослідження – виявити, яким чином така особистісна риса як

врівноваженість впливає на задоволеність шлюбними стосунками.

Викладення основного матеріалу. За допомогою двох психодіагностичних методик на вибірці з 52-х осіб ми виміряли задоволеність шлюбом та врівноваженість особистості, а саме.

Задоволеність шлюбом (благополучність сімейних стосунків) ми вимірювали за допомогою експрес-опитувальника задоволеності шлюбом В. В. Століна, Т. Л. Романової та Г. П. Бутенко (1984 року). Тест є валідним і надійним, складається з 24-х запитань з трьома варіантами відповідей (вірно; невірно; важко сказати) і розподіляє вибірку на 7 (або на 4) рівнів «благополучності» шлюбних стосунків, тобто дає можливість віднести кожного респондента до одного з встановлених ступенів (чи рівнів) вдоволеності шлюбом.

Відповідно **врівноваженість** ми вимірювали за допомогою короткої психодіагностичної методики дослідження врівноваженості особистості О. П. Главник (2005 року). Експрес-тест є валідним і надійним, складається з 7-ми запитань, що стосуються різних особистісних сфер, з трьома запропонованими варіантами відповідей (так; ні; іноді – але в унікальному формулюванні для кожного запитання) і дає можливість після підрахунку балів оцінити досліджуваного як невірноважену, достатньо врівноважену чи дуже врівноважену людину (або віднести до одного з рівнів особистісної врівноваженості: низького, середнього чи високого).

Гіпотеза про те, що між благополучністю шлюбних стосунків та врівноваженістю особистості існує взаємозв'язок після вимірювання та обробці даних в SPSS **була спростована**. Коефіцієнт кореляції = -0,079, тобто зовсім невеликий, а ще й на недостатньому рівні значущості.

А вже обрахувавши критерій Краскела-Уолеса в рамках однофакторного дисперсійного аналізу, який може показати достовірність відмінностей нашої обраної змінної в залежності від інших будь-яких параметрів, ми отримали достовірні відмінності на достатньому рівні значущості з врівноваженістю особистості: 14,952* (p=0,011).

Результати однофакторного дисперсійного аналізу врівноваженості як чинника благополучності шлюбних стосунків

У цифрах двовимірної таблиці співвідношення цих феноменів виглядає наступним чином.

Таблиця 1

Співвідношення благополучності стосунків з врівноваженістю особистості

Рівень врівноваженості особистості	Рівні задоволеності шлюбом (сімейного благополуччя)						Загалом
	Абсолютно неблагопол.	Швидше неблагопол.	Перехідні	Швидше благопол.	Благополучні	Абсолютно благопол.	
Дуже врівноважена	0	1	4	0	5	6	16
Достатньо врівноважена	0	2	0	6	12	15	35
Неврівноважена	1	0	0	0	0	0	1
Загалом	1	3	4	6	17	21	52

Як видно з останнього стовпчика таблиці, найвища сума балів за шкалою врівноваженості (35) набрана на середньому рівні врівноваженості, тобто «достатньо врівноважені» люди відчувають найбільшу задоволеність шлюбними стосунками. Неврівноважені очікувано мають найменш благополучні стосунки, але у нас лише один представник, тож важко казати про його значущість, лише про тенденцію. А от “дуже врівноважені”, як не дивно, знаходяться десь посередині за параметром задоволеності шлюбом, хоча й значно ближче до “благополучних” та “перехідних” рівнів, ніж неуврівноважені.

Графічне співвідношення задоволеності шлюбом з другим за впливовістю фактором – **врівноваженістю** як властивістю особистості наочно показує ті ж самі нелінійні закономірності.

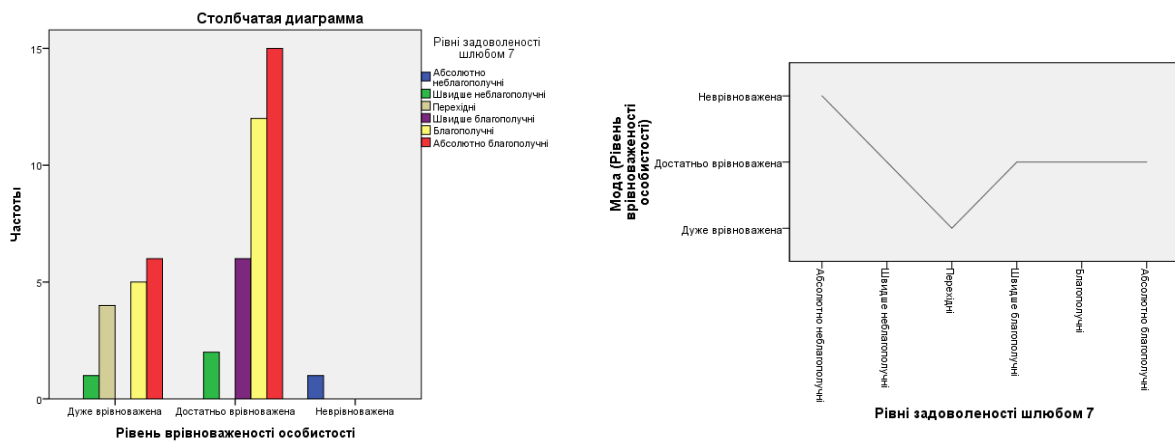

Рис. 1. Діаграми взаємозв'язку рівня задоволеності шлюбом з рівнями врівноваженості особистості

Як видно на обох діаграмах, лінійній та стовпчиковій, найбільш благополучні стосунки у достатньо врівноважених людей, найменш благополучні – у неврівноважених (що цілком очікувано), а от “дуже врівноважені” знаходяться у групі “перехідного” рівня благополучності стосунків.

Тобто найбільш сильним фактором (другим після любові) благополучності стосунків є не максимальний, а **середній рівень врівноваженості** особистості. Чому так? Можливо, це завдання для майбутніх досліджень.

Висновки. Між благополучністю шлюбних стосунків та врівноваженістю особистості прямої кореляції немає, але, як показав факторний аналіз, сама врівноваженість є потужним чинником благополуччя, а найсприятливішим для стосунків є не максимальний чи мінімальний, а середній рівень врівноваженості.

Список використаних джерел

1. Вяткіна В. Р. *Психологічні особливості задоволеності шлюбом у жінок різного віку* : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеню магістра. – Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – 89 с.
2. Главник О. П. *Як допомогти дітям і молоді у збереженні психічного*

здоров'я. – К., 2005. – С. 42–44.

3. *Методики визначення повсякденного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій*: [навч.-метод. посіб.] / О. Я. Кляпець, Б. П. Лазоренко, Л. А. Лєпіхова, В. В. Савінов ; за ред. Т. М. Титаренко. – К. : Міленіум, 2009. – 120 с.

С. М. Мазур,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-20-Х2 спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

П. В. Лушин,

завідувач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор психологічних наук, професор, м. Київ, Україна

СУТНІСТЬ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Проблема адаптації здобувачів вищої освіти до нових умов навчання на даний час є однією з найважливіших загальнотеоретичних проблем, що досліджуються на декількох рівнях: індивідуально-психологічному, соціально-психологічному та психофізіологічному, і досі продовжує бути предметом дискусій.

Особливої уваги в умовах індивідуалізації навчання ця проблематика набуває через те, що нові умови здобуття вищої освіти передбачають нові вимоги до вміння засвоювати навчальний матеріал, першокурсникам не вистачає певних навичок та вмінь, які необхідні для успішного засвоєння програми навчання у закладі вищої освіти. Пристосування здобувача освіти до вимог навчання у вищій

школі потребує певний час і може відбуватися оптимально завдяки якісному психологічному супроводу.

Також важливим у даному контексті стає розробка пошуку шляхів покращення адаптації здобувачів освіти до нових умов навчання, оскільки «коронавірусна епоха» змінила підходи до навчання, і тепер здобувачам освіти необхідно адаптуватися до незвичних для них нової змішаної або дистанційної форм навчання.

Мета дослідження: розкрити сутність адаптації до навчання здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Термін «адаптація» був введений Г. Аубертом [1] в 1865 році і використовувався в медичній та психологічній літературі, де означав зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів почуттів до діючих подразників. У майбутньому використання цього терміну зустрічається в більш широкому значенні як будь-яке пристосування живого організму до умов існування. Пізніше цей термін був запозичений соціологією і психологією для опису явищ, що стосуються питання освоєння людиною різних сфер природного і соціального середовища [3].

Одразу зазначимо, що поняття «адаптації» має 3 підходи до розуміння: адаптація як здатність (тобто «адаптивність»), адаптація як процес і адаптація як результат («адаптованість»). В нашому дослідженні ми фокусуємо увагу більше на останньому варіанті поняття «адаптації», хоча треба зазначити, що третій варіант тлумачення даного поняття поглинає деякі характеристики обох попередніх тлумачень.

Т. Молодцова зазначає, що соціальна адаптація – це процес і одночасно результат внутрішньої і зовнішньої гармонізації особистості з середовищем, процес активного пристосування особистості, що врівноважує потреби людини і вимоги середовища; показниками адаптації людини є її збалансовані стосунки з оточуючими людьми, успішність в діяльності, гармонійність в поведінці [4].

Кожна людина в своєму житті стикається з декількома етапами адаптації, яка робить можливим пристосуватися до нових умов і створює нові методи

подолання існуючих проблем та ефективної роботи. Адаптація може компенсувати неповноцінність звичайної поведінки в нових умовах, внаслідок чого формується здатність оптимального функціонування особистості в нових умовах. Якщо ж адаптація не настає, то людина відчуває труднощі в засвоєнні предмета і умов діяльності.

Перший «адаптаційний досвід» людина отримує в групі дитячого садка, потім в першому класі школи. Наступний «переломний» момент – це перехід від початкової школи до середньої і, нарешті, настає момент самовизначення та адаптації до професійного навчання.

Поступово в закладах середньої та професійної (професійно-технічної) освіти студенти-першокурсники стикаються з абсолютно новими для них методами організації навчального процесу, новими видами діяльності та новим педагогічним колективом. В контексті цілей в закладах середньої та професійної (професійно-технічної) освіти адаптація першокурсника означає здатність відповідати умовам і нормам професійного закладу, а крім того вміння саморозвиватися в нових умовах, реалізовувати свої здібності і потреби, гармонійно співвідносячи свою ідентичність з цим середовищем. У зв'язку з цим поняття «адаптація» можна уявити як процес пристосування здобувачів освіти до нової соціальної ситуації.

Різні аспекти проблеми адаптації здобувачів вищої освіти у ЗВО досліджували В. Грибов, О. Казакова, Т. Каткова, Г. Кузіна, С. Рунова, Ю. Стафєєва і ін. Наприклад, Г. Кузіна і С. Рунова вивчали особливості адаптації здобувачів освіти, з якими в старших класах проводилися профорієнтаційні заняття. Роботи Т. Каткової, Ю. Стафєєва присвячені процесу адаптації здобувачів освіти у ЗВО конкретного типу (економічних, педагогічних). В. Грибов розглядав адаптацію молоді малого сибірського міста на етапі навчання у філії ЗВО і при переході здобувачів освіти на навчання в базовий ЗВО. Навчальна адаптація є одним з компонентів соціалізації здобувачів освіти молодших курсів. Від успішності цього процесу багато в чому залежать подальша професійна кар'єра і особистісний розвиток майбутнього фахівця.

Процес адаптації здобувачів освіти до умов ЗВО або коледжу – це процес пристосування індивідуальних якостей до умов даного навчального закладу і розвитку на цій базі нових соціально і професійно значущих якостей, які гарантують реалізацію особистісного потенціалу здобувачів освіти, який містить в собі два компоненти: адаптацію до умов конкретної установи та адаптацію до умов обраної спеціальності. Цей процес торкається всієї структури особистості, внаслідок чого відбуваються зміни на психофізіологічному, індивідуально особистісному і соціальному рівнях [3].

Адаптація у закладі вищої освіти – це засвоєння існуючих норм і правил вишу, встановлення взаємодії здобувачів освіти у навчальній групі, з викладачами та співробітниками закладу. Соціальна адаптація здобувачів освіти у ЗВО поділяється на:

а) професійну адаптацію, під якою розуміється пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу, вироблення навичок самостійності в навчальній і науковій роботі;

б) соціально-психологічну адаптацію – пристосування особистості до групи, взаємин в ній, вироблення власного стилю поведінки. Інакше кажучи, «під адаптаційною здатністю розуміється здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища (як соціальних, так і фізичних) без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту з середовищем».

Розрізняють три форми адаптації студентів-першокурсників до умов ЗВО:

1) адаптація формальна, що стосується пізнавально-інформаційного пристосування здобувачів освіти до нового оточення, до структури вищої школи, до змісту навчання в ній і до її вимог; 2) громадська адаптація, тобто процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) груп студентів-першокурсників і інтеграція цих же груп із оточенням здобувачів освіти в цілому; 3) дидактична адаптація, що стосується підготовки здобувачів освіти до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі.

Адаптація здобувачів вищої освіти до навчального процесу (за даними вивчення регуляторної функції психіки) закінчується в кінці 2-го – початку 3-го

навчального семестру. Оскільки в нових умовах здобувачі вищої освіти стикаються також зі змішаною та дистанційною формою навчання, то відповідно процес адаптації може бути для них довшим, через те що здобувачі освіти не мають достатнього контакту із одногрупниками і викладачами, щоб отримувати емоційну і дружню підтримку, тому можуть відчувати себе самотньо.

З огляду на все вищесказане, адаптацію здобувачів вищої освіти слід розглядати як процес, обумовлений залученням здобувачів вищої освіти в нове соціальне і навчальне середовище ЗВО, де під керівництвом викладачів відбувається формування структури діяльності здобувачів освіти і стійких особистісних відношень до всіх компонентів педагогічної системи [5; 2].

Висновки. Отже, початок навчання у ЗВО – це досить складний і багатогранний процес в житті кожного здобувача освіти, до якого входить активне пристосування до нових умов освітнього середовища, інтеграція до кардинально нового виду діяльності, пристосування до нових соціальних умов і нової форми навчання, адаптація до навчання завжди пов'язана з входженням особистості здобувача освіти в нові соціальні ролі, тобто з розвитком особистості. Тому важливим аспектом адаптації до навчання здобувачів вищої освіти вважається прийняття особистістю комплексу своїх нових соціальних ролей та розвиток своїх адаптаційних можливостей в умовах освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Абабков В. А. Адаптация к стрессу / В. А. Абабков, М. Пере. – Санкт-Петербург: Речь, 2014. – 165 с.
2. Зданевич Л. В. Як живеться студентів? / Л. В. Зданевич // Гуманітарні науки. – 2005. – № 2. – С. 174–179.
3. Мещерякова И. Н. Особенности психологической адаптации студентов-первокурсников [Электронный ресурс] / И. Н. Мещерякова., Е. Г. Демец. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-psihologicheskoy-adaptatsii-studentov-pervogo-kursa-k-usloviyam-obrazovatelnoy-sredy-vuza>

4. Молодцова Т. Д. Диагностика адаптации студентов первого курса к требованиям вуза / Т. Д. Молодцова // Международный журнал экспериментального образования. – 2012. – № 5. – С. 35-41.

5. Терещенко А. Г. Социализация и социальная адаптация личности: учеб. пособие / А. Г. Терещенко, И. С. Бубнова. – Иркутск, 2013. – 157 с.

Г. А. Михайлова,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-20-Х2, спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжисівська,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, доцент, м. Київ, Україна

ВПЛИВ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН НА АДАПТАЦІЮ ДІТЕЙ 3-4 РОКІВ ДО ДОШКІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Яким є вплив дитячо-батьківських відносин на адаптацію дітей 3-4 років до дошкільної освітньої організації. Емоційно-психологічні зміни особистості дитини, більшість з яких не сприятливі та потребують корекції з боку виховної роботи. Скоротити перебіг адаптаційного періоду, який залежить від підготовки сім'єю дитини та її перехід в дитячій заклад.

Мета дослідження: визначити та експериментально перевірити вплив дитячо-батьківських відносин на адаптацію дітей 3-4 років до дошкільної організації.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі досить широко розглядаються питання, пов'язані з адаптацією дітей до дошкільних закладів (А.І. Жукова, Н.І. Добрейцер, Р.В. Тонкова-Ямпільська, Н.Д. Ватутіна та ін.). Адаптація – це насамперед медико-педагогічна проблема. На думку Н.М. Аксаріна, А.І. Мишкіс, на її вирішення необхідно створення таких умов, завдяки яким задовольнилися б потреби дітей у спілкуванні, здійснювалося б тісне взаємодія сім'ї та громадського виховання. Вкрай важливі при цьому гарне медичне обслуговування дітей та правильна організація виховного процесу.

Проблема адаптації малюків до умов виховання у дошкільних закладах широко розглядається у дослідженнях сучасних учених із Західної та Східної Європи (К. Грош, М. Зейдель, А. Атанасова-Вукова, В. Манова – Томова, Е. Хабінакова). В них зазначається, що початок відвідування дитячого садка (і подібних освітніх закладів) супроводжується емоційно-психологічними змінами особистості дитини, більшість з яких несприятливі і вимагають цілеспрямованої корегуючої виховної роботи.

Період адаптації дошкільнят до дитячого садка ускладнюється зміною предметно-просторової обстановки та появою нових дорослих в оточенні дітей. Перебіг адаптаційного періоду багато в чому залежить від того, наскільки добре зуміла підготувати дитину до переходу до дитячого закладу сім'я.

У психології (М.Р. Бітянова, Я.Л. Коломінський, А.А. Налчаджян, А.В. Петровський та ін.), у зарубіжній психології (А. Маслоу, Г. Сельє, К. Роджерс та ін.) є деякі відомості про вплив дитячо-батьківських відносин на зміну характеру та змісту адаптації дітей до нових умов. Проте спеціальних досліджень у цій галузі не проводилося. Це зумовлює необхідність дослідження проблеми.

Дитячо-батьківські відносини розглядаються як взаємовідносини, взаємовплив, активна взаємодія батька та дитини, в яких яскраво виявляються соціально-психологічні закономірності міжособистісних відносин – ступінь прояву дитиною лідерських якостей (ініціативності, інтересу та її вибірковості, відкритості та контактності тощо) та можливості їх реалізації їх у діяльності та поведінці по відношенню до себе та інших.

Зміни дитячо-батьківських відносин впливають на адаптацію дітей молодшого дошкільного віку, яка характеризується: відкритістю по відношенню до однолітків та дорослих; бажанням спілкуватися з однолітками; безболісністю адаптаційного періоду.

Висновки. Проблема адаптації малюків до умов виховання у дошкільних закладах широко розглядається у дослідженнях. Вони зазначається, що початок відвідування дитячого садка (і подібних освітніх закладів) супроводжується емоційно-психологічними змінами особистості дитини, більшість з яких несприятливі і вимагають цілеспрямованої корегуючої виховної роботи.

Прихильність лише до близьких людей, вміння спілкуватися лише з ними, невміння увійти у контакти з незнайомими людьми визначають характер поведінки. Діти, які вже є позитивний досвід спілкування з дорослими і однолітками, становлять найсприятливішу групу характером поведінки, і звикають вони до дошкільної освітньої організації порівняно швидко.

Також важливим фактором є вміння дитини самотійно зайняти себе ігровою діяльністю. На адаптацію дитини також впливають негативні звички, режим дня в сім'ї, сформованість необхідних культурно-гігієнічних навичок. Безумовно, всі ці фактори формуються у сім'ї, і вони залежать від характеру дитячо-батьківських відносин.

Список використаних джерел.

- 1 Адаптація дитини до дитячого садка. Поради педагогам та батькам: зб. ст. - М.: Сфера, 2010. - 215 с.
2. Бреслав, Г.М. Виховання моральних почуттів дитини на сім'ї / Г.М. Бреслав// Журн. Питання психології. -2008. - № 1. - С. 41-47.
3. Ватутіна, Н.Д. Дитина надходить у дитячий садок: Посібник для вихователів дитсадка / Н.Д. Ватутіна. - М.: Просвітництво, 2003. - 276с.
- Ельконін, Д. Б. Дитяча психологія /Д.Б. Ельконін. - М.: Видавничий центр «Академія», 2006. - 384 с.

Жаннв Ріттмайер,

здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Х2 спеціальності 053

«Психологія» ННІМП

ДЗВО «Університет менеджменту
освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Павло Лушин,

завідувач кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП

ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор

м. Київ, Україна

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Становлення життєвих преспектив завжди було показником особистісної зрілості людини. Щоб керувати ходом життя, необхідно створювати та постійно коректувати узагальнену, цілісну модель життя. Знання про життєвий шлях дає владу над ним, і це положення було б очевидним, коли б ми мали ясні та точні відповіді на питання: яку психологічну будову має те психологічне утворення, яке представляє особистість та її життєвий шлях; як працюють механізми його формування, розвитку, саморегуляції; як впливають особистісні характеристики суб'єкта на особливості цієї моделі життя, яку він будує; коли починається усвідомлення процесу розгортання життєвого шляху особистості.

Свій внесок у дослідження проблематики «Я – концепції» в юнацькому віці зробили: Г.С. Абрамова, Р. Бернс, І. Бех, А. Бодальов, Е. Головаха, І. Дубровіна, І. Кон, Г. Крайг, І. Кулагіна, Ю. Міславський, А. Мудрик, В. Муліна, А. Петровський, Ф. Райс, Х. Ремшмідт та ін; в певній мірі в них вивчалось і питання впливу соціальної ситуації на формування „Я-концепції" індивіда юнацького віку.

Мета дослідження полягає у виявленні зв'язку між змістовими характеристиками «Я-концепції» особистості і процесом особистісного самовизначення в ранньому юнацькому віці.

У дослідженні взяли участь старшокласники віком 15-16 років (60 осіб).

Для вирішення поставлених завдань ми використовували наступні методи дослідження: методика визначення рівня самооцінки Дембо-Рубінштейна (у модифікації А. Прихожан); опитувальник Т. Лірі для визначення «Я» - реального і «Я» - ідеального; методика визначення рівня тривожності Ч.Д. Спілбергера; методика діагностики оцінки самопочуття, методика дослідження ціннісних орієнтацій М. Рокіча .

В результаті проведеного експериментального дослідження самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейна (у модифікації А.М. Прихожан) було встановлено, що більшість старшокласників мають дуже високий (завищений) (30,5%) та середній (28,5%) рівень самооцінки. Четверть старшокласників мають низький рівень самооцінки (12,55%) (табл.1., рис.1.).

Таблиця 1

Показники рівня самооцінки старшокласників за методикою Дембо-Рубінштейна (у модифікації А. Прихожан)

рівні	Дуже високий рівень (завищена)	Високий рівень (адекватна)	Середній рівень	Низький рівень
Самооцінка	30,5%	24%	28,5%	12,5%

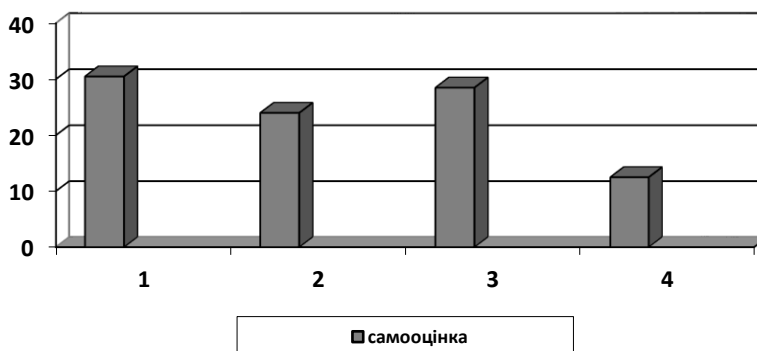

Рис. 1. Показники рівня самооцінки старшокласників за методикою Дембо-Рубінштейна

У 24,0% респондентів адекватна самооцінка. Це свідчить про те, що суб'єкт правильно відноситься до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі й успіхи, намагається ставити перед собою досяжні цілі, які можна здійснити на ділі. До оцінки досягнутого він підходить не тільки зі своїми мірками, але й намагається передбачати, як до цього віднесуться інші люди: товариші і близькі.

У 28,5% опитаних виявлений середній рівень самооцінки. Це означає, що дитина поважає себе, але знає свої слабкі сторони і прагне до самовдосконалення, саморозвитку. Але самооцінка може бути і неоптимальною - надмірно завищеною чи занадто заниженою.

Занижений рівень самооцінки виявлений у 12,5% старшокласників, тобто нижче реальних можливостей особистості. Звичайно це приводить до непевності в собі, боязкості і відсутності дерзаних, неможливості реалізувати свої здібності. Такі люди не ставлять перед собою мети, якої важко досягнути, обмежуються рішенням повсякденних задач, занадто критичні до себе, затримується розвиток особистості.

Таким чином, більшість старшокласників знаходяться у конфлікті між тим, до чого прагнуть, і тим, що вважають для себе можливим, такі старшокласники неврівноважені і проявляють різні негативні емоційні стани.

З метою більш повного вивчення складових Я-концепції особистості нами використаний тест характерологічних тенденцій Т. Лірі, який діагностує переважно поведінковий компонент Я-концепції підлітків в їхніх міжособистісних взаємодіях.

Таблиця 2

Результати характерологічних тенденцій підлітків за методикою Т. Лірі

Назва шкал	дівчата	Хлопці
	%	%
1. Авторитарність	9,08	9,86
2. Егоїстичність	6,08	8,05
3. Агресивність	6,72	7,54
4. Підозрілість	6,57	6,79
5. Підлеглисть	5,81	6,45
6. Залежність	6,79	7,5
7. Дружелюбність	8,9	9,09

Назва шкал	дівчата	Хлопці
	%	%
8. Альтруїстичність	8,63	8,39
9. Домінування-підлеглість	3,41	5,06
10. Дружелюбність-агресивність	4,09	1,98

характерологічні тенденції

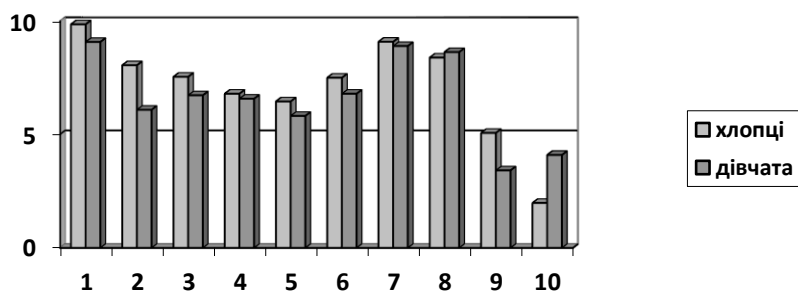

Рис. 2. Результати характерологічних тенденцій підлітків за методикою Т. Лірі

За результатами порівняльного аналізу показників характерологічних тенденцій нами виявлені значимі відмінності за факторами «Домінування – підлеглість» і «Дружелюбність – агресивність». Хлопці переважають за фактором домінування, дівчата – за фактором дружелюбність.

За допомогою методики Т. Лірі, ми з'ясували, що значимі відмінності за факторами «Домінування – підлеглість» і «Дружелюбність – агресивність». Хлопці переважають за фактором домінування, дівчата – за фактором дружелюбність.

За наслідками проведеної методики, з 60 випробовуваних можна відзначити, що виявлення й аналіз переважаючих типів агресивної поведінки учнів підліткового віку встановлено, що у цій вибірці переважає негативізм, фізична і вербальна агресія, а також така риса, як дратівливість.

Очевидно, що найбільш розповсюдженими є показник дружелюбність, як з високими, так і з низьким значенням. При низькому рівні можна говорити про емоційну нестійкість, високий рівень тривожності і низький агресивності, підвищений відгук на вплив середовища, залежність самооцінки від думки значимих інших, прагнення до причетності груповим віянням, співробітництву, також потреба у виливі дружелюбності на навколишніх, пошуки визнання в очах

найбільш авторитетних особистостей групи. Прагнуть знайти спільність з іншими, сприйнятливі до емоційного настрою групи. Показники за першим октантом мають середнє значення, це можна пояснити тим, що діти потребують до себе уваги, добре відносяться до інших, впевнені в собі. Агресивність отримала середнє значення і пояснюється відкритістю старшокласників, роздратованістю, дуже різкі в оцінки інших. Підозрілість отримала низький рівень, старшокласники дуже критичні по відношенню до оточуючих, замкнуті, негативно проявляють свої переживання.. Залежний тип характеризується теж як показник з середнім значенням, діти слухняні, думають що вони завжди праві, впевнені у собі, але часто не слухають оточуючих. Дружелюбний тип отримав високі показники, такі старшокласники орієнтовані на інших, відчувають в собі комфортність, мають емоційну лабільність. Альтруїзм - отримав високі показники, такі старшокласники відповідальні, але тривожні, активні, скриті. При порівнянні показників «Я» - реального і «Я» - ідеального, можна зробити висновки, що показники «Я» - ідеального в даній вибірці вище ніж показники «Я» - реального. Розбіжність між цими показниками складає від 1.5 до 2, нам говорить про те, що такі діти не мають протиріч, а показники від 4 і більше, показують існування протиріччя, різницю таких показників ми отримали за октантами підозрілість, підпорядкованість і залежність. До такої групи відносяться старшокласники, яким відповідає замкнутість, критичний настрій до будь-яких думок, крім власних, незадоволеність своєю позицією, підозрілість, надмірна чутливість до критичних зауважень на свою адресу. Середнє значення по цієї октанті може свідчити про те, що випробувані не відверті у своїх відповідях, намагаються уникнути аналізу по даному октанту. Можна зробити висновок, що такі старшокласники не впевнені у собі, тривожні, деякі проявляють агресивність, переживають більш негативні емоційні стани.

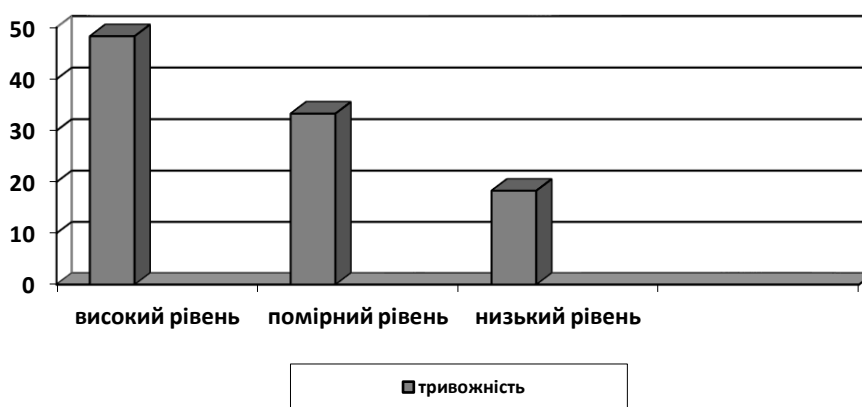
Дослідження тривожності за методикою Ч.Д. Спілбергера показало, що у середньому ситуативна тривожність виражена більше особистісної тривоги. Найбільші показники ми отримали за високим рівнем тривожності. Він був виявлений у 48,33% (табл. 3, рис.3.). 33,33% старшокласників мають помірний

(корисний) рівень тривожності. Визначений рівень тривожності - природна й обов'язкова особливість активної діяльної особистості. У кожної людини є свій оптимальний рівень тривожності - це, так звана, корисна тривожність. Такі старшокласники не відчувають тривожність по всякому найменшому приводу, на відміну від високотривожних дітей. Звичайно вони адекватно оцінюють себе, інших і життєві ситуації.

Таблиця 3

**Показники рівня тривожності старшокласників за методикою
Ч.Д.Спілбергера**

рівень	Високий рівень		Помірний рівень		Низький рівень	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Тривожність	29	48,33	20	33,33	11	18,33

**Рис.3. Показники рівня тривожності старшокласників за методикою
Ч. Д. Спілбергера**

У 18,33% старшокласників виявлений низький рівень тривожності. Це говорить про те, що для цих старшокласників потрібно пробудження активності, підкреслення мотиваційних компонентів діяльності, збудження зацікавленості, висвітлення почуття відповідальності в рішенні тих чи інших задач.

Таким чином, у юнацькому віці більша частина дітей має високий рівень тривожності, яку можна оцінити як стан відповідно ситуації подолання дійсних чи мнимих перешкод.

Розподіл високозначущих та малозначущих цінностей осіб юнацького віку за методикою Рокича

Високозначущі цінності	Вираженість у %	Малозначущі цінності	Вираженість у %
Дівчата			
Фізичне здоров'я	86,5%	Творчість Краса природи та мистецтва	77,8%
Кохання	85,4%	Продуктивне життя	67,0%
Надійні друзі Щасливе сімейне життя	76,2%	Цікава робота Пізнання, розширення світогляду	60,5%
Воля, самостійність	63,2%		
Активне діяльне життя	56,7%		
Хлопці			
Фізичне здоров'я	87,0%	Творчість	73,3%
Матеріально забезпечене життя	68,8%	Пізнання, розширення світогляду	68,8%
Психічне здоров'я	64,4%	Цікава робота	62,2%
Надійні друзі	62,2%	Розвиток, робота над собою	57,7%
Кохання	49,6%	Продуктивне життя	51,0%

Особистісне самовизначення розглядається нами в контексті ціннісно-сміслової природи, в зв'язку з цим нами дослідженні термінальні цінності юнаків за методикою Рокича (табл. 4.).

Найвищу цінність в хлопців (87,0%) та дівчат (86,5%) обіймає цінність фізичного здоров'я. Дівчата надають особливого значення цінностям кохання (85,4%), щасливого сімейного життя і наявності вірних друзів (76,2%). Це вказує на фемінну спрямованість дівчат на взаємодію. Найменше розвинуті як хлопців (77,8%), так і дівчат(73,3%) естетичні цінності, цінності творчості та краси природи і мистецтва. Заслуговує на увагу протиріччя в цінностях хлопців, які особливого значення надають матеріальній забезпеченості життя, при цьому знецінюють цікаву роботу, розвиток, роботу над собою (60,5%). На нашу думку, це пов'язано з хибним уявленням хлопців, що цікава робота не надасть їм

матеріальної захищеності. Самореалізація, вибір професії, що відповідає власним інтересам, здібностям у якості життєвої цілі для значної кількості юнаків є мало- або середньозначущими (62,2%).

Висновок. Таким чином, результати дослідження свідчать про те, що формування позитивної Я-концепції, її компонентів в юнацькому віці залежать від індивідуальних та вікових особливостей.

Вікторія Таранова,
здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Х2 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Галина Бевз,
Професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ТА ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Постановка проблеми. На Всесвітньому економічному форумі в Давосі (2016), було названо десять навичок, які будуть важливими в 2020 році, серед яких емоційний інтелект (далі ЕІ) посідає шосте місце. Іншими є наступні: комплексне розв'язання проблем, критичне мислення, креативність, управління людьми, координація дій з іншими, складання суджень і ухвалення рішень, сервіс орієнтування, ведення перемовин, когнітивна гнучкість [5]. Водночас, події 2021-2022 років, а саме поширення пандемії, ще більше посилили значення розвитку емоційного інтелекту, тому що суттєво обмежили безпосередні

контакти між людьми. Разом із цим звернення до питань емоційного інтелекту обумовлено ще й процесами реформування загальної середньої освіти, У концепції Нової української школи задекларовано надання уваги формуванню в учнів соціальних компетентностей та «м'яких» навичок, що робить розвиток емоційного інтелекту учнів пріоритетним завданням сучасної освіти, вбачаючи у ньому наскрізне вміння, пов'язане з усіма компетентностями «НУШ», як підґрунтя успішної самореалізації учня – особистості, громадянина і фахівця [4]. Здатність людини зрозуміти свій емоційний світ, а також психоемоційний стан інших дає змогу вдумливо долати життєві труднощі, легше давати відповіді на складні життєві питання, зокрема особистісні та міжособистісні, підвищувати ефективність спілкування з іншими людьми, здатність мотивувати себе та перебувати у злагоді з собою, бути відкритим оточенню. Особливої уваги потребують учні старшого шкільного віку, які, в силу свого етапу вікового розвитку, переживають труднощі у розбудові міжособистісних стосунків з батьками, педагогами та однолітками. Часто емоційні стани та надмірна тривожність перешкоджають учням цієї вікової групи здійснювати конструктивні вчинки, ускладнюючи тим самим процес навчання, порушуючи перебіг особистісного становлення та соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Дослідники емоційного інтелекту (І. Андрєєва, Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Д. Люсин, Дж. Мейер, А. Савенков, П. Селовей, О. Хухлаєва) вважають, що високий рівень емоційного інтелекту може сприяти фізичному, психічному, моральному, соціальному благополуччю людини, надає їй можливість успішно взаємодіяти з оточуючими, вирішувати поставлені завдання. Згідно з результатами їхніх досліджень емоційний інтелект забезпечує адаптацію особистості в соціумі, дозволяє створити позитивні взаємини, приймати зважені і усвідомлені рішення. На сьогоднішній день розроблено цілий ряд моделей емоційного інтелекту (Д. Гоулман, 1995; Р. Бар-Он, 1997; Дж. Мейер, П. Селовей, Д. Карузо, 1993; Д. Люсін, 2000; та ін) [1; 2; 3], проведена маса досліджень його впливу на успішність в окремих видах діяльності (І. Єгоров, 2006; А. Петровська, 2007; С. Деревянко, 2008, та ін.),

докладно обговорюється структура та методи вивчення емоційного інтелекту (Д. Люсін, 2000; Е. Носенко, Н. Коврига, 2003; М. Манойлова, 2004; О. Власова, 2005; Т. Березовська, 2006; І. Андрєєва, 2004; В. Шадріков, 2010; І. Плужников, 2010 та ін.). Важливим для нашого дослідження є твердження, що емоційна компетентність може бути підвищена засобом навчання (Дж.Мейер) [3], а сам емоційний інтелект можна розвивати впродовж життя (Д.Гоулман) [1], тому що нервові шляхи мозку розвиваються аж до середини життя людини. Згідно наукових джерел сенситивним періодом формування емоційного інтелекту вважається дошкільний та молодший шкільний вік, оскільки саме в ці періоди відбувається активне емоційне становлення дітей, удосконалення їх самосвідомості. У зв'язку з цим значна частина наукових праць і програм розвитку емоційного інтелекту спрямована саме на цю аудиторію. Проведені дослідження серед учнів старшого шкільного віку малочисельні і вузькоспрямовані (вплив темпераменту на емоційний інтелект юнаків та дівчат, гендерні відмінності тощо). Тож проблеми емоційної сфери старшокласників залишаються здебільшого осторонь, поза увагою вчених, що і зумовлює актуальність дослідження емоційного інтелекту у дітей старшого шкільного віку – підліткового та юнацького.

Таким чином мета дослідження полягала у вивченні особливостей становлення емоційного інтелекту в учнів закладів загальної середньої освіти підліткового та юнацького віку. Відповідно, нами було підібрано наступні психодіагностичні методики дослідження емоційної сфери: «Асоціативний словник емоцій» (А. Закаблук), опитувальник емоційного інтелекту «ЕМІн» (Д. Люсін), методика «Що вам заважає встановлювати контакти з іншими за допомогою емоцій» (В. Бойко), методика «Емоційна емпатія» (В. Бойко), методика «Агресивність» (модифікація теста Розенцвейга). Даний діагностичний інструментарій ми доповнили самостійно складеною анкетною «Дані про досліджуваного», що містить відомості про умови проживання учнів, особливості їхніх соціальних контактів, склад сім'ї, рівень успішності у навчанні та обрану професійну спрямованість, а також оцінку розуміння власних і чужих

емоцій самими учнями. Вивчення психологічних особливостей старшокласників стосовно емоційного інтелекту реалізувалося в динаміці – через порівняння показників учнів 9-х та 11-х класів (підлітків та юнацтва відповідно). На основі теоретичного аналізу вікових психологічних характеристик для обох суміжних вікових сходинок було виявлено особливості віку, які проявляються у пізнанні самих себе та спілкуванні (внутрішньо-особистісний та міжособистісний аспекти ЕІ) як труднощі, але саме вони і роблять старший шкільний вік сприятливим для розвитку емоційного інтелекту на більш усвідомлюваному рівні в порівнянні з молодшими дітьми і більш своєчасним в порівнянні з дорослими.

За результатами дослідження з'ясувалося, що 84% учнів досліджуваної вибірки вважають за необхідне розрізняти емоції інших людей у вибраній ними професійній сфері, однак розуміння власних емоцій вони оцінили вище, ніж розуміння чужих. В результаті дослідження було доведено, що хоча емоційний інтелект старшокласників має динамічно збалансовані показники, однак існує група ризику: «середні» за порядком народження діти в багатодітних сім'ях, мають найнижчий емоційний інтелект (управління емоціями інших та міжособистісний емоційний інтелект). Ускладнення в спілкуванні старшокласників може здебільшого відбуватися через неадекватний прояв емоцій, хоча в цілому старшокласники не відчувають значних ускладнень у спілкуванні. Найменш характерним ускладненням в спілкуванні старшокласників є домінування негативних емоцій. У фруструючих ситуаціях старшокласники переважно показують або агресію, або реакцію спокою (по 24%). Інші різновиди реакцій не перевищують 16%. Агресивність старшокласники здебільшого проявляють помірно (38% від загальної вибірки). При порівнянні показників учнів 9-х та 11-х класів у останніх виявлено тенденцію до стримування вербальних проявів агресії.

У процесі складання словника емоцій для загальної вибірки виявилось, що у 64% випадків старшокласники використали окремі слова, що дійсно позначають емоції, а у 34% випадків відповіді були іншими, альтернативними, які містили окремі слова та словосполучення і навіть розгорнуті речення. Власне

емоції зі складу емоційного словника ми розподілили на групи: позитивні, негативні та нейтральні емоції. Вміст позитивних та негативних емоцій в словнику однаковий (по 42%), а нейтральні емоції старшокласники висловлюють набагато менше (16%).

При порівнянні характеристики груп у вибірці дослідження за різними ознаками, було з'ясовано, що старшокласники не мають гендерних відмінностей за всіма досліджуваними показниками; діти з неповних сімей у фруструючих ситуаціях схильні менше відчувати негативні емоції, натомість частіше відчують агресію, при цьому вербальні її прояви не мають розбіжностей. Від того, чи дружить респондент переважно з хлопцями чи дівчатами, або має порівну їх серед друзів, показники дослідження не залежать. Старшокласники, які мають переважно друзів-однолітків, гірше розуміють емоцій інших людей, але показники залишаються в межах норми. Ті, хто дружить переважно з молодшими за себе чи з однолітками, мають більш емоційні відповіді.

Порівняльний аналіз даних за класами навчання показав, що в учнів 9-х та 11-х класів емоційний інтелект та рівень емпатії не мають значних розбіжностей; за рівнем агресії вони також не відрізняються, але 9-класники виявляють значно більше реакцій вербального прояву агресії; 11-класники мають значно більшу неадекватність прояву емоцій. В ситуаціях фрустрації учні 11-х класів більше виявляють невдоволення собою (сором, провину, ніяковість); емоції, які не можна без уточнень віднести до позитивних чи негативних (подив, впертість); тілесні відчуття (біль, холод) в якості емоцій. Особливості вираження емоцій за класами полягають в тому, що учні 11-х класів значно частіше висловлюють емоційні переживання за допомогою декількох емоційних відтінків (вказують декілька емоцій), а також пояснюють причини своїх переживань та прогнозують їх змінення з часом. При побудові асоціативного словника емоцій учні 11-х класів згадують менше негативних емоцій та більше нейтральних. Учні 11-х класів вказують менше емоцій, але частіше надають альтернативні варіанти відповіді.

Висновки. Динаміка розвитку емоційного інтелекту у старшокласників виявилася незалежною від статевих ознак і на етапі переходу від підліткового до юнацького віку є обумовленою ситуацією їхнього соціального розвитку і також такою, що піддається коригуванню з боку оточуючих. Саморозвиток, спрямований на роботу зі словником емоцій, саморефлексія власних емоційних станів, а також участь у тренінгу емоційної грамотності може сприяти розвитку емоційного інтелекту в учнів старших класів в умовах навчання у закладі загальної середньої освіти. Аналіз наукових підходів зарубіжних і вітчизняних вчених-психологів щодо розуміння феномену емоційного інтелекту, актуальність проблеми його дослідження та отримані дані власного дослідження щодо становлення в учнів підліткового та юнацького віку емоційного інтелекту обумовлюють потребу в подальшому глибокому і всебічному дослідженні цього феномену та його змін згідно вікових показників.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А.П. Исаевой. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. – 478
2. Люсин Д.В. Социальный интеллект: Теория, измерения, исследование. М., 2004.
3. Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки. (Ред.). (2021). Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України.
4. <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>
5. Mayer J.D. Emotion, intelligence, emotional intelligence // Forgas J.P. (ed.). The handbook of affect and social cognition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2000. P. 410—431.

Владислав Шевеленко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Х2 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

С. О. Хілько,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук
м. Київ, Україна

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДОРΟΣЛОГО ВІКУ В СИТУАЦІЯХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Постановка проблеми. В наш час ситуації невизначеності, які виходять за рамки звичних умов життя, що людина може в деякій мірі контролювати та формувати певні перспективи їх розвитку, є актуальною проблемою в житті українського суспільства з 2014 року, а з 24 лютого 2022 р. з початку періоду воєнного стану на території України це питання набуває все більшої гостроти.

Серед психологічних питань, які актуалізуються у зв'язку з наявністю ситуацій невизначеності, є питання особистісної тривожності та саморегуляції.

Стан розробленості проблеми. Тривожність як психічний стан і саморегуляцію у спортсменів розглядали у своїх працях вчені К. Еліксон, У. Морган, Ю. В. Пахомов. Тривожність в процесі адаптації вивчалась Ю. Ханіним. Важливі проблеми тривоги та тривожності досліджували: В. Астапов, Ф. Березін, Н. Імедадзе, Л. Костіна, Д. Леонтьєв, Г. Прихожан, Ч. Спілбергер, Д. Тейлор, З. Фрейд, Е. Фромм, Ю. Ханін та ін.

Концептуальні теоретико-методологічні положення вивчались у працях О.

Бандурки, Г. Грибенюка, Л. Дикої, І. Ковальнової, О. Колесніченка, А. Осницького, К. Роджерса.

Проблему невизначеності досліджували зарубіжні і вітчизняні вчені (С. Баднер, Л. Бурлачук, П. Лушин, А. Гусєв, В. Зінченко, Д. Леонтєв, С. Максименко, Н. Нортон, Р. Халлман та ін.).

Мета дослідження: провести емпіричне дослідження особистісної тривожності та саморегуляції особистості дорослого віку в ситуаціях невизначеності.

Викладення основного матеріалу. Перед початком емпіричного дослідження було визначено такі основні завдання: 1) визначення методів проведення емпіричного дослідження, в тому числі психодіагностичні методики; 2) визначити вибірку дослідження; 3) визначити психологічні особливості особистісної тривожності та саморегуляції особистості в ситуаціях невизначеності; 4) використовуючи кореляційний аналіз, дослідити зв'язок психологічних особливостей особистісної тривожності та саморегуляції особистості в ситуаціях невизначеності.

Емпіричне дослідження за обраною темою проводилось з використанням різних видів методів дослідження: аналіз, синтез, дедукція, індукція, узагальнення, порівняння; три психодіагностичні методики (тест-опитувальник А. Зверькова і Е. Ейдмана для визначення рівня розвитку вольової саморегуляції; шкала особистісної тривожності (за Ч. Спілбергером); методика визначення рівня тривожності особистості (адаптований А. М. Прихожан варіант методики «Шкала соціально-ситуаційної тривоги» Кондаша (Братислава, 1973), програма обробки статистичних даних SPSS 20. Вибірка досліджених була сформована з членів сімей українських біженців, які вимушено залишили свої домівки для пошуку прихистку на території України. Вік досліджуваних становив від 20 до 61 року. До складу вибірки входило 27 чоловіків та 33 жінок.

В ході емпіричного дослідження було виявлено такі психологічні особливості саморегуляції особистості біженців дорослого віку в ситуаціях невизначеності (Табл. 1): 56,7% досліджуваних мають середній рівень вольової

саморегуляції, 23,3% – високий, а 20,0% – низький. В той же час середній рівень настирливості мають 50,0% опитаних, 30,0% – низький. 20,0% – високий. Рівень самоконтролю серед респондентів характеризується таким чином: 60,0% респондентів мають середній рівень самоконтролю, 21,7% – низький рівень самоконтролю і 18,3% – високий.

Таблиця 1

Рівень саморегуляції

№ з/п	Шкали рівня саморегуляції	Рівень, %		
		низький	середній	високий
1	Загальний рівень вольової саморегуляції	20,0	56,7	23,3
2	Настирливість	30,0	50,0	20,0
3	Самоконтроль	21,7	60,0	18,3

Результати обробки статистичних даних щодо дослідження рівня тривожності біженців подано у табл. 2. За даними цієї таблиці більшість респондентів мають низький рівень тривожності (48,3%), середній рівень тривожності мають 45,0% респондентів, і лише 6,7% респондентів мають високий рівень тривожності.

Таблиця 2

Рівень тривожності

№ з/п	Показник	Рівень, %		
		низький	середній	високий
1	Рівень тривожності	48,3	45,0	6,7

Дослідження впливу рівня саморегуляції на рівень тривожності та на вид тривожності показало, що отримані результати обробки статистичних даних не мають статистичної значущості ($p \leq 0,05$), проте деякі показники характеризуються рівнем тенденції:

1) вплив настирливості на вид тривожності ($p=0,076$);

2) вплив самоконтролю на вид тривожності ($p=0,073$).

Розглянемо табл. 3. З аналізу даних у ній, маємо, що як одруженим, так і не одруженим респондентам найбільше характерно міжособистісна тривожність (у неодружених – 27% від загальної кількості респондентів, у одружених – 33%), на другому місці всі респонденти характеризуються самооцінювальною тривожністю (відповідно 12% не одружених і 25% одружених), а шкільна тривожність характерна лише для одружених (3%).

Таблиця 3

Вплив сімейного стану на вид тривожності

№ з/п	Вид тривожності	Сімейний стан, %		Всього, %
		не одружений (не заміжня)	одружений (заміжня)	
1	Шкільна	–	3	3
2	Самооцінювальна	12	25	37
3	Міжособистісна	27	33	60
	Всього	39	61	100

Аналізуючи таблицю 4 маємо, що лише 6% респондентів із низьким рівнем настирливості мають шкільний вид тривожності, 50% респондентів із низьким рівнем настирливості мають самооцінювальний вид тривожності і 44% досліджуваних мають міжособистісний вид тривожності.

Таблиця 4

Вплив настирливості і самоконтролю на вид тривожності

№ з/п	Вид тривожності	Показник саморегуляції, %	
		Настирливість, % (низький/середній/високий)	Самоконтроль, % (низький/середній/високий)

1	Шкільна	(6/3/0)	(8/3/0)
2	Самооцінювальна	(50/33/25)	(38/44/9)
3	Міжособистісна	(44/64/75)	(54/53/91)
	Всього	(100/100/100)	(100/100/100)

Отже, респондентам з низьким рівнем настирливості більше характерний самооцінювальний вид тривожності. Аналогічно за видами тривожності аналізуємо респондентів із середнім і високим рівнем настирливості та респондентів із низьким, середнім і високим рівнем самоконтролю. В результаті такого аналізу маємо, що респондентам із середнім і високим рівнями настирливості більше притаманний міжособистісний вид тривожності (64% і 75% відповідно), і також респондентам із низьким, середнім, високим рівнем самоконтролю характерно в більшій мірі міжособистісний вид тривожності (54%, 53% і 91% відповідно).

Висновки. В результаті проведення емпіричного дослідження за допомогою вибраних наукових методів дослідження було виявлено наявні рівні тривожності і саморегуляції у біженців дорослого віку, а також проведено кореляційний аналіз змінних, які характеризують вибірку, рівень тривожності та рівень саморегуляції. Виявлено, що статистична значущість на рівні тенденції характерна результатам кореляційного аналізу таких змінних: 1) вплив настирливості на вид тривожності ($p=0,076$); 2) вплив самоконтролю на вид тривожності ($p=0,073$).

Список використаних джерел

1. Гайдук Г.А. Теоретико-методологічний аналіз смислової регуляції особистості та її механізми. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 57–61.

2. Гусєв А.І. *Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості* : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 233 с.

3. Лушин П.В. Невизначеність і типи ставлення до неї: ситуація психологічної допомоги. *Психологічне консультування і психотерапія*. 2016. С. 33–40.

4. Хілько С.О. *Психологічні умови формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів* : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 279 с.

С. С. Алексєєва,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжисєвська,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБОВОЇ СФЕРИ ПРАЦІВНИКІВ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ДЛЯ ЗАЛЕЖНИХ

Постановка проблеми. Проблема психології залежної поведінки та шляхів її подолання на сьогодні є не лише надзвичайно актуальною науковою проблемою а й складним соціальним явищем. В Україні, на сьогодні вже накопичений багатий досвід реабілітації залежних, який враховує як світову практику так і культурні та ментальні особливості реабілітантів.

На фоні цього з'явилась нова професія – консультант із залежності, яка зараз набуває свого розвитку тому потребує наукового обґрунтування та емпіричного дослідження різних аспектів професійної діяльності консультантів із залежності. Це обумовлено також і тим, що визріла дана професія саме в

умовах практики роботи реабілітаційних центрів для залежних, а не в академічних умовах.

Консультантом із залежності, в більшості випадків, стає залежний, який успішно пройшов реабілітацію та ресоціалізацію, має стійку ремісію та залишився працювати в реабілітаційному центрі. Хоча професійна ідентичність консультанта із залежності визріває із їх особистого досвіду залежності, вони проходять усі етапи характерні для формування професійної ідентичності представника будь-якої професії.

Оскільки консультант із залежності – це галузь допомагаючих професій, тому певні ознаки представників цієї сфери притаманні і їм. Ефективність професійної діяльності консультанта із залежності обумовлює не тільки рівень підготовки його як фахівця, рівень його знань і досвіду, але й його особистісні характеристики, якості світоглядної сфери і життєвої позиції. Консультант повинен виробити в себе певну систему цінностей, яка відповідає його внутрішнім потребам і яка має узгоджуватися із сутністю і змістом роботи, суспільними нормами і традиціями. Робота в реабілітаційному центрі належить до важких у фізичному та психологічному плані професій, оскільки консультанти мають справу із складними психологічними та фізіологічними станами реабілітантів. Таку роботу супроводжує надмірна втрата психічної енергії, що спричиняє втому й емоційне виснаження. Результат реабілітаційної роботи не завжди буває успішним, реабілітанти залишають програму, а консультанти зазнають невдач, вони переживають розчарування, набувають негативний досвід.

Тому дослідження мотиваційно-потребової сфери як чинника підвищення професійної компетентності консультантів із залежності є важливим науковим завданням.

Стан розробленості проблеми. У психологічній науці питання вибору професії досліджувалось зазвичай з позицій діяльнісного підходу С.Л. Рубінштейна, А.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова та інших дослідників. Проблема мотиваційної складової цього процесу розглядалась у зв'язку з теорією установки

(Д. Узнадзе); з позиції відносини особистості (В.М. Мясищев); в аспекті структури індивідуальності (Т.Ф. Базилевич) і т.д. Проблеми мотивації висвітлюються в роботах К.А. Абульхановой-Славської, В. Г. Асєєва, А.А. Бодалева, Л.І. Божовіч, В. К. Вілюнас, Н.А. Коропової, М. Ш. Магомед-Емінова, А. В. Петровського, Б.А. Сосновського, П.М. Якобсона та інших.

Питання саме професійної мотивації (види, зміст, функції і т.д.) знаходять активне відображення в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів (Т.Л. Бадоев, Ф. Герцберг, В.Н. Дружинін, І.А. Жданов, Ф.Н. Ільясов, Е.А. Климов, В.І. Ковальов, І.Г. Кокурін, С.І. Крягжде, Х. Хек-хаузен, Е.С. Чугунова та ін.). Вивченням мотиваційних компонентів у представників різних професій займаються А.В. Бітуєва, М.В. Дмитрієва, Н.Л. Ільїна, І.М. Кареліна, В.А. Корчмарюк, В.В. Юклянюк.

Проблему реабілітації залежних вивчали такі вчені як Г.А. Карельський, Б.М. Левін, В.А. Нікітін, А.Р. Хлопушін, Є.І. Холостова, Л.А. Шелепін і ін. Зміст реабілітаційної роботи висвітлювали в своїх роботах: Н.Б. Сердюков, С.В. Тетерський, П.Д. Павленок, Е.А. Сигида, Л.С. Колесова, Н.П. Майорова, Н.А. Сирота та ін.

Але, дане питання потребує подальшого дослідження мотивів професійної діяльності консультантів із залежності та їх впливу на ефективність реабілітаційного процесу, висвітлення умов запобігання емоційного вигорання. У зв'язку зі щоденним емоційним напруженням, консультанти вказують на те, що в процесі роботи постійно переживають негативні почуття, а це, в свою чергу, відбивається на їх світосприйнятті та формує низький рівень задоволеності професією.

Актуальність та не достатня розробленість окресленої проблеми зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи «Психологічні особливості мотиваційно-потребової сфери працівників реабілітаційних центрів для залежних».

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити провідні потреби, мотиви та цінності працівників реабілітаційних центрів для залежних.

Виклад основного матеріалу. Мотиваційно-потребова сфера особистості це сукупність потреб і відповідних мотивів. Мотив — це те, що, відображаючись у свідомості людини, спонукає її до діяльності, спрямовуючи її на задоволення певної потреби. Мотивація є специфічним видом психічної регуляції поведінки та діяльності. В цілому розвиток мотиваційної сфери протікає залежно від обставин, але в ній виділяються стійкі мотиви, які направляють поведінку особистості відносно незалежно від зовнішніх умов. Така сукупність стійких мотивів, орієнтованих на діяльність особистості та відносно незалежних від наявних ситуацій, називається спрямованістю особистості.

В мотиваційно-потребовій сфері професійної діяльності в якості мотивів можуть виступати ідеали, інтереси особистості, переконання, соціальні установки, цінності, але при цьому можна припустити, що за всіма цими причинами все одно стоять потреби особистості у всьому їх різноманітті (від вітальних до вищих соціальних).

У даній роботі під професійною мотивацією ми розуміємо систему потреб, смислів і цінностей, що спонукають людину до праці. Професійна мотивація одухотворяє процес праці людини. Для спеціаліста допомагаючої професії особливо важливо, щоб вона була позитивною і гуманістично спрямованою.

Альтруїзм працівників «допомагаючих» професій ґрунтується на трьох основних теоріях: біологічній, соціологічній та психологічній.

За теорією соціального обміну винагорода за допомогу часто переважає витрати на неї, і тому допомога іншому відповідає егоїстичним інтересам допомагаючого; винагороди, які мотивують допомагаючу поведінку, можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми (Дж. Хоманс, М. Снайдер, А. Омото і Д. Клері).

На противагу першим двом позиціям, пояснюючим альтруїзм таким, що заснований на егоїстичному інтересі, третя теорія – гіпотеза емпатії-альтруїзму, автор якої, Д.Бетсон (1991), стверджує, що просоціальна поведінка мотивована емпатією та співчуттям по відношенню до тих, хто потребує допомоги. За певних

умов емпатія і співчуття виключно з альтруїстичних спонукань штовхає людей на самовіддані вчинки заради тих, хто потрапив в біду.

Особливості діяльності консультантів із залежності в межах реабілітаційних центрів, а саме – високий рівень психічної напруги, пов'язаний із особливостями роботи саме із залежними клієнтами; високі вимоги до власної професійної ефективності, які існують у консультантів як наслідок компенсації нестабільної самооцінки їх залежної особистості та ініційовані керівництвом реабілітаційних центрів вимоги; контрпереносні почуття, які виникають у консультантів та свідоме обмеження професійного розвитку консультантів із залежності з боку керівництва, провокують у них деформацію мотиваційно-потребової сфери консультантів та сприяють виникненню в них емоційного вигорання. Це потребує значної уваги наукової та професійної спільноти.

Висновки. В результаті проведеного теоретичного та емпіричного дослідження психологічних особливостей мотиваційно-потребової сфери працівників реабілітаційних центрів для залежних ми можемо зробити наступні висновки:

1. Мотиваційно-потребова сфера особистості – це складний, спрямовуючий активність структурний компонент особистості. В своєму дослідженні ми спираємось на розуміння мотиву Е. П. Ільїна, який визначає його як будь-яке внутрішнє, психологічне або фізіологічне по своїй природі джерело поведінки, яка відповідає за його активність і цілеспрямованість. Мотивація обумовлена потребами і цілями особистості, рівнем домагань і ідеалами, умовами діяльності (як об'єктивними, зовнішніми, так і суб'єктивними, внутрішнім – знаннями, вміннями, здібностями, характером) і світоглядом, переконаннями особистості. Важливими компонентами мотиваційно-потребової сфери є мотиваційні установки та потреби особистості.

2. Діяльність консультантів із хімічної залежності в межах реабілітаційного центру – це діяльність, яка за своєю суттю є соціальною, то мотиваційні ознаки соціально орієнтованої діяльності притаманні і їй. Психологічна реабілітація залежних – це складний, психічно виснажливий

процес, оскільки фахівці вимушені щодня стикатись зі складними емоційними переживаннями своїх реабілітантів – болем, гнівом, роздратуванням, саботажем. Сам процес долання психічної залежності – це тривалий та виснажливий шлях, на якому досить часту бувають поразки, у вигляді виходу реабілітантів із програми реабілітації, не можливість досягти бажаних результатів в ході роботи з окремими залежними. Все це вимагає від консультантів із залежності регуляції власної професійної мотивації, її підтримки та профілактики емоційного виснаження.

3. За результатами емпіричного дослідження, яке проходило на базі реабілітаційних центрів для залежних «Міжнародної Антинаркотичної Асоціації». Працівники реабілітаційних центрів для залежних нашої вибірки керуються у своїй професійній діяльності переважно егоїстичними мотивами, при цьому мають низький та середній рівень соціальної емпатії. Провідними особистими потребами наших респондентів є соціальні потреби, потреба в самоствердженні та самоактуалізації. У професійній діяльності наших респондентів домінують потреба в самоствердженні соціальні потреби та потреба в безпеці. Працівники реабілітаційних центрів нашої вибірки мають високий рівень емоційного вигорання.

4. Емоційне вигорання складне та загрозливе явище в професійній діяльності особливо в системі «людина-людина». Поява ознак емоційного вигорання провокує зміни не лише в якості професійної діяльності особистості, а й глибокі зміни в ній самій. Профілактика емоційного вигорання консультантів із залежності повинна стати важливим компонентом діяльності реабілітаційних центрів. У своєму дослідженні ми пропонуємо методичні рекомендації щодо профілактики емоційного вигорання працівників реабілітаційних центрів для залежних.

Отже, консультанти із залежності, які працюють в реабілітаційних центрах та супроводжують процес одужання залежних клієнтів керуються наступними мотиваційними тенденціями в професійній діяльності – прагнення до самоствердження та самореалізації за рахунок успішної реабілітації залежних,

при досить низькому рівні емпатії до них та відсутності альтруїстичних установок в діяльності, яка здійснюється в системі «людина-людина». Враховуючи специфіку роботи із залежними зазначені тенденції, можуть провокувати у консультантів емоційне вигорання, що було підтверджено результатами нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Горностай П. П. Психологічні основи рольової реабілітації / Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ століття : Наук.-метод. зб. У 2-х ч.: 4.1 - К.: ІЗМН, 1998.
2. Кризова психологія: Навч. посіб. : 2-е вид. / За заг. ред. проф. О.В. Тимченка. Харків: КП «Міська друкарня», 2013.
3. Маслоу А. Мотивация и личность /Абрахам Маслоу.- М.,1999.
4. Методичні підходи до психологічної реабілітації осіб, залежних від наркотичних речовин. // Практична психологія та соціальна робота. - №8. - 2002.
5. Щербина Л.Ф. Посилення мотивації самозміни при наркоманії. Практична психологія та соціальна робота. - 2002. -№7.

О. П. Блажко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У ЗАКЛАДІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Постановка проблеми. Одним із важливих чинників, що забезпечує стабільність і підвищення конкурентоспроможності підприємств ресторанного бізнесу є соціально-психологічний клімат у трудовому колективі. Саме це на сучасному етапі забезпечує стійке економічне зростання в довгостроковій перспективі, а, отже, і конкурентоспроможність такого підприємства. В останні роки питання соціально-психологічного клімату широко досліджується менеджерами з персоналу, психологами та соціологами, керівниками, тощо. Сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі забезпечує високу працездатність персоналу та його ефективність у сфері обслуговування.

Високий динамізм комерційної діяльності змушує кожного працівника постійно дбати про підвищення своєї кваліфікації. Значно ускладнюється система мотивації та стимулювання працівників у зв'язку з жорсткою ув'язкою матеріального заохочення з одержуванним прибутком та іншими факторами. Логіка боротьби за виживання за умов гостро конкурентного ринку змушує підприємців докорінно змінювати свою стратегію. Вирішальною причиною конкурентоспроможності є людський потенціал. У зв'язку з цим у різноманітних

формах відбувається рух до створення нової моделі розвитку та використання людських ресурсів. До її основних рис належить орієнтація на висококваліфікований і ініціативний персонал, який інтегрований до систему виробництва та обслуговування, безперервність процесу збагачення знань і кваліфікації, гнучкість організації умов праці, делегування відповідальності зверху вниз, партнерські відносини між учасниками виробничого колективу.

Значущість соціально-психологічного клімату визначається також тим, що він здатний виступати як фактор ефективності тих чи інших соціальних явищ і процесів, служить показником як їхнього стану, так і їх зміни під впливом соціального та науково-технічного прогресу. Соціально-психологічний клімат виступає також як багатофункціональний показник рівня психологічної залученості людини в діяльність, заходи психологічної ефективності цієї діяльності, рівня психічного потенціалу особистості та колективу, масштабу та глибини бар'єрів, що лежать на шляху реалізації психологічних резервів колективу

Формування сприятливого соціально-психологічного клімату колективу є однією з найважливіших умов боротьби за зростання продуктивності праці та якості наданих послуг. Разом з тим, соціально-психологічний клімат є показником рівня соціального розвитку колективу та його психологічних резервів, здатних до ще більшої реалізації. І це, в свою чергу, пов'язано з перспективою зростання соціальних чинників у структурі виробництва, з удосконаленням як організації, так і умов праці. Від рівня оптимальності соціально-психологічного клімату кожного окремого трудового колективу великою мірою залежить і загальна соціально-політична, ідеологічна атмосфера суспільства, країни загалом.

Стан дослідження проблеми. Слід зазначити, що окремі питання, пов'язані з проблемою оптимізації соціально-психологічного клімату трудового колективу вже були предметом уваги дослідників. Так, зокрема, розглядалися зміст і показники соціально психологічного клімату в колективі загалом (А. Журавльов, А. Ковальов, Б. Паригін, А. Свенцицький та ін.), в наукових

установах (В. Антонюк, Г. Моченов), в освітніх організаціях (Л. Карамушка, Н. Коломінський та ін.) та ін.

Разом з тим, особливості оптимізації соціально-психологічного клімату в сфері сервісу і, зокрема, в закладах ресторанного бізнесу не були предметом спеціальної уваги дослідників. Таким чином, актуальність і недостатня вивченість проблеми оптимізації соціально-психологічного клімату в закладах ресторанного бізнесу зумовила вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити особливості прояву соціально-психологічного клімату в закладі ресторанного бізнесу та розробити тренінгову програму його оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Сприятливий, здоровий соціально-психологічний клімат передбачає поєднання двох основних ознак: 1) у колективі з таким кліматом кожна людина відчуває себе позитивно, комфортно, 2) в цьому колективі досить високий рівень взаємної вимогливості, спрямованості на високі результати в спільній праці.

Соціально-психологічний клімат конкретного закладу формується під впливом макросередовища (соціально-психологічні тенденції науково-технічного прогресу; особливості суспільно-економічної формації на конкретному етапі розвитку суспільства; особливості діяльності органів управління в системі даної галузі; регіональні особливості роботи даної галузі; особливості взаємодії адміністрації та органів самоврядування конкретної установи з районними та міськими організаціями), особливостей соціальної організації галузі і мікросередовища (зміст і особливості праці та задоволеність нею працівників; умови праці та побуту і задоволеність ними; характер міжособистісної взаємодії з колегами всередині колективу; характер міжособистісної та міжгрупової взаємодії поза колективом установи: з відвідувачами установи, колективами організацій, партнерами тощо; стиль керівництва й особистість менеджерів (керівників); задоволеність ними)

Стиль керівництва як чинник формування соціально-психологічного клімату в організації являє собою цілісну, відносно стійку систему методів,

способів, прийомів впливу керівника освітньої установи (або групи керівників) на колектив з метою виконання управлінських функцій, яка характеризується певними індивідуально-типологічними особливостями.

Попри велику кількість різноманітних закладів ресторанного бізнесу, більшість з них зараз знаходяться у приватній формі власності, тому їх робота, функціонування і розвиток підпорядковані лише комерційним інтересам, прибутку тощо в поєднанні з високим ступенем конкуренції й великими ризиками.

У закладах ресторанного бізнесу споживачам пропонується не просто товар, як у більшості закладів роздрібною торгівлі, а послуги, які пропонує колектив ресторану, який умовно прийнято ділити на дві підгрупи – „бар” (метрдотель, хостеса, офіціанти та бармени) та „кухня” (шеф-кухар, кухарі, помічники кухарів, мийниці тощо). Здоровий психологічний клімат – один із важливих факторів успішного функціонування закладів у системі „людина-людина”, до яких належать і заклади ресторанного бізнесу.

Психологічний клімат у закладах ресторанного бізнесу формується під дією двох груп факторів, пов’язаних з макро- і мікро середовищем. До факторів макросередовища, зумовлених характеристиками соціуму, в якому функціонує певний заклад, належать: 1) особливості розвитку суспільства в даний період; 2) державної політики та нормативного законодавства в даній сфері; 3) соціально-психологічні особливості регіону, на території якого знаходиться заклад; 4) особливості стилю керівництва в однотипних закладах. До факторів мікросередовища, які мають відношення безпосередньо до діяльності самого закладу, відносять: 1) особливості матеріально-економічних, технологічних, санітарно-гігієнічних та організаційно-управлінських умов праці в колективі даного закладу; 2) особливостей його формальної структури та її співвідношення з неформальною структурою; 3) стиль керівництва ресторатора; 4) міра психологічної сумісності членів колективу; 5) рівень психологічної культури персоналу певного закладу

Результати емпіричного дослідження свідчать, що половина працівників закладів ресторанного бізнесу вважають СПК у трудових колективах сприятливим, а шоста частина – несприятливим і дуже несприятливим. Найбільш позитивно досліджені працівники закладів ресторанного бізнесу оцінюють такі показники СПК, як відкритість у неформальних стосунках і переважання позитивних емоцій, натомість, як найнижчі оцінки здобули такі показники, як позитивне ставлення до керівника та згуртованість колективу й наявність команди.

Показано залежність СПК від стилю керівництва закладом ресторанного бізнесу, при цьому, найбільш позитивно на СПК позначається ліберальний, а найбільш негативно-нестійкий, невизначений стиль керівництва.

З метою формування сприятливого соціально-психологічного клімату в закладі ресторанного бізнесу слід зважати на цілий комплекс соціально-психологічних умов:

1) забезпечення матеріально-технічних, технологічних, санітарно-гігієнічних та організаційно-управлінських умов, необхідних для ефективної діяльності закладу;

2) використання переважно демократичного стилю керівництва, спрямованого на формування команди на принципах партнерства та взаємної підтримки,

3) проведення збалансованої кадрової політики з урахуванням професійних та психологічних якостей персоналу;

4) створенні умов для творчого, креативного підходу персоналу закладу до виконання своїх професійних обов'язків;

5) пріяння його особистісному й професійному розвитку працівників;

6) розробка чіткої системи заохочень та впровадження її у життя відповідно до заздалегідь визначеної процедури.

Важливою умовою оптимізації соціально-психологічного клімату в закладах ресторанного бізнесу є відповідна психологічна підготовка персоналу, програма якої передбачає не лише усвідомлення сутності, показників, чинників

оптимізації соціально-психологічного клімату, але й розвиток відповідних особистісних якостей, вироблення навичок і вмін конструктивної взаємодії. Для досягнення такого ефекту доцільно передбачити розкриття змісту кожного модулю за допомогою трьох функціональних компонентів: а) інформаційно-пізнавального; б) діагностичного; в) корекційно-розвивального. У свою чергу, кожен із компонентів доцільно через систему спеціальних інтерактивних технік (міні-лекції; групові дискусії; ведення індивідуальних щоденників; психологічні практикуми; релаксаційні техніки тощо.).

Висновки. Отже, практична значущість роботи полягає у застосуванні результатів дослідження у вирішенні проблем, пов'язаних із психологією управління, а саме, ротацією кадрів, структуризацією та реструктуризацією підрозділів, регуляцією та оптимізацією морально-психологічного клімату у колективах.

Т. М. Васильєва,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ «ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» У ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. Інтенсивний соціально-політичний, економічний і культурний розвиток сучасного українського суспільства істотно підвищує

вимоги, що ставляться до освітян, робота яких, спрямована на всебічний розвиток особистості, розкриття її потенційних можливостей та здібностей.

Зміни, що відбулися в українському суспільстві за останні роки, створюють проблеми у сфері професійної самореалізації та педагогічної діяльності викладача як спеціаліста, призводять до особистісних та міжособистісних проблем, сприяють їх професійній деформації та потребують кваліфікованої психологічної допомоги. Серед них одним із найгостріших є синдром «професійного вигорання».

Діяльність викладача потребує постійної уваги та контролю за взаємодією в системі «учитель – учень», що супроводжується тривогою, емоційним напруженням, виснаженням та «професійним вигоранням». Однак фактори таких проявів відрізняються від факторів, через які страждають працівники освітніх організацій. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення питання попередження «вигорання» у педагогічних кадрах коледжів.

Виснажений, знесилений та емоційно «вимерлий» педагог не здатний продуктивно працювати, оскільки під час діяльності знижується рівень психічної готовності до інновацій, особистісного та професійного самовдосконалення, погіршуються стосунки з адміністрацією, колегами, батьками та учнями.

За останні роки суттєво зріс інтерес психологів до вивчення питання «вигорання», що відповідає пріоритетним напрямам сучасної психологічної науки та психологічної практики. Актуальність проблеми, її теоретичне та практичне значення зумовили вибір теми дослідження: «Психологічні особливості синдрому «професійного вигорання» у педагогічних працівників».

Стан розробленості проблеми. У психологічній літературі існує багато досліджень, присвячених проблематиці професійного розвитку (професіогенезу), в яких розглядаються різні його аспекти. Особливості професійного розвитку людини висвітлені в роботах як вітчизняних (Г. Балл, О. Бондарчук, Н. Волянчук, Л. Карамушка, Г. Ложкін, П. Лушин, С. Максименко, В. Семиченко, Н. Чепелева та ін.), російських (К. Абульханова-Славська,

Б. Ананьєв, О. Леонт'єв, Б. Ломов, А. Маркова, Ю. Повар'єнков та ін.), так і зарубіжних дослідників (Е. Берн, Г. Мюстенбергер, Д. Роланд, Е. Шейн та ін.).

Також аналіз наукової літератури свідчить, що проблема синдрому «професійного вигорання» знайшла відображення у працях зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячених сутнісному змісту та структурі синдрому (М. Буриш, Г. Діон, Л. Карамушка, Н. Левицька, В. Ложкін, М. Лейтер, С. Максименко, Л. Малець, Е. Махер, В. Орел, М. Смульсон, Т. Форманюк, Х. Дж. Фрейденбергер, У. Шауфелі та ін.). Вивченню детермінант синдрому «професійного вигорання» присвячені праці М. Борисової, Т. Зайчикової, Х. Кюйнарпуу, К. Малишевої; розробці психодіагностичного інструментарію присвятили свої дослідження В. Бойко, Н. Водоп'янова, С. Джексон, К. Маслач, Т. Ронгинська, О. Старченкова та ін.; пошуку засобів профілактики та корекції зазначеного синдрому присвятили роботи О. Бондарчук, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Д. Трунов, Х. Фрейденбергер.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично виявити психологічні особливості синдрому «професійного вигорання» в педагогічних працівників та перевірити вплив профілактичних заходів на виникнення цього синдрому.

Виклад основного матеріалу. Проблема професійних деструкцій є однією з найактуальніших у сучасній психологічній науці. Констатована відсутність єдиної точки зору на сутність «професійного вигорання», а також наявність різних концептуальних підходів та інтерпретацій, що утруднюють експериментальне дослідження умов його формування та вплив на розвиток особистості педагога (конструктивний та деструктивний).

Визначено, що під терміном «професійне вигорання» у різних психологічних дослідженнях розуміються різні тлумачення даного феномену, проте у більшості із них виникнення синдрому «професійного вигорання» пов'язується із професіями типу «людина-людина».

Синдром професійного «вигорання» у кваліфікаційній роботі розглядається як наслідок довготривалих професійних стресів середньої

інтенсивності. Термін окреслює психічний стан здорових людей, що знаходяться в інтенсивному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами, в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги.

Встановлено, що професійне вигорання складається з трьох компонентів (фаз): перша фаза – напруженість, яка викликається додатковими зусиллями для адаптації до ситуативних робочих вимог у випадках невідповідності знань та умінь працівника, або якщо робота не задовольняє його очікувань чи потреб; друга фаза – резистенції до стресових переживань, що може частково коректуватись оцінкою значущості стресогенних впливів та зверненням до ресурсів (внутрішніх або зовнішніх) подолання, супроводжується реакціями трьох основних класів (фізіологічні, афективно-когнітивні, поведінкові) в індивідуальних варіаціях; третя фаза – виснаження, виражене переживання хронічного психологічного стресу, як відчуття виснаження на емоційному, фізіологічному та особистісному рівнях.

Симптоми професійного вигорання в процесі їх розвитку послідовно проходять три рівні вираженості: легкий, помірний, виражений. Щодо чинників професійного вигорання суттєву роль у його виникненні відіграють такі: організаційний; рольовий; особистісний.

Структура синдрому «професійного вигорання» у педагогічних працівників має багато спільного зі структурою цього синдрому у представників інших професій. «Ядром вигорання» є переживання виснаження і знецінення власної праці. Домінуючою в структурі вигорання, у переважній більшості випадків, є фаза «резистенції».

У результаті експериментального емпіричного дослідження, використавши якісні психодіагностичні та проєктивні методики діагностики можемо констатувати поширеність синдрому «професійного вигорання» у педагогічних працівників освітніх організацій. При вивченні особливостей прояву синдрому у педагогічних працівників ми спирались на трикомпонентну структуру синдрому «професійного вигорання».

Можемо констатувати, що розвиток «професійного вигорання» у педагогічних працівників Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка відбувається саме через «емоційне виснаження», яке характеризується почуттям емоційної спустошеності і втоми, що викликані власною роботою, згоранням професійних обов'язків, зменшенням взаємодії з колегами та учнями, розширенням сфери економії емоцій тощо. Компонент «емоційне виснаження», розглядається як основна складова синдрому «професійного вигорання».

Аналізуючи отримані результати ми дійшли висновку, що: домінуючим компонентом в синдромі «професійного вигорання» у педагогічних працівників Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка є «резистенція», що характеризується згоранням професійних обов'язків; зменшенням взаємодії з колегами та учнями; розширенням сфери економії емоцій; бажанням побути на самоті; неадекватним емоційним реагуванням тощо. Такий висновок підкріплюється і даними про розвиток у педагогічних працівників окремих симптомів «професійного вигорання». Результати дослідження свідчать, що у педагогів в синдромі «професійного вигорання» домінують симптоми другого компоненту – резистенції.

При обробці статистичних даних компоненту синдрому «професійного вигорання» – «резистенція» на першому місці, симптом «неадекватне вибіркове емоційне реагування» – у 54,0% респондентів. Вважаємо, що він у досліджуваних педагогів достатньо сформований; на другому місці виявлено симптом «редукція професійних обов'язків» - 43,2% респондентів; третє місце має симптом «розширення сфери економії емоцій» – 31,6% респондентів.

Також, у досліджуваних педагогічних працівників найбільше виявлено симптоми другого компоненту синдрому «професійного вигорання», це підтверджує поширеність резистенції серед педагогів.

При інтерпретації результатів методики самооцінки «Стійкості до стресу» відзначається, що лише у 6,7% респондентів встановлений високий рівень стресостійкості, нижча за середній рівень стресостійкості виявлена у 73,3%,

рівень вищий за середній встановлений у 13,4%, також 3,3% досліджуваних мають дуже низький рівень стресостійкості. Аналіз даних стійкості до стресу, свідчить, що переважна кількість респондентів із рівнем стресостійкості нижчим за середній (73,3%), та схильні недооцінювати реальні та потенційні стресогени професійної діяльності та власні адаптативні властивості.

При застосуванні проективної методики «Професійно вигорілий педагог» ми отримали наступні результати: педагогічних працівників різних вікових категорій, присутня трикомпонентна модель до «професійного вигорання»; при обстеженні 30 осіб, п'ять з них відмовилися від цього дослідження. Ми вважаємо, що ця відмова є проявом захисту особи від емоційного переживання.

Визначено особливості проведення формувального експерименту із застосуванням рекомендованих технологій-тренінгів, пов'язаних з ризиками професійної самореалізації. Нами розроблена та апробована акторська тренінгова програма «Профілактика синдрому «професійного вигорання» педагогів», яку ми використали при проведенні формувального експерименту.

Результати апробації тренінгової програми засвідчили її ефективність. Так, у результаті формувального експерименту у досліджуваних педагогічних працівників зафіксовано позитивну динаміку у вигляді зменшення показників «професійного вигорання», в той час, як у контрольній групі статично значущих змін зафіксовано не було.

За результатами формувального експерименту нами розроблені методичні рекомендації щодо попередження та послаблення «професійного вигорання» педагогічних працівників.

Висновки. Отже, фактичні матеріали, теоретичні положення та висновки з дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки та в системі післядипломної педагогічної освіти. Розробка та експериментальне затвердження програми профілактики синдрому «професійного виснаження» у педагогічних працівників дає можливість проводити психологічну діагностику змістовних показників розвитку синдрому «професійного вигорання» та запобігати його виникненню у педагогів освітніх організацій. Розроблено

методичні рекомендації для використання в педагогічних колективах для профілактики та стресів та психологічного здоров'я педагогів, вчителів та науково-педагогічних працівників.

Л. В. Віховська,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжиєвська,

доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТІЛЕСНОГО САМОСПРИЙНЯТТЯ НА ХАРЧОВУ ПОВЕДІНКУ ДІВЧАТ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми. Для сучасної культури характерний стрімкий розвиток тілесно-орієнтованих соціальних практик та потоки різноманітних концепцій тіла та тілесності. Людина звертала увагу на своє тіло у всі часи, але сьогодні воно стає проблемою – саме в силу масовості різноманітних тілесних практик і труднощів з концептуалізацією, усвідомленням тіла.

Про актуальність проблеми усвідомлення феномена тіла людини у наш час говорять багато факторів: загострення проблеми здоров'я, підвищення цінності людської індивідуальності в сучасному світі і загострене сприйняття всього, що пов'язане з особистісним самовираженням, поведінкою і культурою в умовах сучасної цивілізації тощо.

У сучасному світі тіло людини одночасно стає і мірилом її успіху, і «проблемою», яку треба здолати, перетворюючи себе згідно суспільно погодженого взірця, який активно пропагують засоби масової інформації.

Цей взірець встановлює надзвичайно жорсткі рамки у сприйнятті себе та оточуючих, підсилюючи прагнення до змін, які часто є неможливими, або навіть небезпечними для здоров'я та життя людини (та наслідками яких є такі захворювання, як нервова анорексія, нервова булімія тощо).

Однією з найнезахищеніших перед впливом ЗМІ та суспільної думки щодо вигляду її тіла категорією осіб є жінки, зокрема жінки юнацького віку. Одним з найголовніших завдань юнацького віку є побудова ідентичності, прийняття фізичних змін, які відбулися з тілом молодшої людини, побудова гармонійного образу Я, самоприйняття.

Стан розробленості проблеми. Проблемі тілесного самосприйняття особистості присвячена велика кількість наукових досліджень, зокрема науковці активно вивчають проблему фізичного Я як аспекту образу Я (Т. С. Леві, І. М. Левицька, О. О. Сац, О. Б. Станковська та інші), а ставлення до себе розглядається як складова суб'єктності особистості (Л. В. Алексеєва, О. М. Волкова, А. О. Кальонов, І. А. Серьогіна, М. О. Щукіна та інші), перспективним представляється вивчення ставлення до власної зовнішності в структурі суб'єктності, зокрема в структурі суб'єктності дівчат юнацького віку.), образ тіла в контексті проблеми здоров'я та хвороби (Б.М. Смирнов, Т.Н. Резнікова, Д.Н. Ісаєв), доводиться залежність між поведінковими і особистісними проявами, пов'язаними з зовнішнім виглядом, і суб'єктними характеристиками особистості (Л. Ф. Бурлачук, Я. О. Василенко, В. О. Крамченкова, В. Є. Луньов, В. М. Панфьоров, Д. М. Туркова, 19 Т. Б. Хомуленко, В. І. Шебанова та інші). Водночас, наукових праць, спрямованих на вивчення специфіки впливу тілесного самосприйняття сучасних українських дівчат юнацького віку на їх харчову поведінку існує не так вже й багато.

Від так, недостатня дослідженість особливостей тілесного самосприйняття на харчову поведінку дівчат в юнацькому віці зумовила вибір теми

магістерського дослідження: «Особливості тілесного самосприйняття на харчову поведінку дівчат в юнацькому віці».

Мета дослідження – виявлення специфіки особливостей тілесного самосприйняття на харчову поведінку дівчат в юнацькому віці

Виклад основного матеріалу. Здійснення теоретико-методологічний аналіз феноменів тілесного самосприйняття та харчової поведінки, їх взаємозв'язку, вікових та гендерних особливостей.

1. Виявити специфіку впливу тілесного самосприйняття на харчову поведінку дівчат в юнацькому віці.

2. Розробити рекомендації щодо проблеми корекції тілесного самосприйняття особистості жіночої статі з врахуванням вікових особливостей юнацького віку.

Об'єкт дослідження – самосвідомість особистості.

Предмет дослідження – тілесне самосприйняття як чинник харчової поведінки дівчат в юнацькому віці.

Методи дослідження Для розв'язання поставлених завдань дослідження передбачається використання комплексу методів:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, узагальнення, класифікація та систематизація сучасних наукових та емпіричних досліджень;

- *емпіричні*: психодіагностичні методи: багатокomпонентний опитувальник ставлення до власного тіла (MBSRQ); опитувальник уявлень про зовнішність (ASI-R); опитувальник образу власного тіла (О.А. Скугаревський, С.В. Сивуха); Голандський опитувальник харчової поведінки (DEBQ); шкала оцінки харчової поведінки (EDI).

- *методи математичної обробки даних* з їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням: r-коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона – для встановлення наявності зв'язку між досліджуваними ознаками; регресійний аналіз – для визначення ступеню впливу тілесного самосприйняття на харчову поведінку дівчат в юнацькому віці. Обрахування отриманих

результатів емпіричного дослідження здійснювалося за допомогою пакету програм SPSS.21.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що розширюються та доповнюються психологічні знання щодо впливу тілесного самосприйняття дівчат юнацького віку на їх харчову поведінку.

База дослідження. У дослідженні брали участь 60 осіб жіночої статі у віці від 18 до 20 років, студенток 2 та 3 курсів Київський медичний коледж імені П. І. Гаврося

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у груповій та індивідуальній профілактичній, консультативній та психокорекційній роботі з особами жіночої статі юнацького віку; розроблені рекомендації можуть бути впроваджені у роботу психологічної служби освітніх закладів та центрів соціальної допомоги.

А. В. Войненко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ПЕРСОНАЛУ МЕДИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. На думку багатьох фахівців з управління організаціями та організаційної психології (М. Іванов, В. Казмиренко, С. Фролов,

Д. Хомутський, Д. Шустерман, Г. Щьокін та ін.) умови діяльності сучасних організацій, зокрема в Україні, є досить складними, часто непередбачуваними і відверто суперечливими. Кожна організація, як відкрита система, завжди зазнає багато різних впливів – як ззовні, так і зсередини. І тому успіх будь-якої з них безпосередньо залежить від її здатності вчасно і вдало реагувати на виклики життя – тобто на різноманітні зміни, які відбуваються у країні, в економіці, законодавстві та й у самій організації, наприклад, зміни у її керівному складі чи у структурі виробництва тощо.

Зміни в організації відбуваються постійно і можуть бути найрізноманітніші, охоплювати різні сфери її життя. Багато змін є такими, що означають реалізацію різноманітних новацій, тобто інноваційними. Такі перетворення означають можливість розвитку організації і переважно розглядаються дослідниками як позитивний момент, особливо при правильному підході до їхнього упровадження (А. Ауербах, М. Іванов, Р. Корсіні, В. Чудакова, Г. Щьокін, Д. Шустерман й ін.).

Стан розробленості проблеми. Аналіз психолого-управлінської літератури свідчить, що проблема упровадження інноваційних змін у діяльність організацій має досить широке відображення у працях західних та вітчизняних вчених. Ці роботи присвячені дослідженню змісту та структури нововведень, здійснення інноваційного процесу, організаційного розвитку, а також психологічного супроводу введення інноваційних змін (М. Армстронг, І. Андрєєва, В. Горбунов, Р. Грановська, Н. Ільїна, М. Іванов, В. Казмиренко, Р. Кох, К. Левін, О. Пригожин, В. Співак, К. Фрайлінгер, І. Фішер, Дж. Френч, С. Фролов, Д. Шустерман, Г. Щьокін та інші).

Окремі аспекти ставлення персоналу організацій до введення інноваційних змін, зокрема, у бізнесових та освітніх організаціях, вивчалися вітчизняними вченими (В. Боримський, І. Вітенко, Л. Карамушка, Л. Петриченко, А. Панасюк, В. Чудакова, Л. Шевченко й ін.).

В основу дослідження покладено концепцію психологічного забезпечення управління організаціями (Л. Карамушка). Суттєве значення для розробки

тренінгової програми підготовки працівників медичних організацій до управління інноваційними змінами у їхній діяльності мають роботи, які розкривають сутність активного соціально-психологічного навчання (О. Горбушина, Л. Карамушка, Л. Кроль, О. Сидоренко, К. Фопель, Н. Хряцова й ін.). Розробку програми соціально-психологічного тренінгу здійснено на основі технологій роботи психолога в організації, розроблених в лабораторії організаційної психології Інституту психології ім. Г. Костюка НАПН України.

Що стосується психологічних особливостей ставлення саме медичних працівників до упровадження інноваційних змін у їхню професійну діяльність, то, наскільки нам відомо, вони раніше не виступали предметом спеціального дослідження. Тим більше, що в останні роки система охорони здоров'я України перебуває у стані нестабільності, процесі глобального реформування, що означає введення певних інноваційних змін у діяльність більшості медичних організацій. При цьому залишається недостатньо вивченим питання не технічного, а саме психологічного і соціального боку упровадження цих змін, тобто, як медичні працівники ставляться до них, якими вони володіють можливостями для їхнього адекватного сприйняття і розуміння, з яких причин відбувається опір змінам.

Відповідно, актуальність дослідження зумовлена необхідністю кращого розуміння тих процесів, які відбуваються під час підготовки та упровадження інноваційних змін у медичних організаціях. Оскільки успіх змін значною мірою залежить від ставлення персоналу організації до них, то виникає потреба вивчити складові й особливості формування такого ставлення, можливості впливу на нього. Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження – визначити психологічні особливості ставлення персоналу медичних організацій до інноваційних змін та розробити тренінгову програму щодо оптимізації управління інноваційними змінами у медичних організаціях.

Виклад основного матеріалу. Питання здійснення *інноваційних змін в організаціях* зазвичай розглядається у декількох аспектах. Насамперед,

інноваційні зміни частіше вважаються засобом покращення, удосконалення тієї чи іншої діяльності, наприклад, педагогічної, а також засобом забезпечення позитивного розвитку організації, підвищення можливостей раціонального управління її фінансовими, кадровими, матеріально-технічними ресурсами, загалом виживання та успіху її діяльності в умовах конкуренції (М. Іванов, А. Степаненко, Д. Хомутський, М. Фетискін Л. Шевченко, Д. Шустерман).

По-друге, інноваційні зміни є тим фактором, що може викликати як позитивний розвиток і організації, і окремої особистості, так і напруженість, труднощі. Останнє стосується вже етапів прийняття і упровадження інноваційних змін, що може означати реорганізацію усієї діяльності (В. Боримський, І. Вітенко, Р. Грановська, М. Обозов, Г.В. Щьокін).

Дослідники та практики управління (М. Іванов, В. Казмиренко, С. Фролов, Д. Шустерман, Д. Хомутський, Г. Щьокін) зазначають, що діяльність сучасної організації відбувається у досить складних й часом суперечливих умовах. У даному випадку під *організацією* мається на увазі «група людей, діяльність яких свідомо координується задля досягнення спільних цілей». Будучи відкритою системою, будь-яка організація відчуває постійний вплив як зовнішніх факторів (вимоги середовища, наприклад, потреби клієнтів чи конкуренція), так і внутрішніх (соціальна структура організації, поява у ній нових фахівців чи обладнання). Це ж саме можна сказати і про окремо взятую особистість – спеціаліста певного профілю.

Оскільки елементами організації є люди, то вона підкоряється як законам людської групи, створюючи власну культуру, реалізуючи цілі, мотивуючи своїх членів і дозволяючи їм задовольняти свої потреби й інтереси, так і законам більших соціально-економічних систем: ринку, держави, культури країни й т.п. Життя організації, тобто її здатність перебувати у гомеостазисі із середовищем, повсякчас залежить від адекватності внутрішніх і зовнішніх процесів.

Щоб вдало адаптуватись до змінюваних умов (як зовнішніх, так і внутрішніх), необхідно бути гнучким. Уявлення про динаміку, готовність до змін організації задає особливе розуміння її ефективності. Найбільш ефективною

виявляється в умовах нестабільного середовища, конкуренції й обмежених ресурсів завжди та організація і та особистість, яка більше здатна до адекватних змін. Це передбачає її вчасне й постійне реагування шляхом пристосування своїх цілей, структури, технології й політики до змін зовнішніх умов, пошук нових шляхів і способів самовдосконалення, саморозвитку конкурентоздатної особистості. Тому, на погляд Фролова С.С., «будь-яка сучасна організація повинна бути орієнтована на зміни».

Така орієнтація означає вміння організації чи спеціаліста швидко вловлювати і використовувати різноманітні удосконалення, сучасні знання і технології, впроваджувати нововведення у багатьох сферах свого життя: у виробництві товарів та послуг, у роботі із персоналом та інформацією, у культурі. Організація, що має здатність до постійних змін, є гнучкою і динамічною, зможе не лише вижити, а й розвиватись та успішно виконувати свою місію у суспільстві, задовольняти інтереси своїх членів за складних політичних, економічних, соціальних й культурних умов.

Ця думка підтверджується й працею М. Обозова та Г. Щьокіна, які вважають, що для здійснення прогнозу розвитку як особистості, так і організації дуже важливим є питання перебудови, зокрема, упровадження інноваційних змін. На їхню думку, «на нормальні умови життєдіяльності негативно впливають як постійні «струси», відсутність стабільності, так і надлишкова стабільність, що перетворюється в інертність». Так само вважає П. Друкер, який пише, що «підприємство, яке не оновлюється, обов'язково старіє та руйнується».

Згідно даних соціально-психологічних досліджень, після адаптації людини в організації (два-три роки) та її роботи з максимальною віддачею (теж два-три роки) при незмінності усіх компонентів організації настає спад продуктивності праці. Застій в організації чи на підприємстві в основному викликають наступні *причини*:

- 1) занадто тривала незмінність завдань і технологій, що призводить до психологічної стереотипізації ставлення до своїх обов'язків й до інших людей, значного зменшення задоволення від діяльності та стосунків;

2) тривала, у десять та більше років, незмінність керівництва або складу груп, які виконують завдання. Це часто породжує інертність, зниження інтересу до діяльності, втрату кваліфікації.

Вважається, що розвиток чи застій окремої особистості приносить користь або шкоду і для неї самої, і для інших людей, робочого колективу. І навпаки, виграє чи програє колектив – виграє чи програє особистість. Через це, на переконання авторів, «У цілому зміни у пізнанні, комунікаціях та практичній завершеності діяльності – ключ до гармонійного розвитку особистості людини, колективу та суспільства».

Тому у теорії і практиці управління ефективним засобом розвитку організації вважається створення таких соціально-економічних та організаційно-правових умов, за яких було б неможливим тривале, що породжує консервативність, збереження стабільності усіх трьох компонентів. Для цього необхідна постійна зміна одного з них:

- 1) завдань організації та підприємства;
- 2) керівництва;
- 3) складу групи, організації.

Розглядаючи питання *забезпечення ефективності діяльності організації*, Л. Карамушка робить висновок, що для вирішення цієї проблеми необхідним є забезпечення організаційного розвитку.

Міждисциплінарний підхід під назвою «організаційний розвиток» (OD-підхід) виник у США та Великобританії у 40-х рр. XX ст. як напрямок вивчення ефективності організацій та управління. Об'єктом OD-підходу завжди є організації, незалежно від того, які цілі вони переслідують, тобто комерційні, державні, політичні та громадські. Як відкрита система будь-яка організація постійно взаємодіє із середовищем і «проходить свій шлях від «народження» до «смерті», перебуваючи у постійному процесі змін: розвиток є атрибутом будь-якої організації».

Основою OD-підходу є уявлення про організацію як соціотехнічну відкриту систему, що постійно розвивається і підкоряється законам групової

динаміки; з одного боку має активність, спрямовану на здійснення своєї місії та, з іншого боку, активність щодо розвитку стосунків між людьми.

Організація може існувати та реалізовувати свої цілі, лише якщо її зміни є адекватними змінам і вимогам середовища. Чим більше елементів середовища (споживачі її послуг, державні органи та ін.) зацікавлені в існуванні організації, тим стійкішим є її становище й тим більше можливостей для розвитку.

Організаційний розвиток передбачає, насамперед, постановку перед організаціями «нових, інноваційних завдань, які відповідають соціально-економічним змінам, що відбуваються в суспільстві, прогнозування інноваційних змін та створення відповідних організаційно-психологічних умов для їхнього упровадження». Відповідно, основні цілі організаційного розвитку полягають у підвищенні якості трудового життя, продуктивності, адаптивності та ефективності організації. Це означає планований і керований процес змін організації, що дозволяє максимально реалізовувати її цілі для «виживання, інтеграції та розвитку».

Більш конкретно під *організаційним розвитком* розуміється створення нових напрямів діяльності, продуктів чи послуг в організації; краща і швидша її адаптація до змін; розвиток конкурентоздатності організації, вдосконалення її формальної структури, координація у прийнятті рішень, підвищення кваліфікації, оптимізація міжособистісних та міжгрупових стосунків. Все це передбачає трансформацію переконань, установок, цінностей, стратегії та практики.

Загалом виділяють чотири основні системоутворюючі фактори, протиріччя між якими задають необхідність зміни, розвитку організації та визначають можливості цього розвитку:

- 1) цілі й інтереси лідерів, власників;
- 2) цілі й інтереси персоналу;
- 3) вимоги та обмеження, що задаються технологією виробництва і реалізації продукту (товару, послуг);
- 4) вимоги середовища: економічні, політичні, соціальні тощо .

Надалі використовуватимемо наступне визначення: «*Зміна* – це процес руху і взаємодії предметів і явищ, переходу від одного стану до іншого, виникнення у них нових властивостей, функцій, відносин».

Існують різні *класифікації змін*. За Р. Бекхардом, є чотири типи змін, що можуть стосуватись таких основних сфер життєдіяльності організації, як технічна, політична (стосунки влади), культурна й соціальна. Це, по-перше, зміна, що рухає організації, – наприклад, викликана зміною продукції або ринку; по-друге, принципова зміна у стосунках між частинами організації – наприклад, децентралізація; по-третє, значні зміни у способах виконання роботи – наприклад, упровадження нових технологій та, по-четверте, базова зміна культури – стандартів, цінностей тощо.

Вчений С. Фролов поділяє зміни за рівнем впливу на *соціальні* (модифікації у соціальній організації суспільства й у поводженні його членів; наприклад, зміна статусів) й *культурні* (перехід будь-якого культурного зразка (цінності або соціальної норми) в інший стан; наприклад, зміна норм влади, поява нових форм і способів передачі інформації тощо).

За іншим поділом, існують два основних типи змін: стратегічні та операційні. *Стратегічні зміни* пов'язані із перебудовою, що стосується усієї організації. Це глибокі довготривалі зміни, що включають місію організації, такі аспекти її корпоративної філософії, як ріст, якість, інновації й цінності, потреби клієнтів, технології. *Операційні зміни* пов'язані з новими системами, процедурами, структурами або технологіями, які одразу ж здійснять вплив на методи роботи у певній частині організації.

Описані зміни зазвичай підрозділяють на два типи:

1) *незаплановані, природні зміни*, що з'являються спонтанно, без заздалегідь поставленої мети (через спілкування членів організації із представниками інших груп, від яких запозичаються технічні нововведення, нова поведінка тощо), протікають непомітно і мало впливають на важливі компоненти організації. Керувати ними практично неможливо, бо вони є результатом дії факторів зовнішнього середовища;

2) *штучні зміни* здійснюються свідомо, цілеспрямовано. Вони змінюють статус організації та її структурні компоненти, щоб адаптувати її до зовнішнього середовища. Поділяються на інновації й дифузії.

Відповідно, необхідне визначення поняття інновації. С. Фролов пише, що «під *інновацією* розуміють будь-яку заздалегідь сплановану й цілеспрямовану зміну в організації, що містить елементи нових знань, навичок або способів дій, що стосується політичної (владної), технічної й культурної сфери діяльності організації». Даний термін, що був уперше введений І. Шумпетером і Г. Меншем, у буквальному перекладі означає «втілення наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або в новому виді виробу».

Згідно закону України «Про інноваційну діяльність» *інноваціями* є «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери». При цьому інновація – це і процес якісної зміни чого-небудь, і результат цієї зміни – нововведення. Витоки інновації, її основні елементи містяться у самій організації.

Інновації означають зміну одного чи декількох елементів соціотехнічної системи організації, спрямовану на підвищення ефективності її діяльності. Переважно така зміна сприймається організацією у цілому та кожним її співробітником як значима і нова, зокрема, зміна у технологічних процесах, кадровій структурі, оплаті праці тощо.

Згідно різних класифікацій, *інновації* можуть бути радикальні й модифікуючі, продуктні, технологічні, соціальні, а також:

- 1) предметно-цільові (виробництво і розробка нової продукції);
- 2) техніко-технологічні (нові засоби виробництва і нові технології);
- 3) організаційно-управлінські (розробка й застосування нових організаційних структур і методів управління трудовим колективом);
- 4) соціально-економічні (соціальна розробка і застосування нових економічних механізмів функціонування підприємства).

Відповідно, причини необхідності нововведень визначаються проблемною ситуацією, усвідомленням та задоволенням потреб людей, їхніх колективів у якихось змінах, реформах, у пошуках та отриманні нових більш високих результатів. Це може бути: замовлення, зниження ефективності праці в організації чи на виробництві, прагнення до самовдосконалення, нові обставинами та умовами діяльності.

Інноваційні зміни здійснюються з різною *метою*: для створення оптимальної структури управління (наприклад, підвищення авторитету керівництва або зміни методів впливу на підлеглих); для удосконалення системи цілей організації (орієнтація на створення нових продуктів); створення досконаліших технологічних умов або дій; формування ефективнішої системи мотивації членів організації та ін..

Феномен інновацій з'являється в організаціях різної спрямованості діяльності та форми власності, охоплює нововведення у матеріальній або соціальній сфері, може бути довготривалим і стосуватись як окремої людини, так і групи, організації. Упровадження інновацій можливе у цільовому, змістовному і технологічному компонентах діяльності.

Щоб виникла інновація, має відбутись певний інноваційний процес, тобто перетворення ідей у нові продукти, технології, фізичні чи соціальні процеси та їхнє упровадження у загальний вжиток. Ініціювати інноваційну діяльність може як окремих працівник, так і колектив організації або ж її адміністрація.

Одним із найпоширеніших є підхід, згідно якого процес упровадження інновацій розвивається лінійно та має ряд *стадій*:

- а) отримання початкового знання про інновацію;
- б) переконання в її перевагах;
- в) рішення про її упровадження;
- г) її розробка; д
-) підготовка організації до упровадження інновації;
- е) її упровадження.

Російські ж автори змалювали цей процес більш широким, таким, що

проходить наступні *етапи*:

1) інноваційна напруженість: груповий аналіз переваг і втрат, змістовних та кількісних змін у діяльності тощо. Тут можливі поляризація у міжособистісних стосунках, поява деструктивних лідерів;

2) інноваційний супротив: знаходження та відстоювання негативних аспектів інновації, саботаж, конфлікти горизонтального та вертикального типу, зіткнення можливостей та мотивів;

3) реалізованість або затухання інновацій: відкриття переваг і домінуюча на них опора, висока ефективність, задоволеність, самореалізація і, навпаки, зростаючий супротив. Це може призвести до загасання та відторгнення інновації, що часто супроводжується розпадом групи й відновленням консервативних тенденцій.

Порівняння результатів досліджень про інновації, проведених спочатку в умовах сільського господарства, де будь-яка окремо взята людина могла або скористатися, або не скористатися новим продуктом, а пізніше – в умовах організації показало, що «ключовою проблемою процесу інновації є її упровадження. Виявилось, зокрема, що незважаючи на позитивні рішення про нововведення, вони найчастіше можуть припинитися, не повністю розгортатися, або істотно змінюватися чи пристосовуватися до поточних умов способами, що спотворюють їхню сутність». Це призвело до усвідомлення, що інновація є організаційним феноменом. Як зазначалось вище, на організацію впливають зовнішні та внутрішні чинники, які й виступають часто як спонука до змін. Однак ці ж самі чинники здійснюють значний вплив і на сам процес упровадження змін.

З цієї причини почали вивчати як впливають організаційні та ситуативні змінні на інновацію. Наприклад, інноваційні процеси в організаціях вельми сильно можуть залежати від таких зовнішніх факторів як політична ситуація або практичні дії уряду країни. А в успішності науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт вирішальну роль відіграють гнучкі соціальні структури й безперешкодний потік інформації.

Взагалі, будь-яке нововведення має як технічні, так і психологічні наслідки. Зважаючи на те, що «організаційний розвиток – це реакція на зміни, складна утворююча стратегія, спрямована на зміни думок, установок, цінностей та структури організації...», дуже важливу роль мають соціально-психологічні фактори при впровадженні інновацій. Як зазначають дослідники Л. Почебут і В. Чикер, «це виражається у вирішенні завдання забезпечення психологічного супроводу інновацій, що дозволяє з найменшими втратами подолати бар'єри нововведень». Що означає, що перед упровадженням будь-якого типу інновацій необхідна соціально-психологічна персоналу організації.

Тому під *інноваційними змінами* у даному дослідженні будемо мати на увазі цілеспрямовані, свідомі, заздалегідь сплановані перетворення в організації з елементами нових знань чи способів, що здійснюються поетапно, передбачають вдосконалення певних структурних елементів чи можливостей управління організацією та вимагають попередньої підготовки.

На кожному етапі інноваційного процесу є різні соціально-психологічні явища, що здійснюють на нього або стимулюючий, або гальмуючий вплив. Це об'єктивні та суб'єктивні фактори середовища. До перших відносять масштаби нововведень у галузі, інноваційну політику організації (установка на нове, інноваційний досвід), тип і характер виробництва, економічний стан підприємства та особливості конкретного середовища організації. До другої групи факторів належать: стать та вік, особистісні якості, кваліфікація, стаж роботи й освіта.

Однак провідну роль відіграють працівники, які будуть реалізовувати ухвалені нововведення. Оскільки «... процес здійснення інновацій в організації являє собою приведення стану всіх компонентів організації у відповідність із ситуацією, що змінюється», тобто має місце ситуація породження одних змін іншими змінами, то можна зробити висновок, що й працівники організації, як один із таких компонентів мають певним чином змінитись. «Саме від їхньої готовності до інноваційної діяльності, від їхнього ставлення залежить успіх і

ефективність інноваційних ... проектів», «успіх організаційних змін багато в чому визначається ступенем участі співробітників в інноваційному процесі».

Зазначимо, що тут варто мати на увазі не лише рядових співробітників тієї чи іншої організації, а й її керівників, насамперед управлінську ланку: «Найважливіша умова будь-якого інноваційного процесу – вміння приймати усвідомлені рішення у конкурентній ситуації».

З точки зору ефективності найкращими будуть ті інноваційні зміни, які мають чітке обґрунтування, визначення своєї необхідності, викликані актуальною ситуацією або передбаченням змін цієї ситуації. Саме тому інновації мають бути пов'язані із реальними й актуальними проблемами діяльності організації. Тоді на основі критичного аналізу труднощів та цінностей учасників діяльності, через ревізію рецептів і традицій, відмову від усталених уявлень відбувається пошук нових підходів, більш ефективних, ніж загальноприйняті.

Організаційний розвиток потребує, по-перше, постановки самої проблеми (необхідності організаційного розвитку), по-друге, чіткого визначення підходів і моделей його здійснення, по-третє, врахування психологічних чинників та умов, зокрема, проведення спеціальної психологічної підготовки менеджерів і персоналу. Відсутність цих моментів часто знижує ефективність діяльності організацій, призводячи до їхнього невміння адаптуватися до нових вимог, виникнення хаотичності у діяльності менеджерів та персоналу, незадоволеності працівників роботою, зниження конкурентоздатності тощо.

Чинниками організаційного розвитку є:

- 1) створення ефективної управлінської команди;
- 2) забезпечення психологічної підготовки менеджерів і персоналу; вивчення потреб клієнтів організації;
- 3) створення спеціалізованих команд по введенню змін.

Підготовка до інноваційної діяльності зазвичай має такі *характерні передумови*: аналіз ставлення працівників організації до нововведень, знаходження серед них прихильників інновацій, формування готовності членів колективу через підвищення кваліфікації, концептуальний груповий аналіз

освоюваної концепції, формування позитивної мотивації, раціональна демонстрація виграшності інноваційної діяльності, створення умов для прийняття групового рішення щодо необхідності інновацій, ефективні комунікації всередині організації, розробка кількісних показників інновацій як індикатора здатності організації до змін та розробка психологічного супроводу здійснення інноваційних змін, їхнього науково-методичного забезпечення.

Як висновок, можна сказати, що для здійснення змін необхідно, щоб, по-перше, «визріли» умови, за яких старе більше не може існувати; по-друге, – щоб була підготовлена свідомість для сприйняття нового і, по-третє, щоб була людина або група людей, які здатні здійснити необхідні зміни.

Хоча зміни у середовищі й усередині організації можуть бути різкі та несподівані, однак найчастіше йдеться про незначні, такі, що поступово накопичуються й отримують нову якість, зміни. Й тут істотним є те, наскільки організація у цілому та її менеджери готові до цих змін, здатні зробити їх керованими.

До організації, як і до окремої людини, можна підійти по-різному: або бачити її як таку, що має недоліки, які треба викоринювати, або як таку, що має ресурси, які можна розвивати. Некерована зміна завжди приводить до появи проблем; це сприймається як недолік організації. Керована ж зміна побудована на використанні ресурсів організації. Тоді в організації немає проблем, а є тільки ресурси. «У житті організації також існує ця дилема: можна пручатися змінам, а можна використати їхню енергію для власного розвитку, для руху в обраному напрямку».

Тому важливим є питання створення моделі керування інноваційними змінами з метою їхнього прийняття персоналом організації, кращого розуміння управлінцями, ефективного упровадження в усі необхідні сфери життєдіяльності організації. Одним із найважливіших, з точки зору психологічного підходу, є фактор ставлення персоналу організацій до інноваційних змін у своїй діяльності, про що йтиме мова далі.

Висновки. Інноваційні зміни є невід’ємною складовою як організаційного розвитку, так розвитку особистості працівника будь-якої організації.

Для успішного впровадження будь-якого типу інноваційних змін (незалежно від сфери діяльності організації) необхідна попередня підготовка інноваційного процесу.

Найважливішим компонентом інноваційного процесу є люди – працівники організації, які безпосередньо будуть впроваджувати і надалі застосовувати у щоденній роботі результати інноваційних змін.

Відповідно до вищезазначеного, необхідно враховувати ті потреби, погляди, цінності, які є у людей в організації. Від їхнього ставлення і до самих інноваційних змін, і до процесу їхнього впровадження залежить або успіх або ж провал (як два крайніх полюси, між якими можливо багато проміжних варіантів) цих заходів.

Ставлення до інноваційних змін є широким поняттям і включає усвідомлені та неусвідомлювані установки персоналу організацій, зокрема медичних. Тому при вивченні особливостей ставлення до змін необхідно вивчати у першу чергу установки людей в організаціях, де будуть/планують впроваджувати зміни.

І. В. Гаркава,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
(на прикладі студентів ЗВО IV ступені акредитації в м. Києві)**

Постановка проблеми. Становлення особистості сучасного фахівця відбувається у досить складних соціально-економічних умовах, спричинених трансформаційними процесами у суспільстві і у сфері освіти зокрема. Процес формування кар'єрних орієнтирів, як одного з видів професійних цінностей, розглядається з точки зору факторів, які безпосередньо на нього впливають, а саме: культурне середовище, моральні принципи, особистий життєвий досвід.

Отже, одним з важливих завдань вітчизняної вищої освіти є пошук нових підходів до підготовки компетентних, висококваліфікованих фахівців, здатних конкурувати на міжнародних ринках праці.

Стан розробки проблеми. Науковці, що досліджували різні аспекти цінностей та ціннісних орієнтацій: М. Вебер, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, В. Василенко, А. Ручка, М. Рокіч, В. Ольшанський, І. Попов, Е. Шпрангер, В. А. Ядов. Психологічні аспекти проблем цінностей і ціннісних орієнтацій особистості було розкрито в працях Б. Г. Анан'єва, Л. С. Виготського, О. І.

Головахи, А.І. Донцова, А.Н. Леонт'єва, Н.Ф. Наумова, А. Маслоу, В.Н. М'ясищева, К. К. Платонова, К. Роджерса, С.Л. Рубінштейна, В. Франкла, Е. Фрома, М.С Яницького та інших.

Мета дослідження. Виявити психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів, а також дослідити вплив їх змісту на домінуючу мотивацію у визначенні кар'єрної спрямованості.

Викладення основного матеріалу. У широкому контексті під поняттям цінність розуміють будь-який об'єкт, який має життєво важливе значення для індивіда. Цінності відображають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності і визначають мотивацію її поведінки та впливають на всі сфери її життя.

Під ціннісними орієнтаціями розуміється внутрішній елемент особистості, який закріплено життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю переживань і виражається у певних формах його діяльності.

В роботі було досліджено наступні класифікації цінностей: залежно від соціального базису; особистісної значимості цінностей та їх роль у самореалізації (самоствердженні) людини; за ступенем реальності їх існування; в залежності від походження та функцій, які вони виконують; за змістом, з часової точки зору; виходячи з генезису потреб, за цілями і засобами їх досягнення тощо.

Для виявлення особливостей ціннісних орієнтацій студентської молоді в процесі навчання та визначення з її майбутньою кар'єрною спрямованістю було проведено емпіричне дослідження психодіагностичним методом, представленим стандартизованими методиками і використані опитувальники: “Ціннісних орієнтацій” М. Рокіча, кар'єрної спрямованості “Якоря кар'єри” Е. Шейна (під адаптацією В.А. Чікера, В.Е. Вінокурової).

Дослідження було організовано та проведено за допомогою електронних засобів зв'язку, зокрема, Інтернет. Було використано сучасну форму збору інформації – google.forms. Вибірку склали студенти різного віку від 18 до 25 років. В опитуванні взяли участь тридцять студентів різних спеціальностей, 15 з

них – отримують фах психолога, 15 – навчаються на інших спеціальностях. Із загальної чисельності респондентів 75% (23 особи) - жінки, 7 осіб (25%) - чоловіки, 60% (18 студентів) – навчаються на стаціонарі, 40% або 12 студенти – на заочній формі навчання.

Показники за методикою М.Рокіча свідчать про те, що психологи більше цінують впевненість у собі, свободу від внутрішніх суперечностей, свободу і незалежність у діях, віддають перевагу розширенню власного кругозору, інтелектуальному розвитку; прагнуть максимально реалізовувати власний потенціал і таланти. Представники інших спеціальностей в пріоритеті визначили наявність вірних і добрих друзів, активне діяльнісне і емоційно насичене життя, цікаву роботу.

Згідно показників за методикою кар'єрного самовизначення “Якоря кар'єри” Е. Шейна, є висновки, що студентська молодь в більшій мірі мотивована на професійну кар'єру, де є можливість працювати з людьми, “служити людству”, бути відданим своїм цінностям і при цьому, бути автономним у прийнятті рішень, самостійно вирішувати скільки, і з якими проектами працювати.

На основі анкетування експериментальної групи та контрольної групи до, під час та після проведеної тренінгової програми «Розвиток особистісних якостей студента», було виявлено рівномірне зростання рівня активності усвідомлення цінностей, зростання ефективного спілкування, зріст уяви своїх компетенцій і бачення конкретного плану стратегії побудови власної кар'єри. Між тим аналогічні показники в контрольній групі характеризувалися розкидом від низьких показників до високих.

Аналіз даних, отриманих в результаті проведення опитування і опрацювання методик, проведення тренінгової програми «Розвиток особистісних якостей студента», а також наявні показники кореляційного аналізу дали можливість сформулювати набір практичних рекомендацій для викладацького складу щодо актуалізації ціннісних орієнтацій студентської

молоді в контексті взаємодії у навчальному середовищі. До рекомендацій *організаційного характеру* належать наступні:

1. Запровадити в навчальний процес низку дисциплін, які ознайомлюють молоде покоління з актуальністю знань про власні ціннісні орієнтації, в тому числі професійні цінності і кар'єрну компетентність.

2. Проводити практичні заняття, тренінги і семінари, які дозволяють формувати у студентів уявлення, бачення і конкретний стратегічний план побудови власної кар'єри.

3. Сприяти розвитку соціальної мобільності і комунікативних компетенцій студента, через його залучення до знайомства з майбутніми роботодавцями.

4. Шляхом організації спеціальних психологічних служб у ЗВО, діагностувати індивідуальні особистісні характеристики студентів, які в подальшому служитимуть орієнтирами для побудови професійної кар'єри на основі визначення домінуючих мотивів, цілей, цінностей, здібностей особистості тощо.

5. Опанування ЗВО новітніх форм цифрової взаємодії зі студентом: створення банку даних лекційного й іншого учбового матеріалу, цифрові лабораторії та бібліотеки, Інтернет-платформи для реалізації діалогічної моделі трансферу знань.

Рекомендації, що стосуються психологічних особливостей сприйняття цінностей/ціннісних орієнтацій на рівні *інтрапсихічних* процесів:

- соціалізація через заохочення до спільної колективної діяльності (запрошення до дискусійних клубів, організація спільного студентського дозвілля, залучення до культурного життя навчального закладу);

- розвиток емоційного інтелекту, формування “духовного потенціалу”, комунікативних навичок, саморефлексії, самоефективності й інших потенційно важливих особистісних і професійних навичок, як основи становлення гармонійної особистості майбутнього фахівця;

- урізноманітнення навчального процесу і дозвілля; залучення до широкого кола студентських заходів; випробування власних компетенцій, самопрезентацій і ідентифікації з різними соціальними ролями.

- створення максимально сприятливого психологічного клімату для самопрезентації особистісних і професійних якостей студентів; підтримувати ініціативи з самоорганізації молоді. - сприяти максимальній реалізації творчого потенціалу студента, диференційованому підходу до оцінювання та надавати широкий набір учбових завдань протягом навчального процесу.

Висновки. Результати дослідження за методиками, а також розроблена програма розвитку ефективного спілкування, направлені на зріст уяви своїх компетенцій і бачення конкретного плану стратегії побудови власної кар'єри, емоційного інтелекту, формування “духовного потенціалу”, комунікативних навичок й інших потенційно важливих особистісних і професійних навичок, як основи становлення гармонійної особистості майбутнього фахівця можуть бути використані психологами, викладачами ЗВО в процесі професійної підготовки фахівців та під час підвищення кваліфікації.

О. М. Гороховська,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ

Постановка проблеми. Сучасні підлітки живуть у світі, де їх зміст і соціальні тенденції складні. В основному це пов'язано з темпами технологічних змін, які висувають нові вимоги до зростаючих людей. По-друге, він має багаті інформаційні якості, які мають значний вплив на підлітків, які ще не мають чіткої життєвої позиції. По-третє, соціальні екологічні та економічні кризи змушують дітей відчувати відчай і розчарування. При цьому у молодих людей розвивається почуття протесту, часто неусвідомленого, і водночас зростає їх індивідуальність, що призводить до егоїзму при втраті загального суспільного інтересу. Підлітки більше, ніж інші вікові групи, страждають від національної соціальної, економічної та моральної нестабільності.

Позбавлення батьківського піклування негативно впливає на розвиток особистості підлітків і призводить до різноманітних порушень розвитку та функцій особистості. Надалі це ускладнить адаптацію підлітків до соціального середовища. Засвоїти систему суспільних відносин, на основі якої найважливішим завданням є цілісне і «Я» - концепція підліткового віку. У зв'язку з цим проводяться дослідження розвитку підлітків з порушеними родинними

зв'язками з точки зору аналізу закономірностей формування особистості, оптимізації входження підлітків у світ дорослих та вивчення їх соціалізації. Це одна з найактуальніших проблем. Пошук шляхів оптимізації психічного та особистісного розвитку дітей з розірваними родинними зв'язками є одним із найважливіших аспектів низки заходів, спрямованих на вдосконалення системи виховання та розвитку. У зв'язку з цим актуальним завданням є розробка рекомендацій щодо розробки корекційних методик, що підвищують ефективність інтернатного процесу та створення системи методів надання психологічної підтримки вихованцям цих закладів.

Стан розробленості проблеми. Проблеми підліткового віку вивчали багато вітчизняних та зарубіжних психологів: М. Алфімова, Л. Божовіч, Л. Виготський, Є. Ільїн, Є. Сидоренко, Д. Ельконін, Д. Фельдштейн, І. Кон, К. Хорні, Г. Саллівен, Ж. Піаже, Е. Еріксон. Усі вони відзначали важливий характер цього періоду у становленні особистості.

У підлітковому віці послідовно формується багато складних механізмів, які демонструють перехід від зовнішніх детермінант життя і діяльності до саморегуляції і самовизначення. Ресурси та рушії розвитку змінюються всередині особистості. Рушійною силою розвитку особистості підлітка є подолання конфлікту між фізичним і соціальним розвитком. Ці протиріччя мають форму внутрішніх і зовнішніх конфліктів. Кризи, конфлікти, труднощі - одна з найскладніших і серйозних проблем у розвитку і вихованні підлітків. Основою, на якій можна об'єднати конфлікти всередині особистості в систему, є сфера особистісної ціннісної мотивації, яка відображає різноманітні зв'язки і відносини між особистістю і навколишнім світом.

Розвиток особистості підлітка зумовлений наявністю невідповідностей між розвитком здібностей дітей і способом їх реалізації, що відбивається на особливостях конфлікту всередині особистості. Змістом ціннісного конфлікту є протиріччя в сферах особистісних операцій, цілей і семантики, що визначає процес вибору, прийняття рішення і в кінцевому підсумку весь процес самореалізації. З цієї точки зору конфлікт позитивний для саморозвитку.

По-друге, нерозв'язність конфлікту, індивідуальне сприйняття його зтяжного характеру може перетворити цей процес у стан кризи, нерозв'язаності, що спричиняє невротизм, дезадаптацію, загальну затримку індивідуального розвитку.

Підлітковий вік – це особливий етап у розвитку соціальної активності дитини, що забезпечує ефективну мотивацію успіху для мобілізації її внутрішніх ресурсів. Мотивація продуктивності є однією з мотивацій для встановлення творчого та позитивного ставлення до роботи і виражається в його прагненні працювати в сферах, які він вважає важливими, і досягати кращих результатів. Мотивація до успіху пов'язана з самооцінкою, самооцінкою та бажанням уникнути невдач і досягти успіху, щоб підвищити та зберегти повагу до інших. Багато аспектів мотивації результативності пов'язані з суб'єктивним сприйняттям цілей підлітків, труднощами їх досягнення, себе та своїх здібностей, рівнем результатів і можливими причинами успіху. Ці уявлення все ще є модифікованими та динамічними, тому вони можуть впливати, модифікувати і, відповідно, мотивувати процеси.

Тому в найзагальнішому вигляді конфлікт всередині особистості можна сприймати як протиріччя, боротьбу між внутрішніми схильностями особистості та її здатністю їх задовольнити.

Мета дослідження. З'ясувати психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів у підлітків, які навчаються в інтернатах, способи їх запобігання та вирішення.

Виклад основного матеріалу. Проблема внутрішньоособистісних конфліктів активно розробляється як в закордонній, так і вітчизняній психології. Особливість зарубіжних досліджень полягає в тому, що внутрішньоособистісний конфлікт розглядається виходячи з розуміння особистості в рамках певної психологічної школи.

Наукові дослідження особистісних конфліктів почалися наприкінці 19 ст. і пов'язували це насамперед з ім'ям австрійського вченого З. Фрейда, засновника психоаналізу. Він розкрив біопсихологічну та біосоціальну природу конфлікту

всередині особистості. Це показує, що присутність людини пов'язана з постійним стресом і долає невідповідність між біологічними та людськими потребами (особливо сексуальними) та несвідомістю та усвідомленням між соціокультурними нормами. За Фрейдом, це суперечність і постійний конфлікт між цими сторонами, суть конфлікту всередині особистості. З. Фрейд визначає механізм захисту від конфлікту всередині особистості. Головне - сублімація (перетворення сексуальної енергії в інші види діяльності) і подальша - проекція, раціоналізація, заміна, регрес .

У К. Хорні конфлікти всередині особистості розглядаються з двох точок зору: конфлікт між бажанням і бажанням задовольнити безпеку та конфлікт «невротичних потреб» із фрустрацією інших .

Пояснення конфліктів всередині особистості К. Юнга ґрунтується на сприйнятті конфлікту особистісних установок. Юнг ввів типологію особистості, засновану на функції особистості. Це думка, почуття, емоція, інтуїція і проявляється у двох напрямках: екстраверсія та інтроверсія. Цей напрям визначає особистісне ставлення, яке проявляється в конфлікті всередині особистості. Так, екстраверсія будує свою інтроверсію відповідно до зовнішніх умов, а для інтроверсії найважливішим є світ внутрішнього досвіду, а не зовнішній світ з його правилами і законами. Зрозуміло, що екстраверти більш схильні до внутрішніх конфліктів, ніж інтроверти.

За Адлером, конфлікт всередині особистості визначається впливом комплексу неповноцінності на поведінку особистості, її діяльність, образ її думок тощо. Комплекс неповноцінності формується протягом перших п'яти років життя, коли відчувається вплив шкідливих факторів. А. Адлер розглядає два шляхи вирішення конфліктів всередині особистості. Йдеться про розвиток «соціальних емоцій», соціальних інтересів (зрештою вони з'являються на цікавих роботах, звичайних міжособистісних стосунках тощо) та стимулювання власних здібностей.

Значний внесок у вивчення проблеми конфлікту всередині особистості зробив німецький психолог К. Левін, визначивши його як ситуацію, в якій на

особистість діяла однакова за величиною протилежна сила. У зв'язку з цим він виділив три типи конфліктних ситуацій.

Людина знаходиться між двома позитивними силами приблизно однакового розміру. Це випадок осла Брідана між двома однаковими копами сіна та голодної людини.

Люди перебувають між двома майже рівними негативними силами. Типовий приклад – кримінальна ситуація. Так, з одного боку, дитина мусить виконувати непривабливі шкільні роботи, а з іншого – їй загрожує покарання.

На людину одночасно діють дві розбіжні сили приблизно однакового розміру та розташування. Наприклад, дитина хоче погладити собаку, але вона боїться її.

Розвиток теорії особистісного конфлікту отримав подальший розвиток у працях гуманістичної психології. Один з лідерів у цій галузі - американський психолог К. Роджерс. Він вважає, що основним елементом структури особистості є «Я-концепція» - думки особистості про себе, що формуються в процесі індивідуальної взаємодії, власного «Я». На основі «Я-концепції» здійснюється саморегуляція поведінки людини.

Однак «Я-концепція» часто не відповідає ідеальному уявленню про «Я». Між ними може бути невідповідність. Ця невідповідність «Я-концепції», з одного боку, і ідеального «Я» з іншого виступає як внутрішній конфлікт, який може призвести до серйозного психічного захворювання.

Іншу дуже популярну теорію міжособистісного конфлікту розробив австрійський психолог і психіатр В. Франкл. Створив новий напрям психотерапії — логотерапію. За його словами, логотерапія «керує сенсом людського існування і пошуком цього сенсу». Відповідно до концепції Франкла, головною рушійною силою в житті кожної людини є пошук сенсу життя і боротьба з ним. Проте мало хто міг зрозуміти сенс життя. Його відсутність викликає у людини стан, який він називає екзистенційним вакуумом або відчуттям марності й порожнечі. Найсильніший термін для «ноогенних нейронів» — це екзистенційний вакуум, який створює конфлікти всередині великої людини.

Саме екзистенційний вакуум створює фрустрацію екзистенційної особистості на кожному етапі, часто проявляється байдужістю.

Висновки. Проаналізовано поняття конфлікту, його причини, структуру та динаміку. Конфлікт виявився досить складним психологічним явищем.

Аналіз літератури дозволяє визначити внутрішній особистісний конфлікт як гострий негативний досвід, викликаний тривалою боротьбою у внутрішньому світі особистості, що відображає конфліктні відносини з соціальним середовищем і затримує прийняття рішень. До категорії внутрішніх особистісних конфліктів належать психологічні конфлікти, викликані конфліктами різних особистісних утворень: мотивацій, цілей, інтересів та інших відповідних переживань, що виражаються у свідомості особистості.

Загальне значення внутрішнім особистісним конфліктам у духовному житті підлітків надає формування змін минулих і нових стосунків. Змінюється і сама структура особистості.

Внутрішні особистісні конфлікти завжди особистісні. Тому її подолання залежить від таких особистісних факторів, як вік, стать, особистість, темперамент, соціальний статус та цінності.

Ефективна стратегія подолання внутрішніх особистісних конфліктів зосереджується на «роботі» над самою проблемою разом із змістом протиріччя і викликається цією проблемою на шляху до самореалізації, самореалізації, повноцінного життя. мета - подолати перешкоди.

Емпіричні дослідження, проведені на підлітках у школах-інтернатах, показали, що особистісні фактори визначають специфічну готовність підлітків до взаємодії з іншими. Однак емоційна вразливість не дозволяє чітко передбачити характер наслідків особистісної інвалідності. Характеристики емоційних особистісних реакцій і стан особистісної адаптивної системи виробляють специфічні типи поведінки в індивідуально важливих життєвих ситуаціях. Наголошуючи на перевазі тенденцій в особистісному просторі над фрустрацією в підлітковому віці, ми маємо декілька факторів особистого

простору, які можуть призвести до розвитку внутрішніх особистісних конфліктів.

Проте проведений нами тренінг, та результати, отримані з того часу, показали ефективність запропонованої навчальної програми та перспективи подальшого розвитку проблеми.

Подальших досліджень потребує психологічного обґрунтування системи організації навчально-виховного процесу в інтернатних закладах, створення середовища, що стимулює особистісний розвиток дітей. Водночас є потреба у демонстрації та розробці навчальних програм та конкретних психокорекційних заходів, спрямованих на формування та розвиток цілісного, інтегрованого поняття «Я» для дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ставлення підлітків до оптимізації процесу розвитку самосвідомості. Для цього важливо стимулювати процес споглядання та самосвідомості.

Спілкуйтеся окремо або в групі та працюйте над такими темами, як «що ви знаєте про себе», «що вам подобається, а що не подобається», «що ви можете робити» та «люди, якими ви захоплюєтесь». Твір не повинен носити «шкільний» характер, не повинен бути текстуально, стилістично та ментально правильним. За певних умов робота може бути використана для персоналізованих консультацій та бесід зі студентами.

Заохочуйте підлітків вести особистий щоденник і навчіть їх це робити. Щоденник підтримує внутрішній розвиток підліткового віку.

Доречно використовувати спеціальні прийоми та ігри, спрямовані на розвиток самосвідомості, вміння занурюватися у внутрішній світ і усвідомлювати свої емоції.

Використовується для навчання технології «створенню успіху», для активної підтримки емоцій та заохочення позитивних прагнень.

У цей період вчителям необхідно приділяти особливу увагу підготовці студентів-інтернатів до майбутнього сімейного життя. Випускники шкіл-інтернатів відчувають значні труднощі у створенні та утриманні власної сім'ї,

важко інтегруються в сім'ю свого чоловіка/дружини та не можуть налагодити повноцінні стосунки з подружжям.

Відвідати соціально-психологічний тренінг із спілкування, позитивного мислення, вирішення конфліктів та саморегуляції.

Ксенія Діхтяр,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,

професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Питання які пов'язані з людськими цінностями, домінують у вивченні соціальної детермінації поведінки людини, її саморегуляції та передбаченні. Формування ціннісної орієнтації та потреб сприяє розвитку особистості в цілому. Як один із елементів структури особистості вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки, світогляду, формуванні переконань, виборі життєвого шляху і особливо на етапі формування професійної діяльності в підлітковому віці. Саме завдяки цінностям людина почувається цілісною в навколишньому світі. Світ цінностей — це насамперед культурне суспільство, галузь духовної діяльності, його високий моральний розум. Відмінність від індивідуального духовного розвитку у світі полягає в тому, що цей процес відбувається в умовах зниження суспільно-політичного та

ідеологічного тиску, суспільної самодостатності та підвищення ініціативи підростаючого покоління. Це веде і призводить до критичного роздуму над досвідом попередніх поколінь, над їхніми власними високоякісними перспективами та новими концепціями соціальних перспектив.

Стан розробленості проблеми. Дослідженням ціннісно-потребнісної сфери займалися Н. Бондар, А. Козлов, З. Сікевич, В. Лісовський, К. Нечаєва, І. Райгородська, Н. Стрелянова, Є. Подольська, А. Мордовець, І. Попова.

Психологічні дослідження переконливо доводять, що юнацький вік сензитивний для утворення ціннісно-потребнісної сфери в якості стійкої особистісної властивості, яка впливає на становлення світогляду людини, її відношень з довкіллям. Саме у цьому віковому періоді «закладається здатність об'єктивної оцінки самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію у житті вже дорослої людини» [1]. Провідною у цей час є навчально-професійна діяльність, в якій реалізується готовність особистості до самовизначення і яку вважають психічним новоутворенням цього віку. Адже юнацький вік є тим періодом життя, коли індивід стає готовим не стільки до самовизначення, скільки до життя як суб'єкт власної діяльності.

Особистість вступає в абсолютно нову фазу становлення свідомості, відбувається її друге народження. Формується більш-менш цілісний світогляд і формується готовність до самовизначення. Молодь – це вже особистість, і як основний орган суспільних відносин активно формує образ світу та орієнтується на майбутнє [3]. Завдяки віковим новоутворенням відкривається можливість вибрати життєвий шлях і відповідати за нього.

Метою дослідження є теоретичний аналіз та емпіричне дослідження особливостей ціннісно-потребнісної сфери у здобувачів вищої освіти, а також обґрунтування та апробація програми психокорекційного тренінгу спрямованого на розвиток ціннісно-потребнісної сфери.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного теоретичного дослідження ми визначили, що питання людських цінностей та потреб завжди

займало важливе місце у філософії, психології і інших науках, проте не першорядне.

Цінності – вони представляють собою те, що людина вважає важливим у житті. Вони відображаються у наших рішеннях, діях та судженнях [4].

Потреба – стан живого організму, особистості людини, соціальної групи чи суспільства в цілому, який виражає потребу в чомусь, залежить від об'єктивних умов життя, та є рушійною силою їх діяльності [4].

Цінності з формальної точки зору поділяються на позитивні, а також негативні (серед них можна виділити і малоцінність), абсолютні і відносні, індивідуальні та об'єктивні. Відповідно за змістом розрізняють предметні цінності, логічні і естетичні. У нормативній моделі ціннісних орієнтацій, виділяються *чотири ієрархічних рівня ціннісних орієнтацій особистості*:

I. Більш узагальнені, абстрактні цінності: духовні, соціальні, матеріальні;

II. Елементи трьох типів теоретичних цінностей. Таким чином, наприклад, в системі духовних цінностей акцентуються пізнавальні, естетичні, гуманістичні так само і інші. В системі соціальних цінностей акцентуються значення громадської поваги, соціальних досягнень, громадської діяльності і, так звані, ціннісні ідеали;

III. Цінності, які фіксуються в життєдіяльності і виражаються як якості особистості (наприклад, товариськість, допитливість, активність), названі ціннісними якостями особистості;

IV. Найбільш характерні способи поведінки особистості як здійснення та зміцнення цінностей – властивостей, або реальні ціннісні орієнтації.

Розвиток індивідуального змісту ціннісно-потребісної сфери особистості постійно перебуває під впливом громадських цінностей і під впливом архетипічної матриці групового неусвідомленого індивідуума. Як наслідок, в системі ціннісно-потребісної сфери особистості формується індивідуальний зміст [5].

Подібним шляхом, ціннісно-потребнісна сфера індивідуума охоплює дві складові: номінальну систему соціальних цінностей і укорінені спадкові ціннісні форми. Соціальні цінності формуються під впливом соціально-економічних факторів. «Родову» форму потреби людини формує система колективних архетипових цінностей [2].

Емпіричне дослідження проводилося за допомогою стандартизованих психодіагностичних методик: «Ієрархія життєвих цінностей» (М. Рокич), спрямована на дослідження особливостей сформованих цінностей; «Ієрархія потреб» (Г. Резапкіна), спрямована на визначення актуальних потреб; «Вивчення цінностей, потреб та мотивів особистості» (Ш. Шварц).

Дослідження проводилось на базі ДЗВО «Університет менеджменту освіти» м. Київ. У дослідженні брали участь 59 чоловік, віком від 18 до 27 років, серед них 49% жінок та 51% чоловіків. Дослідження проводилось у груповій формі, впродовж якого було виконано діагностичний збір даних та проаналізовано отримані результати.

За особливостями сформованості окремих функціональних ланок значення цінностей та потреб можуть характеризуватися «високим», «середнім» та «низьким» рівнем значущості. Більшість здобувачів вищої освіти оцінили для себе найважливішими такі цінності (термінальні), як: «Свобода», «Життєва мудрість», «Продуктивне життя» та «Активне діяльне життя», які підкріплюються цінностями (інструментальні) «Чесність», «Ефективність у справах», «Житєрадісність» та «Вихованість». Аналіз динаміки показників обраних цінностей та потреб серед жінок та чоловіків показав, що існує значна різниця в показниках між чоловіками та жінками в таких цінностях, як «Незалежність» – показники для жінок дорівнюють 4,1%, для чоловіків – 6,25%, «універсалізм» – для жінок 2,9%, для чоловіків 6,9%, «конформність» – для жінок 2,8%, для чоловіків 4,15%. Показники цих цінностей переважають у чоловіків, це свідчить що для них є дуже важливим відчувати себе успішними, відповідати усім соціальним стандартам, бути незалежними і вміти домінувати над життєвими ситуаціями та ресурсами. А жінкам більш притаманні такі

цінності, як «доброта» – 5,25%, «безпека» – 4,4%, «гедонізм» – 7,4%, «традиції» – 5,5%, але, не зважаючи на те що, цінність «традиція» займає останнє місце, все ж таки для більшості жінок вона відіграє важливе значення.

Аналіз динаміки важливих потреб показав, що рівні значущості потреб у чоловіків та жінок значно відрізняються, і підкріплюються отриманими даними інших методик, що дає змогу вважати що цінності та потреби цілком пов'язані між собою і змінюються протягом життя або відповідних умов. Основні потреби поділяються на три групи, це «Фізичні потреби», «Соціальні потреби» та «Духовні потреби». Показники рівней значущості актуальних потреб для чоловіків та жінок: «Фізичні потреби» – жінки 35%, чоловіки – 44%, «Соціальні потреби» – жінки 38%, чоловіки – 41%, «Духовні потреби» – жінки 48%, чоловіки – 33% .

Узагальнений аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що досліджувані які прийняли участь в нашому опитуванні, мають певні розуміння своїх цінностей та потреб, впевнені в своїх цілях та чітко розуміють чого хочуть і як цього досягти. Також, підтвердилась гіпотеза переважності обраних цінностей та потреб між чоловіками та жінками, що відіграють певну роль в конкретних вікових періодах.

Стосовно можливості впливу на зміни розвитку ціннісно-потребніної сфери, можна зазначити, що у кожної людини протягом всього життя формується безліч різних потреб та цінностей, також чим більше, тим духовно багатшою стає людина. Конкретний набір потреб та цінностей, їх ієрархічність, переважне становище одних мотивів і допоміжна значимість інших складають « ядро » особистості, і більш значиму її характеристику.

Ефективним засобом цілеспрямованого розвитку у здобувачів вищої освіти ціннісно-потребніної сфери є *психокорекційний тренінг*, організований на принципах активного керованого навчання у процесі спілкування, який дозволяє за відносно короткий проміжок часу удосконалити базові поняття про потреби та цінності.

Програма психокорекційного тренінгу спрямованого на розвиток певних знань про ціннісно-потребнісну сферу, тренінг впроваджувався у груповій формі, для здебільшого освоєння матеріалу. Програма включає групову роботу на вдосконалення внутрішнього світу методами діагностики, а також визначення основних напрямків роботи та інтерпретацій.

Метою тренінгової програми є не лише розвиток ціннісно-потребнісної сфери, але і формування особового самовизначення здобувачів вищої освіти.

Завданнями тренінгової програми є: формування позитивної «Я-концепції», «уявлення про інтереси, цінності та потреби»; розуміння свого «хочу», «можу», «маю», «треба» в учасників тренінгу; формування соціально значущих мотивів вибору життєвого шляху, місця у світі тощо; розвиток людини як суб'єкта свого життя, її відповідальності за вільний вибір, переживання себе, родини, власної відповідальності за долю суспільства.

Висновки. Отже, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективи подальших пошуків полягають не лише у вивченні гендерних відмінностей становлення і розвитку ціннісно-потребнісної сфери, а саме з'ясуванні впливу найближчого оточення на формування цінностей та потреб особистості.

Список використаних джерел

1. Агеева А. В. Ціннісні орієнтації молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.socio.msu.ru>
2. Будінайте Г. Л. Особистісні цінності та особистісні передумови суб'єкта / Г. Л. Будінайте, Т. В. Корнілова // Зап. психол. – 1993. – № 5. – С. 99-105.
3. Гаврилюк В. В. Динаміка ціннісних орієнтацій під час соціальної трансформації / В. В. Гаврилюк, Н. А. Трікоз // Соціол. дослідж. – 2002. – №1. – С. 23-36.
4. Капцов А. В. Ціннісно-потребова сфера студента в навчальній групі / А. В. Капцов, Є. І. Колесникова // Вісті Самарського наукового центру Російської академії наук. – Самара, 2013. – № 2. – С. 121-129.

5. Леонтьев Д. О. Від соціальних цінностей до особистих: соціогенез та феноменологія ціннісного регулювання діяльності / Д. О. Леонтьев // Вісник Московського університету. – 1996. – №4. – С. 35-45.

Ілона Козачок,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КІМ-
20-Г1 спеціальності 053

«Психологія» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Інжиєвська,

доцент кафедри психології та

особистісного розвитку ННІМП

ДЗВО «Університет менеджменту

освіти», кандидат психологічних

наук

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Особливості сучасного розвитку суспільства обумовлюють підвищений інтерес до проблеми соціалізації обдарованої особистості, її неповторної індивідуальності, схильності до творчих починань, що проявляється вже у навчальному процесі. При тому, що обдарованість є досить досліджуваним феноменом, багато питань залишаються недостатньо вивченими. Зокрема становить інтерес дослідження особливостей розвитку творчої обдарованості. Здатність до творчості закладена в кожную людину від народження і в дитинстві проявляється безпосередньо. Проте через різноманітні помилки виховання, навчання та інші негативні соціальні впливи ця унікальна людська здатність з часом пригнічується. Відповідно, розвиток і зміцнення творчого потенціалу дитини є важливою психолого-педагогічною задачею. Адже

здатність до творчості забезпечує внутрішню свободу і відповідальність особистості, сприяє її розвитку – як особистісному, так, надалі, і професійному. Творчість є джерелом психічних сил і психічного здоров'я людини. Відповідно, розвиток творчих здібностей є важливим завданням психології і педагогіки.

Стан розробленості проблеми. Проблему психології обдарованості розробляли такі вчені, як Д. Б. Богоявленська, В. Н. Дружинін, Н. С. Лейтес, О. М. Матюшкін, В. С. Юркевич. Значний внесок у вивчення проблем обдарованої особистості зробили такі українські психологи як Г. С. Костюк, В. О. Моляко, Р. О. Семенова та ін. Дослідження, присвячені вивченню обдарованості в різних вікових категоріях, зокрема у молодшому шкільному віці мають В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, О. І. Кульчицька, Н. М. Подьякова.

Вагомий внесок у вивчення проблеми обдарованості зробили такі європейські та американські вчені як: А. Анастасі, А. Біне, В. Вундт, Ф. Гальтон, Г. Гельгольц, Е. Дюркгейм, Р. Б. Кеттелл, М. Карнес, С. Мерленд, Ж. Піаже, Ч. Спірмен, С. І. Стротер, К. Текекс, Л. Термен, Г. Фехнер, К. Хеллер, та інші. Такі дослідники як К. Текекс, С. Мерленд, М. Карнес і багато інших вчених виходять з натуралістичних уявлень про дитячу обдарованість і спонукають до створення умов, які розкривають наявний потенціал обдарованої дитини, не обмежуючи можливості його розвитку.

Відповідно до дослідних даних, молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку творчих здібностей. Провідною діяльністю у цей період є навчання, яке може використовуватись як особлива умова розвитку обдарованості дитини. Поєднання сенситивного періоду розвитку та провідної діяльності може виступити чинником ефективного розвитку обдарованості.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей розвитку творчих здібностей у молодших школярів та розробці відповідної корекційно-розвивальної програми.

Зазначеній меті відповідають такі завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми дослідження розвитку творчої обдарованості у дітей молодшого шкільного віку.

2. Розробити програму діагностичного дослідження творчої обдарованості у дітей молодшого шкільного віку.

3. Розробити корекційно-розвивальну програму, спрямовану на сприяння розвитку творчої обдарованості у дітей молодшого шкільного віку.

Викладення основного матеріалу. У дослідженні було здійснено теоретичний аналіз феномену обдарованості у науковій психологічній літературі. Зокрема проаналізовано поняття «обдарованість». Визначено, що обдарованість є сукупністю індивідуальних психологічних ресурсів особистості, які мають спадкову природу та виступають як інтегральний прояв різних здібностей у конкретній діяльності.

Розглянуто особливості розвитку творчої обдарованості дітей молодшого шкільного віку. Виявлено, що молодший шкільний вік є сприятливим для розвитку обдарованості дитини.

Визначено, що обдарованість дітей може бути виявлена, вивчена і розвинута у процесі навчання під час виконання дитиною тієї чи іншої змістовної діяльності.

Встановлено, що робота з обдарованими дітьми включає виявлення, діагностику та розвиток обдарованості, має бути комплексною та індивідуалізованою і спрямованою на цілісний розвиток психіки дитини.

На основі теоретичного аналізу була розроблена програма емпіричного дослідження обдарованості дітей молодшого шкільного віку. Дані, отримані на базі третіх класів НВК №39, показали, що досить багато досліджуваних мають середній рівень обдарованості, зокрема доцільно розвивати творчі здібності та уяву. Відповідно, була виявлена актуальність розвитку творчих здібностей у досліджуваних.

Ґрунтуючись на практичному психологічному досвіді розвитку обдарованості була розроблена корекційно-розвивальна програма, спрямована на розвиток обдарованості у дітей молодшого шкільного віку, яка складалася з шести занять і включала різні види і типи завдань, покликаних розвивати як творчий потенціал дітей, так і їх особистість в цілому.

Апробація програми показала її ефективність. Статистична значущість результатів експериментального впливу перевірялась за допомогою критерію F * Фішера. Отримані результати підтвердили ефективність розробленої програми.

На основі теоретичного та емпіричного дослідження запропоновано також низку рекомендацій для батьків і вчителів щодо розвитку обдарованості у дітей молодшого шкільного віку.

Висновки. Розроблена програма, рекомендації та представлені у роботі теоретичний матеріал можуть бути використані у роботі практичних психологів, соціальних педагогів і викладачів, які працюють зі молодшими школярами.

Перспективи подальшої роботи за даною проблемою вбачаються у дослідженні взаємозв'язків обдарованості з індивідуально-типологічними властивостями особистості, її гендерними особливостями, а також у подальшому розвитку і дослідженні різних шляхів до розвитку обдарованих дітей.

Список використаних джерел

1. Апостолова Г. В. Робота з обдарованими дітьми / Г. В. Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. – № 1. – С. 12–17.
2. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина: Психологія, діагностика, педагогіка / Ю. З. Гільбух. – К. : РОВО «Укрвузполіграф», 1993. – 84 с.
3. Гончарова О. В. Розвиток потенціалу особистості обдарованої дитини / О. В. Гончарова // Початкова школа, – 2003. – №10. – С. 24–27.
4. Гончарук Ю. Організація роботи з обдарованими дітьми / Ю. Гончарук, Н. Гергун // Директор школи. – 2006. – № 27–28.
5. Горбунова І. А. Обдаровані діти у початковій школі / І. А. Горбунова // Проблеми виховання. – 2003. – №2. – С. 53-70.
6. Гуревич К. М. Індивідуально-психологічні особливості школярів / К. М. Гуревич. – М. : Вища школа, 1998. – 316 с.

7. Дементьєва І. П. Програма роботи з обдарованими дітьми : методичний матеріал / І. П. Дементьєва // Обдарована дитина. – 2007. – № 6. – С. 7–13.
8. Інжиєвська Л.А. Арт-терапевтичний тренінг: конспект лекцій та робочий зошит для самостійної роботи з дисципліни/ Л.А.Інжиєвська // 2-ге видання, доповнене. К. : Педагогічна думка, 2018. – 184 с.
9. Зазимко О. В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості / О. В. Зазимко // Обдарована дитина. – 1998. – № 8. – С. 5–12.
10. Коробка Л.М. Деякі аспекти проявів обдарованості у дитячому віці // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 56–59.
11. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк. – К. : Знання, 1963. – 80 с.
12. Красноголов В. О. Визначення поняття «обдарованість» у зарубіжній психолого-педагогічній літературі / В. О. Красноголов // Обдарована дитина. – 1998. – № 5–6. – С. 13.
13. Кульчицька О.І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 25–31.
14. Музика О.О. Мотивація творчої обдарованості / О. О. Музика // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 2–9.
15. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Збірник наукових праць. Випуск 2. – К. : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. – 276 с. – С. 14.
16. Онацький В. М. Академічна обдарованість та методи її діагностики / В. М. Онацький // Обдарована дитина. – 2002. – № 2. – С. 53–56.
17. Онацький В. М. Спостереження як метод діагностики обдарованості / В. М. Онацький // Обдарована дитина. – 2006. – № 5. – С. 22–30.
18. Шандрук С. Діагностика загальної обдарованості / С. Шандрук. // Рідна школа. – 1995. – № 4. – С. 61–62.
19. Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід / М. М. Янковчук. // Обдарована дитина. – 2007. – № 9. – С. 48–54.

О. С. Копистира,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічної трансформації нашого суспільства, коли докорінно перебудовується вся сукупність суспільних відносин, є стратегічна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.) та український закон «Про професійне навчання». Технологічна освіта на засадах демократизації, децентралізації та гуманізації. З цієї причини керівники повинні розуміти управління всіма, що лежить в основі інноваційної парадигми.

Проблема міжособистісних конфліктів є однією з глобальних проблем і її актуальність за останні роки значно зросла, враховуючи гостроту конфліктів у світі та по всій Україні. З сучасної точки зору міжособистісний конфлікт вважається неминучим явищем і охоплює багато сторін особистого життя та суспільства в цілому. Вона має різноманітні симптоми і є предметом багатьох наук і, на думку експертів, займає домінуюче положення в психології. учасна парадигма освіти надає великого значення формуванню цілісно розвиненої особистості. Динаміка, що притаманна сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, постійна оптимізація та модернізація технологій у всьому світі – все це

вимагає створення необхідного середовища. У таких умовах центральною ідеєю виховання є пріоритет соціально-мотиваційних факторів та загальнолюдських цінностей, методологічне фокусування виховання на особистість, з метою забезпечення активної пізнавальної позиції суб'єкта. Таким чином, важливим стає процес формування мотиваційної сфери особистості.

Стан розробленості проблеми. Проблема міжособистісних конфліктів завжди захоплювала дослідників і розроблялася представниками різних дисциплін у країні та за кордоном. Особливо в зарубіжній психології можна виділити представників різних підходів: психоаналізу (А. Адлер, З. Фрейд та К. Юнг); етологічного (К. Лоренц, Н. Тінберген); теорії групової динаміки (Д. Креч, К. Левін); поведінкового (А. Басс, А. Бандура); соціометричного (Г. Гуревич, Дж. Морено); інтеракціоністського (Д. Шпігель, Т. Шибутані). Завдяки цим роботам почалося системне вивчення конфлікту як самостійного соціально-психологічного явища. У середині ХХ століття перед дослідниками постала задача не лише розробити теоретичні підходи до різноманітних конфліктів, а й визначити практичні методи та засоби їх запобігання та подолання. Це призвело до появи таких наукових дисциплін, як мотивація. (М. Дойч, С. Шікман), теорії організаційних систем (Р. Блейк, К. Томас) та ін.

У віковому аспекті конфлікти розглядали Б.П. Жизневський, Я.Л. Коломінський, М.І. Коцко, Л.І. Божанович, Т.В. Драгунова, В.І. Ілійчук, О.В. Першева (конфлікти у підлітковому віці), І.М. Веренкіна та Л.В. Симонова вивчали конфлікти між педагогами і старшокласниками, а А.І. Бузні, В.І. Васькова та І.С. Кон конфлікт раннього підліткового віку. Ці проблеми в першу чергу вивчаються лише як особливий аспект їх взаємозв'язку.

Водночас слід зазначити, що багато аспектів проблеми міжособистісних конфліктів до кінця не вивчені, починаючи від їх природи та концептуальної системи до специфіки різних видів діяльності. Останнє, мабуть, є найбільш актуальним для проблеми міжособистісних конфліктів у процесі навчання. Психологічна характеристика міжособистісних конфліктів молоді в процесі спільної діяльності у старшій школі, їх причини та види, вплив на процес і

результат діяльності та основні психологічні фактори, що визначають характер цього впливу. Дослідження цих проблем мають не лише теоретичний, а й практичний інтереси і допоможуть запобігти та вирішувати конфлікти між молодими студентами Київської медичної академії №3 у спільній освітній діяльності.

Мета дослідження – вивчити шляхи подолання міжособистісних конфліктів в освітній організації та дослідити психологічні особливості конфліктів між студентською молоді та чинники, які на них впливають.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної психологічної літератури з проблеми міжособистісного конфлікту та моделей поведінки при його вирішенні дав змогу з'ясувати сутність основних понять і категорій. Насправді психологи сходяться на думці, що визнають той факт, що міжособистісний конфлікт визнається необхідною і важливою умовою міжособистісного конфлікту. Це служить способом виявлення та усунення невідповідностей. Виникненню міжособистісного конфлікту значною мірою сприяють суб'єктивні роздуми про характеристики соціальних «взаємодій». Сприйняття ситуації як конфлікту саме по собі «запускає» конфлікт – «тригер» для необхідності реагування у вигляді вибору (або уникнення) цих стратегій міжособистісних конфліктних взаємодій та їх подальшого розвитку.

В основі міжлюдських конфліктів обов'язково лежить протистояння сторін з певного питання або несумісні засоби їх досягнення з цілями опозиції чи інтересами та бажаннями опозиції.

Ситуація міжособистісного конфлікту включає всю сукупність причин, умов і припущень конфлікту, що його викликав. Міжособистісна конфліктна ситуація, таким чином, є сукупністю припущень, умов і причин конфліктів, які ще не виникли (потенційні міжособистісні конфлікти), тобто ситуацій, які загрожують міжособистісним конфліктам.

Причини міжособистісних конфліктів полягають у тому, що індивіди підвищують свої ролі, спотворюють уявлення про себе та здібності, що може призвести до конфліктів, непорозумінь та сприйняття, дисбалансу, національних

упереджень, безладу, недбалої роботи та непорозумінь. Спотворені уявлення про свої здібності про своє становище в колективі, в тому числі спроби відхилитися від загального оточення.

Міжособистісні конфлікти відіграють позитивну і негативну роль в організації освітніх закладів. Міжособистісний конфлікт у будь-якій ситуації (чи переважає негативна сторона, чи вона має позитивне значення) значною мірою залежить від уміння вчителя з нею впоратися.

Причини міжособистісних конфліктів у дослідницькій групі можна класифікувати так. Рольові конфлікти – зіткнення різних соціальних ролей, які виконують один або кілька людей (груп). Конфлікти бажань - конфлікти кількох бажань у свідомості або конфлікти свідомості кількох людей (груп) за одне бажання; Конфлікти кодексів поведінки - Конфлікти цінностей, кодексів поведінки, людей (груп) Життєвий досвід у взаємодії та спілкуванні.

Подолання міжособистісних конфліктів, що виникають у дослідницьких групах, передбачає два основних завдання. Знайдіть шляхи та умови подолання наявних міжособистісних конфліктів у реальному житті. Завдяки використанню спеціальної конфліктологічної експертизи та інтерактивній підготовці персоналу, що все частіше використовується в системах професійної освіти, можливе впровадження підходів до запобігання та подолання міжособистісних конфліктів у дослідницьких групах.

Виокремлення навчальних міжособистісних конфліктів як самостійного виду у процесі спільної учбової діяльності зумовлене тим, що, по-перше, значно зростає роль саме такої форми організації навчального процесу і, по-друге, ці міжособистісні конфлікти мають істотні психологічні особливості, що відрізняють їх від інших видів конфліктів. Ці характеристики дають переважно деталі навчальної діяльності (мається на увазі взаємозв'язок між результатами навчальних завдань і мети навчання), деталі спільної навчальної діяльності (її положення в системі освіти), а також зв'язки між наступними результатами як спільний продукт, і індивідуальні здобутки, їх значущості для студентської

молоді, а також недостатньо сформованими вміннями спільно працювати, низьким рівнем комунікативної компетентності.

На основі теоретичного аналізу та результатів дослідження психологічних особливостей поведінки студентів КМК № 3 розробили тренінг, який спрямований на підготовку учнівської молоді до подолання міжособистісних конфліктів та їх попередження.

За допомогою тренінгу ми можемо вивчати шляхи подолання міжособистісних конфліктів в навчальних групах, досліджувати психологічні особливості конфліктів між студентами і фактори, що впливають на них.

Психологи можуть використовувати нашу навчальну програму, щоб психологічно підготувати молодих студентів до подолання конфліктів та запобігання їм, а також для підвищення їхньої конфліктної здатності.

Є два варіанти рефлексії тренінгу: «скорочений» (групова дискусія «Що ви отримали від тренінгу») та «розширений» варіант (учасники відповідали на анкету «Оцінка ефективності тренінгу»). У першому та другому випадках оцінка тренінгу була позитивною, про що заявили 100% та 92% респондентів.

Реалізація наших навчальних програм може бути ефективною для розвитку вмінь та навичок студентів щодо подолання міжособистісних конфліктів.

Висновки. У кваліфікаційній роботі дано теоретичне обґрунтування та нове вирішення проблеми подолання міжособистісних конфліктів у середніх навчальних закладах, що полягає в розробці системи заходів щодо профілактики міжособистісних конфліктів у навчальних групах, розробці і впровадженні семінар-тренінгу «Підготовка студентської молоді до ефективного подолання конфліктних ситуацій» в діяльність середнього навчального закладу. Проведений науково-теоретичний аналіз та експериментальні результати проблеми дають підставу для наступних висновків.

Аналіз вибору поведінки респондентів у міжособистісних конфліктах дає нам уявлення про те, що більшість студентів віддають перевагу компромісу у виборі стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях. Трохи менший відсоток молодих студентів схильні співпрацювати та уникати. А найнижчі показники –

такі дії, як боротьба та уникнення. Поведінковий вибір можна пояснити неадекватним рівнем конфронтаційних здібностей підлітків. Тому не завжди доцільно вибрати правильну тактику поведінки в конфліктних ситуаціях.

Ключовими факторами, які суттєво впливають на процес міжособистісного конфлікту та його вирішення, є загальна підготовка молодших школярів, їхня позиція, ступінь однорідності учасників групи щодо успішності та методика оцінки діяльності групи. Останній фактор має найбільший вплив у групах, де міжособистісні стосунки між членами групи недостатньо міцні.

Це дослідження виявило статистично значущий зв'язок між емпатією та поведінковим вибором у міжособистісних конфліктах. Результати дослідження показують, що чим вище рівень раціональних каналів емпатії, тим більша ймовірність, що співробітники виберуть тактику поведінки, наприклад уникання, і чим нижче рівень вираження відповідних параметрів емпатії, тим менше вони віддають перевагу. Високий рівень вираженості інтуїтивного каналу емпатії є показником низького рівня вибору стилю бою. Чим сильніше рівень емпатії, тим вищий рівень вибору для співпраці і тим вище уникнення міжособистісних конфліктів між учнями. Низький рівень вираженості установок, що підтримують емпатію, є показником вибору низькорівневої поведінки.

Наше дослідження поведінкових проблем у міжособистісних конфліктах студентської молоді, пов'язаних із підвищенням рівня конфліктів, є тренінгом, спрямованим на підготовку студентської молоді до подолання та запобігання конфліктам дослідницьких груп та розвитку програми. На основі теоретичного аналізу та результатів дослідження психологічних особливостей студентів-підлітків нами була розроблена навчальна програма, спрямована на підготовку студентів-підлітків до подолання міжособистісних конфліктів та їх попередження в дослідницькій групі.

Ми змогли покращити рівень показників. Учасники активно брали участь у заняттях та виявляли зацікавленість. Групова взаємодія – це вміння розширювати знання в області психологічної поведінки в бізнесі, вміння знаходити спільну мову з колегами, виявляти взаємну повагу і толерантність до

поглядів усіх і водночас долати конфлікти. Учасники розширили свої контактні можливості в різноманітних ситуаціях спілкування, практикувалися навички розуміння себе, інших і стосунків між людьми. Набуті навички активного слухання. Це посилює процес самосвідомості та самоактуалізації.

Розроблена нами тренінгова програма може бути використана психологами для психологічної підготовки учнівської молоді до подолання міжособистісних конфліктів та їх попередження в дослідницьких групах та для підвищення їх конфліктоспроможності.

Ю. В. Кудринецька,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,

професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ПОЗИТИВНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження. Забезпечення нормального розвитку особистості є однією з актуальних соціально-психологічних проблем сучасної філософії, соціології, педагогіки, психології. В умовах сьогодення наукова думка в психології центрується навколо питань цілісного сприйняття людини та її особистісного розвитку.

Стан розробленості проблеми. У межах психологічної парадигми феномену людини ведеться полеміка про взаємозв'язок особистісного розвитку

та показника його нормальної реалізації, що відображається поняттям «психологічне здоров'я». Наукова дискусія щодо теоретичних аспектів психологічного здоров'я зосереджується на роз'ясненні суті цієї психологічної категорії, поглибленому вивченні процесів формування психологічного здоров'я, розумінні механізмів його функціонування, зв'язку з іншими характеристиками розвитку особистості.

З-поміж багатьох компонентів структури особистості найбільш значущим є процес мислення і чимало людей ототожнюють себе, передусім, зі своїм мисленням. Найбільш коротким та зрозумілим для них шляхом зміни себе та свого стану, на думку Л. Мацко, Ж. Сидоренко, є зміна мислення як складової когнітивної сфери особистості. Однією з таких можливостей, на їх погляд, є формування позитивного мислення як здатності конструктивного сприйняття життєвого досвіду та, завдяки цьому, підвищення внутрішнього благополуччя особистості, її психологічного здоров'я.

В сучасних наукових працях позитивне мислення ще не отримало загального визнання як психологічна категорія. Навіть сама категорія позитивного мислення скептично сприймається багатьма дослідниками.

З огляду на вищезазначене є всі підстави вважати, що вивчення взаємозв'язку позитивного мислення та психологічного здоров'я особистості, з'ясування передумов, суті і шляхів формування позитивного мислення має велике не тільки теоретичне, але й практичне значення. Враховуючи це, нами обрана тема кваліфікаційної роботи *«Позитивне мислення як фактор психологічного здоров'я особистості у юнацькому віці»*.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити вплив позитивного мислення на психологічне здоров'я *особистості у юнацькому віці* та розробити і апробувати тренінгову програму формування у неї позитивного мислення.

Виклад основного матеріалу. В ході теоретичного дослідження було визначено суть понять «позитивне мислення» і «психологічне здоров'я» та їх структуру.

Психологічне здоров'я – це динамічна сукупність психічних властивостей, що забезпечують гармонію між різними сторонами особистості людини, а також між людиною і суспільством, та надають можливість людині повноцінно функціонувати в процесі життєдіяльності.

Структура психологічного здоров'я включає: аксіологічний (цінності власного «Я» та «Я» цінності інших людей), інструментальний (рефлексія як засіб самопізнання, здатність концентрувати свідомість на собі, своєму внутрішньому світі та власному місці у взаємовідносинах з іншими людьми) та мотиваційно-ціннісний (потреба у саморозвитку) компоненти.

Позитивне мислення – це мислення, сукупність якісних характеристик якого обумовлює відображення суттєвих ознак предметів та явищ дійсності, передбачення оптимальних способів розв'язання проблем, забезпечення оптимістичності світосприйняття та мотивації досягнення успіху шляхом готовності до здійснення індивідом активних пізнавальних та соціальних дій.

Структура позитивного мислення представлена когнітивним (змістовий, рефлексивний, прогнозувальний елементи), емоційно-оцінним (оптимізм, позитивне ставлення до себе, позитивні емоції) та поведінковим (мотивація досягнення успіху та установка до продуктивного перетворення дійсності) компонентами.

Виявлено психологічні особливості розвитку структурних компонентів позитивного мислення та психологічного здоров'я юнаків. Проведений теоретичний аналіз дозволив зробити висновок, що переважна більшість юнаків має високий рівень психологічного здоров'я.

Проведене емпіричне дослідження взаємозв'язку позитивного мислення та психологічного здоров'я юнаків виявило відсутність психодіагностичних методик, направлених на вивчення психологічного здоров'я та позитивного мислення. Тому для діагностики саморегуляції як центральної характеристики психологічного здоров'я нами використаний опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки – ССП» (Моросанової); задля діагностики складових позитивного мислення ми застосовували шкалу самоповаги (М. Розенберга),

опитувальник стилю пояснення успіхів та невдач для підлітків (СТОУН-П) та тест життєвих орієнтацій (диспозиційного оптимізму) LOT-R (в перекладі О. Сичова).

Проаналізувавши складові позитивного мислення юнаків ми отримали наступні результати: за шкалою самоповаги нами було виявлено, що переважна більшість досліджуваних юнаків мають середній (42%) та високий (57%) рівні самоповаги.

Встановлено, що у досліджуваних юнаків взагалі відсутній високий рівень диспозиційного оптимізму, вище та нижче середнього рівень мають по 21% респондентів, більше половини досліджуваних (58%) мають низький рівень диспозиційного оптимізму.

Виявлено, що лише 7% юнаків та дівчат мають високий рівень загального показника оптимізму в ситуаціях успіхів та невдач; переважна більшість досліджуваних (80%) мають середній та нижче за середнього рівень оптимістичного атрибутивного стилю пояснення успіхів та невдач; низький рівень позитивного атрибутивного стилю є характерним для 14% юнаків.

Аналіз загального рівня саморегуляції юнаків показав, що лише 2% досліджуваних мають низький рівень саморегуляції, а переважна більшість юнаків та дівчат мають середній (58%) та високий (40%) рівні саморегуляції.

В результаті проведення кореляційного аналізу було виявлено, що всі складові позитивного мислення корелюють із саморегуляцією: позитивні уявлення про себе (рівень самоповаги) – ,464**; позитивна інтерпретація поточного та минулого життєвого досвіду – ,326*; позитивні очікування щодо майбутнього – ,399**.

Найбільш тісний кореляційний зв'язок виявлений між рівнем саморегуляції та позитивними уявленнями юнаків про себе і позитивними очікуваннями щодо майбутнього ($p \leq 0,01$), а найменш – з позитивною інтерпретацією поточного та минулого життєвого досвіду ($p \leq 0,05$).

Визначено психолого-педагогічні умови формування позитивного мислення юнаків: врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку

особистості учня; системність, послідовність і безперервність цього процесу; психолого-педагогічна і фахова підготовка вчителя; формування мотивації до активності в процесі навчання; застосування інноваційних форм та інтерактивних методів у позакласній самостійній роботі; добровільний та особистісно-мотиваційний характер участі школярів у програмі формування позитивного мислення.

Розроблено і впроваджено тренінгову програму спрямовану на формування позитивного мислення «Позитивне мислення – запорука психологічного здоров'я» юнаків. Тренінгова програма розрахована на 4 тижні (4 зустрічі тривалістю по 4 години кожен суботу). Кожна була спрямована на розвиток структурних складових позитивного мислення.

Після закінчення тренінгової програми було проведено повторне психодіагностичне дослідження, математичний аналіз результатів якого підтвердив ефективність запропонованої для юнаків програми формування позитивного мислення.

Висновки. Отже, отримані у дослідженні матеріали можуть бути впроваджені у роботі шкільних психологів, вчителями та батьками учнів.

А. С. Мельниченко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. У сучасному стані суспільного розвитку, який повільно, але все ще набуває ознак громадянського суспільства, важливо дотримуватися якісно нових принципів взаємодії. Було так, що багато хто не зміг захистити свої права на розвиток, здоров'я, повагу гідності та працю. Людям необхідно навчитися захищати свої права на позитивну соціалізацію та самореалізацію, або бути слухняними і незадоволеними, вміти виявляти агресію та уникати конфліктів загальної чи асоціальної поведінки. Якщо так, то вже існує соціальна дилема. Напористість може запобігти цій соціальній драмі, яка часто переростає у внутрішню драму для конкретної людини..

Стан розробленості проблеми. У зарубіжній літературі утвердились поняття «асертивність», «асертивна поведінка» завдяки працям Р. Алберті, М. Емонс, С. Бішоп, Л. Гейла, В. Каппоні, Т. Новака, Е. Шострома та інших дослідників. В Україні такі поняття використовуються в практиці проведення тренінгів асертивності, у наукових працях Т. Белавіної, С. Гераскіної, І. Зверєвої, О. Медведєвої, О. Савчук, Т. Семіногіної, які розвивають цей підхід.

Важливість асертивності для розвитку особистості визначає основні чинники асертивності, особливо у молодших поколінь, особливо у підлітків, які лише формують «Я-концепцію» та особистість для формування навичок асертивної поведінки. Розвиток потребує широкого спектру дослідницької діяльності.

Формування особистості через самосвідомість і активну внутрішню роботу відбувається в ранньому підлітковому віці. Це призводить до критичного осмислення свого попереднього досвіду, формування нових уявлень про себе як особистості та про власне майбутнє.

Потрапивши у світ стосунків дорослих, старшокласники засвоюють загальнолюдські духовні цінності, формують ставлення до них, формують власні думки та переконання. У цей період пріоритетним є розвиток відповідальності, самостійності, початок активної участі в житті суспільства та конструктивне вирішення різноманітних проблем самовизначення.

Розвиток самосвідомості є центральним психічним процесом у ранньому підлітковому віці. Найважливіші елементи самосвідомості - самооцінка, впевненість у собі. Ці поняття включають самовдоволення, самооцінку, позитивну самооцінку та справжню ідеальну впевненість у собі. Люди з високою впевненістю в собі вірять, що можуть подолати себе і свої недоліки. Навпаки, низька самооцінка означає, що комплекс неповноцінності та комплекс неповноцінності, які негативно впливають на емоційний стан та соціальну поведінку особистості, зберігаються. Молоді люди з низькою самооцінкою залежать від думки інших і є вразливими. Низька самооцінка та труднощі в спілкуванні порушують соціальну діяльність юнаків і дівчат. Тому на цьому етапі важливим є вивчення особливостей самоствердження підлітка та вироблення конкретних стратегій розвитку самоствердження підлітка. Тому тема даного дослідження також є актуальною.

Мета дослідження - виявити особливості розвитку асертивності у підлітків та довести дієвість розробленої психокорекційної програми з формування асертивності у підлітків.

Виклад основного матеріалу. Асертивність – це добре збалансоване поєднання рис особистості, що забезпечує природну та чесну поведінку щодо себе та інших, комунікативні навички та здібності, які є етично прийнятними, впевненими в собі, позитивною самооцінкою та повагою в певних ситуаціях.

На теоретичному рівні асертивність виявилася ядром формування системи поваги та самооцінки. Асертивність розуміють як цінності особистості, які відображаються в позитивній поведінці особистості, особливо в умінні уникати тиску і маніпуляцій з боку інших і зберігати власну «автономію».

Вікові особливості старшошкільної асертивності пов'язані з прагненням старшокласників до самоствердження, розвитку самоаналізу, формування нового рівня самосвідомості, позитивного формування «Я-концепції», набуття ідентичності.

Цей період життя є найважчим і водночас найсприятливішим для формування асертивності та навичок асертивної поведінки. Самоствердження є природним атрибутом соціалізації підлітка і проявляється зосередженістю його особистості на присвоєнні та реалізації свого «Я» (унікальності) у системі суспільних відносин.

Ідентичність підлітка, самоствердження та саморозвиток на рівні самосвідомості формують внутрішньо послідовну систему мислення про себе в процесі пошуку свого «Я» (цінності, ідеали, думки).

Визначено основні внутрішні фактори асертивності – це локус контроль, діяльність і спілкування, самооцінка, рівень самооцінки, емоційна стійкість у конфліктних ситуаціях, здатність створювати та вимагати соціальний статус, обізнаність та оточення.

Адже підлітковий вік важливий особливо для розвитку Я-концепції особистості. Бо в цей час відбувається новий рівень самосвідомості, зміна самосвідомості, що визначається бажанням зрозуміти себе, свої можливості. І особливості. Тому асертивність є складною сутністю, що характеризується структурною унікальністю, змістовними, практичними та ефективними якісними

якостями. Навмисне формування в підлітковому віці самовпевненої поведінки може бути інклюзивним, у тому числі в різних соціальних інститутах.

Висновки. Дослідження показують, що основним внутрішнім фактором самоствердження є локус контролю, діяльність і спілкування, самооцінка, рівень самооцінки, емоційна стійкість у конфліктних ситуаціях, здатність висувати вимоги до соціального статусу, обізнаність, оточення та шукати реалізації.

Психологічні дослідження розвитку асертивних навичок розвивають самосвідомість, розкривають особисті здібності, підвищують самооцінку та впевненість у собі, і, як наслідок, вони вже рухаються до впевненості в собі у спілкуванні та позитивному підході до людей.

Серед ідей асертивності — формування особистості підлітка з певною якістю поведінки, що дає змогу старшокласникам мати можливість безпосередньо говорити про спонтанні реакції, раціональні прояви емоцій та їхні бажання та вимоги.

Термін «довіра» означає наявність суб'єктивного ставлення до себе, соціальної готовності та вміння належним чином виконувати свої бажання. Діяти впевнено – не означає придушувати агресивні емоції, а допомагати зменшити агресивну поведінку та усунути причину нападу. Основна мета розвитку асертивності досягається за допомогою рольової гри або соціальних ситуацій, сформованих у реальних життєвих ситуаціях.

Формувальні експерименти показали, що використання тренінгу як засобу посилення самоствердження в підлітковому віці дало змогу виявити позитивні зміни у формуванні всіх представлених факторів асертивної поведінки.

Тому тренування асертивності є і ефективним способом корекції тривожної поведінки, і профілактичним способом роботи зі старшокласниками. Уміння впевнено сказати «ні» в ситуаціях психологічного тиску з боку однолітків може запобігти звикання та девіантної поведінки. Важливою особливістю представленого тренінгу асертивності є те, що він орієнтований на кінцевий результат, а не на динаміку процесу саморозвитку. Для багатьох

учасників тренінг може стати подією, яка може змінити їх світогляд та розширити життєві навички.

Т. С. Онищенко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕГОЦЕНТРИЗМУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Его є центром психічного життя індивіда і основним критерієм для оцінки зовнішнього світу та інших індивідів. Таким чином, певні зміни в його структурі та функціонуванні неминуче вплинуть на здатність людини до аналізу та самоаналізу, неадекватність яких є більшістю психологічних проблем індивіда або навіть його патології[1].

Спірною є оцінка егоцентризму - питання про те, чи має це явище позитивні чи негативні функції у розвитку особистості, чи обидва вектори впливу. Користь егоцентризму і питання регулярності дуже важливі, особливо з точки зору віку. Бо в більшості випадків, якщо це позитивне явище, відповідь полягає в тому, щоб зрозуміти, чи варто докладати зусиль, щоб запобігти та виправити це явище.

Питання про те, чи є егоцентризм когнітивною позицією чи моральною категорією мислення, характеристикою людини чи стану, характеристикою особистості чи частиною смислової сфери, в даний час є дискусійним. [2].

Ефективному спілкуванню та співпраці з оточуючими може перешкоджати егоцентрична спрямованість особистості, яка характерна для дошкільного віку дітей, що є процесом спілкування та співпраці однолітків, що призводить до конфліктів, суперечок і непорозумінь.

Стан розробленості проблеми. Егоцентризм як психологічне явище є предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. Поняття “егоцентризм” більшість науковців використовують для позначення вікових особливостей психічного розвитку (Е. Блейлер, Ж. Годфруа, О. Запорожець, І. Каган, Г. Крайг, Б. Петров, Ж. Піаже, М. Станкін, С. Степанов, Г. Цукерман та ін.). Значна частина наукових праць присвячена егоцентризму дитячого мислення і мовлення (К. Бенсон, Л. Венгер, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Мізіна Л.Обухова, Ж. Піаже, Л. Фрідман, Г. Цукерман та ін.). Як властивість особистості егоцентризм досліджували Б. Братусь, Т. Пашукова, К. Платонов, Х. Шрьодер. Проблема егоцентризму досліджуються і в українській психолого-педагогічній науці (А. Богуш, І. Ветров, Є. Гейко, Т. Гура, О. Мельничук, Є. Чорний, Н. Шевченко).

Теоретичний аналіз все ще особистісного Я дошкільників у деяких аспектах проблеми егоцентризму, особливо у взаємодії з однолітками, де знання необхідні для побудови гуманітарних стосунків у дітей, показує, що характеристики центральності до кінця не вивчені.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити психологічні особливості та динаміку егоцентризму дошкільнят у взаємодії з ровесниками, а також розробити, та перевірити дієвість психокорекційної програми, спрямованої на корекцію егоцентризму дошкільника.

Викладення основного матеріалу. Егоцентризм — це міра зосередженості особистості на собі, своїх думках та інтересах, що виявляється у смисловому

наповненні сфери свідомості та соціальної поведінки у взаємодії з іншими, виявляється пов'язаним із спрямованістю та регуляцією. Якщо індивід не в змозі зосередитися на своїх інтересах і змінити свою первісну пізнавальну позицію по відношенню до певного предмета, ідеї чи думки, зв'язок між людиною та неефективними взаємодіями у спільній діяльності порушиться.

Встановлено, що особистісний егоцентризм у соціально-психологічному сенсі є характеристикою особистості, проявляється в спілкуванні та спільній діяльності з іншими і має специфічне значення. Особистісний егоцентризм — це тверде ставлення людини до своїх думок, турбот, дій, цілей, якостей тощо. Вона є вираженням індивідуальних психічних якостей і відображається в поведінці, міркуваннях і семантиці мови у формі. егоїзму.

Дитячий егоцентризм називають нормальним і навіть природним явищем. «Здоровий» егоцентризм дитини — це нормально протягом 3-4 років (якщо дитина вживає займенник «Я» замість того, щоб називати третього, трирічна криза і новоутворення Є «Я»).

Егоцентрична дитина не може відокремити своє «Я» і «ні-Я» (ті, які не входять до структури його особистості). Егоцентризм означає, що дитина, яка уявляє собі природу та інших, не враховує свій об'єктивний стан (суб'єктивне судження).

Визначено, що причини егоцентризму можуть бути різноманітними, але однією з найголовніших є дефекти у вихованні дитини. Розвитку егоцентризму сприяє підлаштовування батьків і близьких до дитини, що може стати основою для формування егоцентричного типу особистості, який характеризується її спрямованістю на саму себе, свій внутрішній світ, а оточуючі люди повинні задовольняти всі її бажання, враховувати її думки і наміри.

Для виявлення особливостей особистісного егоцентризму у дітей дошкільного віку нами було застосовано ряд психо-діагностичних методик: для виявлення особливостей особистісного егоцентризму методика Т. Пашукової «Дослідження егоцентризму під час взаємодії»; для встановлення феномену еготизму діалогічного мовлення методика «Дослідження еготизму»; для

вивчення егоцентричної спрямованості особистості старшого дошкільника застосована адаптована методика «Егоцентричний Асоціативний Тест» (ЕАТ) Т. Шустрової.

За методикою Т.Пашукової «Дослідження егоцентризму під час взаємодії» виявлено, що під час спільної діяльності більшість дітей демонструють високий ступінь прояву особистісного егоцентризму. Власну позицію такі досліджувані вважають єдино правильною, намагаються нав'язати її оточуючим за будь-яких умов, виключаючи при цьому існування позицій ровесників.

З'ясовано, що у взаємодії з ровесником переважаючою є екстравертована форма особистісного егоцентризму Дослідження еготизму, який розглядається нами як мовленнєва форма егоцентризму та прагнення людини розповісти про себе, згадати про свої переваги, збільшуючи цим власну значущість, засвідчило, що рівень його прояву у старших дошкільнят є різним.

Домінуючим є високий рівень еготизму у старших дошкільнят. Досліджувані з високим рівнем еготизму мають сильний ступінь екстравертованої форми егоцентризму і, навпаки.

Також визначався рівень егоцентричної спрямованості особистості старшого дошкільника за допомогою адаптованої методики «Егоцентричний Асоціативний Тест» (ЕАТ) Т. Шустрової. З'ясовано, що більша частина дітей мають середній рівень егоцентризму семантичної сфери свідомості, тобто вони не є зациклені на власному «Я».

Низький рівень егоцентризму притаманний в однаковій мірі як хлопчикам, так і дівчаткам. Середній рівень більш характерний для дівчаток, ніж для хлопчиків, а високий рівень, навпаки, більше демонструють хлопці, ніж дівчатка.

В результаті констатувального експерименту виявлено, що егоцентризм більш виражено проявляється в умовах безпосередньої взаємодії дитини з ровесниками та істотно впливає на індивідуально-психологічні якості особистості. Тому корекція егоцентризму є необхідною саме в старшому дошкільному віці.

Модифікація егоцентризму дитини дошкільного віку у взаємодії з однолітками досягається шляхом розвитку докорів сумління та емпатії як основного механізму децентралізації. Розвиток цих механізмів стає можливим завдяки використанню прийомів активного навчання, зокрема соціально-психологічного тренінгу.

Тренінгові програми егоцентричної корекції виконують функцію встановлення взаємовідносин та комунікацією та проактивні в механізмах децентралізації, рефлексії, емпатії та зворотного зв'язку, які є основою ексцентричного спрямування особистості.

Тренінг передбачає розвиток навичок активного слухання та конструктивного спілкування з оточуючими, соціально-психологічних здібностей особистості, тобто вміння ефективно взаємодіяти з іншими при вирішенні проблем. Соціально-психологічний тренінг передбачав різноманітні активні методи та прийоми, зокрема рольові ігри, психомалюнок, психогімнастика та групові бесіди.

Висновок. У результаті виконання програми навчання змінилася якісна ситуація показників егоцентричної екстравертної форми. Деякі діти мають бажання враховувати думку однолітків, розуміти не лише їхні почуття, а й переживання інших, приділяти більше уваги своїм взаємодіючим партнерам, тобто формувати децентралізацію. Зміна характеру суб'єктних взаємодій, розвиток соціальної координації та зменшення кількості егоцентрично орієнтованих суб'єктів є ефективними у створенні соціально-психологічних тренінгових програм, спрямованих на корекцію егоцентризму перевірена стаття. Матеріали дослідження допоможуть викладачам ВНЗ у процесі читання вікових та педагогічних курсів психології для майбутніх практичних психологів та вихователів.

А. О. Сваток,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

С. О. Хілько,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук,
м. Київ, Україна

КРИЗА РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЧИННИК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У МОЛОДИХ МАТЕРІВ

Актуальність дослідження. Сьогодні є часом глобальних і високошвидкісних змін. Цьому сприяють не тільки ріст інформатизації та комп'ютеризації навколишнього середовища, але також і мінливі соціально-економічні умови життя, деформація ціннісно-сміслової сфери суспільства, криза родини як суспільного інституту. Наслідком цих подій у підсумку є велика кількість серйозних змін у різних сферах життя сучасної жінки. Підміна цінностей і пріоритетів на користь професійного та матеріального благополуччя, дає жінці тимчасове відчуття внутрішньої самодостатності та самореалізації у професійній сфері, але віддаляє її від істинно природного призначення бути матір'ю. Народження дітей є для жінки відповідальною подією, у цілому змінюючи її життя, перебудовуючи взаємини у всіх аспектах її сімейного, професійного та особистісного буття. Її включеність у постійну взаємодію зі своєю дитиною, своєрідна «замкнутість» психологічного простору цих взаємин сприяють формуванню унікального середовища материнства, наповненого новими обов'язками, відповідальністю, фізичними та емоційними

навантаженнями. Всі ці параметри негативно позначаються на материнстві, породжуючи нові труднощі взаємодії матері та дитини, приводячи до ряду деформацій дитячо-батьківських взаємин, однією з яких виступає емоційне вигорання матері. Внаслідок впливу безлічі об'єктивних і суб'єктивних факторів материнства у жінки може накопичуватися утом та знемога, що призводить до її виснаження та емоційного вигорання.

Ступінь розробки проблеми. Синдром емоційного вигорання найбільше вивчений у психології праці та соціальній психології (як у вітчизняній, так і зарубіжній). Незважаючи на те, що вивчення феномену емоційного вигорання в основному пов'язане з різними аспектами професійної діяльності особистості (В. Бойко, Н. Водоп'янова, М. Ковальчук, Т. Клименко, В. Орел, Г. Човдирова та ін.) ряд досліджень показує, що жінкам-матерям також властиве дане явище. У наукових дослідженнях представлені зовнішня та внутрішня картини, описаний компонентний склад синдрому емоційного вигорання (афективна, конативна, когнітивна та соматична складова) (Л. Базалева). Існують окремі дослідження з виявлення особистісних рис матерів, що формують емоційне вигорання, особливості їхнього відношення до проявів даного феномена, представлені узагальнені психологічні портрети матерів з різним рівнем емоційного вигорання (Л. Базалева, Є. Єрмакова, Захарова Е.И., К. Кमितь, А. Норберг, Ю. Попов, Исенина Е.И.). Також слід відзначити, що феномену материнства в останні десятиліття приділяється все більше уваги науковців, але тим часом питання, пов'язані з емоційним вигоранням молодих матерів є порівняно новим феноменом для дослідження.

Мета дослідження – здійснити теоретичне та емпіричне вивчення кризи рольової ідентичності як чинника емоційного вигорання у молодих матерів.

Виклад основного матеріалу. Головною причиною синдрому вигорання є хронічна психічна перевтома у сполученні з відсутністю належної винагороди за роботу. Це розцінюється людиною як невизнання її праці про надмірних витратах на цю працю, що перевищує її внутрішні та зовнішні ресурси. Ці обставини виводять проблему материнського емоційного вигорання за межі

сугубо психологічного контексту. Як тільки мова йде про рівень освоєння жінками «навичок материнської діяльності», представляється доцільним розглядати проблему як психолого-педагогічну. Такий погляд дозволить зробити дослідження проблеми материнського емоційного вигорання, що розвивається на тлі кризи ідентичності, більш практико-орієнтованим. У результаті багаторічного дослідження Л. Базилевою були сформульовані висновки про те, що специфічний набір особистісних якостей матері та характер її взаємин з дитиною значимо корелюють із рівнем емоційного вигорання.

У деяких випадках криза залишається неусвідомленою, і нова роль сприймається жінкою позитивно, навантаження материнства в цьому випадку не здаються непосильною, і навіть періодична втома сприймається жінкою в цілому спокійно. В інших же випадках нова соціально-біологічна роль засвоюється жінкою шляхом серйозної внутрішньої дисгармонії, переживається як дійсно кризовий період, що саме по собі серйозно виснажує емоційні сили жінки. У цілому, ті аспекти батьківства, які виділяються як фактори ризику для розвитку синдрому емоційного вигорання, з більшою ймовірністю проявлять себе як відповідні симптоми.

Г. Філіппова, в своєму дослідженні, докладно описує причини виникнення синдрому емоційного вигорання матерів у благополучних родинах. Основною причиною виникнення даного синдрому, на думку Г. Філіппової, є зростаючі вимоги матері до себе, які формуються у молодій матері під впливом суспільних стереотипів. Цікавий той факт, що, як відзначає Г. Філіппова, явище емоційного вигорання в материнстві – тенденція сучасного часу. Вона виділяє ряд причин, які створюють для цього передумови та роблять це явище вкрай актуальним серед сучасних молодих матерів. Серед них відзначаються наступні: зміна відношення в суспільстві до дитинства та дитини як до привілейованої істоти, потреби якої почали розцінюватися як надважливі, що накладається на концепцію «дитячої травми», і, у свою чергу, вимагає компенсації матір'ю своїх дитячих травм; полегшення технологічних аспектів материнства за рахунок розвитку домашніх технічних засобів визволило час і сили для високої

зосередженості на самій дитині; зміна пріоритетів ціннісних орієнтацій у суспільстві, а саме, у жінки з'явилося багато інших можливостей самореалізації окрім материнства, з іншого боку, її материнська діяльність виявляється все частіше знеціненою, розглядається як менш значима, ніж професійна або творча діяльність. Хочеться відзначити, що більшість виділених Г. Філіпповою причин носять зовнішній характер. Представляється, що такий погляд на проблему дозволить виявити нові фактори дезадаптивного проходження жінками кризи ідентичності та розглянути нові можливості знизити ризик розвитку синдрому емоційного вигорання матерів. Роль матері в житті малюка в перші роки його життя виняткова, тому підтримка емоційної стабільності жінки у цей період має особливе значення.

Отриманні у результаті дослідження данні дозволили оцінити особливості формування емоційного вигорання у молодих матерів. Синдром емоційного вигорання у молодих матерів представлений трьома фазами, серед яких повністю сформованим є симптом «емоційно-моральна дезорієнтація», а визначальним для подальшого розвитку синдрому емоційного вигорання є симптоми «переживання психотравмуючих обставин», «незадоволеність собою», «редукція професійних обов'язків», «емоційний дефіцит» та «емоційна відстороненість». Симптом «розширення сфери економії емоцій» у молодих матерів не сформований.

З'ясовано, що більшість молодих матерів виявилися у групі, яка характеризує себе як відповідну гендерному стереотипу, чверть молодих матерів опинилися у групі, що не усвідомлюють або витісняють свої гендерні характеристики, 14% матерів характеризують себе як не відповідних гендерному стереотипу.

Молоді жінки проявляють любов до дітей і відзначають, що потенційно хотіли б мати дітей, однак показники репродуктивної активності вказують, що вони поки не готові вживати які-небудь дії для того, щоб найкраще виконувати материнські обов'язки. Аналіз середніх значень показників за шкалою емоційного благополуччя у молодих матерів відносяться до низьких.

У досліджуваній вибірці було виявлено, що незадоволеність собою у жінки знижує її психологічне благополуччя та репродуктивну установку; показник емоційного вигорання «загнаність у клітку» викликає у молодій матері прояви психологічного неблагополуччя; неадекватне виборне емоційне реагування, тривога та депресія викликають невідповідність гендерному стереотипу; емоційно-моральна дезорієнтація впливає на невідповідність гендерному стереотипу та показники репродуктивної установки; емоційна відстороненість та емоційна деперсоналізацією молодій матері впливає на показники невідповідності гендерному стереотипу.

Криза рольової ідентичності є фактором виникнення синдрому емоційного вигорання, що настає на тлі фізичного та психічного виснаження молодих матерів. Його профілактика та терапія полягають у тому, щоб у першу чергу відновити ці функції. У психології та психотерапії прийоми оптимізації діяльності материнства добре розроблені, їх називають «коучингом материнства», який може здійснюватися в індивідуальному та сімейному консультуванні та терапії, у тренінговій формі. І звичайно він повинен гнучко модифікуватися для різних типів укладу родини, реальної життєвої ситуації та особистісних особливостей молодих матерів.

Запропонована програма профілактики емоційного вигорання у молодих матерів. Метою тренінгової програми є профілактика емоційного вигорання та формування позитивного образу материнства, розвиток впевненості у собі як у молодій матері; формування позитивного іміджу матері; усвідомлення цінності дитини; усвідомлення можливості ролі матері; усвідомлене та критичне осмислення стійких суспільних стереотипів щодо материнства; формування цінності материнства; профілактика емоційного вигорання. Результати констатувального дослідження дають можливість вважати запропоновану тренінгову програму ефективною для профілактики емоційного вигорання у молодих матерів.

Висновки. Отримані у дослідженні дані дозволяють зробити висновок про те, що криза рольової ідентичності у молодих матерів має вплив на формування

емоційного вигорання. Криза ролі ідентичності є фактором виникнення синдрому емоційного вигорання, що настає на тлі фізичного та психічного виснаження молодих матерів. Виявлено, що головною причиною синдрому емоційного вигорання є хронічна психічна перевтома у сполученні з відсутністю належної винагороди за роботу. Це розцінюється людиною як невизнання її праці при надмірних витратах на цю працю, що перевищує її внутрішні та зовнішні ресурси. Нова соціально-біологічна роль засвоюється жінкою шляхом серйозної внутрішньої дисгармонії, переживається як дійсно кризовий період, що саме по собі серйозно виснажує емоційні сили жінки, профілактика та терапія полягають у тому, щоб у першу чергу відновити ці функції. Науковий інтерес до кризи жіночої ідентичності як фактору розвитку емоційного вигорання у молодих матерів може стати основою для формування практико-орієнтованих освітніх програм підтримки жінок, спрямованих на стабілізацію їхнього психоемоційного стану та більш ефективну та сприятливу взаємодію з дітьми. Ці та інші питання може бути покладено в основу подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / І.О. Черезова. – Бердянськ, БДПУ, 2016. – 193 с.

К. І. Свідницька,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ПРОЯВУ ЛІДЕРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми. Сучасне суспільство потребує ініціативних особистостей, які готові до організаторських та комунікативних якостей, гуманітарних та особистісно-орієнтованих взаємодій у партнерстві з іншими. Йдучи шляхом європейських цінностей, Україна почала демократизацію вищої освіти, проголошуючи підтримку та підтримку підприємців. Лідерство є складним явищем і потребує подальших досліджень. Зокрема, недостатньо дослідженим залишається питання гендерних відмінностей у розвитку лідерських здібностей на різних етапах онтогенезу. У цьому контексті особливо важливими є пізня юність, як невивчений віковий період, який привів нас до вибору теми.

Стан розробленості проблеми. Питання лідерства, розвиток індивідуальних лідерських якостей висвітлюються національними дослідженнями (М. Гаврилюк, О. Євтихов, Н. Жеребова, Р. Кричевський, Г. Ложкін, А. Лутошкін, Б. Паригін, А. Петровський, В. Татенко, Л. Уманський, О. Уманський, О. Чернишов та ін.) й зарубіжних (К. Берд, К. Бланшар, Е. Богардус, М. Вебер, Р. Стогдилл, П. Херсі, Ф. Фідлер та ін.) науковців.

Зокрема, це теорія рис (К. Берд, Ф. Гальтон, Г. Дженнінгс), ситуативні теорії лідерства (К. Бланшард, Г. Герт і Р. Мілліс, Р. Кеттел, Р. Стогдил і Шатлі, Ф. Фідлер, Е. Хартлі, П. Херсі), гуманістична теорія лідерства (Р. Блей, Дж. Макгрегор), мотиваційна теорія лідерства (Е. Еванс, У. Мітчел), теорії обміну (Д. Марч, Г. Саймон, Дж. Хоманс). Зокрема, широко відомі праці Г. Ашина, І Волкова, В. Гончарова, Є. Дубровської, Н. Жеребової, І. Кона, Р. Кричевського, Є. Кузьміна, Б. Паригіна, І. Полонського, Л. Уманського. Природа, специфіка, функції, типологія лідерства як форми неофіційного керівництва також досліджується у працях В. Ануфрієва, В. Гончарова, В. Зацепіна, Т. Мальковської. Формування мотивації лідерства відповідно до вікового підходу у вивченні онтогенезу особистості досліджували Л. Божович, Д. Ельконін, С. Походенко.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити гендерні відмінності прояву лідерських здібностей у студентів, та розробити і апробувати програму розвитку лідерських здібностей.

Виклад основного матеріалу. Лідер – це людина, яка має великий вплив на групу і наділена потенційною цінністю, що впливає на групу та систему неформальних стосунків. Під лідерством слід розуміти один із процесів організації та управління групою, а також процес досягнення цілей групи в найкращий час і з найкращими результатами. Це, безсумнівно, цікаво для багатьох дослідників, оскільки В. Корнєв пов'язує питання лідерства з питаннями влади [2].

Вивчаючи проблеми лідерства, дослідники запропонували багато різних визначень цього поняття. У визначенні лідерства багато авторів намагаються з'ясувати конкретні чинники, яким сприяє сам лідер. Наприклад, Кац і Кан розглядають управління як «елемент, який впливає і виникає незалежно від механічного виконання повсякденних операцій організації». «Лідерство – це здатність піднести людське бачення до ширшої перспективи та до вищого рівня людської діяльності» [1].

На думку Дж. Террі, лідерство – це вплив на групу людей, що спонукає їх до досягнення спільної мети. І. Вешлер та Ф. Массарик, Р. Танненбаум визначили лідерство як міжособистісні відносини. Це проявляється в певних ситуаціях під час процесу спілкування і має тенденцію до досягнення мети [3].

Багато визначень лідерства стосуються виключно процесу міжособистісних стосунків. Лідерство в першу чергу характеризується відносинами з людьми і безпосередньо пов'язане з механізмом взаємовідносин. Люди з високими лідерськими навичками можуть більше зосередити міжособистісний процес, зробити його ефективнішим і, не в останню чергу, дати учасникам зрозуміти, що відбувається. Крім того, ця взаємодія може бути організована в діяльності практично будь-якого суб'єкта.

Узагальнюючи теоретичні дані, лідер – це:

- Член групи, що визнає право приймати рішення в критичних ситуаціях.
- Особа, яка може відігравати центральну роль в організації спільної діяльності та координації відносин у групі.

Дослідна робота передбачала констатувальний і формувальний етапи. Дослідження гендерних відмінностей прояву лідерських здібностей у студентів проводилося на базі Університету КРОК Кількість вибірки складала 80 студентів – 36 хлопців та 44 дівчат.

На констатувальному етапі експериментальної роботи було діагностовано сформованість лідерських якостей та виявлено гендерні відмінності студентів.

Під час формування дослідження ми реалізували програму, яку розробили для розвитку лідерських здібностей студентів та перевірили її ефективність шляхом повторної діагностики.

З огляду на вікові особливості учнів та цілі та завдання, які ставляться в процесі дослідження, ми проаналізували відповідну літературу з питань дослідження та розробили ряд психологічних діагностичних методик, зокрема: методику «Діагностика лідерських здібностей» (Є. Жаріков, Є. Крушельницький); методику діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса; методику діагностики особистості на мотивацію до

успіху Т. Елерса; експрес-діагностику організаторських здібностей (М. Фетискін, В. Козлов, Г. Майнулов); методику дослідження комунікативних та організаторських здібностей «КОС – 2» (В. Синявський та Б. Федоришин).

Більшість респондентів (55%) мали низькі лідерські здібності, які характеризувались безініціативністю, недостатньою комунікабельністю та відсутністю бажання брати відповідальність. Тридцять чотири відсотки респондентів представляють лідерські якості на середньому рівні. Іншими словами, вони здатні залежно від ситуації і не мають високого авторитету в учнівському колективі, але не займають позицію аутсайдера. Комунікабельний і соціальний. Лише у 11% респондентів діагностовано розвинені лідерські якості. Такі учні активні та мають високий авторитет серед інших студентів, їх думки здебільшого почуті, вони проявляють ініціативу та увічнюють себе та свої якості, вони готові виконувати низку завдань, які можна продемонструвати цілеспрямовано та ініціативно.

Аналіз отриманих даних показує, що суттєвої різниці у розвитку лідерських здібностей у юнаків і дівчат немає. Обидві групи мають низький рівень розвитку, при цьому майже однакова кількість груп, які намагаються реалізувати лідерський потенціал. Іншими словами, 9,1% дівчат і 13,9% хлопців виявляють здатність демонструвати лідерські здібності в повсякденному житті.

Існують певні відмінності в рівні мотивації до успіху між хлопцями та дівчатами. Зокрема, агрегування кількісних даних, які відображають дуже високі та середні рівні, показало, що молоді чоловіки більш мотивовані до успіху, ніж дівчата. 27,3 (15,9% – дуже високий, 11,4 – середньо високий). Така мотивація може допомогти організації ефективніше реалізувати свої лідерські здібності. У контексті цих даних стає зрозумілим, чому у чоловіків досягається майже стереотипне лідерство дівчат і хлопців.

Результати, отримані за методикою КОС-2, показують, що суттєвої різниці у рівні розвитку комунікативних та організаторських здібностей суб'єкта немає. Коротше кажучи, у соціалізмі немає суттєвої гендерної відмінності, як у здатності налагоджувати ефективне спілкування та дружні взаємодії з іншими.

Результати експертних діагностичних методів (М. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов) щодо організаційних здібностей, що визначають розвиток ділових взаємодій, визначають специфічні гендерні відмінності. Хлопчики були більш організованими, ніж дівчата, причому високий і середній рівень був зафіксований для хлопчиків 19,4% і 55,6% і для дівчат 15,9% і 43,2%. Ці організаторські здібності представлені вмінням організувати команду, об'єднати команду за спільними цілями, надихнути команду на вирішення важливих завдань та правильно організувати свою роботу.

Крім того, виявлений низький рівень прояву організаторських здібностей студентів у діловому колективі (25% юнаків 40,9% дівчат). Вони не хочуть спілкуватися, відчувають себе в пастці в новій компанії чи команді, воліють проводити час на самоті, скорочують знайомства, контактують з людьми, їм важко розмовляти з аудиторією. Ці досліджувані вимагають системної роботи з розвитку комунікативних та організаторських здібностей.

На етапі становлення дослідження було реалізовано розроблену авторську програму розвитку лідерських якостей студентів та перевірено її ефективність методами редіагностики. У етапі формування експерименту взяли участь 12 учнів (шість хлопчиків і шість дівчат) з низьким рівнем розвитку лідерства. Метою програми розвитку було розвиток самосвідомості, самоаналізу, рефлексії, особистісних якостей (активність, цілеспрямованість, відповідальність), комунікативних навичок та навичок відповідної самооцінки.

Висновки. За результатами контрольної діагностики піддослідні виявили підвищення рівня розвитку лідерських якостей, підвищення мотивації до успіху, покращення комунікації та розвиток організаторських здібностей у ділових взаємодіях.

І. І. Сорокін,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ХІМІЧНОЇ АДИКЦІЇ У ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Свобода людини є однією з найважливіших цінностей. До свободи, яка передбачає, насамперед, свободу дій, самовираження і вибору, прагнуть мільйони людей. Втрата чи недосяжність особистісної свободи переживається як екстремально фруструючий фактор. Залежна (адиктивна) поведінка, одному із видів якої присвячена ця робота, веде до втрати свободи. Зникає відчуття причетності до творення свого життя, все меншим стає контакт з реальністю, соціальні зв'язки порушуються, виникають соматичні, іноді невиліковні, захворювання.

Велику увагу в сучасній науковій літературі приділено таким видам адикцій, як хімічна (алкоголізм та наркоманія), гемблінг, аліметарні адикції (булімія та анорексія), залежність від середовища Інтернет. Значно менше уваги сконцентровано навколо феномену трудоголізму, який є соціально бажаним і заохочується на усіх рівнях, як, наприклад, спортивна адикція.

Але наявність методик з діагностики, профілактики та подолання зазначених явищ є недостатньою. Тому робота практичного психолога

(профілактично-просвітницька, діагностична і корекційна) в напрямку допомоги клієнтам, які звертаються з такою проблемою, є актуальною.

Стан розробленості проблеми. Проблемами адиктивної поведінки займалися такі відомі зарубіжні та вітчизняні дослідники, як А. Адлер, Е. Берн, М. Бітті, Б. Братусь, І. Белінська, М. Бурлака, В. Джонсон, Б. Зав'ялов, Б. Карвасарський, С. Корольов, Ц. Короленко, І. Лисенко, В. Менделевич, С. Петрушин, Г. Старшенбаум, Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд, Ф. Дж. Флорес, Є. Шитова та інші.

Психологічні особливості підліткового віку привернули до себе увагу таких дослідників, як: Г. Абрамової, Л. Виготського, М. Гамезо, В. Герасімової, І. Дубровіної, І. Ільєсова, В. Зінченко, Є. Клімова, І. Кона, Д. Колесової, Г. Крейга, І. Кулагінової, С. Максименко, Л. Обухової, Є. Рибалко, А. Хрипкової, О. Щотки та ін.

Вивченням питання хімічної адикції у підлітків займалися такі вчені, як О. Бондарчук, Н. Бурмака, І. Вайзман, С. Дрьомов, В. Зав'ялов, Є. Змановська, Т. Корнілова, Н. Малишева, Н. Максимова, І. П'ятницька, А. Уразаєв, О. Яременко та інші.

Мета дослідження – теоретично вивчити та емпірично дослідити особливості визначити хімічної адикції у підлітків та визначити шляхи її профілактики.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне вивчення і емпіричне дослідження особливостей профілактики хімічної адикції у підлітків дали нам можливість зробити наступні *висновки*:

Адикція – це певний вид залежності, що пов'язаний зі зловживанням чимось або кимось з метою саморегуляції або адаптації. Визначено, що адикція має певний алгоритм розвитку, який протікає на трьох рівнях, які також є його етапами: соціальному, психологічному, хімічному.

З'ясовано, що адиктивна поведінка залежить від чотирьох груп чинників: соціальних, соціально-психологічних, педагогічних та індивідуально-психологічних.

Актуалізацію психологічної готовності до вживання психотропних речовин у підлітків обумовлюють такі внутрішні і зовнішні причини:

1) нездатність підлітка до продуктивного виходу із ситуації утрудненості задоволення актуальних життєво важливих потреб через небажання брати на себе відповідальність;

2) несформованість або неефективність способів психологічного захисту підлітка, що дозволяє йому хоча б тимчасово зняти емоційну напругу;

3) зневажливе ставлення до стану свого здоров'я.

В результаті проведеного нами емпіричного дослідження щодо вивчення особливостей хімічної залежності підлітків ми отримали дані про соціально-демографічні показники респондентів, про кількість та частоту вживання ними наркотичних речовин, про найбільш розповсюджені місця вживання наркотиків та соціальну групу, з якою це найчастіше відбувається. Також ми дізналися, що саме спонукає підлітків до вживання наркотичних речовин та як і коли це відбулося вперше. Виявили, як впливає вживання хімічних речовин на самопочуття підлітків, які проблеми виникають внаслідок цього та які заходи вони пропонують для вирішення та попередження проблеми хімічної залежності підлітків.

Встановлено, що хлопці вживають наркотичні речовини більше і частіше за дівчат (65 % та 35 % відповідно), серед найбільш «популярних» наркотичних речовин у підлітковому віці є алкоголь (66,7 %), тютюн (56,7 %) та канабіноїди (23,3 %). Більшість підлітків вперше спробували наркотичні речовини у віці 14 років (55,0 %). Найчастіше пропонували спробувати наркотики друзі (65,0%), а найпопулярнішим місцем вживання наркотиків виявилися молодіжні вечірки (75,0%), в гостях (65,0%), а також під час виїздів на пікнік та на дискотеках (по 50,0%) та в навчальних закладах і туристичних походах (45,0% та 40,0% відповідно). Серед тих, хто вживає наркотичні речовини найчастіше це роблять в колі друзів (80%). Серед факторів, що спонукають до вживання наркотичних речовин найчастіше відзначали бажання розслабитись, зняти стрес (63,3%), бажання забути негаразди і невміння вільно спілкуватись, сором'язливість (по

46,7%) та бажання відчувати себе дорослішими (40,0%). Половина підлітків, що вживають наркотичні речовини розуміють, що наркотики негативно впливають на стан їх здоров'я, самопочуття. Найбільш розповсюджені проблеми через вживання наркотичних речовин пов'язані з оточенням підлітків (55,0%). За більшістю думок, проблеми наркоманії підлітків треба вирішувати через пропаганду здорового способу життя на державному рівні, в сім'ї, в навчальному закладі, а також проводити тренінги спілкування, вміння казати «ні» (по 36,7 % відповідно).

Формувальний експеримент складався з двох основних частин, кожна з яких була розбита на відповідні підетапи. В експерименті брали участь 16 підлітків (9 хлопців та 7 дівчат) з числа тих, хто брав участь у констатуючому дослідженні та продемонстрував схильність до хімічної адикції.

Програма тренінгу упродовжувалася за допомогою двох основних шляхів:

1) засвоєння теоретичних основ концепції залежності (міні-лекції, мозкові штурми, розбір комунікативних ситуацій та ін.);

2) розвиток умінь та навичок ефективної взаємодії із факторами, що сприяють розвитку залежностей, для профілактики хімічної адикції у підлітків та активізації їх особистісного потенціалу (психогімнастичні вправи, рольові та ділові ігри, групові дискусії, творчі завдання та ін.).

Програма тренінгу «Профілактика хімічної адикції у підлітків» (базовий варіант) складалась з 4 тематичних занять по 4 години: «Залежність як явище психічного життя людини», «Внутрішньоособистісний конфлікт, та залежність», «Стрес, копінг та здоров'я», «Рівень суб'єктивного контролю».

Вивчення результатів анкетування і висловлювань учасників тренінгу під час рефлексії дає підстави вважати, що розроблена нами програма тренінгу «Профілактика хімічної адикції у підлітків» позитивно вплинула на вимірювані показники, що доводить її ефективність.

Висновки. Отже, отримані матеріали можуть бути використані в системі загальної середньої освіти: а) для підготовки підлітків до профілактики хімічної

адикції; б) для підготовки шкільних психологів закладів загальної середньої освіти до надання психологічної допомоги підліткам, що схильні до хімічної адикції.

Н. П. Степаненко,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,

доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. Важливим мотивом життя людини є самоактуалізація, тобто розвиток себе, максимальне виявлення та реалізація кращих якостей власної особистості, які закладені їй від природи. Потреба в самоактуалізації є природною потребою, яка надає індивідуальному життю людини яскраву спрямованість і глибокий зміст, зміцнює впевненість у собі та допомагає протистояти життєвим негараздам. Саме в підлітковому віці процес самоактуалізації стає особливо інтенсивним, підлітковий вік характеризується усвідомленням власної індивідуальності, неповторності, відмінності від інших. У цьому віці остаточно формується фундамент ціннісних орієнтацій, проєкція основних напрямів життя, пошуку, самопізнання і т. д. одним із результатів самоактуалізації є формування суб'єктивно та об'єктивно несуперечливого, такого, що суб'єктивно задовольняє певну людину, стилю життя – індивідуально підібраної системи засобів взаємодії із соціальним середовищем.

Стан розроблення проблеми. Дослідженню проблем самоактуалізації

присвячені роботи зарубіжних психологів: А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл, Г.Олпорт, Р.Мей, К.Гольдштейн.

У вітчизняній психології розуміння самоактуалізації пов'язане з ідеями розвитку особистості і представлено різними поняттями Б.Ананьєва, Л.Божович, І.Булах, С.Максименка, С.Рубінштейна, В.Татенка, В.Роменця, Л.Виготського, Г.Костюка, І.Беха, О.Леонтєва, В.О. Маляко.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні процесу самоактуалізації особистості підліткового віку, розробці програми розвитку самоактуалізації підлітків.

Виклад основного матеріалу.

Велика увага приділяється проблемі самоактуалізації особистості, видатні психологи досліджували внутрішню діяльність суб'єкта, яка спрямована на виявлення потенційних можливостей, цінностей, ресурсів, які йому притаманні. Слід зазначити, що в зарубіжних та вітчизняних дослідженнях немає єдиного визначення самоактуалізації, з цим терміном завжди будуть існувати поняття самореалізації та саморозвитку. Самоактуалізацію часто визначають як процес розвитку особистості, її особистісного зростання «зсередини», як процес становлення суб'єкта власного життя, спрямований на побудову життєвої стратегії, побудову ієрархії цінностей.

У роботі надано теоретичне обґрунтування та практичне вирішення проблеми самоактуалізації підліткового віку, досліджується зміст самоактуалізації, розкривається її структура та спрямованість; визначено психологічні особливості самоактуалізації підлітків в умовах соціальних змін та розроблено ефективну навчальну програму з самоактуалізації особистості.

Для самореалізації особистості необхідний високий рівень прагнень, умінь, навичок, прагнень до максимальної реалізації можливостей. На рівень домагань можуть вплинути успіхи та невдачі підлітка, тому особистість має ставити цілі, яких вона може досягти.

У дослідженні взяли участь 40 підлітків Київського професійно –

педагогічного коледжу ім. А. Макаренка, з них: 20 дівчат та 20 хлопців, віком від 16 до 21 року. Вибір методик для проведення дослідження був продиктований його метою.

В результаті дослідження з використанням методики «Тест самоактуалізації» (САТ) Л. Гозман і М. Кроза», виявили, що за всіма шкалами самоактуалізації більшість підлітків мають низькі значення, що спостерігається як у жінок, так і у чоловіків.

Використовуючи метод «Смислові життєві орієнтації», ми виявили, що деякі закономірності гендерного поділу праці, диференціації чоловічих і жіночих соціальних ролей, культурні символи та соціально-психологічні стереотипи про маскуліність і фемінність впливають на різні аспекти соціальної поведінки, соціального життя, а отже, передбачає формування відмінностей у цінностях хлопчиків і дівчаток. Результати показали, що підлітки в цілому незадоволені життям. Реальне життя сприймається цікавим і емоційним. У підлітків є певні цілі на майбутнє. Однак вони не зовсім впевнені, що здатні керувати своїм життям, вільно приймати рішення та виконувати їх. Дивлячись на результати дослідження, можна сказати, що чоловіки орієнтовані на постановку цілей на майбутнє, вірять, що людина здатна керувати своїм життям.

Згідно з дослідженнями, можна зробити висновок, що більше половини підлітків мають низькі значення за методиками самоактуалізації особистості, подібні дані можуть бути наслідком того, що самоактуалізація ще тільки почала розвиватися, і вони знаходяться якраз у віці, коли цей процес стає можливим.

Найефективнішою моделлю залучення особистості до міжособистісного спілкування, діяльності в широкому сенсі цього слова, що спрямована на самопізнання, розвиток, саморозвиток і самовдосконалення особистості, здатної до самоактуалізації, слід вважати тренінг, у різних сферах.

Надзвичайно важливо проводити з підлітками тренінги, які розвивають здатність до самоактуалізації, передбачає вирішення таких завдань, як: формування уявлень учасників тренінгу про процес самоактуалізації, особливості особистості, яка самоактуалізується; розвиток вміння приймати

себе, впевненості в собі; розвиток навичок конструктивної міжособистісної взаємодії, пізнання та прийняття інших людей, навчитися ефективно планувати свій час, формулювати цілі, оцінювати їх доцільність та реалістичність; заохочення прагнення до успіху, конструктивне вирішення проблем; формування вміння робити життєвий вибір, почуття відповідальності за формування власної особистості; розвиток творчого потенціалу особистості. Така програма передбачає створення умов для усвідомлення особистістю своїх індивідуальних особливостей, більш чіткого і глибокого уявлення про себе і свій поточний стан; вироблення вміння адекватно будувати життєві плани, цілі, їх адаптацію.

Після тренінгу рівень самоактуалізації як у контрольній, так і в експериментальній групі значно підвищився, а під час тренінгу на нього впливав емоційний стан учасників. Під час програми були усунені або ослаблені комунікативні проблеми, що призвело до підвищення доброзичливості, вміння встановлювати міцні та дружні стосунки з іншими людьми, здатності адекватно самовиражатися в спілкуванні та знижувати значення соціальних показників стереотипів.

Структурно навчання складалося з двох основних частин: теоретичної та практичної. Під час теоретичної частини було проведено обговорення проблем, обмін думками, групові дискусії. Практична частина була присвячена вправам, рольовим іграм. Кожна вправа та рольова гра завершувалися обговоренням результатів, кожен учасник мав можливість висловити свою думку та погляди.

Після закінчення навчальної програми з удосконалення кращих якостей самоактуалізації особистості підлітків у чоловіків і жінок продовжилося вивчення змін психологічних якостей підлітків. У структурі підліткових груп відбулася зміна тенденції до самоактуалізації, про що свідчать результати методики, а у підлітків, які брали участь у вихованні, відбулися значні зміни. Запровадження корекційних заходів для виявлення власного «я» дало можливість розкрити потенціал кожного підлітка. Це дало можливість повніше розкрити свій потенціал.

Експериментальна реалізація тренінгу показала, що розроблена нами тренінгова програма забезпечила реалізацію таких психологічних умов самоактуалізації особистості підлітка: оцінка власних можливостей, визначення шляхів подальшого саморозвитку, самовдосконалення; аналіз власних особистих та професійних досягнень, визначення резервів подолання перешкод до самоактуалізації.

Висновки. При діагностиці самоактуалізації особистості було виявлено, що процес особистісного зростання трактується як життєвий процес, в якому особистість несе відповідальність за свої дії та вчинки. Успішна самореалізація спонукає до різноманітного розвитку індивідуальних здібностей. Ефективне особистісне зростання можливе в психічно здоровому суспільстві. У результаті оцінки тренінгової програми виявлено статистично достовірну різницю між рівнями самоактуалізації підлітків контрольної та експериментальної груп.

О. В. Хьохнер,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-ГПЗ спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,
професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕМІГРАЦІЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВИ НА РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬО- ОСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ

Постановка проблеми. Змінюючи тимчасово, а інколи назавжди, місце проживання, українці стикаються з певними труднощами входження в нову культуру, в простір незнайомих законів, правил і традицій. Більше того, опиняються в ситуації відірваності від свого звичного соціального кола, батьків та друзів, що часто викликає у них внутрішньо-особистісні конфлікти.

Внутрішньо-особистісний конфлікт один з найбільш складних психологічних феноменів, оскільки він розгортається у внутрішньому просторі особистості, і є недоступним зовнішній оцінці. Нажаль, вивчення внутрішньо-особистісних конфліктів, незважаючи на високу особистісну значущість даної проблеми, залишається недостатньо представленим на загальному полі психологічних досліджень.

Стан розробленості проблеми. Нині можна виокремити низку підходів до вивчення міграції в соціальних науках, зокрема: системний, функціональний, структурний, біхевіористський, теорію соціальних змін, концепцію «тяжіння-виштовхування», теорію «міграційного ланцюга». Мотивація еміграції та

психологія еміграції вивчалася вченими А. Гуревичем, Р. Ембрехт, Н. Криловою, С. Лебедевою, Н. Фрейнкман-Хрустальновою, Н. Хрустальновою, і ін.), психологічна адаптація емігрантів досліджувалася Е. Філіповою, В. Хармзом, В. Хотінец, Ю. Чекушиною, і ін.).

Методологічною та теоретичною базою нашого дослідження є праці відомих дослідників з проблем виникнення та розвитку внутрішньо-особистісного конфлікту в умовах еміграції (А. Анцупова, Дж. Доллард, К. Левін, М. Міллер, К. Тольдштейн, З. Фрейд, К. Хорні, О. Шпілова, К. Юнг та ін.).

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити особливості розвитку внутрішньо-особистісного конфлікту у емігрантів та визначити модель їхнього попередження.

Виклад основного матеріалу. Проведені теоретичний аналіз і емпіричне вивчення соціально-психологічних аспектів еміграційної ситуації та її впливів на розвиток внутрішньо-особистісного конфлікту дали можливість зробити наступні *висновки*:

Емігрант – людина, яка виїжджає з території держави проживання. Причини та мотиви еміграції людей бувають різні і важко зводяться до спільного знаменника, навіть такого, як «пошуки кращого життя». Вони залежать від соціального статусу, національної приналежності, політичної орієнтації, тривалості та потужності еміграційних потоків, ступеня участі в цьому процесі державних органів і т. п. Еміграція це важливий крок у житті кожної людини, яка вирішила залишити свою країну. Розрив між тим, ким вона є і тим, ким вона хоче стати, рубіж між старим і новим досвідом та якісний перехід з одного стану в інший, розцінюється в психології як життєва криза.

Вивчаючи процес еміграції можна зробити висновок, що він змінює всю соціальну структуру емігранта – змінюється його статус, його соціальні ролі, всі його зв'язки і стосунки. В умовах еміграції людина втрачає значущі соціальні зв'язки, що підтримували її у минулому, і це деструктивно позначається на її

психічному здоров'ї. При цьому порушується почуття внутрішньої цілісності особистості, спотворюється картина світу і сприйняття самого себе.

Внутрішній конфлікт або внутрішньо-особистісний конфлікт є одним з найбільш складних психічних конфліктів, який відбувався у внутрішньому світі людини. Цей конфлікт визначається дослідниками як «зіткнення у особистості приблизно рівних за силою, але протилежно спрямованих (амбівалентних) інтересів, прагнень, мотивів та потреб, більшість з яких особистістю може не усвідомлюватись». Він виникає тільки тоді, коли зовнішні обставини породжують певні внутрішні умови. Можна зробити висновок, що внутрішньо-особистісний конфлікт є відображенням протиріч, що виникають у особистості зі складною та розвиненою ієрархією потреб, мотивів, цінностей, здатною до самоаналізу та саморефлексії, у відповідь на протирічливі зв'язки з соціальним середовищем. Переживання особистістю власної неоднозначності, складності внутрішнього світу, усвідомлення змінності і нестабільності світу, власних бажань і домагань, та нерідко – неможливості їх реалізації, коливання самооцінки, боротьба мотивів – все це є полем внутрішньо-особистісних конфліктів.

Причини внутрішньо-особистісних конфліктів можуть бути в тому, що вимоги, потреби, прагнення, бажання особистості не задовольняються тими чи іншими моментами дійсності. Внутрішньо-особистісний конфлікт за своїми наслідками може бути як конструктивним (функціональним, продуктивним), так і деструктивним (дісфункціональним, непродуктивним).

Негативні наслідки внутрішнього конфлікту стосуються не тільки стану самої особистості, її внутрішньої структури, але і її взаємодії з іншими людьми в соціумі – родині, на роботі, вузі, і т.д. Якщо внутрішньо-особистісний конфлікт вчасно не вирішується, то він може призвести до більш важких наслідків, найбільш сильні з яких стрес, фрустрація і невроз. Для емпіричного дослідження внутрішньо-особистісного конфлікту в еміграційному середовищі були використані комплекс психодіагностичних методикі, направлених на виявлення домінуючих цінностей і конфліктів особистості, а також способів їх

емоційної переробки, що відображає, у свою чергу, глибоку індивідуальність і специфічність функціонування психологічного захисту.

За результатами дослідження можна зробити висновок, що всі респонденти не залежно від того скільки років вони перебувають за кордоном відчули дефіцит спілкування. Відбулися розбіжності в системі потреб і цілей, що в свою чергу відіграло негативну роль у адаптації і спровокувало погіршення психічного стану здоров'я досліджуваних. Показником внутрішньо-особистісного конфлікту в когнітивній сфері виступає порушення оптимального рівня адаптації особистості, зниження самооцінки, внутрішня невідповідність. В емоційній – переважання негативного фону настрою, тривожність. У поведінковій – зниження адаптивності до нових умов життя. І тому, дуже важливим є надання конкретної психологічної допомоги людині яка емігрувала і яка збирається емігрувати.

На основі теоретичного та емпіричного досліджень була розроблена модель, яка може попереджати виникнення внутрішньо-особистісного конфлікту у емігранта.

Для емігрантів, людей що опинилися в новому соціокультурному середовищі, проблема психологічної допомоги є важливою і складною ланкою в системі міжкультурної адаптації, оскільки дезадаптація проявляється в невротичних і психосоматичних розладах, що не може не позначитися на їх психічному здоров'ї. Психологічна допомога емігрантам – складна система психологічного впливу, яка спрямована на підвищення соціальної активності, на зміцнення соціальної позиції особистості емігранта, на формування системи ціннісних установок і орієнтацій, усунення вторинних особистісних реакцій, внаслідок яких виникають труднощі міжкультурної адаптації, на формування толерантності до фрустрації і адекватних механізмів психологічного захисту.

Розроблена модель психологічної роботи в ситуації еміграції складається з трьох рівнів: 1. Рівень прийняття рішення – підготовка до еміграції відбувається на початковому рівні, це первинна профілактика. 2. Об'єктивний рівень,

безпосередньо еміграція – вторинна профілактика. 3. Суб'єктивний рівень – рівень розвитку внутрішньо-особистісного конфлікту – третинна профілактика.

На цих рівнях проводиться спеціально організована психологічна допомога: соціальна і психологічна профілактика, тренінгові програми спрямовані на допомогу кращої адаптації, групові тренінги, індивідуальна лікувальна терапія тощо.

Висновки. Отримані результати проведеної роботи можуть бути використані для поглибленого вивчення процесів міграції українського населення та у процесі консультування клієнтів, що мають проблеми з адаптацією до інокультурного середовища., зокрема для виявлення та упередження розвитку внутрішньо-особистісного конфлікту в умовах еміграції. Практичні психологи можуть застосовувати розроблений тренінг для оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації емігрантів.

О. О. Чубова,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи КПМ-
20-Г1, спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. В. Чаусова,
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», кандидат психологічних
наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ ВНЗ

Постановка проблеми. Проблема формування сприятливого соціально-психологічного клімату – багатогранне явище. Неодмінною складовою цієї проблеми є система відносин, розроблена в середовищі студентів, і глибокі гуманітарні відносини між викладачами та студентами. Інтерес до питань соціально-психологічного клімату останнім часом стабілізувався, завдяки багатьом теоріям та практикам. З одного боку, це пов'язано з характерною логікою наукового розвитку, тому наукове розуміння його основних принципів змінилося, а з іншого – через зміни вимог громадськості до системи освіти, це вимагає ефективних заходів для створення та підтримки сприятливої соціально-психологічної атмосфери в студентів.

Згуртованість студентського колективу відіграє важливу роль у формуванні сприятливої соціально-психологічної атмосфери студентської групи і, таким чином, створює можливості для колективного обговорення та прийняття рішень, тим самим покращуючи навчальний процес, створює умови для отримання задоволення від взаємовідносин, сприяє усвідомленню та рефлексії

спрямованості особистості студента на оволодіння професійними знаннями, мотивує до активної пізнавальної позиції під час навчальної діяльності, забезпечує особистісний та професійний розвиток майбутніх фахівців в процесі професійної підготовки. Таким чином, досить актуальним є дослідження соціально-психологічного клімату у студентській групі в закладах вищої освіти.

Стан розробленості проблеми. Дослідження проблеми формування психосоціального клімату представлені широким колом дослідників у психолого-педагогічній літературі Н.П.Анікева., Б.Ф.Баєва, Л.В.Долінська, Л.М.Дунець, І.А.Зязюн, Л.В.Крамушенко, І.Ф.Невада Кривонос Кузьміна, М.В.Левченко, Г.В. Локарьова, Ліміщик, О.Г. Мороз, Д.Ф.Ніколенко, О.В.Петровський, О.О.Почерніна, Л.О.Савінкова, Т.С. Яценко та ін.

Проблемам психологічного клімату присвячені дослідження таких відомих психологів: А.А. Бодалєв, К. Рудестам, А.Г. Ковальов, Я.Л. Коломінський, Ярошевський М., Б.Д. Паригін, К.К. Платонов та інші. У цих дослідженнях розглянуто основні особливості колективу (Горев та ін., 2018; Васбієва та ін., 2018; Шаронова, Трубнікова, Соколова, 2018). В.В. Бойко, Б.Ф.Ломов, Р.С. Немов, В.Н. Панфьоров, А.В. Петровський, В.В. Шпалінський та інші вчені також приділяли увагу цій проблемі. Проблему соціально-психологічного клімату досліджували також такі зарубіжні психологи, як Р. Каммінс, О. Келлер, Д. Кінг, Р. Марріотт, Е. Саут, В. Шутц та інші (Кричевский, Дубовская, 2012; Роджерс, 1978; Стівенс , 2001; Шаронова та ін., 2018).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити психологічні особливості соціально психологічного клімату у студентській групі в закладах вищої освіти; розробити програму та методичні рекомендації щодо формування сприятливого соціально-психологічного клімату у студентській групі.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження теоретичних джерел було встановлено, що соціально-психологічний клімат групи є важливою умовою її існування. Соціально-психологічний клімат — це стан групової свідомості та підсвідомості.

Основними компонентами та чинниками СПК виступають: зміст праці; умови роботи й побуту; міжособистісні відносини всередині колективу; міжособистісні відносини поза колективом; міжособистісні відносини зі студентами; манера управління та особистість керівника, взаємостосунки керівника та підлеглих.

До головних чинників, що можуть впливати на формування кожного з компонентів клімату, належать наступні:

- зміст і психологічні особливості праці;
- стан матеріальної бази;
- особистий склад колективу, взаємовідносини;
- соціально-психологічні особливості людей, груп;
- взаємини зі студентами;
- особистість керівника, манера управління, його стосунки з підлеглими.

Було з'ясовано, що високо згуртовані в сприятливому СПК групи мають характерні риси: креативність; демократичність; досягнення індивідуальних і групових цілей; загальне задоволення від навчання та роботи та знаходження в колективі; індивідуальна та загальна відповідальність; безпосередня оцінка результатів колективного завдання; колективні результати роботи; схильність до групового мислення; характеристики згуртованих груп.

В ході дослідження було підібрано та впроваджено методики для проведення аналізу в групах для визначення сприятливого соціально психологічного клімату студентської групи.

Вибірку констатуючої частини експерименту склали 30 досліджуваних, це студенти від 18-23 років, серед них 15 хлопців та 15 дівчат, що навчаються в Університеті менеджменту та психології.

У ході дослідження застосовувалися наступні *методики*:

1. Методика «Анкета для студентів «Я і моя група», яка визначає соціально-психологічний клімат студентського колективу. Вона допомагає визначити рівень сформованості колективу групи. 2. Методика «Тест

«Соціально-психологічний клімат в групі». Ця методика для дослідження соціально-психологічного клімату групи. Допомогає оцінити, як проявляються властивості психологічного клімату у групі. 3. Методика «Методика визначення ступеня ціннісно-орієнтаційної єдності групи». Визначення ціннісно-орієнтаційної єдності (Цоє) групи, а також визначити ступінь вираженості цієї найважливішої групової характеристики. 4. Методика «Визначення індексу групової згуртованості Сішора», що визначає особливості формування згуртованості в групі.

Соціально-психологічний клімат студентської групи визначає психологічне самопочуття кожного зі студентів в групі та динаміку групових процесів. Результати дослідження соціально-психологічного клімату у групах продемонстрували сприятливий соціально психологічний клімат, середній рівень згуртованості та високий показник Індексу групової згуртованості. За результатами індексу групової згуртованості дана група може працювати, як єдине ціле, що дає плідні результати в навчанні, з огляду на те, що переважна більшість в групі набрали середню та високу суму балів по даній методиці, що свідчить про наявність групового індексу згуртованості.

Індекс групової згуртованості проявляється в міжособистісних стосунках, взаємопідтримці, коли психологічний клімат в ньому позитивний, безконфліктний - це свідчить про нормальний клімат колективу.

Сьогодні стала очевидною вирішальна роль особистісного фактора в навчальних закладах. Людський фактор включає соціально-психологічні та психологічні характеристики педагогів та студентів. Їхні очікування один від одного, бажання, інтереси та прагнення людей, здібності та риси характеру, накопичений запас знань, навичок, умінь. Це психічні стани і властивості студентської групи, її творчий та моральний мікроклімат, настрої, згуртованість, робота та управлінська діяльність, авторитет, психологічна сумісність тощо. Поняття «формування», у загальному розумінні - це розвиток чогось під впливом цілеспрямованих дій.

Таким чином, було відмічено, що формування сприятливого соціально-психологічного клімату залежить від врахування п'яти основних груп факторів, що впливають на нього:

1. Функціональні фактори (умови навчання; навчання, що забезпечується всіма необхідними засобами; способи навчання та дозвілля; чіткий розподіл функцій серед студентів; функціональне визначення структури кожного учасника тощо).

2. Економічні фактори (система оплати праці та навчання; своєчасність отримання грошових заохочень; премії, надбавки тощо).

3. Фактори управління (стиль та методи управління командою; ставлення педагогів до студентів; згуртованість педагогічного колективу; послідовність в оцінці та способи впливу на студентів тощо).

4. Психологічні фактори (стильові характеристики міжособистісних стосунків серед студентів; ступінь соціально-психологічної сумісності; ступінь конфліктності; стан взаємодії між кафедрами; рівень згуртованості, групова точка зору, орієнтація на спільні цілі, норми та традиції поведінки; характер сприйняття студентами та оцінювання один одного тощо).

5. Коефіцієнти успіху групових характеристик (кількість академічних груп; забезпечення адаптації та приєднання до колективу; перспектива підвищення ефективності роботи з різних предметів; обґрунтованість відбору груп у ВНЗ тощо).

Також у дослідженні було представлено розроблену програму формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській групі у вищих навчальних закладах. Наприкінці дослідження були виділені фактори змін після проведення тренінгу та надані рекомендації щодо ефективного формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській групі.

Висновки. Отже, розроблена програма формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській групі у вищих навчальних закладах можуть бути використана психологами, викладачами вищих навчальних закладів в процесі професійної підготовки фахівців та під час

підвищення кваліфікації. Але незважаючи на численні дослідження, проблема психологічного клімату в ВНЗ потребує подальшого дослідження.

К. І. Покровська,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ПМ-21-
Г2 спеціальності 053 «Психологія»
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Брюховецька,

професор кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук,
професор,

м. Київ, Україна

КРОКИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ДО УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Важливість розгляду проблеми, щодо сприянню поверненню громадян, які покинули країну під час війни в Україні та створення сприятливих психологічних та соціальних умов повернення до України, є дуже актуальними, через те, що основну частину вимушених мігрантів склали молоді сім'ї, а саме молоді мами з дітьми до 18 років, діти, які зараз мають змогу поступити до будь-яких закладів вищої освіти Європи та молоді вчені, котрі також мають змогу отримати гранти для подальшої своєї наукової діяльності, спеціалісти різних рівнів підготовки. Саме ці люди складають каркас демографічного потенціалу розвитку України.

Стан розробленості проблеми. Даній проблемі приділяли увагу багато науковців, зокрема дослідження міграційних процесів зробили Е.Лібанова, Н. Лиховід, О.Малиновська, О.Ровенчак, М.Романюк, У.Садова, О.Фтомова. Теоретичні основи державного впливу на міграційні процеси розробили

М.Денисенко, В.Іонцев, В.Моїсеєнко, В.Переведеєнцев, О.Малиновська, І.Прибиткова, Т.Регент, Л.Рибаковський, Ю.Римаренко, О.Хомра, Б.Хорєв та ін.

Мета дослідження – визначити кроки стимулювання українських громадян до повернення на Батьківщину.

Виклад основного матеріалу. За даними загальнонаціонального опитування на сьогодні настрої у суспільстві такі у 47% українців сьогодні мають активну життєву позицію, 18% знаходяться десь посередині між активною та пасивною водночас третина стверджують, що зараз в своєму житті майже нічого не вирішують. Найбільш активна життєва позиція у молоді до 35 років (53%) та осіб середнього віку (50%), такі результати показало соціологічне дослідження проведеного наприкінці березня 2022 року. Активну позицію також мають ті, хто повноцінно (60%) або частково/дистанційно (66%) працюють. Громадяни, які повноцінно працюють, мають кращий емоційний стан: найнижчий рівень апатії. Це також стосується тих, хто працює частково. Отже, можемо зробити висновок можливість працювати допомагає людині підтримувати більш позитивний емоційний стан. Професійний розвиток, нові знання в цілому є дуже актуальним напрямком планів після війни, бо попереду відновлення країни, в професійній площині та структурі зайнятості відбудуться зміни, отже, громадяни це розуміють і вже 49% роздумують як отримати додаткову освіту чи нові знання, а 38% – освоїти нову професію [1].

За результатами дев'ятого загальнонаціонального опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», що було проведено 26 квітня 2022 року, спостерігається поступове зростання кількості українців, які повертаються до роботи. Наразі серед тих, хто мав роботу до війни, продовжують працювати 59% (у березні таких було 46%). Зокрема, зросла кількість тих, хто працює у звичному режимі (з 23 до 32%). 24% працюють частково або віддалено, а 3% – почали працювати на новій роботі. Найбільше тих, хто зараз працює, серед мешканців західних та центральних областей (біля 60%). Серед мешканців півдня працюють 52%, сходу – близько 40%. Поступове відновлення зайнятості спостерігається у центрі, на півдні та сході. Натомість на заході з початку квітня

ситуація стабілізувалася. Половина опитаних (54%), котрі втратили роботу на час війни вірять, що зможуть повернутися на попереднє місце праці, 40% – не вірять. Найбільше останніх – серед мешканців сіл, старших опитаних та жінок [2].

Щодо настроїв повернення з початку квітня дещо зменшилася кількість тих, хто планує повертатися додому найближчим часом (з 29% до 22%). Натомість побільшало тих, хто хотів би повернутися, але трохи пізніше (з 24% до 31%). Майже не змінилася кількість тих, хто має намір повернутися додому, але після завершення війни (43%).

Директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені Михайла Птухи НАН України Елла Лібанова схильна вірити даним Держприкордонслужби, що кількості осіб, що покинули Україну – це 3,2 млн осіб. Є, безумовно, недооблік, пов'язаний із нелегальними перетинами кордонів. Її прогноз, якщо війна закінчиться швидко, за 1–2 місяці, більшість повернуться. За кордоном залишаться максимум 600 тис. Якщо активні бойові дії будуть тривати до кінця року або довше і, не дай Боже, поширяться територіально, то охочих покинути країну побільшає. Елла Лібанова виокремлює дві групи ризику «неповернення». З одного боку, це ті, хто може розраховувати на посилений соціальний захист в Європі – багатодітні сім'ї, матері з малолітніми дітьми, люди з особливими потребами. Розвинені країни надаватимуть їм значно ширшу і щедрішу допомогу, ніж Україна, і вони це прекрасно розуміють. З другого боку — це найбільш кваліфіковані й освічені особи, які мають затребувану на європейському ринку професію. Вони дуже швидко адаптуються, знайдуть достойну роботу, і їхнє повернення буде під великим питанням [3].

В ЄС окрім відомого статусу біженця, актуальним став ще один інструмент – «тимчасовий захист». Тимчасовий захист не означає отримання статусу біженця, втім, особи, які отримали тимчасовий захист в ЄС, можуть у будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця чи подовжити, ще на півроку, так надається на рік. Це дуже спрощує перебування наших громадян в ЄС, такий собі особливий статус. Водночас настрої в ЄС, щодо мігрантів, у короткостроковій перспективі ця ситуація тиснутиме на місцеві служби з

надання житла та охорони здоров'я. Аби допомогти країнам, що надають прихисток українцям, ЄС виділив термінові 3,5 млрд євро. У довгостроковій перспективі розселення великої кількості біженців у ЄС матиме значні соціальні та економічні наслідки. З одного боку, збільшиться пропозиція робочої сили, з іншого – виникне ризик поширення антимігрантських настроїв, які розхитуватимуть суспільства в країнах Євросоюзу [4].

Зараз Польща перебуває в епіцентрі найбільшої гуманітарної кризи в Європі з 1945 року. Сказати, що країна погано підготовлена до того, щоб упоратися з ним і уникнути катастрофи, означає не сказати нічого. Вся підтримка біженців у перші два тижні війни була організована спонтанно польськими підприємствами, місцевими органами влади, організаціями громадянського суспільства та населенням загалом, при цьому польська держава була відсутня. Основна відмінність від попередніх криз із біженцями полягала в тому, що уряд фактично дозволяв громадянам допомагати біженцям. Про це в своєму дослідженні пише Агнешка Вейнар, ад'юнкт-професор міграційної політики Карлтонського університету [5].

Україна розуміючи такі настрої впроваджує свої заходи стимулювання для повернення громадян. Кабмін хоче повернути з-за кордону біженців, які працюють у держсекторі у такому рішенні Кабміну є й ідеологічне підґрунтя. «Це не про зарплати, а про служіння державі, що неможливо дистанційно» [6].

Щодо молоді та молодих вчених зараз в українській молоді великі перспективи вступати до світових вишів та залишитись там, це зрозуміло і нашому міністру освіти. Міністр освіти Сергій Шкалет та міністерство розуміючи це максимально лібералізували вступ, йдеться про спрощення механізму ЗНО, зокрема, для впровадження єдиного мультидисциплінарного тесту, щоб діти залишились в Україні, залишились навчатись за українськими стандартами, не їхали за кордон, не шукали іншої долі за кордоном, а навчалися і формували майбутній елітний освітній і науковий потенціал нашої держави.

Також Міністерство освіти домовляємося з світовими донорами, які надають освітні стипендії молодим ученим, зараз світові вищі навчальні заклади

надають українцям велику кількість спеціальних освітніх програм, наприклад, «Вчені в кризі», вони є як короткотермінові, так і довготермінові, важливо щоб такі програми були подвійного призначення - з зобов'язанням повернутися в Україну після закінчення. Звичайно, є ризик того, що хтось залишиться там, але все ж таки самі умови, які ми прописуємо у програмах, стимулюють нашу молодь повертатись. Це перше. По-друге, враховуючи режим воєнного стану, більшість тих, хто виїхав – це все ж таки дівчата. Особам чоловічої статі з 18 до 60 років під час воєнного стану виїзд з України заборонений. Тому враховуючи те, що використовуємо багато можливостей спільної праці з нашими закордонними партнерами, ми наполягаємо, щоб в умовах надання такої стипендії було обов'язкове повернення до нашої держави [7].

Важлива робота лягає на плечі психологів, до яких все частіше звертаються громадяни, які поїхали з країни чи внутрішньопереміщені, бо вони шукають підтримки та зв'язок з країною, щоб відчутти, що їх чекають і вони потрібні своїй країні.

Висновки. Отже, держава, керівництво, кризові спеціалісти, родини мають підтримувати у громадян, які поїхали з країни чи внутрішньопереміщених осіб відчуття зв'язку з Батьківщиною. Має бути розроблена дорожня карта, щодо відновлення інфраструктури, житла, плани, щодо забезпечення освітою, перспектива робочих місць.

Список використаних джерел

1. Шосте загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни (19 березня 2022) [Електронний ресурс]. Доступно:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html Дата звернення: Трав. 11, 2022.

2. Дев'яте загальнонаціональне опитування: соціально-економічні проблеми під час війни (26 квітня 2022) [Електронний ресурс]. Доступно:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_socialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html Дата

звернення: Трав. 11, 2022.

3. Елла Лібанова: До 90% українців планують повернутися, але плани можуть змінюватися [Електронний ресурс]. Доступно: <https://minfin.com.ua/ua/2022/05/06/84908432/> Дата звернення: Трав. 11, 2022.

4. Гордійчук Д., П'ять головних прогнозів для світу і один – для Росії: головне зі звіту МВФ про наслідки війни [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/20/686009/> Дата звернення: Трав. 11, 2022.

5. Agnieszka Weinar, How Russia is trying to stoke anti-Ukrainian sentiment in eastern EU countries [Електронний ресурс]. Доступно: <https://theconversation.com/how-russia-is-trying-to-stoke-anti-ukrainian-sentiment-in-eastern-eu-countries-178816> Дата звернення: Трав. 11, 2022.

6. Шевчук С., Працювати на Україну з України [Електронний ресурс]. Доступно: <https://forbes.ua/inside/pratsyuvati-na-ukrainu-z-ukraini-kabmin-khoche-povernuti-z-za-kordonu-bizhentsiv-yaki-pratsyuyut-u-derzhsektori-banki-kazhut-shcho-tse-zagrozhue-ikhnomu-biznesu-chomu-04052022-5810> Дата звернення: Трав. 11, 2022.

7. Інтерв'ю Сергій Шкарлет: «Я не допущу освітнього мародерства» [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva> Дата звернення: Трав. 11, 2022.

Чорна Юлія,

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ЗП-21-
1/м спеціальності 011 «Освітні
педагогічні науки» КЗВО
«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної
ради»,

м. Дніпро, Україна

Ганна Чаус,

доцент кафедри математичної,
природничої та технологічної освіти
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради»,

м. Дніпро, Україна

Олена Романець,

доцент кафедри математичної,
природничої та технологічної освіти
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради»,

м. Дніпро, Україна

Євгенія Кочерга,

доцент кафедри загальної,
спеціальної педагогіки, реабілітації
та інклюзивної освіти КЗВО

«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної
ради»,

м. Дніпро, Україна

STEM-ОСВІТА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ НАУКОВА ТВОРЧИСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Одним із важливих ресурсів розвитку суспільства є творчий потенціал особистості, яка прагне до постійного саморозвитку, удосконалення компетентностей, є відповідальною та цілеспрямованою. Сучасна людина за своє життя може не один раз змінювати кардинально напрям своєї діяльності. Тож лише завдяки умінню навчатись впродовж життя, творчо мислити та самостійно приймати рішення сучасна людина може себе реалізувати. Ці навички, які ще

називають «Навичками ХХІ століття» є надбаннями не одного року праці. Лише поступовий їх розвиток, починаючи від початкової школи і продовжуючи надалі, дасть можливість сформувати ці навички і користуватись ними в повній мірі у дорослому житті. Знання, вміння та навички, ціннісні орієнтири та отриманий досвід формують життєві компетентності, які будуть необхідними для самореалізації.

Метою дослідження є опис особливостей STEM-освіти як основи розвитку наукової творчості здобувачів освіти.

Наукова творчість на сьогоднішній день є рушієм науково-технічного прогресу. Адже завдяки їй нові винаходи та відкриття можуть приносити користь людям з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище.

Природничі науки мають значний потенціал в розвитку творчих здібностей здобувачів освіти. Природнича галузь шляхом розвитку творчої особистості здобувачів освіти сприятиме, на нашу думку, формуванню фундаментальних якостей особистості – самостійності, рефлексивності, креативності, від яких залежить розвиток необхідних для життєдіяльності компетентностей [2].

Програми навчальних дисциплін природничої галузі передбачають обов'язкове виконання різноманітних досліджень, проведення лабораторних та практичних робіт, виконання проєктів дослідницького характеру, в основі яких лежить саме наукова творчість. Особливо актуальними є STEM-проєкти, коли явища та процеси розглядаються з точки зору різних дисциплін (зокрема природничих – біології, фізики, хімії і т.д.).

Дослідники [1] визначають особливості сучасної STEM-освіти:

1. «Інтегроване навчання за «темами», а не з предметів. STEM-навчання поєднує в собі проєктний та міждисциплінарний підходи, основою для яких є інтеграція природничих наук в технології, інженерну творчість і математику. Дуже важливо навчати природничим наукам, технології, інженерному мистецтву і математиці інтегровано, тому що ці сфери тісно взаємопов'язані на практиці.

2. Застосування науково-технічних знань у реальному житті. За допомогою практичних занять STEM-освіта демонструє учням застосування науково-

технічних знань у реальному житті. Вони вивчають конкретний проект, у результаті чого створюють прототип реального продукту.

3. Розвиток навичок критичного мислення та вирішення проблем. Програми STEM розвивають навички критичного мислення та вирішення проблем, необхідних для подолання труднощів, з якими учні та студенти можуть зіштовхнутися в житті.

4. Зростання впевненості у своїх силах. Молоді люди, створюючи різні продукти, вирішуючи всі проблеми своїми силами, доходять до кінцевої мети і стають усе впевненішими у своїх силах.

5. Активна комунікація і командна робота. Програми STEM відрізняються активною комунікацією і командною роботою. На стадії обговорення створюється вільна атмосфера для дискусій і висловлювання думок. Вони весь час спілкуються з наставниками і своїми друзями по команді.

6. Розвиток інтересу до технічних дисциплін. Задача STEM-навчання у школі – створювати умови для розвитку інтересу в учнів до природничих і технічних дисциплін. Заняття STEM – захоплюючі і динамічні.

7. Креативні та інноваційні підходи до створення проектів. STEM навчання складається з таких етапів: запитання (завдання), обговорення, конструювання, створення, тестування і реалізація. Ці етапи є основою проектного підходу. Одночасне вивчення і застосування науки і технології може створити багато інноваційних проектів.

8. Зв'язок між навчанням і кар'єрою.

9. Підготовка дітей до технологічних інновацій життя.

10. STEM як доповнення до шкільної програми» [1, с. 27-28].

Отже, під час вивчення природничих дисциплін є можливість прояву наукової творчості здобувачів освіти при підготовці та реалізації STEM-проектів. Вчителі природничих дисциплін мають бути готовими до реалізації STEM-освіти зі своїми учнями в сучасних умовах. Перспективами подальших досліджень вбачаємо у необхідність розробки та обґрунтування педагогічних умов розвитку

наукової творчості здобувачів освіти при реалізації STEM-проектів під час вивчення природничих дисциплін.

Список використаних джерел

1. Балик Н. Р., Шмигер Г. П. Підходи та особливості сучасної STEM-освіти. *Фізико-математична освіта*. 2017. Вип. 2. С. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2017_2_6.

2. Романець О. А., Кочерга Є. В., Чаус Г. Г. Пошукова та дослідницька діяльність як основа творчого розвитку особистості при вивченні природничих дисциплін. *Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ІТМ*плюс – 2021»*: матеріали IV міжнародної науково-методичної конференції (11–12 лист. 2021 р., м. Суми). / упорядн. Чашечникова О.С. Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. С. 59–60.

Мирослава Бабенко,

учениця 10 класу спеціалізованої школи № 196 м. Києва, вихованка відділення Екології та аграрних наук Київської МАН,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. М. Ісаченко,

завідувач відділення Екології та аграрних наук КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді»,
м. Київ, Україна

ОНЛАЙН МАЙСТЕР-КЛАС З ВИГОТОВЛЕННЯ ГОРЩИКІВ ДЛЯ МІКРОЗЕЛЕНІ

Власний оригінальний город на підвіконні легко, цікаво, корисно.

Отримування достатньої кількості поживних речовин та вітамінів надзвичайно важливо, саме тому мікрозелень стає популярнішою. Завдяки моєму стартапу люди зможуть самостійно виготовити горщики для вирощування мікрозелені. Особливість цих горщиків полягає у тому, що вони виготовлені з

екологічних матеріалів, не зруйнуються від води через полив мікрозелені, стануть доповненням будь-якого інтер'єру, а головне їх можна розмальовувати та самостійно обирати власний особливий дизайн.

Цей онлайн майстер-клас буде цікавий людям, які обирають здорове харчування, які живуть у квартирах, не маючи городу, але з бажанням вирощувати корисні рослини для харчування в домашніх умовах, які полюбляють вирощувати рослини та які хочуть спробувати щось нове.

Мій стартап допоможе вирощувати мікрозелень вдома, створити новий елемент інтер'єру власноруч та знайти нове хоббі.

У результаті, кожен хто придбає онлайн майстер-клас з виготовлення горщиків для мікрозелені отримає відеоролик з майстер-класом, фарби, щоб його розмалювати, набір для вирощування мікрозелені (насіння на вибір, два лляних килимки, авторський профілактичний спрей проти плісняви, інструкцію щодо вирощування мікрозелені) та нове захоплення.

Рис. 1 Виготовлення горщиків для мікрозелені

Олександра Варченко,
учениця 8 класу середньої
загальноосвітньої школи № 69 м.
Києва, вихованка відділення Екології
та аграрних наук Київської МАН,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Г. П. Мегалінська,
доцент кафедри медико-біологічних
та валеологічних основ охорони
життя і здоров'я Національного
педагогічного університету імені
М.П. Драгоманова, кандидат
біологічних наук,
м. Київ, Україна

ЕКОТЕХНОЛОГІЯ УТИЛІЗАЦІЇ «VARALEX TECHNOLOGY»

Для будь-якого підприємства є важливим не тільки отримання комерційного продукту, а й розробка технології утилізації відходів. Навіть є випадки, коли підприємці влаштовували соціальні експерименти, де будь-яка людина змогла б прийти та забрати некондиційний товар безкоштовно, тому що в промислових масштабах кількість таких речей є величезною, і підприємці, які намагались щось з цим зробити, замислились щодо кращого використання на користь нашої Землі та людства.

Для подібних виробництв дуже вигідно, щоб хтось утилізував некондиційний товар та відходи для втілення своєї ідеї, тому підприємці дуже зацікавлені в таких кадрах, тому будуть тільки сприяти реалізації такої технології.

Наш стартап пропонує використовувати нову технологію для утилізації некондиційного товару з фірм, що спеціалізуються на вирощенні лікарських трав, а також відходів з хлібобулочних, деревообробних підприємств тощо.

Рис. 1 ЕкоТехнологія утилізації «Varalex technology»

Ця технологія допоможе утилізувати дані речі та зробити процес отримання комерційного продукту на косметичних, фармакологічних та харчових підприємствах, а також біотехнологічних лабораторіях економнішим та більш натуральним, що зможе викликати чималий попит у нових клієнтів.

Нові технології утилізації відходів та некондиційного товару з підприємств є дуже запитаним у сучасному світі, внаслідок чого вони роблять процес отримання комерційного продукту економнішим для підприємців, яке сприяє відтворенню, що допомагає Землі очиститися і відновитися.

Надія Гончаренко,
учениця 10 класу ліцею «Наукова
зміна» м. Києва, вихованка
відділення Екології та аграрних наук
Київської МАН,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

В. О. Красінько,
доцент кафедри біотехнології і
мікробіології Національного
університету харчових технологій,
кандидат технічних наук,
м. Київ, Україна

ЛІХЕНОІНДИКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОВІТРЯ ДАРНИЦЬКОГО РАЙОНУ М. КИЄВА З ВИКОРИСТАННЯМ МІКРОБІОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ

Основною метою роботи Надії було здійснити ліхеноіндикаційну оцінку екологічного стану повітря Дарницького району м. Києва з використанням мікробіологічних методів. Вперше учениця дослідила залежність різноманіття епіфітної мікрофлори лишайника від чистоти повітря на ділянці зростання. Також оцінила ступінь забрудненості повітря.

Надія встановила, що ступінь забруднення досліджуваних ділянок відрізняється: ділянки 1, 6, 7 є дуже забрудненими; ділянки 8, 9 - середньо забруднені; 3, 5 - слабо забруднені; 2, 4 - не забруднені. Показник є відносним (рис.1).

Надія виявила, що для всіх зразків досліджених лишайників характерні епіфітні кокові бактерії. А досліджені таломи 3-х видів лишайників з використанням мікробіологічних методів: показали, що мікрофлора лишайника *Xanthoria parietina* L. виявилась найбільш різноманітною (5-7 видів одночасно), на таломі *Hypogymnia physodes* L. 3-4 види одночасно (найменш різноманітна мікрофлора), *Phaeophyscia orbicularis* Neck. 6 видів мікроорганізмів одночасно.

А ще Надія вперше виявила антагонізм між грибами-симбіонтами одного організму.

У ході роботи Надія обстежила 22 форофіта на 9-ти ділянках (по 2-3 дерева); визначила 5 видів лишайників: *Lecanora conizaeoides* Nyl. ex Cromb., *Xanthoria parietina* L., *Hypogymnia physodes* L., *Phaeophyscia orbicularis* Neck., *Evernia prunastri* L.; зробила посіви на 33-х чашках Петрі з отриманням результатів та встановила, що залежності видового різноманіття епіфітних мікроорганізмів від чистоти повітря виявлено не було.

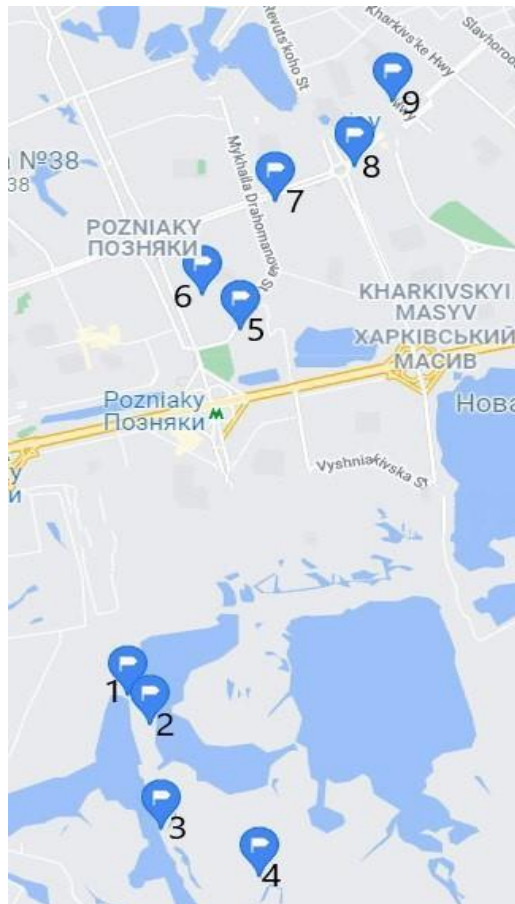

Рис.1 Карта ділянок відбору проб

Софья Кочеткова-Бондаренко,
учениця 10 класу спеціалізованої
школи І-ІІІ ступенів № 53 з
поглибленим вивченням німецької
мови м. Києва,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Юлія Корнієнко,
вчитель біології спеціалізованої
школи І-ІІІ ступенів № 53 з
поглибленим вивченням німецької
мови м. Києва,
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ НЕКОМЕРЦІЙНИЙ СТАРТАП ІЗ ЗОВНІШНІМ ФІНАНСУВАННЯМ «ВАМ»

2022 рік змінив життя кожного українця. Багато людей вимушені знаходитися в укриттях, якими служать підвали, метро та інші місця з відсутньою або недостатньою вентиляцією, що є осередком для розмноження плісняви, мікроорганізмів, що у свою чергу може призвести до повітряно-крапельних захворювань. Тому навіть в такій ситуації не можна забувати про власне здоров'я.

На основі нашої наукової роботи, ми пропонуємо використання аромаламп та ефірних олій лаванди вузьколистою та м'яти перцевої для покращення мікрофлори повітря. Саме ці перевірені аромамасла допомагають зменшити кількість мікроорганізмів в повітрі. Варто зазначити, також заспокійливий вплив даних рослин, що допомагає нам зберегти фізичне та ментальне здоров'я наших громадян в такий непростий час.

Рис. 1 Стартуп із зовнішнім фінансуванням «ВАМ»

Чому саме цей метод, а не звичні нам антисептики?

- По-перше - здоров'я. Антисептики впливають лише місцево, що означає - весь час людям, щоб не захворіти, потрібно носити маски, що є майже неможливим. Ефірні олії ж впливають саме на джерело мікроорганізмів та зупиняють їх розмноження.

- По-друге - кошти. Запропонований нами метод є набагато дешевшим для країни та самих людей за закупівлю антисептичних засобів та масок.

- По-третє - екологія. Виробництво аромамасел є набагато кращим та менш шкідливим для навколишнього середовища.

Ефірні олії, що ми рекомендуємо, були науково перевірені і це є дуже важливо. Адже ми, наприклад, також досліджували вплив розмарину лікарського на мікрофлору повітря, але він навпаки стимулював розмноження мікроорганізмів. Використання цієї олії могло б лише погіршити становище. З цієї причини, саме наша перевірка потрібна, щоб покращити ситуацію, а не навпаки!

Тому, я вважаю, що використання ефірних олій необхідно нам саме зараз! Щоб після нашої перемоги, населення нашої країни було здоровим!

Давід Мельник,
учень 9 класу Києво-Печерського
ліцею № 171 «Лідер» м. Києва,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Ольга Шулькевич,
вчитель хімії Києво-Печерського
ліцею № 171 «Лідер» м. Києва,
м. Київ, Україна

ВИДОБУТОК ЕКОЛОГІЧНИХ ЧОРНИЛ З ГАЛ

Кожен день людина користується кульковими ручками і навіть не знає, які наслідки, і яку шкоду це несе для довкілля. Але це можна змінити завдяки чорнилам з дубового чорнильного горішка або дубового листя. Властивості цих

чорнил майже нічим не відрізняються від чорнил, які ми використовуємо кожного дня.

Чорнила мого виробництва не вицвітають, на них не збирається пліснява та мікрогриби. **Чорнила** видобуті з дубового листа або **дубового чорнильного горішка** мають значні переваги порівняно з звичайними чорнилами:

- Вони більш **екологічніші**, ніж чорнила атраменти через їхній органічний склад та використання в них органічних речовин, що не несе такої загрози, як звичайні чорнила в складі яких є важкі метали та інші небезпечні речовини.

Саме тому чорнильні відходи належать до III класу небезпеки. Процес повторної переробки паперу, на якому є чорнила атраменти потребує більш ретельного очищення і тим самим більше витрат на реалізацію.

- **Дуже прості у видобутку** і не потребують багато дорогого та професійного обладнання порівняно з атраментами.

- Наймані **працівники** можуть **не мати високої кваліфікації**, що робить видобування чорнил дешевшим. Особисто я видобував екологічні чорнила у шкільній хімічній лабораторії з використанням власної сировини (дубового листа і чорнильного горішка). Ми отримали справжні чорнила, якими можна писати на папері без ризику зникнення, пліснявіння і вицвітання з

використанням недорогих компонентів та з використанням не професійного обладнання.

- **Дешевизна** екологічних чорнил.

Проаналізувавши ринок стержнів, а саме основні компанії та ціни за 1 стержень, ми можемо стверджувати, що середня ціна одного стержня на українському ринку становить 2 грн. Наш продукт можна виготовляти і продавати за 1 грн 50 коп., що в 1,3 разів дешевше, ніж у більшості продавців. Ця ціна пов'язана з дешевою сировиною, яка є на території України і її не потрібно імпортувати з інших країн, тим самим здорожчувати виробництво.

- **Легкість виробництва** (не потрібно використовувати професійне і дороге обладнання).

Використання саме екологічних чорнил є необхідним для нашому світу, через багато факторів. В першу чергу, екологічність використання чорнил, що дозволить спростити процес переробки паперу для повторного використання. Також ми зможемо зменшити кількість отруйних речовин в нашому ґрунті та довкіллі.

Olha Astakhova,
applicant for higher education 05
«Social and behavioral studies»
program subject area 053
«Psychology», University of
Educational Management,
Kyiv, Ukraine

Thesis advisor:

Yana Sukhenko,
PhD, assoc. prof., dept. of psychology
and personal development,
University of Educational Management,
Kyiv, Ukraine

THEORETICAL APPROACHES IN THE STUDY OF CODEPENDENT RELATIONSHIP

Problem statement. The interest in the codependency problem appeared at the beginning of the previous century and initially, this problem was studied only in

families where there was a person who abused alcohol. Nowadays this term is used not only when we talk about families where there is a person who has chemical addiction it can also be used when we describe the relationship where there is the psychological dependency from one person to another. This study is important because a lot of people not only in our country but all over the world suffer because they don't understand the difficulties that appear in their personal life due to the codependency problem.

Purpose of the study. To analyze scientific and theoretical approaches in research of the problem of codependent relations.

Presentation of the main material. Codependency is a very multifaceted problem, so there are a large number of definitions that reflect the most different sides of it. Here are a few of them:

- codependency is commonly seen as the primary illness associated with alcoholism or drug addiction that affects all areas of life it is an excessive preoccupation with someone and dependence - emotional, social, sometimes even physical from this person, process, or phenomenon; (Cermak, 1986);– according to B. Uainkhold and D. Uainkhold it is an acquired dysfunctional behavior resulting from the incompleteness of solving one or more tasks of personality development in early childhood (Uainkhold & Uainkhold, 2002);

- the codependency topic is a serious problem as it appears in any relationship where there is an addict. It is a painful attachment to a relationship with someone and to the problems that this relationship causes (Beattie, 1987).

According to Melody Beattie, the main characteristics of codependent people are that they do not care about their personal needs as they care about the needs of their partner. It happens because the codependent tries to control the life of an addict and have no time or forget about his personal needs. They usually believe that they are able to change their partners, that they are able to control them. However, it is a huge illusion (Beattie, 1987).

Nowadays this term is used not only when we talk about families where there is a drug or alcohol addict it also can be used when we describe the relationship where there is the psychological dependency from one person to another (Emel'yanova,

2016). According to the psychiatrist dr. Jonathan Becker “Codependency can be defined as any relationship in which two people become so invested in each other that they can’t function independently anymore”.

Also, the codependent relationship may appear when one the of family members becomes seriously ill when he or she has a physical or mental disease. In this situation even if the person had not shown any codependent symptoms before the disease of his partner they may start developing.

Scientists agree that the roots of codependant relationship lie in childhood, the parental family plays a huge role in forming the codependent patterns because such families are always dysfunctional (Varga, 2014). Main characteristics of the dysfunctional families are: blurred psychological boundaries of family members; communication in the family is hampered by the presence of double messages of manipulation; feelings are not valued or expressed directly; When the child is brought up in such conditions the basis of codependence may be formed. Conclusions. Codependent behavior is a type of adaptation, the purpose of which is to satisfy their needs through caring for someone who, for some reason, is not able to take care of himself. Researching the codependency problem some common features of behavior patterns were found. Specifically, poor psychological borders, low self-esteem, lack of trust, communication problems. Codependent people are convinced that they are able to change another person, they worry too much, try to hide their real feelings, and avoid any kind of conflict because they believe that it is the best solution.

There are different situations when codependency may appear, such as: relationship with a person who has any kind of addiction such as chemical addiction, gambling, sex, food. Also it appears when one of the family members suffers from physical or mental diseases. Relationship with abusive people (any kind of abuse: emotional, physical, financial, sexual).

Codependency appears in families with dysfunctional patterns of behavior. A dysfunctional family is a family where the basic needs of the family members cannot be satisfied. One of the main characteristics of a dysfunctional family is that they do not accept the existence of any problems. Also in such families, the safety need is

usually not satisfied, and there is a lack of love, acceptance, and care. If the person was brought up in a dysfunctional family, there is a high risk that all of the features of codependency will be present in his life.

The results of the study can be used by practical psychologists and psychotherapists in counseling people or couples who face some problems in their communication, their relationship due to codependency problems.

References:

1. Beattie, M. (1987). *Codependent no more*. San Francisco: HarperCollins.
2. Cermak, T.L. (1986). *Diagnosing and treating co-dependence*. Minneapolis: Johnson Institute.
3. Emel'yanova, E.V. (2016). *Krizis v sozavisimyykh otnosheniyakh. Printsipy i algoritmy konsul'tirovaniya* [The crisis is in a dependent relationship. Principles and algorithms of counseling]. Sankt-Peterburg.
4. Griffin S. E. (1991). *Sex and love: addiction, treatment, and recovery*. London.
5. Moskalenko, V.D. (2015). *Zavisimost': Semeinaya bolezni'* [Dependence: Family illness]. Moscow.
6. Uainkhold, B., & Uainkhold, D. (2002). *Osvobozhdenie ot sozavisimosti* [Exemption from co-dependence]. Moscow.
7. Varga, A. (2014). *Vvedenie v sistemnyuyu semeinuyu psikhoterapiyu* [Introduction to systemic family psychotherapy]. Moscow.

СЕКЦІЯ 3.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

В. В. Абалмасова,
асистент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет,
м. Маріуполь, Україна

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Як підкреслюється в матеріалах Всеукраїнської екологічної ліги, крім військових втрат вбитих і поранених солдат, мирних жителів, зруйнованих міст та інфраструктури, жертвою війни є довкілля. Адже для перемоги у війні засипалися колодязі, спалювалися посіви, вщент вирубувалися ліси, знищувалися угіддя і вирізувалась худоба. Ризики, пов'язані з пошкодженням комунікацій, виробництв та інших об'єктів, що становлять підвищений екологічний ризик, мають особливе значення, оскільки за відсутності вільного доступу та обмеженої можливості ліквідації негативних наслідків пошкоджень, з кожним днем масштаби негативних впливів збільшуються [1].

Отже, враховуючи шкоду, яка завдається навколишньому середовищу під час війни, у 2001 році Генеральна Асамблея ООН оголосила 6 листопада Міжнародним днем запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів (Резолюція 56/4) [1].

Таке рішення стосується не лише однієї держави і не тільки нинішнього покоління, оскільки шкода, завдана навколишньому середовищу позначається на стані екосистем і природних ресурсів часто за межами національних територій.

Війна, яка іде в Україні, має особливо жахливі наслідки у східних регіонах України: загибель людей, знищення домівок, загальна руйнація та злидні,

погіршення економічного стану, соціальних умов життя.

Як зазначають О.Омельчук, С.Садогурська у статті «Природа стогне від війни», за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, за попередніми підрахунками, агресор веде бойові дії на території природно-заповідного фонду площею 12,4 тис. кв. км — це третина усього природно-заповідного фонду України. Під загрозою знищення перебувають близько 2,9 млн га Смарагдової мережі —мережі природоохоронних територій, створеної задля збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні [1].

Зрозуміло, що увага влади зосереджується на найнагальніших питаннях — фінансування армії, влаштування біженців та надання допомоги пораненим. Але, водночас, потрібно приділяти увагу й іншим можливим наслідкам війни, та вивчати їх комплексно, оскільки проблеми стану довкілля можуть легко перетворитися на загрози соціального характеру. Наприклад, сильне забруднення питної води чи пошкодження потужного промислового об'єкта неминуче призведуть до хвороб і загибелі людей, що, в свою чергу, зумовить проблеми економічного характеру.

Отже, від негативного впливу війни страждають ландшафт та оселища, біорізноманіття, відбуваються загрози через пожежі під час бойових дій, хімічне забруднення від обстрілів і ракет; забруднення ґрунтів і моря нафтопродуктами; пожежі на промислових об'єктах; забруднення стічних вод; пошкодження інфраструктури; втрата контролю за радіоактивними відходами та відпрацьованим ядерним паливом.

Зараз навіть неможливо повністю оцінити вплив війни на довкілля через брак точної інформації, тому збирати ці дані небезпечно для фахівців, оскільки тривають активні бойові дії, і не вся інформація може бути озвучена публічно.

Висновки. Війна завдає важких екологічних наслідків, які на даний час ще не повністю обраховані. Це свідчить про необхідність розробки цільових програм відновлення екосистем, зокрема при відбудові населених пунктів включалися екологічні заходи та відновлювалися природоохоронні зони.

Список використаних джерел

1. 6 листопада – міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів (international day for preventing the exploitation of the environment in war and armed conflicts)

URL.:

[URL: https://ecoleague.net › item](https://ecoleague.net › item)

2. Омельчук О., Садогурська С. Природа стогне від війни. URL.: <https://zn.ua>

Ганна Білик,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,

професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, доктор педагогічних наук з державного управління, професор, м. Київ, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ОСНОВІ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ

Адаптація закладів охорони здоров'я до сучасних умов полягає у їх готовності та здатності швидко пристосовуватися й успішно функціонувати у мінливому конкурентному середовищі, яке формується під комплексним впливом політичних, економічних, соціальних, правових, культурних та інших чинників, що впливають на роботу цих медичних установ. Підвищення рівня пристосування закладів охорони здоров'я до викликів сьогодення неминуче

пов'язане з комплексним рішенням існуючих нині проблем різними засобами: правовими, економічними, адміністративними, інформаційними, психологічними тощо [1, с. 37].

У зв'язку із цим у сфері охорони здоров'я посилюється значення інструментарію таких дисциплін, як економіка, інформатика, математика та, безумовно, статистика, яка у широкому сенсі є методологією оптимізації економічних та управлінських процесів [2, с. 4].

У процесі управління у сфері охорони здоров'я статистика грає виняткову роль. Вона виконує функцію зворотного зв'язку, без чого ефективний менеджмент стає неможливим. За допомогою кількісних методів дослідження й урахування впливу соціально-економічних і екологічних чинників медична статистика виявляє основні тенденції та закономірності формування громадського здоров'я і розвитку медицини, тим самим сприяючи прийняттю науково обґрунтованих управлінських рішень та ефективному менеджменту у системі охорони здоров'я.

Сьогодні серйозні прорахунки в управлінні пов'язані з ігноруванням статистики як потужного інструменту, який в умовах безпрецедентного зростання інформаційних потоків і, зокрема, недостовірної інформації дає змогу адекватно й повно аналізувати тенденції та залежності, а також прогнозувати економічні процеси.

Головною метою закладів, що працюють у сфері охорони здоров'я і надають медичні послуги, є не тільки подовження людського життя, а й забезпечення якісного та здорового життя. Вирішення цих завдань вимагає якісної статистичної інформації й своєчасної модернізації системи статистичного спостереження за станом здоров'я населення і розвитком охорони здоров'я.

Вивчення й аналіз кількісних аспектів суспільних відносин нерозривно пов'язані з їх якісним змістом, тобто кількісне співвідношення не існує без якісної визначеності. Колонки з тисяч і навіть мільйонів цифр виглядають дуже переконливо, але мало що можуть сказати про досліджуване явище чи процес. Е.

Сігел справедливо стверджує, що «ми ніколи не зможемо абсолютно точно сказати, що трапиться в майбутньому. Однак усвідомлення того, що одні можливості є більш правдоподібні, ніж інші, і кількісний опис (за допомогою відповідних чисел) цих відносин дає нам переваги порівняно з тими, хто зовсім не має уявлення про те, що станеться, або покладається лише на свої відчуття, не маючи для цього об'єктивних передумов. Найкраще поєднувати розуміння ймовірностей з усіма доступними знаннями і досвідом» [3].

Статистична методологія повинна бути частиною процесу вироблення та прийняття управлінських рішень, адже можливість систематизувати отриману інформацію, перевірити її якість і достовірність дає змогу керівнику розкрити закономірності розвитку суспільно-економічних явищ, дослідити тенденції у галузі охорони здоров'я, здійснити прогноз розвитку діяльності медичної установи, визначити хід та результати медичної діяльності закладу охорони здоров'я, підвищити його конкурентні можливості на ринку медичних послуг [4, с. 123].

Теорія статистичних методів націлена на вирішення реальних завдань, тому в ній постійно виникають постановки нових завдань аналізу статистичних даних, розвиваються й обґрунтовуються нові методи, також відзначається і зростаюча роль сучасних інформаційних технологій [4, с. 69–70].

Сьогодні закладами охорони здоров'я широко застосовуються різноманітні інформаційні системи, які можуть слугувати для вирішення таких завдань:

- створення єдиного інформаційного простору для прискорення доступу до інформації, підвищення якості медичної документації;
- моніторингу та оперативного управління процесом надання медичної допомоги для зниження ймовірності лікарської помилки;
- підвищення прозорості діяльності закладу охорони здоров'я і ефективності прийнятих управлінських рішень;
- аналізу економічних аспектів надання медичної допомоги;
- забезпечення медичної установи програмними засобами формування статистичної звітності на підставі обробки первинних документів;

– забезпечення накопичення первинних і статистичних даних на рівні медичного закладу для аналізу стану здоров'я населення, що обслуговується, і діяльності установи.

Метою діяльності медичних закладів є збереження здоров'я людей, зниження смертності, захворюваності та інвалідизації населення за оптимального використання фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів. Проблема полягає у тому, що охорона здоров'я є вкрай складною динамічною системою з безліччю взаємопов'язаних різномірних показників і критеріїв оцінки, причому іноді різноспрямованої дії. Окрім того, під час оцінки медичних послуг вкрай важливий суб'єктивний чинник, що включає ціннісні установки й особливості сприйняття людьми навколишнього світу.

Індикатори здоров'я населення і діяльності медичних установ дуже багатогранні та неоднозначні, адже поліпшення одних показників часто призводить до погіршення інших. Особливо це стосується узагальнених показників. Наприклад, скорочення смертності від серцево-судинних захворювань може призвести до збільшення захворюваності та смертності від онкологічних чи інших захворювань, пов'язаних із віком людини. Люди будуть просто доживати до появи у них даної патології. Висока смертність у певних медикодемографічних групах населення в певний період часу може призвести до зниження захворюваності і збільшення середньої тривалості життя. Проведення диспансеризації та поліпшення діагностики веде до формального збільшення рівня захворюваності.

Хоча й існують методологічні підходи до вирішення зазначених проблем (розрахунки вікових показників захворюваності та смертності однорідних груп населення, вибіркові дослідження, експертні оцінки, різні методи статистичного аналізу тощо), наявність занадто великої кількості показників діяльності охорони здоров'я ускладнює її оцінку і практичне використання в процесі управління медичним закладом. Водночас розрахунок інтегрованих показників дає занадто загальну – грубу оцінку.

Без чіткого визначення пріоритетних цілей, показників їх досягнення, а також параметрів ефективності використання витрачених на це фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів ефективного управління закладом охорони здоров'я неможливе. У нашому разі під ефективністю розуміється ступінь досягнення поставлених завдань з урахуванням витрат на їх виконання, тобто ефективність – це похідна функція від досягнутих результатів і витрат на їх досягнення. Причому залежність результатів діяльності від витрат рідко буває лінійною. Іноді незначні витрати дають дуже гарну віддачу, і, навпаки, у певних умовах використання значних ресурсів практично не приносить результатів, а отже, ефективність їх використання прямує до нуля.

Для вибору пріоритетів і практичного вирішення завдань підвищення ефективності діяльності закладу охорони здоров'я можна використовувати різні види медико-економічного аналізу, методи клінічної епідеміології та математичного моделювання. Методики їх застосування в охороні здоров'я розроблено досить повно. Однак для їх практичного використання необхідні бази первинних даних на основі релевантних показників. А тут ми стикаємося з комплексом організаційно-методичних проблем, які сьогодні не вирішені та навряд чи будуть вирішені в найближчому майбутньому.

По-перше, це недосконалість чинної галузевої системи статистичних показників. Основним її недоліком є надмірне укрупнення. Недостатньо ефективно використовуються показники якості і доступності медичної допомоги, раціонального використання фінансів, кадрів, медичного обладнання, показники, пов'язані з якістю життя, тощо.

По-друге, критерії оцінки закладів охорони здоров'я не включають показники загальних витрат, пов'язаних із хворобою людини. Тим часом під час аналізу економічної ефективності необхідно враховувати всі витрати хворого, його сім'ї, роботодавця і суспільства у цілому, а не тільки прямі витрати закладу охорони здоров'я на надання медичної допомоги. У зв'язку з «розпиленням» подібної інформації і труднощами її отримання зібрати такі дані складно.

I, нарешті, по-третє, це невирішені методологічні та організаційні проблеми оцінки громадського здоров'я, здоров'я окремих соціальних груп і індивідуумів. Сюди також можна віднести наявність важко формалізованого суб'єктивного чинника в охороні здоров'я, ймовірнісний характер клінічної інформації, складність системи охорони здоров'я. Потребує свого уточнення можливість застосування інтегрованих (комплексних) показників для оцінки діяльності закладу охорони здоров'я, тому що громадське здоров'я і вся система охорони здоров'я відносяться до так званих нерегульованих багатокритеріальних показників, у зв'язку з чим їх комплексна оцінка утруднена.

На закінчення слід зазначити, що роль статистики в управлінських процесах неоціненна передусім через те, що вона завжди виступає необхідним і ефективним інструментом управління конкретною сферою суспільних відносин. На будь-якому рівні управління – від загальнодержавного, регіонального, муніципального і аж до рівня окремих організацій та установ – для прийняття об'єктивно зумовлених управлінських рішень необхідна повна і достовірна статистична інформація. Статистика, реалізуючи свій функціонал через збір, систематизацію та аналіз відомостей, що характеризують стан розвитку галузі охорони здоров'я, грає роль головного постачальника точних і безперечних фактів для управлінців, які приймають рішення. Завдяки статистичним даним іде накопичення всебічної характеристики об'єктів управління в динаміці, збір характеристик економічної кон'юнктури, стану соціальної та медичної сфер.

Список використаних джерел

1. Трифонова Н.Ю. Адаптация медицинских учреждений к работе в условиях рынка. Здравоохранение. 2008. № 9. С. 35–39.
2. Мельник Л. А. Сучасний керівник медичного закладу в умовах реформування здравоохоронної галузі. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=1336>

3. Князюк Н.Ф., Кицул И.С. Методология построения интегрированной системы менеджмента медицинских организаций. Москва : Менеджер здравоохранения, 2013. 312 с.
4. Ціщик Р.В., Котис Н.В. Статистичний аналіз як інструмент управління підприємством. Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія : матеріали Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Тернопіль, 12 червня 2020 р. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. С. 44–46

Світлана Белоусова,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи УП-20-Г1, спеціальності 073 «Менеджмент» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Дубініна,

доцент кафедри публічного управління та проектного менеджменту ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат педагогічних наук, доцент,
м. Київ, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проект – це ідеальний образ майбутнього з потрібними перевагами, що супроводжується описом процедури перетворення цього образу в об’єктивну реальність з урахуванням обмежень: людських, матеріальних і часових ресурсів [1].

Основні властивості проєкту такі:

– проєкт має містити, з одного боку, ідеальний образ того, чого немає, але що є потрібним і може бути створеним, і для цього існують відповідні гарантії, з іншого – опис процедури досягнення відповідного ідеального образу;

– проєкт як ідеальний образ бажаного майбутнього поступово трансформується внаслідок діяльності суб'єкта;

– проєктна діяльність – це унікальна та неповторна діяльність, що має комплексний характер з певними зв'язками між компонентами і за даних умов обґрунтована як оптимальна;

– тематика проєкту має особистісне значення для суб'єкта діяльності;

– проєкт розвиває людину як суб'єкта діяльності, орієнтує на співпрацю;

– проєкт ґрунтується на інтеграції знань і досвіду з різних сфер науки та практики.

Проєктна діяльність – це така, що починається зі створення певного образу майбутнього, що забезпечує необхідні переваги порівняно з ситуацією без проєкту, є можливим за наявної команди виконавців та ресурсів, і що завершується у визначений час із перетворенням цього образу на об'єктивну реальність [2].

Діяльність розроблення проєкту – це такий складник проєктної діяльності, що створює образ бажаного і можливого (у визначений термін за наявної команди виконавців та ресурсів) майбутнього, а також опис процедури перетворення цього образу на об'єктивну реальність.

Діяльність реалізації проєкту – це такий складник проєктної діяльності, що забезпечує (відповідно до наявного опису процедури) перетворення бажаного та можливого за наявної команди виконавців і ресурсів образу майбутнього на об'єктивну реальність.

Проєктна діяльність містить ще один етап – рефлексію (тобто самооцінку суб'єктом проєктної діяльності) одержаних результатів.

Реалізувати метод проєктів у навчальному процесі пропонується в такій послідовності етапів:

- 1) обрання проблеми, для розв'язання якої розробляється проєкт;
- 2) формулювання бажаного ідеального кінцевого результату;
- 3) визначення реалістичної ідеї проєкту;
- 4) формулювання цілі проєкту;

- 5) виокремлення продуктів проєкту;
- 6) декомпозиція проєкту;
- 7) складання календарного плану;
- 8) поетапна реалізація календарного плану;
- 9) рефлексія одержаних результатів;
- 10) презентація одержаних результатів.

У менеджменті розроблені спеціальні критерії формулювання мети – критерії SMART:

Specific – конкретність;

Measurable – вимірюваність;

Area-specific – окресленість (можливість окреслити тих, хто буде задіяний у проєкті, і тих, хто не братиме в ньому участі, наприклад за територією);

Realistic – реалістичність;

Time-bound – визначеність у часі.

Важливим етапом у ході розроблення проєкту є декомпозиція – «поділ» мети проєкту на складники за рівнями, необхідними для ефективного управління проєктом («розділяй і володій»).

Кожен наступний крок декомпозиції проєкту забезпечує послідовну деталізацію його змісту. При цьому на кожному наступному кроці обсяг елементарних робіт менший, ніж обсяг елементарних робіт попереднього рівня. Критеріями для визначення необхідної кількості рівнів декомпозиції є такі: робота має один чіткий результат; за роботу може бути призначений один відповідальний; можна розрахувати затрати праці та тривалість за даною роботою.

У ході розроблення проєкту (етапи 1-7) рекомендується така послідовність прийомів: а) пояснення викладача; б) індивідуальне письмове виконання етапу студентами (корисним буде надати орієнтувальну основу дії); в) обговорення у складі міні-груп (2-5 осіб); г) презентація поточного етапу роботи всій академічній групі.

При цьому, виходячи з підготовленості здобувачів освіти і наявного ресурсу часу, необхідно виокремити види робіт, що виконуватимуться в аудиторний та позааудиторний час.

Етап 8-й виконується відповідно до розробленого календарного плану проєкту і, як правило, у позааудиторний час.

На цьому етапі ті, хто навчається, працюють за планом, який самі ж і розробили, тим самим набуваючи такий необхідний за нинішніх умов досвід самоуправління власною діяльністю в умовах невизначеності.

Етап 9-й, крім того, що є необхідним завершувальним етапом у циклі проєктної діяльності, забезпечує набуття тими, хто навчається, досвіду оцінювання власної діяльності та визначення необхідних коректив.

Наведемо приклад – навчальний курсі Susan Murcott «Поширення інновацій для спільного блага», представлений серед відкритих освітніх ресурсів Масачусетського технологічного інституту. На початку курсу кожному студентові пропонується підготувати та представити 60-секундний виступ за одним із двох варіантів:

1) у категорії «Рекрутинг в інноваційну Dream Team» (ім'я студента, автора ідеї проєкту; назва команди; стислий (до 50 слів) опис проєкту; потреби в учасниках);

2) у категорії «Пропоную свої послуги» (ім'я студента; причини, через які команда має прийняти студента (до 50 слів); типи пріоритетних проєктів).

Після презентацій студенти об'єднуються в групи. Робота курсу «Поширення інновацій для спільного блага» не обмежується навчальною аудиторією, а спрямовується на реальні проблеми навколишнього світу, будується навколо 31 конкурсів організацій, що підтримують студентські проєкти. Цікаво, що навіть для викладача курсу несподіванкою стало те, що після завершення навчання на канікулах студенти за власною ініціативою беруться за реалізацію розроблених проєктів.

Отже, проєкти мають низку характеристик, а саме:

- виконуються людьми;

- обмежені доступністю ресурсів;
- плануються, виконуються й управляються;
- мають досягти конкретної мети.

У реалізації проєкту може бути задіяна як одна людина, так і десятки й навіть сотні. Тривалість проєктів може становити від кількох тижнів до кількох років. Більшість проєктів здійснюється для досягнення стійкого, довготривалого результату.

Учасниками проєкту є особи або ж організації, які активно беруть участь у розробці та реалізації проєкту. Їхні інтереси можуть впливати на результати виконання чи завершення проєкту. Учасники також можуть впливати на цілі й результати проєкту. Команда управління проєктом (директор проєкту, менеджер чи координатор) повинна визначити учасників проєкту, їх вимоги й очікування щодо успішної реалізації проєкту і, наскільки це можливе, керувати їхньою діяльністю з метою забезпечення успішного завершення проєкту.

Успіх проєкту рідко є результатом щасливого випадку. Він тісно пов'язаний з відповідним плануванням і розумінням основних положень його створення. Ідея проєкту є одним із ключових факторів, від яких залежить його подальша доля. Тому треба ретельно визначити та вибрати проблему. Не можна плутати проблему зовнішню, яка має суспільне значення, із проблемами своєї установи! Так само як і не слід націлюватись на вирішення глобальних, всеохоплюючих проблем; необхідно обмежитись тією конкретною проблемою, яку можна вирішити у вказані терміни та за кошти, які можна залучити в рамках проєкту [3].

Після визначення проблеми, на яку спрямовано проєкт, слід починати проводити збір та аналіз інформації: вивчити основні напрями діяльності фонду, до якого ви збираєтесь подавати грантову заявку, проаналізувати базову інформацію з даної проблеми у світовому, загальнодержавному, регіональному чи місцевому масштабі, співставити проблеми та зібрану інформацію з напрямом діяльності, статусом і можливостями вашої установи.

Наступний крок – визначення мети та завдань проєкту. Метою проєкту є досягнення очікуваних змін певної ситуації. Вона повинна бути реальною, соціально важливою, досяжною, співвідноситися з очікуваними результатами та планом реалізації проєкту. Найбільш поширений спосіб формулювання мети – одне чи два речення, що починаються з дієслівного іменника: розвиток, сприяння, посилення, надання тощо. Важливо зазначити, як ви цього досягнете, використовуючи слова «шляхом», «через» тощо.

Цілі та завдання проєкту логічно витікають з визначеної проблеми. Мета – загальний результат того, чого ви прагнете досягти.

Завдання не є процесом, це швидше покроковий результат, визначення стану справ, якого ви сподіваєтесь досягнути по закінченню проєкту. Тобто це ваші конкретні кроки по досягненню мети. Тому при їх формулюванні необхідно уникати слів, які показують процес, і використовувати слова, які означають завершеність. Завдання слід формулювати чітко, щоб, виконавши чергове завдання, можна було легко оцінити, що досягнуто, яка частина проєкту реалізована. Вони мають бути:

- специфічними та конкретними (що й коли має бути зроблено);
- такими, які піддаються обчисленню;
- визначеними в часі;
- визначеними по території;
- реалістичними у здійсненні.

Після виконання кожного завдання завжди повинен з'явитись конкретний результат: зібрані матеріали з оцінки ситуації, видання вісника, навчений персонал тощо.

Визначивши мету, окресливши цілі та завдання, можна переходити до наступного етапу – етапу складання плану реалізації проєкту. План реалізації проєкту – це розподілені в часовій послідовності всі види діяльності, передбачені проєктом. План реалізації проєкту повинен відповідати поставленим меті й завданням, а також очікуваним результатам проєкту. Якщо проєкт займає

значний період часу (більше шести місяців), то його доцільно розбити на кілька етапів.

Визначитися з потребами – це лише один бік справи. Інший – порахувати витрати, тобто скласти бюджет проєкту. Витрати краще розділити за статтями, тобто характером витрат. Наприклад: оплата праці, оренда приміщення, транспортні витрати, обладнання, видання, поштові витрати, зв'язок.

Ще один етап – моніторинг та оцінка виконання проєкту. Моніторинг проєкту – це процес контролю проєктних цілей і завдань, фактичного стану виконання проєкту. Це також безперервний процес збору інформації з певних визначених аспектів проєкту для аналізу змін ситуації та проблем, що виникають з його реалізацією, для дотримання графіка робіт і перегляду плану (при необхідності), для проведення кінцевої оцінки проєкту. Метою моніторингу в першу чергу є визначення ефективності заходів, уведених у план реалізації проєкту [3;4].

Оцінка виконання проєкту проводиться для того, щоб ви і ваша установа ще раз переконались, наскільки успішно чи ні просувається виконання завдань, зазначених у проєкті, як створюється основа для реалізації наступного проєкту.

Отож, моніторинг та оцінка є важливим компонентом при плануванні проєктів, тому що вони:

- доводять, що ваш проєкт спрацював (проєкт дійсно змінив щось);
- мають вирішальне значення для підтримки авторитету вашої школи та довіри з боку інших людей та організацій;
- є основою для постійного вдосконалення;
- дані оцінки є основою для прийняття рішень, пов'язаних із плануванням і вдосконаленням проєкту;
- вони дозволяють побачити переваги проєкту, а також його недоліки, які слід усунути (подолати);
- люди, які фінансують проєкт (донори), або їхні представники найчастіше вимагають вимірювання якості впровадження та ефективності програми;

– чіткі оціночні показники ефективності є найкращим захистом проєкту, які часом звинувачують як нібито «марнування грошей».

Після проведення успішного проєкту складається звіт про оцінку реалізації вашого проєкту з метою інформування громадськості, потенційних донорів і з метою його використання під час розробки заявки на наступний грант.

Поширення інформації про реалізацію проєкту повертають вас до початку проєктного циклу, і ви знову починаєте пошук наступного кроку, використовуючи набутий досвід і результати для просування реалізації вашої наступної ідеї та поліпшення життя навкруги.

Список використаних джерел

1. Гонтарева І. В. Управління проєктами. Підручник. Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. – 444 с. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1493_44303809.pdf

2. Словник термінів з управління проєктами РМІ. Електронний ресурс. Доступно: <https://pmiukraine.org/lexicon/>

3. Управління проєктами: навчальний посібник (Уклад.: Л.Є. Довгань, Г.А.Мохонько, І.П. Малик. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського), 2017. 420 с. Електронний ресурс. Режим доступу: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/19481/1/DMM_UP_2017.pdf

4. Milton J. R., "Locke, John (1632–1704)" in Oxford Dictionary of National Biography (Oxford University Press, 2004-). accessed 4 Oct 2013.

Аліна Боголєпова,
здобувачка ступеня доктора
філософії у галузі публічного
управління спеціальності 281
«Публічне управління та
адміністрування» ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. А. Ковтун,
професор кафедри публічного
управління та проектного
менеджменту ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
кандидат наук з державного
управління, доцент,
м. Київ, Україна

ЗМІНИ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄНИЙ ПЕРІОД

Війна в Україні змінила світогляд багатьох українців. Через повномасштабне вторгнення росії на територію України, призупинились реформи, пов'язані з подоланням корупції та суттєво змінилась робота багатьох державних органів. Проте держава виконує свої функції скрізь, де це можливо, державні органи працюють стабільно і злагоджено [1].

НАБУ і САП зосередили свою роботу на збереженні процесуальних строків у справах. Аби після перемоги можна було продовжувати розслідування та скеровувати кримінальні провадження до суду. Детективи НАБУ і прокурори САП не закрили жодну справу через війну, навпаки – строки досудового розслідування продовжуються, щоб детективи мали змогу повноцінно зібрати всі докази. На більше, з початку повномасштабної війни НАБУ та САП вже скерували до суду три резонансні справи [2]. Окрім того з боку громадян зменшився рівень критики до влади.

Згідно з соціологічним дослідженням, проведеним Gradus Research [3], найбільший рівень довіри українці мають до Збройних Сил України – 69%. На

другому місці – президент України Володимир Зеленський – 63% і на третьому – волонтери – 38%.

Пріоритетом сьогодні є розробка проєктів необхідних реформ для удосконалення та пристосування системи органів публічної влади до поствоєного періоду.

У звіті «Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою» аналітичного центру «Український інститут майбутнього» зазначено, що збалансована модель управління може бути розроблена лише, якщо різні реформи управління є послідовними та всебічно узгодженими – як всередині своєї «зони відповідальності», так і між собою. Розрізнений підхід до реформи управління, що застосовувався в минулому, не спрацює. Відносини між гілками влади та парламентська реформа, правила фінансування політичних партій, боротьба з корупцією в державному секторі, механізми внутрішнього та зовнішнього контролю, державні закупівлі й управління державними фінансами, реформа корпоративного управління державними підприємствами, цифровізація, децентралізація – все це має розглядатися як частини одного цілого, як фрагменти єдиного пазлу – на відміну від минулої практики [4].

Відновлення України буде досить довготривалим процесом, і потребуватиме додаткових фінансових потреб. Проте для України відкриваються нові можливості модернізації у зв'язку з фінансовою підтримкою зарубіжних партнерів, які готові інвестувати у відбудову України.

Однак Україна за 2021 рік продемонструвала незначне падіння в світовому Індексі сприйняття корупції. Тому одним з перших пріоритетів сьогодні є розробка механізму контролю використання фінансової допомоги від західних держав на відбудову нашої країни.

Задля унеможливлення розквіту корупційних схем, виникає необхідність у створенні Тимчасового координаційного центру з відновлення України, який би здійснював контроль та аналіз надходження донорської допомоги в органах публічної влади.

Україна зобов'язана забезпечити максимальну прозорість, необхідну для продовження міжнародної підтримки своєї реконструкції. І основною трансформацією в публічному управлінні буде запровадження публікацій органами влади на прозорій основі звітів про розподіл фінансової допомоги щодо відбудови України за галузями та регіонами, територіальними громадами. Такий механізм забезпечить відкритий доступ громадськості до моніторингу використання коштів.

Українці платять дуже високу ціну за незалежність України, тому залишитись корумпованою країною – це злочин!

Список використаних джерел

1. Інтерв'ю Наталії Алюшиної інформаційному агентству «Укрінформ». *Офіційний сайт Національного агентства України з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua/news/intervyu-nataliyi-alyushinoyi-informacijnomu-agentstvu-ukrinform> (дата звернення: 11.05.2022).
2. Антикорупційні органи під час війни: над чим працюють НАБУ та САП. *Офіційний сайт Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/news/antykoryptsijni-organy-pid-chas-vijny-nad-chym-pratsyuyut-nabu-ta-sap/> (дата звернення: 08.05.2022).
3. Суспільно-політичні настрої під час повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України – третя хвиля дослідження. *Аналітичний звіт. Березень 2022*. URL: https://gradus.app/documents/195/Gradus_Report_War_29032022_w3_ua_final.pdf (дата звернення: 10.05.2022).
4. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. *Сайт Українського інститут майбутнього*. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> (дата звернення: 04.05.2022).

О. В. Вашуленко,

здобувачка ступеня доктора
філософії кафедри управління
охороною здоров'я та публічного
адміністрування Національного
університету охорони здоров'я імені
П. Л. Шупика,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,

професор кафедри управління
охороною здоров'я та публічного
адміністрування Національного
університету охорони здоров'я імені
П. Л. Шупика, доктор наук з

державного управління, професор,
м. Київ, Україна

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Ураховуючи збройну агресію Російської Федерації проти України, яка несе загрозу життю та здоров'ю для здобувачів освіти та працівників закладів освіти і наукових установ, та введення Президентом України воєнного стану, держава швидко відреагувала на даний виклик та в оперативному порядку розробила і прийняла всі необхідні законодавчі та нормативно-правові акти для продовження освітнього процесу.

Верховна Рада України на своєму засіданні 15.03.2022 прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» метою якого є надання державних гарантій здобувачам освіти, працівникам закладів освіти та наукових установ та їх реалізація, забезпечення максимального сприяння створенню безпечного освітнього середовища, організації здобуття освіти, освітнього процесу у формі найбільш безпечній для життя і здоров'я людей в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану.

Так, зазначений Закон вніс зміни до Закону України «Про освіту» доповнивши його статтею 57-1, що гарантує здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується:

1) організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;

2) збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом;

3) місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [2].

24.03.2022 також прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти», який вніс зміни до Законів України «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту» та «Про повну загальну середню освіту» з метою скасування складання державної підсумкової атестації, зовнішнього незалежного оцінювання, єдиного вступного іспиту та єдиного фахового вступного випробування у 2022 році.

Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади в галузі освіти і науки в свою чергу розробили та видали всі необхідні нормативно правові акти для забезпечення освітнього процесу. Також МОН надавав постійні роз'яснення та спільно з партнерами створили дистанційні платформи для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації.

Перехід на дистанційний або змішаний формат здобуття освіти для закладів освіти та наукових установ під час запровадження воєнного стану був не надто складним, враховуючи, що країна в 2020 році вимушено адаптувала здійснення освітнього процесу в дистанційному форматі враховуючи поширення

на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Також, центральні органи виконавчої влади, в підпорядкуванні яких є заклади освіти, в оперативному порядку приймали свої рішення стосовно забезпечення освітнього процесу. Так, 13 травня 2022 року під час засідання Уряду схвалено постанову про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо врегулювання питань академічної мобільності. Акт визначає процедуру реалізації права на академічну мобільність, порядок проходження, визнання та зарахування результатів академічної мобільності для українських учасників в межах міжнародної співпраці в галузі освіти, науки, інновацій. Імплементация зазначеної процедури в умовах воєнного стану дасть змогу гарантувати право на безпечну освіту студентів, які вимушено покинули місце свого постійного перебування або Україну, в більш безпечних регіонах України або за кордоном,

Також реалізація процедури гарантуватиме право на безпечні умови праці наукових та науково-педагогічних працівників, що підтримає інтелектуальний потенціал України, оскільки забезпечить збереження посади за основним місцем роботи до двох років.

Висновки. Отже, державою було максимально приділено зусиль в напрямку створення максимальних умов для здійснення освітнього процесу в країні в умовах воєнного стану. Для вирішення нагальних проблем української освіти у воєнний та післявоєнний періоди пріоритетами освіти в Україні залишаються: забезпечення сталості та безперервності освіти; створення безпечних умов для навчання та викладання; психологічна підтримка учасників освітнього процесу; відновлення освітньої інфраструктури в найближчому майбутньому; продовження реформ та якісних трансформацій на всіх рівнях освіти.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» № 2126-IX від 15.03.2022.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти» № 2157-IX від 24.03.2022.

4. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014.

5. Закон України «Про фахову передвищу освіту» № 2745-VIII від 06.01.2019.

6. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16 січня 2020 року.

Михайло Дяденко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, спеціальність,
група ДС-20-Г2 спеціальності 281
«Публічне управління та
адміністрування» ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ СПІВПРАЦІ ОРГАНІВ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Інститути громадянського суспільства можуть виступати гарантом непорушності прав і свобод людини і громадянина та виконують функцію захисту інтересів певної групи в її протиборстві з іншими групами а також систематизують і впорядковують протести та вимоги людей, мирно врегульовують політичні та соціальні конфлікти [1, с. 152].

Інститути громадянського суспільства виступають виразником інтересів особи:

1) у політичній сфері – через партії, органи місцевого самоврядування, суспільно-політичні об'єднання, незалежні засоби масової інформації, жіночі,

молодіжні асоціації;

2) в економічній – через профспілки, асоціації підприємців, товариства захисту прав споживачів;

3) у соціальній – сім'я, незалежні організації освіти, дозвілля;

4) в культурній – різноманітні творчі, наукові спілки, національно-культурні товариства, релігійні конфесії [2, с. 36].

Через громадянське суспільство, як систему недержавних суспільних відносин і інститутів, особистість отримує можливість реалізувати свої права, потреби, інтереси та цінності [3, с. 23].

Метою інститутів громадянського суспільства є спільні дії, спрямовані на просування або захист власного і водночас колективного інтересу у законослухняний та підзвітний суспільству спосіб [4, с. 4]. Тобто, важливими ознаками ІГС є наявність власного інтересу особи, відстоювання якого потребує об'єднання її зусиль із зусиллями інших осіб.

Офіційне визнання інститутів громадянського суспільства, як дієвих учасників суспільно-політичного життя держави було започатковано Указом Президента України від 15 вересня 2005 року №1276/2005 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». На сьогодні, ключовим правовим актом, який регулює загальні засади співпраці органів влади та ІГС є Указ Президента України від 7 вересня 2021 року № 487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» [5]. На відміну від попередніх стратегій, Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки містить ґрунтовний аналіз тенденцій розвитку ГС в Україні та діяльності держави у відповідній сфері, а також перелік документів, які відображають міжнародні зобов'язання України та стандарти у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства.

Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки визначає чотири стратегічних напрями: 1) забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та

реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення; 2) створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства; 3) стимулювання участі ІГС в соціально-економічному розвитку України; 4) створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

До основних процедур взаємодії ГС та держави належать: інформування; консультації (очні й телефонні, відповіді на письмові звернення, «гарячі лінії» тощо); громадські слухання; круглий стіл; неформальні зустрічі в малих групах; громадська освіта; демонстраційні проекти; референдум; консультаційні та координаційні ради при органах влади.

Українське суспільство поступово усвідомлює важливу роль, яку відіграють ІГС у житті держави. ІГС працюють у соціальній, культурній і комунікативній сферах, за напрямками правозахисту, аналізу політики, залучені до процесів реформування, зокрема децентралізації. Фактично, безпосередній вплив на діяльність органів влади здійснюють ІГС, які виконують консультативно-дорадчі (діяльність громадських рад, участь у розробленні та аналізі проектів нормативно-правових актів) та контрольні функції (антикорупційна діяльність, контроль за ефективним використання коштів органами влади та їх посадовими особами).

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування діють відповідно до умов воєнного стану. Взаємодія влади та ГС має важливе значення для протидії військовій агресії проти України. Українське суспільство показало свою громадянську зрілість та активно включилось до волонтерської діяльності – організації надання допомоги ЗСУ, ВПО, іншим особам, які опинилися в складних життєвих обставинах внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. При цьому, ІГС виступили здебільшого партнерами держави, сприяючи органам влади в оперативному вирішенню проблем, які ті не в змозі були вирішити в стислі терміни в умовах воєнного стану.

Дієвим інституціональним механізмом стимулювання розвитку громадянського суспільства у країнах світу є утворення консультативно-дорадчих

органів як ефективного інструменту прямої участі населення у формуванні та реалізації політики на всіх рівнях, а також окремих органів у системі законодавчої або виконавчої влади, відповідальних за координацію роботи органів публічної влади з питань взаємодії зі структурами громадянського суспільства.

При цьому, інституційні механізми взаємодії неурядових організацій та держави можуть бути представлені різними інститутами: парламент; уряд та його структурні підрозділи; міністерства; офіційні консультативні органи в складі держструктур і неурядових організацій; агентства або управління, що діють під егідою окремих міністерств; спеціалізовані структури; комітет або підкомітет, що займається неурядовими організаціями, що утворюються при місцевій раді або відповідні відділи при мерії; новаторські приклади співробітництва на місцях (бюро консультацій для громадян, телекотеджі).

Співпраця органів влади та інститутів громадянського суспільства на сьогодні регулюється міжнародними зобов'язаннями та стандартами у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України: підручник / за загл. ред. В. М. Кириченка. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 370 с.

2. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А. І. Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. 396 с.

3. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи : [колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького]. – Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 328 с.

4. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія / Г. В. Берченко. – Х. : Юрайт, 2014. 208 с.

5. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n25>

Тетяна Красько

здобувач ступеня доктора філософії з
публічного управління та
адміністрування

Навчально-наукового інституту
управління Маріупольського
державного університету
м. Маріуполь, Україна

Науковий керівник:

Чечель Анна Олександрівна
завідувачка кафедри
публічного управління та
адміністрування

Навчально-наукового інституту
управління Маріупольського
державного університету, доктор
економічних наук,
професор,
м. Маріуполь, Україна

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Події 2014 року, які розгорнулись на Сході України, згуртували націю у боротьбі проти єдиного ворога і надали нового поштовху для волонтерського руху. Як зазначають в монографії «Волонтерська діяльність у змісті соціальної функції держави» В.В. Вашкович, В.В. Манзюк, В.М. Рошканюк, саме завдяки волонтерським ініціативам державі на початковому етапі війни вдалося уникнути багатьох економічних та соціальних труднощів у забезпеченні її Збройних Сил та надання волонтерської допомоги громадянам, які проживають на території, де проводяться воєнні дії. Про значення і вагу волонтерського руху свідчать різноманітні форми визнання їхнього внеску (як державного так і громадського) у зміцнення обороноздатності країни. Саме волонтерство стало потужним соціально-суспільним рухом, спроможним прийняти на себе частину повноважень державних соціальних установ [1].

Враховуючи, що волонтерство стало фактором потужної самоорганізації суспільства, цей суспільний інститут набув особливої актуальності, а ефективна

реалізація людського потенціалу сприяла перетворенню волонтерських ініціатив на інститути громадянського суспільства, які на початковому етапі свого становлення акцентували роботу на вирішенні гуманітарних питань, а з часом перейшли до розвитку та зміцненню потенціалу громад.

Починаючи з квітня 2017 до квітня 2022 року, Програма ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії реалізовувала проєкт “Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні”, який допоміг підвищити інституційну спроможність організацій громадянського суспільства, покращити їх координацію та мережеву співпрацю, що, в свою чергу, посилило вплив на успішність реформ у сферах демократизації та прав людини, а також сприяли зростанню громадянської активності молоді та участі громадян у прийнятті рішень [2].

Наприкінці 2021 року, під час Форуму розвитку громадянського суспільства у Києві, було визначено 9 трендів його розвитку на 2022 рік, серед яких: нарощування спроможності діяти в умовах нової реальності-невизначеності, партнерство з державою, створення спільнот та масштабування впливу не тільки на рівні держави, а й на міжнародному рівні [3].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року завдало удару по громадському сектору, відповідно новим трендом має стати виживання громадського руху. Активізація бойових дій в Київській, Чернігівській, Сумській, Полтавській, Харківській, Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях, руйнування критичної інфраструктури внаслідок російських авіаударів, артилерійських та ракетних обстрілів населених пунктів, масова загибель цивільних людей, гуманітарна криза призвели до масштабної міграції мешканців України.

За даними Аналітичного центру Cedos: «протягом першого місяця повномасштабної війни з України виїхали 3,6 млн людей. Ще близько 6,5 млн, за оцінками Міжнародної організації з міграції, покинули місце свого постійного проживання і переїхали в межах країни. Переміщення всередині країни

відбувалося хвилями залежно від наявності бойових дій у регіоні чи населеному пункті.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого станом на 22 березня з України виїхали 3 626 546 людей.

Наразі немає точних даних про кількість примусово вивезених людей з тимчасово окупованих регіонів України після початку повномасштабного вторгнення до Росії [4]».

Міграційний рух призвів з однієї сторони до розриву зв'язків не тільки між членами команд громадських організацій, а й їх мережами в перші дні від початку війни. З іншої сторони, представники громадського сектору, які виїхали до інших регіонів, очолили волонтерський рух, переорієнтували свою діяльність на гуманітарний напрямок та почали створювати нові мережі. Прикладом цього є робота Коаліції 1325 “Жінки. Мир. Донеччина” у Львівському регіоні та інтеграція ГО Коаліція «На лінії зіткнення» в Івано-Франківську з місцевими ГО “Молода Просвіта Прикарпаття”, волонтерським штабом молодіжної ради Івано-Франківська та ГО “Дом 4824”.

В той же час, в аналітичному звіті «Насильницькі зникнення та свавільні затримання активних громадян України окупаційними силами Російської Федерації в ході повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 року (станом на 20 квітня 2022 року)», який було підготовано Центром права людини ZMINA у співпраці із Кримською правозахисною групою (КПГ), Медійною ініціативою за права людини (МППЛ) та Всесвітньою організацією проти тортур (ОМСТ) в рамках роботи коаліції громадських організацій “Україна. П’ята ранку” містяться дані «про насильницькі зникнення та свавільні затримання активних громадян, включаючи громадських активістів, волонтерів, журналістів, посадових осіб та службовців місцевого самоврядування, освітян, релігійних діячів, діячів культури, а також родичів активних громадян, що відбулися на території 8 регіонів України, які були або залишаються окупованими Російською Федерацією після широкомасштабного вторгнення на територію України з 24

лютого 2022 року, включаючи випадки, коли особи були звільнені, знайдені мертвими або залишаються зниклими [5]».

«До активних громадян застосовуються насильницькі зникнення та свавільні затримання, які часом супроводжуються тортурами та позасудовими стратами. ZMINA, Кримська правозахисна група та Медійна ініціатива за права людини у співпраці з Міжнародною організацією проти тортур (ОМСТ) об'єдналися для документування цих фактів. Зокрема, за результатами цього документування діє кампанія "Викрадені» #TheTaken" для поширення інформації про історії затриманих або зниклих активних громадян. Станом на 20 квітня 2022 року задокументовано 139 випадків насильницьких зникнень (або таких, які мають ознаки насильницьких зникнень) активних громадян на територіях, які були або залишаються окупованими російською армією. Кількість зниклих / свавільно затриманих активних громадян склала 65 осіб. 67 осіб було звільнено. А 7 активних громадян були знайдені мертвими або померли після звільнення внаслідок перенесених тортур. Водночас слід зважати, що на території Донецької і Луганської областей в більшості населених пунктів тривають активні бойові дії і доступу до інтернету у людей немає, тому існують об'єктивні обмеження для отримання і перевірки інформації з цих регіонів. Однак, із урахуванням ситуації в Маріуполі, існує вірогідність, що кількість насильницьких зникнень там може бути більшою, ніж в інших областях [5]».

Також в аналітичному звіті зазначається, що у 2014-2015 роках і пізніше, в окупованому Криму та окремих районах Донецької та Луганської областей Російська Федерація притримувалася аналогічної практики [5].

Документування злочинів та привернення уваги міжнародної спільноти до порушення прав людини на території України з боку агресора свідчать про нові напрямки роботи громадських організацій та їх зрілість в галузі міжнародного права. 06 березня 2022 року 50 громадських організацій звернулись до ООН з вимогою створити спеціальний міжнародний трибунал над президентом Росії Володимиром Путіним та всіма посадовими особами РФ, які відповідають за

розв'язання загарбницької війни з найтяжчими наслідками для народу України [6].

Висновки. Отже, незважаючи на швидке переорієнтування діяльності громадських організацій в умовах війни, створення нових зв'язків між регіонами, важливим завданням для громадянського суспільства є його виживання. Дії окупаційних сил Російської федерації можуть призвести до непоправних людських втрат, у тому числі в громадському секторі, що матиме негативні наслідки для подальшого демократичного розвитку України.

Список використаних джерел

1. Вашкович В.В., Манзюк В.В., Рошканюк В.М. Волонтерська діяльність у змісті соціальної функції держави / В.В. Вашкович. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. URL: <https://inlnk.ru/9PRaxm>

2. Історії успіхів та ключові досягнення організацій громадянського суспільства в Україні, 2017-2022 / Оксана Хомей, Роксолана Поцюрко, Тетяна Гриценко, Анна Мисишин. URL: file:///D:/Downloads/UNDP_CSstories_08_02_22.pdf

3. Тренди розвитку громадянського суспільства–2022 [ednannia](https://www.prostir.ua/?news=trendy-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-2022).– URL: <https://www.prostir.ua/?news=trendy-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-2022>

4. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого — 24 березня 2022) / Ліліана Філіпчук, Наталія Ломоносова, Олена Сирбу, Юлія Кабанец.- URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migracziya-ta-vijna-v-ukrai%CC%88ni.docx-1.pdf>

5. Насильницькі зникнення та свавільні затримання активних громадян України окупаційними силами Російської Федерації в ході повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 року (станом на 20 квітня 2022 року): аналітичний звіт / Н. Добрянська; Центр прав людини ZMINA. – Київ, 2022. – 40 с.- URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/04/zmina-missingactivistsreport_web.pdf?fbclid=IwAR2hnygqwLyKQ8PKcH0KRviPGbOnysSijtBCZ4GeDjxsHB3oUN-tlHgc9_s

6.Звернення до ООН щодо створення міжнародного трибуналу над Путіним, 06 березня 2022.- URL: https://zmina.ua/statements/vymagayemo-vid-oon-stvorennya-mizhnarodnogo-trybunalu-nad-putinym-ta-vyshhym-kerivnyctvom-rosiyi/?fbclid=IwAR3GjqDZsTuvZ-2qS7NO-08H34ihVP6t5s8U8tsU16Rk3UyaF_-1Y5ciycc

В. В. Куракіна,

здобувачка ступеня доктора філософії у галузі публічного управління спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,

професор кафедри публічного управління та проектного менеджменту ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктор наук з державного управління, професор,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ІТ-ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в Україні змінила світогляд багатьох українців, відбулася переоцінка цінностей, які існували в довоєнний час. Не оминула війна й роботу багатьох сфер діяльності та бізнесу в Україні.

Ще до війни ІТ-індустрія в Україні з кожним роком зростала. Перед війною, в лютому 2022 року, показник експорту ІТ-ринку досяг \$839 млн. Це на 43% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року (\$480 млн). В умовах війни компанії з ІТ-індустрії, завдяки швидкому реагуванню та антикризовим рішенням, зберегли обсяги своїх контрактів. Саме вони наразі забезпечують регулярні

валютні надходження до економіки України й державного бюджету та сплачують наперед податки.

Маючи потужний запас стійкості, ІТ-індустрія з початку війни скоротила обсяги валютного виторгу лише на 38%, в порівнянні з іншими експортними галузями, показники яких досягли 50-60%.

Сьогодні ІТ-галузь — одна з небагатьох, що є економічною опорою для держави та майбутнього відновлення національної економіки на основі цифровізації й тих конкурентних перевагах, що викристалізувалися у воєнний час та викликають відверте захоплення клієнтів і партнерів: стійкість та ефективний кризовий менеджмент, лідерство і соціальна відповідальність, згуртованість команд та висока ефективність. За нашими новими даними, вже під час війни 77% ІТ-компаній залучили нових клієнтів, на зростання на 5-30% у цьому році очікує 56% з них. [1]

Держава зацікавлена у подальшому розвитку ІТ-сфери, яка, з-поміж іншого, має величезний експортний потенціал. Після російського вторгнення українські ІТ-підприємства зберегли 95% обсягів контрактів, тобто успішно адаптувалися до надзвичайно складних умов. Ще 77% компаній отримали нових клієнтів під час війни. Результати роботи ІТ-галузі — \$2 млрд за I квартал 2022 року. Це найвищий показник з експорту комп'ютерних послуг за всю історію ринку.

ІТ-фахівці надають потужну підтримку обороні держави. 3% працівників ІТ-компаній приєдналися до ЗСУ, ще 9% стали частиною всесвітнього кіберфронту проти агресора. Щомісяця підприємства галузі сплачують 222 млн. грн. податків, чверть компаній зробили це наперед, що принесло бюджету додаткові 165 млн грн. [2].

Міністерства цифрової трансформації України, відповідно до покладених на нього завдань, зокрема, забезпечує збір, обробку та облік інформаційних повідомлень про пошкоджене та знищене нерухоме майно (квартири, інші житлові приміщення в будівлі, приватні житлові будинки, садові та дачні будинки) внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених

військовою агресією Російської Федерації, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, зокрема з використанням мобільного додатка Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Дія); забезпечує обробку та оприлюднення інформації про використання коштів, що надходять на офіційні рахунки для пожертв на підтримку України «United24» (підпункти 11³, 11⁴ пункту 4 Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2022 № 856) [3].

З метою зменшення впливу військової агресії з боку рф у мобільному додатку Порталу Дія («Дія») у період з 24.02.2022 року створено нові функції, зокрема: «Допомога армії», «Гра «Байрактар», ««Документ», «Надання допомоги в рамках Програми ««Підтримка», «Допомога найманим працівникам та фізичним - особам підприємцям», «Подача повідомлення про пошкоджене та знищене рухоме та нерухоме майно», «Призначення статусу внутрішньо переміщеної особи та допомога внутрішньо переміщеним особам», «Дія-TV», «Дія-Радіо» та чат-бот ««Ворог»».

Також створено сайт <https://brave.ua>, який вже став свого роду брендом та всіляко сприяє допомозі та підтримці Україні та українцям у всіх країнах світу.

Слід зазначити, що зараз Україна – це одна із країн, де найбільше Starlink у світі. Вони допомагають відновлювати інфраструктуру. У багатьох населених пунктах, де відбувались бойові дії, зв'язок з'явився завдяки Starlink.

Висновки. Після закінчення війни Україна буде ще швидше розвиватися в напрямку цифрової економіки. Відбудеться цифровізація всіх сфер життя — промисловості, агросфери, послуг бізнесу. Держава вже працює над планом відновлення і розвитку країни. Але важливо, що треба відновити не тільки те, що було, але й побудувати взагалі щось нове, набагато краще. [4]

Список використаних джерел

1. IT-індустрія в умовах війни. URL: <https://dev.ua/news/it-industriia-2-mlrd> (дата звернення 10.05.2022).

2. Підтримка ІТ-сектору Урядом України під час війни. URL: <https://www.golovbukh.ua/news/30166-uryad-obtsya-pdtrimuvati-t-sektor-pd-chas-vyni> (дата звернення 13.05.2022).

3. Положення про Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF> (дата звернення 10.05.2022).

4. Цифрова блокада. URL: <https://suspilne.media/231124-cifrova-blokada-rosii-ta-starlink-v-ukraini-intervu-z-ministrom-fedorovim> (дата звернення 21.04.2022).

Юдіта Курилич,
здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня групи УП-20-
Г1 спеціальності «Менеджмент»,
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ПЕРЛИНА ДНІСТРА»»)

Громадянське суспільство – це сукупність сформованих на добровільних засадах громадських об'єднань (інституцій), які діють на засадах самоврядування і за посередництвом яких індивіди реалізують належні їм невід'ємні права і свободи. Благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд з урахуванням особливостей, визначених цим Законом та іншими законами України. Благодійним товариством визнається благодійна організація, яка створена не менше ніж двома засновниками та діє на підставі статуту.

Благодійною установою визнається благодійна організація, установчий акт якої визначає активи, які один або кілька засновників передають для досягнення

цілей благодійної діяльності за рахунок таких активів та/або доходів від таких активів. Установчий акт благодійної установи може міститися в заповіті. Засновник або засновники благодійної установи не беруть участі в управлінні благодійною установою. Благодійна установа діє на підставі установчого акта.

Благодійним фондом визнається благодійна організація, яка діє на підставі статуту, має учасників та управляється учасниками, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності. Благодійний фонд може бути створено одним чи кількома засновниками. Активи благодійного фонду можуть формуватися учасниками та/або іншими благодійниками.

Законодавча база, на якій опирається діяльність благодійних організацій є наступною: Конституція України; Закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про гуманітарну допомогу»; інші законодавчі акти, що регулюють діяльність благодійних організацій у певній сфері; Національна Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Починаючи з 24 лютого 2022 р. деякі нормативно-правові документи зазнали змін у зв'язку з введенням воєнного стану, внаслідок нападу російської федерації на Україну. Зокрема, до таких змін відносяться: зміни в реєстрації юридичних та фізичних осіб; зміни в оподаткуванні благодійної допомоги; зміни в облікуванні благодійної допомоги та благодійних коштів.

Прийнято такі нормативно-правові акти: ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24.03.2022 р. № 2155-IX (поширено відповідальність за нецільове використання гуманітарної та благодійної допомоги); Постанова КМУ «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану» від 1 березня 2022 р. № 174 (наведено перелік товарів, які вважаються гуманітарною допомогою та спрощено їхнє декларування на кордоні).

Для досягнення цілей організації одним з важливих напрямів діяльності

громадських організацій, та благодійних організацій зокрема, є проєктна діяльність. Проєкт– це дієвий метод реалізації місії та завдань організації. Виділяють класичний підхід до управління та гнучкі підходи. Класичний підхід полягає в тому, що процес розділяється на послідовні етапи такі, як: ініціація; планування; виконання; моніторинг; завершення. Характерною ознакою класичного підходу у проєктній діяльності є планування та прогнозування всіх етапів діяльності у проєкті.

Однак, зважаючи на мінливість сучасного звіту фахівці зазначають, що не менш важливим підходом в проєктному менеджменті стали і гнучкі підходи або методики. Саме з огляду на неможливість впоратися з різного роду викликами розроблялися гнучкі підходи до управління. Одним із них є Agile, його характеризують як концептуальний набір ідей щодо реалізації проєктів, де головними є інноваційність, спосіб пошуку рішення, визрівання слухних ідей, комфортна командна робота. Час також є гнучким. Відповідно до даного підходу, проєкт ділиться не на послідовні фази, а на підпроєкти, які потім «збираються» в цілісний продукт чи послугу. На основі цих принципів і кращих практик були розроблені окремі гнучкі методи: Scrum, Kanban та інші.

Благодійна організація «Благодійний фонд «Перлина Дністра»» була створена у січні 2021 р. та зареєстрована 5 лютого 2021 р., з метою об'єднання зусиль активних громадян та депутатів для успішного здійснення діяльності зі сприяння повноцінної та ефективної реалізації суспільних, зокрема соціальних, економічних, культурних, екологічних, освітніх, правозахисних та інших проєктів та ініціатив. Головною метою діяльності благодійної організації «Благодійний фонд «Перлина Дністра»» є здійснення благодійної діяльності у сферах, визначених її статутом.

БО «БФ «Перлина Дністра»» здійснює проєктну діяльність, в рамках якої було підготовлено 5 проєктних заявок: «Оповідки Дністра», «Вістря Ethnocamp», «Створення молодіжного простору в с. Вістря», «Charity-пікнік. Популяризація волонтерства та підвищення культури благодійності», «Культурний простір с. Вістря». Для аналізу існуючого стану БО «БФ «Перлина Дністра»»

використовувалась методика інтегрованої оцінки організаційного і технічного потенціалу (ІТОСА) та SWOT-аналіз.

Положення про управління проєктами в Благодійній організації «Благодійний фонд «Перлина Дністра»» визначає проєкт як: інвестування фінансових та людських ресурсів БО «БФ «Перлина Дністра»» для здійснення протягом певного періоду часу низки взаємопов'язаних заходів за стратегічними напрямками діяльності БО «БФ «Перлина Дністра»» з метою реалізації її місії. Під час розробки та втілення проєктів БО «БФ «Перлина Дністра»» дотримується механізму, який визначається як цикл проєктної діяльності та складається з кількох етапів: 1) ініціація проєкту; 2) планування проєкту; 3) реалізація проєкту, під час якої здійснюється безперервний процес моніторингу діяльності аж до завершення проєкту; 4) оцінка проєктної діяльності та звітність відбувається після завершення проєкту.

Стратегічними напрямками проєктної діяльності благодійної організації «Благодійний фонд «Перлина Дністра»» визначено: промоція волонтерства та підвищення культури благодійності; інституційний та організаційний розвиток БО; створення молодіжного простору; зміцнення громадянського суспільства та адвокація; розвиток культури, освіти та спорту; гендерна рівність; допомога соціально вразливим групам.

До основних механізмів забезпечення сталості діяльності благодійної організації «Благодійний фонд «Перлина Дністра»» належать: 1) мобілізація ресурсів як механізм забезпечення сталості; 2) долучення до мереж благодійних організацій (як національних, так і міжнародних) з метою створення цінностей, популяризації та колективного впливу; 3) інтеграція конкретних моделей/методик запровадження сталості в менеджмент проєктів та програм БО «БФ «Перлина Дністра»».

Запропонована концептуальна модель очікуваних взаємозв'язків між сталістю проєкту (в різних вимірах) та критеріями його успішної реалізації, забезпечує проєктного менеджера БО «БФ «Перлина Дністра»» корисним та ефективним інструментом більш глибокого розуміння концепту сталості, а

отже створює підґрунтя для розробки та реалізації успішних проєктів. Ще одним корисним інструментом забезпечення цілісного підходу до запровадження сталості в проєкти БО «БФ «Перлина Дністра»» є матриця оцінювання сталості, яка дозволяє ранжувати (оцінити) можливості забезпечення сталості на кожному етапі проєкту.

Цю матрицю проєктний менеджер Фонду може використовувати як під час реалізації проєкту, так і після його завершення. Значення показників в цій матриці є певним сигналом для проєктного менеджера та команди проєкту – на що потрібно звернути більшу увагу (при низькому значенні показника), щоб посилити перспективи реалізації проєкту після його завершення.

Список використаних джерел

1. Діяльність громадських організацій в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Київ, 2018.
2. Діяльність українських благодійних організацій. Дослідження БО «Фонд родини Загорій» https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2019/11-/charity_funds_report.pdf
3. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show-/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n25>
5. Основи мобілізації ресурсів. Практичний посібник / Пакт. Київ, 2021. – 64 с.
6. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
7. Закону України «Про громадські об'єднання» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>)
8. Проєктний менеджмент в діяльності ГО. Практичний посібник/ Полтава 2020. 96 с.

Ірина Майборода,

здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня групи УП-20-
Г1 спеціальності «Менеджмент»
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. А. Ковтун,

професор кафедри публічного
управління та проектного
менеджменту ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,

кандидат наук з державного
управління, доцент,

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСУВАННЯ ПОСЛУГ Б'ЮТІ-ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ НОВОЇ НОРМАЛЬНОСТІ

У всьому світі індустрія краси стрімко розвивається, впроваджуються нові інноваційні технології, з'являються нові послуги. Сьогодні більшість людей не уявляють, як можна обійтися без СПА-салонів, салонів краси та косметологічних процедур. Догляд за зовнішністю стає невід'ємною частиною життя сучасної людини. Здоровий, доглянутий зовнішній вигляд давно асоціюється з успішністю і є своєрідним капіталом їх володарів.

Б'юті ринок в Україні, як і в інших країнах світу, зазнав і зазнає серйозних збитків в умовах нової нормальності, яка характеризується викликами пандемічного (постпандемічного) та воєнного (поствоєнного – в перспективі) періодів. Всі ці трансформаційні зміни у суспільстві, в економіці, викликані глобалізаційними, структурними, політичними ризиками, призвели до зміни інструментів реалізації проєктів, суспільних цінностей та умов господарювання.

Б'юті-індустрія ґрунтується на фізичній взаємодії, тому режим самоізоляції в умовах локдауна та війни звів можливість для традиційної роботи фахівців практично до нуля. У Великій Британії агентство Hamilton Fraser Cosmetic Insurance провело опитування серед косметологів і в результаті виявилось, що майже 100% підприємств в даній сфері відчували негативні наслідки

пандемії. В Україні таких досліджень немає, але є очевидним: вся індустрія краси протягом локдауну тимчасово опинилась на межі банкрутства. За оцінками різних експертів, загалом виручка в галузі знизилася мінімум на 67%, а максимум – на 90%, що в підсумку призвело до середнього скорочення доходів на 86% [1].

Отже, загальними тенденціями індустрії краси на 2022 рік було визначено:

1. Зручні варіанти бронювання (онлайн-бронювання або бронювання через додаток).

2. Персоналізовані послуги. Пропозиція індивідуальних консультацій новим клієнтам для того, щоб дати індивідуальну оцінку стану шкіри або волосся; створення індивідуальних рекомендацій з лікування - усе це приваблює і цікавить потенційних клієнтів.

3. Підтримка технологічного салону і активний розвиток веб-сайту і сторінок в соціальних мережах. Важливо зберігати присутність салону краси в соціальних мережах, де підписники можуть ділитися своїми улюбленими послугами. Чат-боти відповідають на основні питання клієнтів на веб-сайті, а інтелектуальні програми допомагають клієнтам орієнтуватися в процесі бронювання.

4. Зросла затребуваність не комплексного догляду, як це було раніше, а монопослуг, салонів для конкретної категорії людей, експрес-, економ- і лоукост-форматів [2].

Всі вищезазначені виклики призвели до появи нового типу споживача – омніпокупців (omnishopper) [3], які використовують технології для великого (майже повного) діапазону покупок – онлайн із стаціонарного комп'ютера або мобільного пристрою, по телефону, через термінали тощо. Вони є більш вимогливими, соціальними, «підключеними і комунікаційно відкритими», орієнтованими на зручність і комфорт більше, ніж коли-небудь.

Саме поява нового типу споживачів спонукала створити такі платформи і додатки, як Modiface (<http://modiface.com>), які дозволяють побачити себе при різному освітленні, з різним макіяжем, кольором волосся тощо (<https://www.youtube.com/watch?v=MSR77aDkcdw>) та експериментувати із

зовнішністю, підбирати продукти віртуально і навіть віддалено. Тепер продукти можна «протестувати» на собі до покупки. Наразі 75 зі 100 найбільших б'юті-брендів використовують цей додаток.

Аналіз ринку демонструє такі факти: в Україні і в країнах колишнього СНД середньостатистичні відвідувачі салонів краси в основному жінки (75-80%) у віці від 25 до 35 років, тобто десь на 10 років молодші, ніж в більшості європейських країн. Українські жінки і чоловіки витрачають 16% свого доходу на догляд за зовнішністю, що в три рази більше, ніж витрачають європейці, в порівнянні з відповідними доходами в різних країнах [4].

Зважаючи на вище сказане, можна зробити висновки, що ринок б'юті індустрії в Україні буде продовжувати розвиватися і пропонувати послуги, які відповідатиме сучасним вимогам клієнтів, відповідним досягненням в галузі. Постійний попит на «красу» породжує розроблення нового обладнання, методик та процедур, додатків та цифрових платформ, а отже й нового підходу до просування таких послуг на ринку.

Так, актуалізується застосування доповненої реальності (AR) для тестування косметичних товарів і віртуальної реальності (VR) для повного занурення в певний сценарій з метою зниження ефективності рекламної кампанії, як один з найбільш цікавих з точки зору інноваційності та актуальності трендів в б'юті-індустрії.

Одним з перших, хто наважився на такий крок, був бренд Smashbox. Компанія пропонувати своїм клієнтам «примірку» макіяжу за допомогою AR. Технологія відстежувала патерни руху очей, щоб оцінити реакцію споживача на продукт. В результаті загальна кількість конверсій збільшилася на 27%. Віртуальну реальність протестувала компанія L'Oreal. Так звану «лабораторію краси L'Oreal» в Нью-Йорку обладнали VR-окулярами, екраном віртуальної реальності і 3D-моделювання. Метою активності було зрозуміти, який підхід в офлайн-магазинах подобається покупцям найбільше і на основі отриманих даних поліпшити брендинг [5].

Отже, можливості використання доповненої реальності сьогодні надають гравцям ринку краси багато рекламних майданчиків. Наприклад, рекламні оголошення з ефектом AR можна запуснути на Facebook через Ads Manager. Також в грудні 2020 року функція доповненої реальності для б'юті-продуктів з'явилася в Google для рекламодавців із США.

Сила впливу в індустрії краси є набагато більшою, ніж в будь-якій іншій сфері. Так, завдяки правильному Influence-маркетингу Кайлі Дженнер стала наймолодшим мільярдером, побудувавши особисту імперію – Kylie Cosmetics. Основним тригером до покупки у клієнтів бренду є багатомільйонний Instagram-акаунт власниці, що свідчить про необхідність використання такого інструменту маркетингу.

Таким чином, сучасними трендами та найбільш ефективними інструментами просування послуг «краси» є: екологічність, використання застосунків доповненої (віртуальної) реальності; інклюзивність послуг; використання мобільних додатків; YouTube ті відео-контент; Influence-маркетинг; нетрадиційні бізнес-моделі (б'юті-бокси по підписці).

Список використаних джерел

1. Якою буде б'юті-індустрія після карантину. *Бізнес Новини*. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/saloni-krasi-ta-perukarni-shcho-bude-z-b-yuti-industriyeyu-pislya-karantinu-novini-ukrajini-50088455.html> (дата звернення: 20.09.2021).
2. Аналіз ринку косметологічних салонів, барбершопов, салонів краси, і стоматологічних клінік в Україні. 2021 рік. *Pro-Consulting: аналітика ринків, фінансовий консалтинг*. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-kosmetologicheskikh-salonor-barbershopov-salonor-krasoty-i-stomatologicheskikh-klinik-v-ukraine-2021-god> (дата звернення: 25.11.2021).
3. What is an omnishopper? <https://www.canstar.com.au/transaction-accounts/what-is-an-omnishopper/> (дата звернення: 27.11.2021).
4. Послуги салонів краси, загальне в Україні. URL: <https://prom.ua/ua/Drugie-uslugisalonov-krasoty> (дата звернення: 29.11.2021).

5. Коцофане О. Б'юті-індустрія: 10 актуальних діджитал-трендів. *Сайт агентства інтернет-маркетингу WebPromo.* URL: <https://web-promo.ua/ua/blog/byuti-industriya-10-aktualnyh-didzhital-trendov/> (дата звернення: 27.01.2022).

Олена Мельник,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,

професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, доктор педагогічних наук з державного управління, професор, м. Київ, Україна

ОМБУДСМЕН ІЗ ПИТАНЬ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ФАКТОР ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Держава, гарантуючи соціальні права громадян, зокрема на охорону здоров'я, тим самим декларує, що стан соціальної безпеки стає можливим тільки за умови застосування механізмів правового регулювання. Передусім ідеться про соціальний захист населення та забезпечення прав пацієнтів. Проаналізували досвід зарубіжних країн щодо запровадження інституту медичного омбудсмена на прикладі Великобританії, США, Австрії. Визначено, що в багатьох країнах інститут омбудсмена став невіддільною частиною механізму державної влади. Цей інститут є доповненням наявних форм контролю та нагляду за дотриманням

прав і свобод людини і громадянина. Автор вказує, що запровадження такого інституту посилює контроль за функціонуванням медичних установ, що сприяло б зменшенню кількості громадян на ці служби й поліпшенню медичного обслуговування населення. Узагальнено, що ініціатива запровадження спеціалізованого омбудсмена у сфері охорони здоров'я ставить за мету створення комплексного підходу реалізації медичної реформи в Україні, ефективного реагування на виявлені законодавчі прогалини в її регулюванні та проблеми, котрі виникатимуть при її здійсненні на практиці, що сприятиме належному дотриманню прав громадян України у сфері охорони здоров'я.

Українське суспільство дещо насторожено ставиться до розпочатої медичної реформи, що має на миті удосконалити надання медичних послуг населенню України, та до запровадження програми державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій). Завдяки цій реформі, по-перше, повинна посилитись якість профілактики та ефективність медичного обслуговування громадян, по-друге, буде відбуватися фінансування потреб пацієнтів замість фінансування ліжко-місць, і здійсниться перехід на принцип «гроші ходять за пацієнтом», по-третє, буде забезпечено перехід на міжнародні стандарти, запроваджено інститут сімейних лікарів, по-четверте, повинна підвищитись упорядкованість, цілеспрямованість діяльності вітчизняних медичних закладів, їх автономізація, по-п'яте, запроваджена електронна система охорони здоров'я; по-шосте, повинні бути встановлені чіткі державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Інформаційно-телекомунікаційна система охорони здоров'я забезпечує автоматизацію ведення обліку медичних послуг та управління медичною інформацією шляхом створення, розміщення, оприлюднення та обміну інформацією, даними та документами в електронному вигляді, до складу такої системи входять центральна база даних та електронні медичні інформаційні системи, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією, даними та документами через відкритий програмний інтерфейс (API).

Відповідно до Закону «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», держава повинна надавати повну оплату відповідно до тарифу коштом державного бюджету України надання громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, необхідних їм медичних послуг і лікарських засобів, що передбачені програмою медичних гарантій. Також варто відзначити, що держава коштом державного бюджету України може виконувати фінансове забезпечення програм громадського здоров'я, проведення медико-соціальної експертизи, діяльності, пов'язаної з проведенням судово-медичної та судово-психіатричної експертиз, та інших програм у галузі охорони здоров'я [1]. А органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції можуть фінансувати місцеві програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я, підвищення оплати праці медичних працівників, а також місцеві програми надання населенню медичних послуг, інші програми в охороні здоров'я.

Закон закріплює права та обов'язки пацієнтів у сфері державних фінансових гарантій. Зокрема, відповідно до ст. 6 Закону «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» пацієнти мають право на:

- 1) отримання потрібних медичних послуг та лікарських засобів відповідної якості коштом державного бюджету України;
- 2) безоплатне одержання інформації від Уповноваженого органу або надавачів медичних послуг про програму медичних гарантій і надавачів медичних послуг за цією програмою, які можуть надати необхідну пацієнту медичну послугу;
- 3) спроможність обирати лікаря відповідно до законодавства;
- 4) надавати лікарям, третім особам права доступу до персональних даних та іншої інформації, що міститься в електронній системі охорони здоров'я за умови додержання такими особами вимог Закону України «Про захист персональних даних» [2];

5) оскарження рішень, дій чи бездіяльності надавачів медичних послуг або Уповноваженого органу та його територіальних органів в установленому законом порядку;

б) інші права, що передбачені законодавством.

При цьому пацієнти зобов'язані:

1) надавати відповідному надавачу медичних послуг достовірну інформацію та документи, котрі необхідні для отримання медичних послуг і лікарських засобів;

2) проходити профілактичні медичні огляди в порядку, що встановлений центральним органом виконавчої влади, котрий забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;

3) здійснювати медичні вказівки лікаря та дотримуватися відповідних правил внутрішнього розпорядку надавача медичних послуг;

4) виконувати інші вимоги, що передбачені законодавством [1].

Уперше ідею про запровадження омбудсмена з охорони здоров'я почали обговорювати у Великій Британії. Її підтримували майже сорок громадських організацій. У лютому 1972 р. міністр Великої Британії з питань соціального обслуговування сер Джозеф Кейт виступив перед Палатою громад із пропозицією негайно запровадити у країні інститут омбудсмена з питань охорони здоров'я, на якого покладалося б завдання вирішувати скарги громадян на службу національної охорони здоров'я. У 1973 р. цей інститут створили, і він функціонує нині у Великій Британії на рівні її частин: Англії, Уельсу, Шотландії.

Уповноважені з питань охорони здоров'я Великої Британії розглядають тільки ті скарги громадян, що спочатку подавалися на розгляд відповідним компетентним органам влади, але їхнє рішення не задовільнило скаржника. Предметом скарги можуть бути дії органів національної служби охорони здоров'я або вчинені від їхнього імені, в результаті яких громадянин зазнав несправедливості та порушення своїх права у сфері охорони здоров'я, як-от погане харчування, брутальність персоналу, недосконале медичне обладнання, незручний час приймання лікарями пацієнтів тощо. Питання діагностики, курсу

лікування та клінічного обслуговування громадян без встановлення факту «поганого обслуговування», «поганого управління» не входять у компетенцію Уповноваженого. Омбудсмен із питань охорони здоров'я не розглядає також скарги на дії медиків-практиків, дантистів, окулістів, які уклали договір зі службою охорони здоров'я, але не є її службовцями. У Шотландії Уповноважений не розглядає ті скарги, що перебувають у межах юрисдикції [3].

Практика показала: запровадження у Великій Британії спеціалізованого омбудсмена у сфері охорони здоров'я посилило контроль за функціонуванням медичних закладів, що сприяло зменшенню скарг громадян на ці служби й поліпшенню медичного обслуговування населення. Інститут омбудсмена, здійснюючи свої контрольні-наглядні та правозахисні повноваження, виконує роль балансу між суперечливими суспільними інтересами і не тільки пом'якшує суперечності між державними і громадянськими сферами, але й легітимізує державну владу, яка під впливом цього інституту стає чуйнішою до потреб і запитів членів суспільства [4].

Виходячи з такої правової природи цієї інституції, можемо говорити про запровадження посади спеціалізованого омбудсмена в Україні у сфері охорони здоров'я. На наш погляд, ця інституція може функціонувати при Міністерстві охорони здоров'я чи Кабінеті Міністрів України. До кола її повноважень можуть належати питання:

– контроль за дотриманням державних програм медичних гарантій громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, їх повної оплати коштом державного бюджету України та недопущення їх звуження, крім випадків, що встановлені законом;

– контроль надання рівних державних гарантій для реалізації пацієнтами права на охорону здоров'я незалежно від віку, раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, зареєстрованого місця проживання, за мовною ознакою тощо;

- контроль якості надання населенню України необхідних медичних послуг і лікарських засобів, що пов'язані з наданням медичної допомоги;
- контроль щодо універсальності та справедливості доступу населення України до необхідних медичних послуг і лікарських засобів за програмою медичних гарантій;
- цільове та раціональне використання коштів, що передбачені на фінансування надання медичних послуг і лікарських засобів за програмою медичних гарантій;
- укладання та якості виконання договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій;
- реалізація пацієнтами свого права на вибір лікаря шляхом подання надавачу медичних послуг декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу.

Таким чином, запровадження Уповноваженого з питань охорони здоров'я з такими повноваженнями – необхідний крок, без якого можлива загроза дискредитації та провалу медичної реформи в Україні. У цьому випадку навряд чи зможемо розраховувати на швидке та успішне її просування, і дуже важливо, що під час її здійснення не будуть порушуватися права громадян. Наша ініціатива щодо спеціалізованого омбудсмена у сфері охорони здоров'я має на меті запровадження комплексного підходу реалізації медичної реформи в Україні, ефективного реагування на виявлені законодавчі прогалини в її регулюванні та проблеми, котрі траплятимуться під час її здійснення на практиці, що сприятиме належному дотриманню прав громадян України у сфері охорони здоров'я.

Список використаних джерел

1. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 р. №2168-VIII URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>
2. Про захист персональних даних: Закон України від 30.01.2018 р. №2297-VI URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

3. Косінов С. А. Омбудсмен як інститут контролю за владою. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 1(7). С. 12

4. Марцеляк О. В. Місце освітнього омбудсмена в механізмі захисту прав людини в Україні. – 2018. URL.: http://vjhr.sk/archive/2018_5/part_1/17.pdf

М. М. Михайленко,

здобувач ступеня доктора філософії
кафедри управління охороною
здоров'я та публічного
адміністрування Національного
університету охорони здоров'я
України імені П. Л. Шупика,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,

професор кафедри управління
охороною здоров'я та публічного
адміністрування Національного
університету охорони здоров'я
України імені П. Л. Шупика, доктор
педагогічних наук з державного
управління, професор,
м. Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОТИЕПІДЕМІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У воєнний час зміст і обсяг протиепідемічних заходів військовослужбовців диктується різноманіттям умов, в яких зазвичай знаходяться війська, особливо в ході бойових дій, і необхідністю організації і проведення цих заходів постійно і безперервно.

Бойові дії, як правило, супроводжуються руйнуванням інфраструктури комунально-побутового господарства міст і населених пунктів, що призводить до різкого зниження можливостей з проведення санітарної обробки населення і військ, а в кінцевому результаті - до виникнення спалахів інфекційних хвороб.

У цих умовах першочергового значення набуває правильно організоване протиепідемічне забезпечення військовослужбовців.

Захворюваність особового складу військ інфекційними захворюваннями визначається як внутрішніми факторами, властивими армійським колективам, так і зовнішніми чинниками, що характеризуються епідеміологічною та епізоотичною обстановкою в районі розташування і дії військ. Сукупна дія внутрішніх і зовнішніх факторів визначає структуру інфекційної захворюваності особового складу військ [1].

Дуже важливо забезпечити попередження заносу у війська інфекційних захворювань, виникнення та поширення їх серед особового складу та здійснювати заходи щодо недопущення, локалізації та ліквідації інфекційних захворювань (епідемічних осередків) у військах та попередження виносу інфекції з військ.

Організація протиепідемічного забезпечення військ є найважливішою складовою частиною медичного забезпечення як єдиний комплекс організаційних, медичних та протиепідемічних заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я, підвищення боєздатності особового складу, попередження виникнення та ліквідацію інфекційних захворювань серед військовослужбовців.

Вона включає:

- заходи щодо попередження занесення інфекційних захворювань з прибуваючим в частину поповненням, а також щодо попередження зараження особового складу від населення, військовополонених і в природних осередках інфекційних захворювань;

- активне раннє виявлення, ізоляцію інфекційних хворих, їх евакуацію в інфекційні госпіталі (ізолятори) з дотриманням заходів, що виключають розповсюдження інфекції;

- виявлення, облік і лікування осіб з хронічними формами інфекційних захворювань та бактеріоносіїв;

- протиепідемічний режим на етапах медичної евакуації;

- виявлення осіб, які зазнали ризику зараження, організація за ними медичного спостереження;

- ізоляційно-обмежувальні заходи в частині;

- дезінфекцію, дезінсекцію та дератизацію;

- специфічну і екстрену профілактику;

- санітарно-освітню роботу.

В умовах військової агресії Росії в Україні епідемічне благополуччя військовослужбовців має особливий характер, оскільки охоплює значну кількість як військовослужбовців, так і цивільного населення, яке є об'єктом обстрілів та бомбардувань.

Як підкреслюється у підручнику «Медицина катастроф», війна є тим соціальним фактором, який впливає на розвиток епідемій, як серед особового складу військ, так і серед цивільного населення. Армія комплектується з населення і діє на території, зайнятій населенням, тому епідемічний стан населення позначається на інфекційній захворюваності у військах, а епідеміологічна обстановка у військах у свою чергу, може впливати на інфекційну захворюваність населення. Це взаємопов'язані процеси [2].

Виходячи з рівня розвитку медичної науки і військової медицини перед організацією протиепідемічного захисту військ стоять такі основні завдання:

- систематичний санітарно-епідеміологічний нагляд за всіма сторонами життя, побуту та бойової діяльності військ з метою збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців;

- попередження виникнення та поширення інфекційних і паразитарних захворювань серед особового складу військ;

- вивчення особливостей розвитку епідемічного процесу серед особового складу військ у воєнний час, а також вивчення та узагальнення досвіду протиепідемічного забезпечення в різних умовах бойової діяльності військ

- проведення заходів медичної служби по захисту особового складу військ, а також захист поранених і хворих, частин, підрозділів і установ медичної служби від біологічної зброї [3].

Вважаємо, що з метою попередження занесення в військову частину інфекційних захворювань ззовні необхідно проводити аналіз рівня інфекційної захворюваності серед військовослужбовців, санітарно-епідеміологічний нагляд в районі розташування військ, профілактичні та протиепідемічні заходи при прийомі поповнення особового складу, а також при використанні противником біологічної зброї.

Висновки. Таким чином, інфекційні захворювання під час війни залишаються актуальним питанням. Якщо їхній рівень є значним як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення, це суттєво впливає на результати військового конфлікту.

Враховуючи, що в умовах воєнних дій відбувається активізація інфекційних захворювань, які розповсюджені серед місцевого населення та збудники яких існують в природі в даній місцевості в мирний час, існує необхідність посилення уваги для організації забезпечення протиепідемічного захисту військ на державному, міжвідомчому, регіональному та місцевих рівнях.

Список використаних джерел

1. Військова гігієна та військова епідеміологія: Навч. посіб. - М.І.Хижняк, О. Д. Крушельницький, Л. І. Бідненко. К.: УВМА, 2008. 740 с.
2. Медицина катастроф / І.В. Кочін, Г.О. Черняков, П.І. Сидоренко: за ред. І.В. Кочіна. К.: Здоров'я, 2008. 724 с.
3. Епідеміологія екстремальних умов з курсом військової епідеміології Андрейчин М.А., Копча В.С., Крушельницький О.Д. та ін. Тернопіль: «Укрмедкнига», 2002. 270 с.

Валентина Прокопова,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ДС-21-
Г1 спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

І. О. Дегтярьова,
професор кафедри публічного
управління і проектного
менеджменту ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
доктор наук з державного управління
професор,
м. Київ, Україна

ЛІДЕРСТВО ТА ІННОВАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Одним із найважливіших напрямів процесу реформування державного управління є формування та розвиток системи державних послуг. Результатом реалізації цього напрямку має стати створення такого правового поля та реального його втілення в адміністративно-правову практику, за якого споживачі державних послуг матимуть широкі права та повноваження й не бути пасивними суб'єктами, якими маніпулюють державні службовці.

На сучасному етапі розвитку української державності головним завданням діяльності представників влади стає обслуговування громадян – споживачів адміністративних послуг, рівень якості якого має відповідати європейським стандартам. За цих обставин особливо актуальним є формування підходів, що дозволяють отримати максимальний суспільно-корисний результат за мінімальних витрат ресурсів (матеріальних, людських, часових, тощо). Тому центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) на сьогодні є однією з найкращих організаційних форм надання послуг та взаємодії влади і громади.

Проблемними питаннями є фактична робота ЦНАП на місцевому рівні,

організація процесу його створення, вдосконалення контролю якості обслуговування споживачів ЦНАП. Вищезазначене обумовлює актуальність та науково-практичну значущість дослідження.

Метою дослідження є теоретико-методологічне і науково-практичне обґрунтування процесу організації надання управлінських послуг населенню в контексті удосконалення діяльності ЦНАП.

Відповідно до визначеної мети поставлено такі завдання: вивчити наукові підходи до визначення сутності управлінських послуг; розкрити засади державного реформування сфери надання управлінських послуг; визначити особливості процесу організації надання адміністративних послуг на місцевому рівні; проаналізувати зарубіжний досвід організації надання адміністративних послуг; дослідити вітчизняну практику надання адміністративних послуг; провести аналіз методології оцінки якості надання адміністративних послуг; визначити головні засади для реалізації лідерства та інновацій в організації надання адміністративних послуг; дати пропозиції щодо вдосконалення діяльності та підвищення якості надання адміністративних послуг ЦНАП Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації.

Адміністративна реформа, що проводиться в Україні, передбачає підвищення ефективності державного управління в цілому та, зокрема, необхідність переорієнтації діяльності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування на надання якісних адміністративних послуг.

Залежно від суб'єкта, який надає адміністративні послуги, їх поділяють на державні адміністративні та муніципальні адміністративні послуги. Важливі насамперед ті класифікації, які мають практичне значення, тобто дають можливість давати рекомендації щодо покращення системи надання адміністративних послуг.

Тим часом на сучасному етапі розвитку управлінської науки інструментарій надання державних та муніципальних послуг в Україні часто розглядався у різних наукових вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Однак невирішеною частиною загальної проблеми у вітчизняній науці є відсутність

цілісного науково-теоретичного визначення узагальнюючої категорії послуг, що надаються суб'єктами державної та муніципальної влади.

Надалі у процесі обґрунтування сучасних підходів до здійснення саме реформування управлінських процесів у дослідженнях зарубіжних вчених були задіяні підходи раціонального вибору та застосування ринкових методів державного управління (квантіативного, менеджерського, політологічного).

XXI століття принесло інноваційні галузі розвитку людства. Тенденції останніх десятиліть звернулися до глобалізації та цифровізації сьогоdnішніх реалій. Ці процеси вимагають трансформації всіх сфер життя людей, включаючи державне управління. Концепція «електронного уряду» стала провідною.

Відповідно до Закону України « Про місцеві державні адміністрації» Закону України « Про адміністративні послуги», Примірного положення про центр надання адміністративних послуг, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 року № 118, розпорядженням Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації від 03 липня 2018 року № 129-К було змінено структуру, чисельність та штатний розпис ОРДА. Так для забезпечення сприятливих умов щодо отримання послуг громадянам чи суб'єктам господарювання, прозорих даних про діяльність органів влади, на виконання постанов Кабінету Міністрів України з 04.09.2018 створено Центр надання адміністративних послуг Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації. Одним із пріоритетів створення ЦНАП є наближення надання послуг до населення і підвищення їх якості, головне задля реалізація принципу доступності.

Пріоритетними питаннями для вдосконалення системи в Центрі надання адміністративних послуг Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації, проаналізувавши якість і умови, є підвищення якості подачі інформації про послуги відвідувачам, для досягнення якої велике значення має застосування інновацій. При цьому необхідно відстежувати рівень задоволеності замовників якістю надаваних послуг. Протягом певного періоду часу відповідні

Створення центрів надання адміністративних послуг сьогодні є серцевиною реформи адмінпослуг. Адже ЦНАП однозначно покращують якість адміністративних послуг для громадян. Повноцінна децентралізація, тобто делегування відповідних повноважень з надання адміністративних послуг органам місцевого самоврядування є найоптимальнішою державною політикою у цій сфері.

На сьогодні, Міністерство цифрової трансформації планує розвинути мережу Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) та максимально спростити процес надання адмінсервісів, для чого має виконати дві ключові цілі до 2023 року.

Крім цього, до 2023 року відомство хоче запровадити принцип єдиного вікна, що дозволить отримати усі без винятку адмінпослуги у ЦНАП. Також одним із пріоритетів Мінцифри є навчання та підвищення кваліфікації всіх працівників ЦНАП. Зокрема в міністерстві працюють над тим, щоб забезпечити якісним освітнім контентом кожного працівника незалежно від його місця знаходження. Всі адміністративні послуги має бути переведено в електронний формат і мати уніфіковані назви.

Головною метою реформування системи надання адміністративних послуг в Україні має стати їхня стовідсоткова цифровізація, до якої буде прив'язано паперовий формат. Більш того, основна мета – якщо послуги немає в онлайн-форматі, то її не може бути в паперовому форматі.

Забезпечення доступу громадян і бізнесу до якісних та зручних публічних, зокрема й адміністративних, послуг без корупційних ризиків є одним з першочергових пріоритетів в Україні використовувати е-послуги. Саме працівники ЦНАП можуть виконувати важливу роль — сприяти мешканцям громад у набутті потрібних знань, формуванні вмінь і розвитку навичок користування електронними послугами.

Отже, проведення адміністративної реформи в Україні активізує не лише потребу в удосконаленні системи публічного управління, алей зміни підходів до діяльності державних службовців та посадових осіб органів місцевого

самоврядування, зокрема переорієнтування її на надання послуг.

Сьогодні, проблемою реформи є питання делегування повноважень з надання адміністративних послуг органам місцевого самоврядування та розбудова ЦНАП як інтегрованих офісів, що передбачає дотримання певної методології їх надання на місцевому рівні.

Децентралізація адміністративних послуг, підвищення їх якості, а також подальший розвиток мережі ЦНАП є нині пріоритетними напрямками реформування системи надання адміністративних послуг.

Незважаючи на суттєвий поступ щодо підвищення якості надання адміністративних послуг ЦНАП Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації, нами рекомендовано:

1. Проводити професійну та психологічну підготовку персоналу для поліпшення якості послуг.

2. Формувати програмно-технічну базу для передачі інформації (програмні модулі, електронні реєстри, електронні бази даних, швидкісні лінії зв'язку) між органами влади в електронному вигляді.

3. Аналізувати діяльність – як одну з основних складових системи управління якістю – слід використовувати при наданні послуг на постійній основі. Систематичне фіксування та усунення невідповідностей у процесі надання послуг (недостатність інформації, невчасно надані послуги, додаткові вхідні документи, недотримання процедури надання послуг тощо) сприятимуть фактичному управлінню процесами надання послуг і поліпшенню їх якості.

У процесі досліджень ЦНАП Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації, можна зробити висновки, що реалізація концепції «сервісної держави» може не лише надавати якісні та зручні послуги для населення, але й стати майданчиком для діалогу та партнерства місцевої влади з мешканцями. ЦНАП може допомогти місцевій владі перейти від форматів виключно інформування та консультацій до діалогу, партнерства та підсилення співпраці мешканців із владою. Для цього необхідно обрати певний набір інструментів, за допомогою яких місцева влада зможе ефективно залучати

мешканців, що дозволить підвищити якість надання адміністративних послуг.

Київ найшвидше адаптується до інновацій, лишаючись лідером у запровадженні адміністративних послуг, які потім імплементуються на всю Україну.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. До питання про поняття так званих «управлінських послуг» Право України. 2002. № 6. С. 125–127.

2. Афанасьєв К. Державні управлінські послуги та законні інтереси особи: взаємозв'язок понять. Юрид. Україна. 2007. № 7. С. 26–29.

3. Біла книга державної політики у сфері адміністративних послуг. Програма «U-LEAD з Європою» 2020. 39 с.

4. Буханевич О.М. Поняття та сутність процедури надання адміністративних послуг. Право і суспільство, 2015. №5. С. 126-131.

5. Васильєва О. І., Васильєва Н. В., Ігнатенко О. С. Загальні аспекти організації надання адміністративних послуг. Київ. : НАДУ, 2020. – 116 с.

6. Васильєва Н. В. Адміністративні послуги - важлива складова державних та муніципальних послуг. Упр. сучас. містом. 2009. № 1-4/1-12 (33-36). - С. 12-18.

7. Григораш О. І. Публічні послуги у сфері державного управління: поняття та зміст // Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство. – 2007. – № 385

8. Джига Т.В. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку в Україні електронних адміністративних послуг / Т.В. Джига // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1716>

9. «Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 № 523р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>

10. Єжунінов В.В. Надання державних послуг з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід: матеріали наук.практ. семінару, 19 квітня 2013 р., м. Дніпропетровськ. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 104 с.

11. Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. No 5203-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.

12. Карпенко О. В. Управлінські послуги в Україні: механізми надання органами влади. К.: АМУ, 2014. 204 с.

13. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. No 90-р // Офіційний вісник України. – 2006. – No 7. – С. 167.

14. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2006 р. No 494 // Урядовий кур'єр. – 2007. – No 126.

15. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. No 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/13-2013-%D0%BF>.

16. Про затвердження Порядку ведення Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2013 р. No 57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/57-2013-%D0%BF/print13638698_64638733.

17. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 р. No 118 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF>.

18. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. No 90-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80>.

19. Тимощук В. Діяльність публічної адміністрації з надання адміністративних послуг. Публічна адміністрація в Україні: становлення та розвиток. Д.: Моноліт, 2010. 231 с.

20. Шаров Ю. П. Адміністративна послуга. Енциклопедичний словник з державного управління. К.: НАДУ, 2015. С. 22-29

21. Шаров Ю. Удосконалення політики і процедур надання адміністративних послуг. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. Пр.. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2006. Вип. 4 (26). С. 230–238.

22. Bozeman B., Straussman J. Public Management Strategies: Guidelines for Managerial Effectiveness. San Francisco, 1991.

23. Considine M. The corporate management framework as administrative science: a critique // Australian Journal of Public Administration. 1988. Vol. 47. N 1. Pp. 4-18.

24. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Commission, Brussels, 03.03.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

25. Flynn N. Public Sector Management. Norman Flynn. UK : London. Sage Publications LTD: Fifth Ed. 2007. 328 p.

М. В. Тригубенко,

здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи УП-21-
Г1, спеціальності 073 «Менеджмент»
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. А. Ковтун,

професор кафедри публічного
управління та проектного
менеджменту ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
кандидат наук з державного
управління, доцент,

м. Київ, Україна

ПРИНЦИПИ «AGILE» В УПРАВЛІННІ ІТ-ПРОЕКТАМИ В СФЕРІ ІНТЕРНЕТ-ПРОДАЖ

Глобалізаційні процеси та стрімкий розвиток інформаційних технологій зумовлюють суттєві зміни та визначають інноваційні вектори розвитку економіки, культури і сучасного суспільства. Інформаційні та цифрові технології визначено дослідниками як новий логічний етап еволюції науково-технологічної сфери людства, що впливає на формування соціально-політичної реальності [3].

Сучасні ІТ-проекти дають змогу максимально підвищити ефективність бізнес процесів, зокрема у сфері інтернет-продаж, шляхом автоматизації, усунення негативного впливу «людського фактору», скорочення виробничих дефектів і прискорення реалізації продукту на ринку. Розвиток інформаційних технологій – це динамічний процес, що сприяє появі нових технологій, програм і продуктів для оптимального забезпечення зберігання, передачі, обробки, захисту та відтворення інформації з використанням комп'ютерів і цифрових технологій.

У дослідженні проблеми управління ІТ-проектами в індустрії інтернет-продаж цінними є результати досліджень з проблем застосування комп'ютерних

технологій в торгівельній галузі, зокрема визначені наукові підходи та розроблені принципи формування інформаційно-технологічної інфраструктури торговельних підприємств [4]; сучасні технології та інструменти розвитку торгівельної сфери [6]; конкурентні переваги Інтернет-торгівлі, тенденції та чинники її розвитку в перспективі [1; 5] тощо.

Серед перспективних ІТ-проектів у сфері інтернет-торгівлі є інновації тренду Internet of Things, ефективність реалізації яких забезпечують методи Agile (з англ. мови «agile» означає «живий, рухливий» або «гнучкий») [2]. Зокрема, цінними в методології «Agile» є підходи, що забезпечують «гнучке» розроблення командою програмного забезпечення. Проектна діяльність за методом «Agile» ґрунтується на таких принципах, як: найвищий пріоритет – задоволення потреб замовника, завдяки регулярному постачанню цінного програмного забезпечення; зміна вимог та процедур на різних стадіях розроблення проекту (Agile-процеси дозволяють використовувати зміни для забезпечення замовнику конкурентної переваги); працюючий продукт слід випускати якомога частіше, з періодичністю від кількох тижнів до кількох місяців; щоденна співпраця розробників і представників бізнесу; залучення вмотивованих фахівців до розроблення проекту; конструктивні комунікації (спілкування як з самою командою, так і всередині ІТ-команди); ефективна продукція – головний результат проекту; технічна досконалість і якісне проектування підвищують гнучкість проекту; простота, мистецтво мінімізація зайвого; архітектурні та технічні рішення ініціюються командою; команда систематично аналізує і розробляє можливості для підвищення ефективності проекту тощо [7].

Важливими в розробленні ІТ-проектів у сфері інтернет-продаж є цінності «Agile» [8], серед яких:

- Люди та співпраця важливіші за процеси та інструменти;
- Працюючий продукт важливіший за вичерпну документацію;
- Співпраця із замовником важливіша за обговорення умов контракту;
- Готовність до змін важливіша за дотримання плану.

Методи та принципи Agile, викладені в «Agile Manifesto» [8], на нашу думку, є важливими для індустрії інтернет-продаж, оскільки націлені на споживача, отже, сприяють процесу розроблення програмного забезпечення та зосередженню проєктної діяльності на якості продукту, зокрема його відповідності потребам та очікуванням споживачів, стейкхолдерів.

Отже, застосування в управлінні IT-проєктами в індустрії інтернет-продаж ключових принципів Agile сприятиме створенню та підтримці проєктного середовища, орієнтованого на споживача, що відповідає бізнес цілям, дає змогу швидко реагувати на зовнішні і внутрішні зміни та коригувати потреби користувачів в процесі розроблення проєкту та його реалізації.

Одними з важливих етапів процесу управління розробленням програмного продукту для інтернет-продаж є: створення команди (набір персоналу); розроблення плану реалізації проєкту; маркетингова діяльність та розроблення валідних тестів для перевірки продукту. Управління IT-проєктом передбачає чітке формулювання цілей і моделювання кінцевого результату.

У процесі конкурсного дослідження проблеми управління IT-проєктами в індустрії інтернет-продаж перспективними вважаємо розроблення та експериментальну апробацію моделі IT-проєкту, схем розподілу робіт і розрахунків інвестиційних витрат за проєктом.

Список використаних джерел

1. Ілляшенко С.М., Іванова Т.Є. Перспективи та основні проблеми розвитку інтернетторгівлі в Україні. Механізм регулювання економіки. 2014. № 3. С. 72-81.
2. Павлова Н. Л. Застосування agile-підходу для роботи проєктноорієнтованих транспортно-експедиторських компаній. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. 2021. № 1(126). С. 66-71.
3. Соснін О. Цифровізація як етап становлення цифрового суспільства знань. Юридичні новини України. LexInform. 2021. URL : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-etap-stanovlennya-tsyfrovogo-suspilstva-znan/>

4. Федулова Л.І. Передумови формування інформаційно-технологічної інфраструктури торговельних підприємств. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 1. С. 73-86.
5. Юдін О.М., Макарова М.В., Лавренюк Р.М. Системи електронної комерції: створення, просування і розвиток: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 201 с.
6. Юринець З.В. Інноваційні технології та інструменти розвитку сфери торгівлі. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.2. С. 125-129.
7. Agile Development with the ICONIX Process: People, Process and Pragmatism / Rosenberg Doug, Stephens Matt и Collins-Cop Mark. 2005. URL : <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4302-0009-3>
8. Manifesto for Agile Software Development. 2001. URL : <https://agilemanifesto.org/>

Олег Черевко,
Здобувач ступеня доктора філософії
281 «Публічне управління та
адміністрування» ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Є. Г. Карташов,
завідувач кафедри публічного
управління та проектного
менеджменту ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
доктор наук з державного
управління, кандидат філософських
наук, професор
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження трансформації української системи публічного управління та адміністрування у сфері управління земельними ресурсами у контексті глобалізації визначається потребою комплексного аналізу проблемних питань удосконалення публічного управління та адміністрування у сучасних умовах. Сьогодні знову на перший план вийшли проблеми співвідношення адміністрування і політики, політичного контролю над державним управлінням, відповідальності і підзвітності держави своїм громадянам, участі останніх у політиці. Криза держави загального добробуту, який, зокрема, і стимулював адміністративні реформи, знову поставила ці проблеми, так і не вдалося вирішити державному менеджменту. Відбувається модернізація політичної влади та її інституційного апарату, функціонування політичних мереж стає все більш актуальною і нагальною потребою суспільства [2, с. 11].

Стан розробленості проблеми. Теоретичні і прикладні аспекти впливу сучасних процесів глобалізації на формування концептуальних засад управління в зарубіжних країнах аналізують у своїх дослідженнях такі зарубіжні вчені, як: З. Бжезинський, Д. Белл, Е. Гідденс, А. Печчеї, А. Тойнбі, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Ю. Хабермас, Д. Шуман тощо. Варто зазначити, що особливості трансформації української системи публічного управління та адміністрування у контексті глобальних викликів в межах окремих досліджень спеціально не вивчалось.

Поширення нової парадигми публічного управління в публічному адмініструванні забезпечило міцну основу для нового руху дотримання основних ідей реформ менеджменту в широкому колі країн наприкінці минулого століття. Уряди різних політичних переконань сприяли радикальному прагненню до побудови нових моделей публічного управління, в яких переосмислення ролі держави та впровадження моделей, орієнтованих на результативність, зайняли центральне місце. Реформи адміністративного управління стали центральними серед країн як розвинених, так і країн, що розвиваються [7, с. 40].

Разом з тим, необхідно відзначити значні перетворення у сфері публічного управління процесами забезпечення якості життя, зумовлені процесами глобалізації та розвитку в соціально-економічній системі України інформаційного суспільства [9, с. 25]. Зокрема, глобалізація як бурхливий процес формування загальносвітового фінансово-інформаційного простору підвищує вимоги до компетентності державного управління, а саме до ефективності діяльності державно-управлінського персоналу, яка має відповідати рівню суспільного розвитку. Процеси глобалізації приводять до радикальної зміни позицій національних держав. Відповідно до цього, все більшу частину своїх функцій вони передають по горизонталі (глобальним міждержавним та міжнародним об'єднанням) та по вертикалі (територіальним, регіональним та муніципальним органам) [5, с. 6].

Враховуючи взаємодії елементів в середині системи, її впливи на зовнішнє та внутрішнє середовище, узгодження взаємодії елементів як цілісного організму

та перетворення системою зовнішнього середовища та самої себе, дослідник О. Громико пропонує під «трансформацією системи державного управління» розуміти «процес значних внутрішніх перетворень, які відбуваються у системі державного управління під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ та супроводжуються змінами її змісту, форм і принципів організації задля досягнення вищого рівня упорядкування її компонентів, якості й результативності впливу на суспільний розвиток» [1, с. 125–131].

Система публічного адміністрування – це різноманітність упорядкованих деяким відношенням чи зв'язаних певними ознаками елементів, які можуть представляти собою сукупність, для якої характерним є: функціональне призначення, що визначається принципом чи характером взаємозв'язку і взаємовідношення елементів; структура – будова, взаєморозташування її складових частин; потоки інформації; взаємозв'язки і взаємовідносини елементів системи. Публічне адміністрування – це процес впливу суб'єкта на об'єкт, направлений на упорядкування, збереження, руйнацію чи збереження системи об'єкта у відповідності з поставленими цілями [6, с. 74–75].

Для того, щоб правильно зрозуміти публічне адміністрування, потрібно знати сили, які його формують, та середовище, в якому воно функціонує. Публічне адміністрування являє собою систему повноважень уряду в дії, яка є продуктом політичної динаміки. Воно відіграє важливу роль у її діяльності, і реалізовуватиме політично визначені цілі та цінності. Перш за все, публічне адміністрування є частиною мережі управління, що отримує свою форму та зміст із державної політики. Отже, найважливішим атрибутом публічного адміністрування є його місце в політичній системі [8, с. 7].

Мета дослідження – полягає у дослідженні особливостей трансформації української системи публічного управління та адміністрування у сфері управління земельними ресурсами у контексті глобалізації. Досягнення означеної мети передбачає вирішення таких основних дослідницьких завдань: 1. Виявити особливості трансформації української системи публічного управління

та адміністрування у сфері управління земельними ресурсами у контексті глобалізації.

Викладення основного матеріалу. З часом відбулося багато змін у середовищі, технології, припущеннях та динаміці державного управління. Останні тенденції глобалізації, комп'ютерна та комунікаційна революція, легке переміщення професійного та технічного персоналу, даних, інформації та технологій мали значний вплив на практику державного управління. Ці тенденції не тільки стимулювали нові можливості, але й породжували нові проблеми. Зокрема, через нові національні та міжнародні реалії багато з попередніх концепцій, стандартів та методів державного управління були змінені, адаптовані, доповнені чи навіть замінені, хоча багато основних принципів залишаються чинними [8, с. 4].

Зазначимо, що глобалізаційний підхід передбачає посилення взаємозв'язку та взаємозалежності різноманітних явищ і процесів у світі, що вимагає врахування їх наслідків, та базується на поєднанні кількох принципів, дуже важливих для сучасного суспільного розвитку, серед яких важливе місце в умовах воєнного стану в Україні займає консенсусний підхід, котрий означає прагнення до мирного розв'язання будь-яких світових (міжнаціональних, регіональних, локальних) конфліктів, обмеження поширення ядерної та іншої зброї масового ураження тощо [4, с. 111].

Утім, глобалізація як об'єктивна необхідність суспільного розвитку є явищем украй суперечливим, а саме – створює проблему зіткнення вітчизняних реалій суспільного розвитку із глобальними тенденціями розвинених суспільств, що в кінцевому результаті не забезпечує бажаного інтеграційного ефекту. У цьому контексті доцільно відзначити, що не слід очікувати на ефективність здійснюваних реформ, якщо формування ефективної національної системи державного управління, головним пріоритетом якої є реалізація національних інтересів не є можливим. Тому сьогодні Україна практично не може вписатися в загально-класифікаційні схеми прогресу через свою нездатність повторити чужий досвід та можливість поділитися власним, оскільки сьогодні вона являє

собою суспільство проміжної цивілізації. Усе більше спостерігається прискорення темпів соціальної мобільності, бюрократизації та урбанізації, що веде його до відкритості, раціональності, вибірковості та індивідуалізму на противагу його традиційній моделі [5, с. 8].

Підвищення ефективності державного управління та розпорядження земельними ресурсами є важливою стратегічною метою проведення ефективної державної політики у сфері земельних відносин для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Водночас рівень розвитку земельних відносин багато в чому визначає ступінь стійкості економіки і можливість стабільного розвитку в ринкових умовах [3, с. 90].

Головним завданням має бути побудова механізму державного управління земельними ресурсами. При цьому система державного управління повинна за допомогою ринкового механізму, соціально-економічних методів, адміністративних ресурсів реформувати виробничі процеси і налагодити процеси відтворення економічного потенціалу на основі раціонального використання земельних ресурсів і розвитку ринку землі. Сучасний розвиток системи державного управління земельними ресурсами досить сильно ускладнюється незавершеністю процесу поділу державної власності [3, с. 92].

Висновки. Здійснений аналіз проблемних питань удосконалення публічного управління та адміністрування в сучасних умовах дав змогу виявити особливості трансформації української системи публічного управління та адміністрування в умовах глобалізаційних викликів, а саме: підвищення ефективності державного управління та розпорядження земельними ресурсами; прискорення завершення процесу поділу державної власності; налагодження процесів відтворення економічного потенціалу на основі раціонального використання земельних ресурсів і розвитку ринку землі. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок може стати дослідження впливу глобалізаційних процесів на систему публічного управління та адміністрування у сфері управління земельними ресурсами в Україні.

Список використаної літератури

1. Громико О. Зміст поняття “трансформація” як базової наукової категорії. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1/2. (46/47). Ч.1. С. 125–131.
2. *Зарубіжний досвід публічного адміністрування : метод. рек. / авт. кол.: Н. М. Мельтюхова, В. В. Корженко, Ю. В. Дідок та ін. ; за заг. ред. Н. М. Мельтюхової*. Київ: НАДУ, 2010. 28 с.
3. Медвецька, Т.В. (2019). Забезпечення реалізації механізмів державного управління земельними ресурсами для соціально-економічного розвитку України, 10, 90–93. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/10-2019/18.pdf>
4. *Методологія публічного управління: навч. посіб.* /уклад. І. В. Шпекторенко. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. 120 с.
5. *Публічне управління в умовах інституційних змін: колективна монографія / За наук. редакції д. держ. упр. Р.В. Войтович та П.В. Ворони*. Київ, 2018. 475 с.
6. *Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. Сергія Чернова, Валентини Воронкової, Віктора Банаха та ін.; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 606 с.*
7. Rezende Flávio da Cunha. (2008). The Implementation Problem Of New Public Management Reforms: The Dilemma Of Control And The Theory Of Sequential Failure. *International Public Management Review*, 9 (2), 40–65. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/234704850.pdf>
8. *Rethinking Public Administration: An Overview*. ST/TCD/SER.E/27. Division for Public Economics and Public Administration Department of Economic and Social Affairs, 1998. 221 p.
9. *Формування системи публічного управління процесами забезпечення якості життя: Шифр «Життя»*. 31 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/c65354348bb07a4be74fa18b532f4001.pdf>

Віктор Шкарбан,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня спеціальності
281 «Публічне управління та
адміністрування» Національного
університету охорони здоров'я
України імені П. Л. Шупика,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,
професор кафедри управління
охороною здоров'я та публічного
адміністрування Національного
університету охорони здоров'я
України імені П. Л. Шупика, доктор
педагогічних наук з державного
управління, професор,
м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Вирішення проблематики громадського здоров'я вимагає поєднання намагань, системних прийомів, що скеровані на поліпшення здоров'я та якості життєдіяльності впродовж усього життя. На даний час чи не єдиним напрямком вирішення проблем в охороні здоров'я являється стратегічно налаштована політика держави, пріоритет котрої – встановлення здоров'я громадян основним завданням держави.

Стратегія в галузі охорони здоров'я має бути відповідною намаганням соціуму добитися добробуту в стані здоров'я. Установи медичного профілю функціонують за унікальних обставин, за котрих баланс між громадськими й особистими інтересами вкрай несталий. Спеціалісти, які займаються медичною стратегією, не мусять тільки рефлексивно реалізувати власні завдання, не зважаючи в той же час на те, як їхні рішення впливатимуть на вартість і якість лікування, а також на його доступність громадянам. Таким чином, нерідко стратегія співпраці, ніж конкуренції, стане перспективнішою для того, щоб

задовольнити запити громад на місцях. Функція керівника має зв'язок не тільки з ініціативою стратегічного планування, а й з реалізацією, об'єднанням та оцінюванням даного процесу. Отже, нам зрозуміло, що сутність стратегічного планування - в умінні безпомилково окреслювати перспективу організації, аби добитися того становища, котрого ми хочемо, щоби організація стала такою, як ми прагнемо бачити її в перспективі.

Сьогодні система охорони здоров'я України знаходиться у вкрай складному стані, і тому на часі нові підходи до стратегічного управління в системі охорони здоров'я.

Стратегічні плани становить суть тактики управління та реалізуються через тактичні рішення, що включають управлінські та оперативні рішення, про які мову вестимемо згодом. Управлінські рішення стосуються розподілу ресурсів для виконання завдання, а оперативні - використання ресурсів для виконання конкретних дій (операцій).

Для послідовного і ретельного аналізу рекомендовано використовувати широко поширені стратегічні моделі. Наприклад, аналіз внутрішніх чинників із застосуванням моделі ланцюга вартості Портера [1]. Ця модель дозволяє визначити сильні та слабкі сторони внутрішніх процесів охорони здоров'я, та виявити діяльність, яка сприяє збільшенню ефективності.

Конкурентне середовище рекомендовано аналізувати за допомогою моделі п'яти сил Портера [38]. Дослідження зовнішніх чинників і тенденцій ринку пропонується здійснювати на основі аналізу PESTEL [2].

Аналіз зовнішніх чинників має важливе значення, при його проведенні основна увага звертається на виявленні слабких сторін і ризиків та визначенні напрямків, які слід розвивати. Це вимагає високого рівня об'єктивності та професіоналізму з боку осіб, які виконують такий аналіз. Що стосується ресурсів, аналіз часто може бути виконаний зовнішніми експертами, працівниками департаменту стратегії. Аналіз конкретного департаменту (функції) можна доручити працівникові, який безпосередньо не пов'язаний з нею [3].

Сукупність усіх видів діяльності, які збільшують вартість, називається ланцюгом створення доданої вартості. Важливо зазначити, що навіть якщо більшість функціональних одиниць функцій охорони здоров'я, є ефективними, неефективність принаймні однієї ланки процесу, як правило, може призвести до негативного результату для підприємства в цілому. Цей ефект називається ефектом вузького місця [4].

Аналіз внутрішніх чинників є важливим як для окремих організацій в системі охорони здоров'я, що працюють у конкурентному середовищі, так і для природних монополій або суб'єктів господарювання, які надають соціальні (некомерційні) послуги, оскільки він сприяє забезпеченню ефективності діяльності.

Модель Портера передбачає в охороні здоров'я наступні категорії основних видів діяльності:

- внутрішня логістика – комплексна оптимізація транспортування та розподілу медичного майна, яка передбачає обґрунтування та створення мереж складських систем та ідентифікацію зон забезпечення;
- маркетинг – інформування клієнтів, виявлення попиту, операції з клієнтами;
- зовнішня логістика – прогнозування попиту та пропозиції на медичне майно під час стратегічного планування діяльності логістичних систем;
- виробничі процеси – забезпечення виконання основних завдань;
- обслуговування – збільшення якості надання послуг [5].

Крім первинних видів діяльності підприємства виділяють наступні допоміжні види діяльності:

- управління персоналом – це комплекс заходів, пов'язаних з підбором кадрів, прийомом на роботу, навчанням, розвитком, визначенням компенсацій та (при необхідності) звільненням або скороченням персоналу;
- розвиток технологій – це діяльність, яка стосується забезпечення обладнанням, устаткуванням, програмним забезпеченням, процедур і технічних знань;

– інфраструктура – вибір та придбання вхідних ресурсів, запасів та інших ресурсів;

– матеріально-технічне забезпечення – процеси управління, планування, фінансового забезпечення, обліку, правових, суспільних відносин, контролю якості та інші процеси [6].

На підставі аналізу зовнішніх чинників керівник повинен оцінити фактори впливу на підприємство або галузь. Макроекономічні та галузеві зовнішні чинники рекомендовано згрупувати за PESTEL моделлю: політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та правові чинники. Визначивши найважливіші зміни, що відбуваються на момент аналізу або можуть відбутися у майбутньому, керівництво може оцінити їх можливий вплив на діяльність охорони здоров'я.

Описана вище PESTEL модель не дає відповіді на конкретні питання, а допомагає оцінити середовище, у якому діє суб'єкт господарювання у стратегічному і структурованому аспектах, та зосередитися на найважливіших чинниках.. Проте наведений перелік не є вичерпним, адже особливості кожного підприємства і його сфери діяльності можуть вимагати визначення та аналізу додаткових чинників. При цьому слід оцінювати не лише поточну ситуацію, а й минулу динаміку та можливі зміни зовнішніх чинників у майбутньому.

Також пропонуємо стратегію Мінцберга 5П – модель, яка також допоможе вам розробити свою стратегію, вивчивши її з п'яти різних точок зору [7]. Мінцберг вперше написав про стратегію «5П» в 1987 році [8]. Кожен з п'яти «П» є альтернативним підходом до розробки стратегії. Ними є:

1. План.
2. Прийом або виверт.
3. Принцип поведінки.
4. Позиція.
5. Перспектива.

Розуміючи кожен метод «П», можна розробити надійну бізнес-стратегію, в повній мірі використовує сильні сторони і можливості вашої організації.

Давайте розглянемо «5П» більш докладно, а також вивчимо інструменти, які можна використовувати в кожній області цієї моделі.

Хороша стратегія повинна мати план. Перелік і напрямок дій, який ви маєте намір прийняти, або ряд правил, які ви маєте намір дотримуватися.

Мета плану - доставити вас звідти де ви перебуваєте зараз, туди де ви хочете бути.

Планування, як правило, відразу спадає на думку, коли люди думають про розробку стратегії. Інструменти планування включають:

По-перше, PEST аналіз, SWOT аналіз, і мозковий штурм - інструменти допомагають вам визначити можливості.

По-друге, методи управління змінами та управління проектами, які допоможуть вам планувати досягнення.

Однак проблема планування полягає в тому, що плани розроблені спеціально і заздалегідь. Планування є невід'ємною частиною розробки стратегії, але цього недостатньо для того, щоб забезпечити вироблення відмінною стратегії. Ось чому нам потрібні чотири інших П.

Мінцберг стверджує, що в умовах конкуренції ви можете застосувати прийоми, які конкуренти від вас не чекають [9].

У бізнесі немає можливості уникнути конкурентів. Такі прийоми - особлива тактика, щоб спробувати перехитрити конкурентів щоб направити на хибний шлях [10]. Наведемо приклади:

- зниження цін для стримування конкурентів;
- подача заявок на патенти;
- загроза судового позову.

Такі прийоми, як правило, є короткостроковою тактикою і важливо не зосереджуватися на конкурентах, щоб не випускати з поля зору свій довгостроковий стратегічний план [11].

Список використаних джерел

1. Porter M. What Is Strategy? Harvard Business Review. November-December, 1996.

2. Oxford University Press – Основи економіки – Додатковий розділ “Стратегія бізнесу“ (Oxford University Press – Foundations of Economics – Additional chapter on Business. URL: Strategy. Source www.oup.com)
3. What is a PESTEL analysis? June 30th, 2016. URL: <https://blog.oxfordcollegeofmarketing.com/2016/06/30/pestel-analy>
4. Miles L.D. Techniques of Value Analysis and Engineerin. 3rd Ed. N.Y. McGraw-Hill, 1989. XVIII. 366 p
5. Зозульов О. В. Формування концепції ведення бізнесу на маркетингових засадах: сьогодення та майбутнє. Маркетинг в Україні. 2017. № 5-6. С. 64–72.
6. Методичні рекомендації щодо складання стратегічних планів підприємствами державного сектору. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e00a8048-3758-4996-9c9a-dfdcfbe8a684&title=Dokumenti>
7. Mulder, P. (2018). 5 P’s of Strategy by Henry Mintzberg. Retrieved [insert date] from toolshero. URL: <https://www.toolshero.com/strategy/5-ps-of-strategy/>.
8. Mintzberg H. Five P-s for Strategy / H. Mintzberg // California Management Review in The Strategy Process. N.Y.: Prentice Hall: Englewood Cliffs, 1987. 538 p
9. Mintzberg H. The Nature of Managerial Work. New York: Harper & Row. 1973. 93– 94.
10. Mintzberg H. Strategy safari: a guided tour through the wilds of strategic management I H. Mintzberg. B. Ahlstrand, J. Lampel. New York: The free press. 1998. 407 p.
11. Mintzberg H. The Nature of Managerial Work. New York: Harper & Row. 1973. 93– 94

Ірина Щиріна,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня спеціальності
281 «Публічне управління та
адміністрування» Національного
університету охорони здоров'я
України імені П. Л. Шупика,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,
професор кафедри управління
охороною здоров'я та публічного
адміністрування Національного
університету охорони здоров'я
України імені П. Л. Шупика, доктор
педагогічних наук з державного
управління, професор,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАКУПІВЕЛЬ МЕДИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

Попри те, що у статті 49 Конституції України закріплено, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм, а держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1], питання забезпечення населення лікарськими засобами за доступною ціною було та залишається актуальним і сьогодні. Особливо гостро ця проблема постала у 2014-2015 роках, коли в Україні збільшилися темпи інфляції та поширились випадки маніпулювання цінами на такі препарати, а відповідного дієвого правового регулювання, яке б допомогло цьому протидіяти, розроблено не було. Також не представлено і комплексної наукової методики щодо можливих шляхів вирішення зазначеної проблеми.

На думку І. М. Сопілко охорона здоров'я є складною соціально-економічною системою та специфічною галуззю народного господарства, яка покликана забезпечити збереження та покращення здоров'я громадян,

генофонду нації та, відповідно, надати їм кваліфіковану лікувально-профілактичну допомогу. Забезпечення здоров'я досягається шляхом складних і постійно активних зусиль усіх структур та систем суспільства й держави, які беруть участь у процесі життєзабезпечення [2, с. 9]. Однак, попри закріплені декларативні положення та те, що сьогодні активно відбувається реформа системи охорони здоров'я, порушення в цій галузі все ще присутні. Зокрема це стосується корупційних проявів у сфері закупівлі медичних препаратів, адже відповідні зловживання дозволяють суттєво збагатитися зловмисникам.

Відповідно до Звіту про стан роботи органів внутрішніх справ щодо протидії корупції за 12 місяців 2020 року впродовж 2020 року в Україні правоохоронними органами у сфері охорони здоров'я викрито 143 кримінальні корупційні правопорушення, які вчинили 119 осіб [3]. За аналогічний період 2019 року викрито 142 кримінальні корупційні правопорушення у відповідній сфері, які вчинили 90 осіб [3].

На жаль, до сьогоднішнього часу, більшість із тих, хто раніше незаконно присвоював кошти українських громадян внаслідок порушень у ході здійснення закупівлі лікарських засобів і медичних виробів, не понесли покарань і, як наслідок, збираються відновити свої позиції щодо впливу на вітчизняний ринок медичних препаратів.

Зазначене спричинено корупційністю системи, яка в Україні була побудована таким чином, що, наприклад, медикаменти закуповували інколи в десятки разів дорожче. Фальсифікація вартості зазвичай відбувалася в офшорних зонах, коли компанії фіктивно продавали одна одній продукцію, а потім завозили в Україну як нібито дуже дорого закуплену за кордоном [4]. З цього приводу, виконавчий директор БФ «Пацієнти України» О. Стефанишина зазначила, що «Ціна препаратів напряму залежить від терміну поставки. Якщо препарат потрібен державі зараз – вона купує його за найбільшою ціною, але якщо той самий препарат замовити за декілька місяців – ціна може бути втричі нижчою. В усі минулі роки Україна купувала ліки за найвищою «терміновою» вартістю. Крім того, після завершення тендерів постачальники не завозили ліки місяцями.

Різниця в ціні осідала в їхніх кишенях, а МОЗу хронічно не вистачало коштів для лікування важкохворих пацієнтів» [5].

Планується забезпечити більшу фінансову доступність лікарських засобів для громадян шляхом реалізації трьох складових реформи:

- поетапного запровадження системи реімбурсації основних лікарських засобів (часткового або повного відшкодування вартості лікарського засобу через систему національного медичного страхування.);

- спрощення виходу на ринок для якісних ліків (дерегуляція ринку лікарських засобів). Полягає у спрощенні реєстрації лікарських засобів, що пройшли реєстрацію в країнах із жорсткою регуляторною юрисдикцією;

- реформування принципу регулювання цін на ліки (держава регулюватиме ціни виключно на лікарські засоби, що закуповуються або відшкодовуються за бюджетні (державні) кошти. Регулювання ціни на вільному ринку відбуватиметься за принципами вільної конкуренції) [6].

Позитивним кроком, який у 2021 році зламав окремі корупційні схеми, є те, що закупівля медикаментів, вакцин та медичних товарів почала здійснюватися через міжнародні організації (майже половину обсягу централізованої закупівлі ліків та вакцин було здійснено через міжнародні організації (UNICEF, UNDP та Crown Agents)). Результати впровадження такого механізму вже є відчутними. Вартість деяких медикаментів (наприклад, онкологічних препаратів) для державного бюджету знизилася на 60 % порівняно із попередніми роками.

Разом із тим, перехід до нової системи закупівель справді спричинив тимчасові затримки постачання ліків і вакцин до аптек та лікарень, викликавши обурення з боку суспільства. Окремі експерти (наприклад, О. Богомолець) висловили невдоволення результатами закупівель, зокрема, через компанію Crown Agency. Проте, за спостереженнями експертів, замість того, щоб купувати ліки безпосередньо у виробника, як це визначено законом, компанія Crown Agents закупила ліки в тих самих посередників, що й раніше продавали ліки Україні [7].

Зважаючи на вищевикладене, більшість експертів сьогодні схиляються до думки, що проведення реформи у сфері медицини можливе лише на основі комплексних заходів, які передбачені в Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я України, проект якої вже розроблений і чекає на схвалення Кабінетом Міністрів України. Нова система фінансування охорони здоров'я в Україні, відповідно до положень проекту Концепції, має передбачати:

1) гарантований державою пакет медичних послуг. Громадяни чітко знатимуть, що конкретно вони зможуть отримати безоплатно, а за що необхідно буде сплатити та за яких умов (офіційна, проста і зрозуміла система співоплати);

2) створення єдиного національного замовника медичних послуг – Національної агенції з фінансування охорони здоров'я. Кошти на гарантований пакет послуг акумулюватимуться в єдиному національному фонді;

3) посилення ролі громад (нові ролі державної та місцевої влади). Громади виступатимуть у ролі засновників та власників ефективних конкурентних медичних закладів, які продаватимуть медичні послуги державі, страховим компаніям, громадянам на єдиному ринку медичних послуг [8].

Таким чином, з метою зниження чисельності правопорушень і корупції у галузі виконання закупівель медичних засобів доречно втілити ряд заходів, а саме:

Кабінету Міністрів України: анулювати нормативно-правові акти, які встановлюють замовникам вибір тих або інших лікарських препаратів як предметів закупівлі, ухваливши своєю чергою один нормативний документ, котрим повною мірою регламентуватимуться питання ознак встановлення предмета закупівлі в галузі охорони здоров'я (номенклатури лікарських засобів), зважаючи на міжнародні стандарти; втілити новий зразок забезпечення коштами охорони здоров'я відповідно до засад медичного страхування; ухвалити нову постанову Кабінету Міністрів України «Про референтне ціноутворення на лікарські засоби», щоб покращити декларування зміни оптово-відпускнуої вартості, не враховуючи податок на додану вартість;

Міністерству охорони здоров'я: перекваліфікувати українські медичні засоби згідно зі стандартами ВООЗ; втілювати для неодмінного використання відкриті для населення реєстри ліків, що зареєстровані в Євросоюзі та мають дозвіл на застосування з референтними цінами; виконати пристосування європейських клінічних протоколів замість того, щоб писати вибіркові протоколи Міністерства охорони здоров'я під конкретні медичні препарати; передивитися Національний перелік головних життєво важливих ліків і виробів, що мають медичне призначення, із зарахуванням до нього дієвих та безпечних препаратів, які пройшли випробовування.

Список використаних джерел

1. Конституція України зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Сопілко І. М. Правове регулювання охорони здоров'я в авіаційній галузі / І. М. Сопілко // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2008. – № 2. – С. 9-12
3. Звіт про стан роботи органів внутрішніх справ щодо протидії корупції за 2020 рік: форма звітності затв. Наказом МВС України від 19 листопада 2021 р. № 1056 / Відомчий документ
4. Найбільше корупційних схем залишається у сфері держзакупівель – експерт [Електронний ресурс] / веб-сайт Радіо Свобода. – 2020. – 10 березня. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/content/article/27253_935.html
5. Економія коштів на закупівлю ліків через міжнародні організації сягне 60 % [Електронний ресурс] / веб-сайт galinfo. – 2016. – 5 лютого. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/ekonomiya_koshtiv_na_zakupivlyu_likiv_cherez_mizhnarodni_organizatsii_syagne_60_219102.htm
6. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276-р // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276-2021-%D1%80#Text>

7. Богомолець О. Дві правди або міжнародні спекуляції. Веб-сайт Українська правда. Блоги-2017. 17 лютого. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/>

8. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80#Text>

СЕКЦІЯ 4.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ УЧЕНИХ ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»

Світлана Аниськіна,
здобувач ступеня доктора філософії
спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Олена Отич,
головний науковий співробітник
відділу інтеграції вищої освіти науки
Інституту вищої освіти НАПН,
доктор педагогічних наук, професор
м. Київ, Україна

І. КАНТ І ВІЙНА В УКРАЇНІ

І. Кант (1724-1804) – це німецький вчений, всесвітньо відомий філософ та педагог. Ще за життя він став знаменитим. Майже всі різновиди сучасного філософствування сходять до І. Канта, його ідеї продовжують жити.

Ідеї мислителя про моральний розвиток особистості були завжди актуальними, але особливо надзвичайно необхідними вони є в наш час, коли Україна зазнала агресивного нападу з боку Росії.

Філософ пише про внутрішню свободу, як про здібність людини, яка допомагає приймати правильні рішення своїм розумом і позбавлятися від нестримної нав'язливості схильностей [3, с. 9-23]. І. Кант пише, що людину ніщо і ніхто ніколи ні до чого не може примусити, будь-яка людина за будь-яких обставин здатна зберегти власну гідність, не втратити повагу до себе: «Кожна людина має відстоювати своє право і стежити, щоб інші не топтали її ногами» [2, с. 193]. Філософ вважає, що той, хто має абсолютні людські цінності охочіше пожертвує своїм життям, ніж вчинить низький вчинок.

Вчений чітко і конкретно пише про моральний вчинок. Є максима загальна для всіх: тільки те, що можуть зробити всі – це моральний вчинок. Законом може бути тільки моральний вчинок: «Чини так, щоб максима твоєї волі повсякчас могла разом правити за принцип загального законодавства» [2, с. 35].

I. Кант пише: «Учитель Євангелія говорив: все треба робити з любові до Бога» [1, с. 88]. Філософ чітко і конкретно говорить, що любити Бога – це значить по доброму переконанню охоче виконувати Його заповіді [1, с. 88].

I. Кант стверджує, що всі поняття древніх про смирення і всі моральні чесноти були нечисті, і не відповідали моральному закону. За I. Кантом Євангеліє перше виклало нам моральність в чистоті, і, як доводить історія, ніщо не зрівняється з ним.

Філософ наголошує, що коли людина вчинила дію, спрямовану проти права іншого, то винна юридично. Але етично людина винна вже тоді, коли у неї виникла думка про те, щоб зробити дію, спрямовану проти права іншого [4, с. 7-17]. За I. Кантом коли хтось не вдосконалює свої думки, то завжди залишиться з етичної точки зору винен у злочині, який не скоїв через відсутність умов. Дія була б скоєна, так як у думках рішення було вже прийняте, але перешкодили лише обставини. Коли людина утримується від злої дії не зі страху покарання, а через внутрішню огидність такого вчинку, знаючи, що Бог, як святий Бог, вимагає від людини добрих переконань і утримується від злої дії навіть якби за нею не було покарання, то дія її етична [1, с. 88]. Душевна печаль з приводу свого вчинку і тверда рішучість вести краще життя – це єдине, що допомагає; це і є справжнє каяття [1, с. 126].

Суть усякої етичної вартості вчинків полягає в тому, що моральний закон безпосередньо визначає волю [2, с. 81]. Вчинок треба чинити з почуття обов'язку, себто з поваги до закону [2, с. 91]. Моральний закон – це мірило моральної цінності людини. Якщо ж ми хочемо зробити судження про себе самих, то нам слід порівняти себе з чистим моральним законом, а тоді ми знайдемо причини для смирення [1, с. 128].

І. Кант пише, що любити ближнього ми повинні любов'ю доброзичливості, щиро бажаючи іншому стати гідним добра і всього щастя. Таку любов можна мати і до ворогів. У І. Канта ми читаємо, що в кожній людині немає межі для морального вдосконалення і культивування принципів. За І. Кантом, моральний закон через поняття найвищого добра веде до релігії, тобто до визнання всіх обов'язків як Божих велінь. Філософ стверджує, що моральний закон зобов'язує нас досягти найвищого добра, тобто повеліває людям робити кінцевою метою всякої поведінки найвище можливе у світі добро. Досягти ж найвищого добра ми можемо сподіватися тільки за сприяння Бога, коли наша воля буде узгоджена з волею Бога [5, с. 41-54].

І. Кант визнає, що ми знаємо наше внутрішнє переконання недостатньо добре до тих пір, поки не опиняємося в обставинах, в яких воно проявилось б [1, с. 192-193]. Людина повинна остерігатися моральної зарозумілості, не вважати себе морально непогрішною і не бути занадто високої думки про себе [1, с. 216]. І. Кант вважає, що великою заслугою є те, коли людина, спонукувана любов'ю до людей, сприяє щастю інших. Виконуючий примусові закони ще не добродішній [1, с. 88].

Висновки. Отже, ми бачимо актуальність моральних ідей І. Канта.

1. Філософ вважає, що той, хто має абсолютні людські цінності охочіше пожертвує своїм життям, ніж вчинить низький вчинок. І. Кант пише, що людина сама повинна вести боротьбу зі злом і внутрішніми поганими нахилами, інакше позбудеться вищого блага, яке обіцяє Бог. Всі люди рівні, і лише той володіє внутрішньою ціннісною перевагою перед іншими, хто з морального боку бездоганний.

2. Тільки те, що можуть зробити всі – це моральний вчинок. Законом може бути тільки моральний вчинок.

3. За І. Кантом людина абсолютно морально вільна в своєму етичному виборі і її свобода – це основоположення моральності. Тільки повага до морального закону надає моральності вчинкам людини. Вчинок треба чинити з почуття обов'язку, себто з поваги до закону.

4. Моральний закон для волі людини є закон обов'язку (категоричний імператив). Категоричний імператив – єдиний, загальний, універсальний, придатний для всіх часів і народів; він вічний і незмінний. Обов'язок – це чистота морального мотиву і твердість моральних переконань, коли людина повинна завжди прагнути вести себе так, щоб її поведінка могла бути прийнята і відтворена усіма іншими людьми. Через обов'язок затверджується і загальність морального закону, і внутрішня гідність особистості.

5. Філософ пише про важливість вдосконалення свого способу мислення і радить практично застосовувати чистоту внутрішніх переконань [6, с. 133-136].

Основні моральні ідеї І. Канта допомагають нам ясніше побачити як духовне минуле людства, так і сьогоденні етичні проблеми в їх моральному, соціальному й духовному вимірі. Всі думки І. Канта чітко звучать в одній загальній стрункій системі.

Згадайте відомі слова І. Канта: «Дві речі сповнюють душу завжди новим і чимраз дужчим подивуванням і пієтетом, чим частіше й триваліше роздумуєш про них, – зоряне небо наді мною й моральний закон у мені. І те й те мені не потрібно шукати й лише домислювати як щось сховане в мороці або в Позамежному, за сферою мого круговиду; я бачу їх перед собою й безпосередньо пов'язую їх зі свідомістю свого існування»¹⁷.

Залишайтеся людиною у будь-яких ситуаціях. Працюємо разом на розвиток України, спираючись на цінності моральних ідей І. Канта.

Список використаних джерел

1. Кант И. Лекции по этике: пер. с нем. / общ. ред., сост. и вступ. ст. Гусейнова А. А Москва: Республика, 2005. 431 с.

2. Кант І. Критика практичного розуму: пер. з нім., прим. та післямова І. Бурковського / наук. ред. А. Єрмоленко. Київ: Юніверс, 2004. 240 с.

3. Аниськіна С. А. Моральна свобода у праці І. Канта «Критика практичного розуму». Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки. 2017. Випуск 4 (33). 160 с. – С. 9-23. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21RE

F=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=F
ILA=&2_S21STR=vropn_2017_4_4

4. Аниськіна С. А. Моральний закон у праці І. Канта «Критика практичного розуму». Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Наукове видання. – Одеса 2019. – Випуск 10. Том 1/2019. – 204 с. – С. 7-17. – URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_1/10-1_2019.pdf

5. Аниськіна С. А. Учення про найвище добро у праці І. Канта «Критика практичного розуму». Науковий журнал VIRTUS #33, April, 2019 published since. – 212 с. – С. 41-54. – URL: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal33.pdf>

6. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції виховання духовності особистості у контексті реалізації цілей сталого розвитку України 27 лютого 2020 р. м. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 188 с. – С. 133-136.

7. Відеопрезентація «Ідеї морального розвитку особистості в творчій спадщині І. Канта». URL: <https://www.facebook.com/aniskina.svetlana/videos/1300586310331062>

RESUME

1. The philosopher believes that he who has absolute human values is more willing to sacrifice his life than to commit a low deed. I. Kant writes that man himself must fight against evil and internal bad inclinations, otherwise he will lose the higher good that God promises. All people are equal, and only he has an intrinsic value advantage over others who are morally flawless.

2. Only what everyone can do is a moral act. The law can only be a moral act.

3. According to I. Kant, man is absolutely morally free in his ethical choice and his freedom is the foundation of morality. Only respect for the moral law gives morality to human actions. The act must be done out of a sense of duty, that is, out of respect for the law.

4. The moral law for human will is the law of duty (categorical imperative). Categorical imperative – a single, universal, universal, suitable for all times and

peoples; it is eternal and unchanging. Duty is the purity of moral motive and the firmness of moral convictions, when a person must always strive to behave in such a way that his behavior can be accepted and reproduced by all other people. Duty affirms both the universality of the moral law and the inner dignity of the individual.

5. The philosopher writes about the importance of improving their way of thinking and advises to practically apply the purity of inner beliefs [6, p. 133-136].

Наталія Волгіна,

здобувач ступеня доктора філософії
спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. П. Муранова,

професор кафедри професійної та
вищої освіти ЦПО ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
доктор педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ ВІРТУАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРІЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕЛЕКТРОМЕХАНІКІВ

Зі стрімким розвитком технологій, змінами в усіх сферах життєдіяльності людини значно зростає потреба у висококваліфікованих фахівцях, які можуть працювати в абсолютно нових умовах та вирішувати завдання різної складності, що вимагає особливої професійної компетентності. Сформованість його ключових професійних компетенцій зумовлюють якість освіти в цілому, а також формування людини як ресурсу – важливої умови розвитку та прогресу сучасного суспільства. Становлення та розвиток України відбуваються в контексті спільних глобальних змін зумовлених євроінтеграційним процесом, що диктує нові умови щодо формування професійної компетентності майбутніх електромеханіків.

Невід'ємною частиною професіоналізму є професійна компетентність працівника. Професійна компетентність – це якість, властивість або стан фахівця, що разом або окремо забезпечує його фізичну, психічну, духовну відповідність потребам, вимогам до певної професії, спеціальності, спеціалізації, стандартам кваліфікації, службової посади, яку цей фахівець займає [2, с. 67].

В епоху цифровізації освіти в навчальному процесі провідну роль відіграє практика – можливість застосувати теоретичні знання в практичній діяльності, перевірити закон чи закономірність. Відповідно до Національної рамки кваліфікації компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [1].

Сучасні реалії нашого життя, такі як спочатку пандемія, потім війна вносять в освітній процес свої суттєві зміни. На заміну нашим фізичним лабораторним стендам прийшли віртуальні лабораторії, які надають можливість бути студентам виконувати лабораторні роботи не в аудиторії, для цього їм необхідно мати комп'ютер та встановити необхідний симулятор. Це дає можливість бути освітньому процесу більш гнучким, підвищує інтерес серед студентів до досліджуваного явища чи процесу та сприяє глибшому засвоєнню знань.

Віртуальна лабораторія – це віртуальна навчальна середа, яка дозволяє моделювати поведінку об'єктів реального світу в комп'ютерному середовищі і допомагає в оволодінні новими знаннями та вміннями. Така лабораторія може виступати апаратом досліджень різних природних явищ з можливістю побудови їх математичних моделей [3, с. 341]. Над визначенням поняття «віртуальна лабораторія» працювали такі науковці, як І.Б. Галелюка, Т.М. Гранкіна, Т.О. Клименко, Т.І. Нарожна, Т.В. Підгорна та інші.

Підготовка фахівців електротехнічного профілю неможлива без проведення лабораторного практикуму в процесі викладання електротехнічних дисциплін в закладах фахової передвищої освіти. Для кращого засвоєння

теоретичного матеріалу та набуття практичних навичок студенти виконують ряд лабораторних робіт з відповідних тем згідно навчального плану.

На сьогодні є безліч віртуальних лабораторій, а саме: LabView, LabView RT, LabWindows/CVI, JMCad, National Instruments Multisim, Electronic Workbench.

При викладанні дисципліни «Теоретичні основи електротехніки» в Відокремленому структурному підрозділі «Київський фаховий коледж міського господарства Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського» на лабораторних практикумах використовуємо віртуальний симулятор National Instruments Multisim. Даний віртуальний симулятор дає можливість студентам виконати лабораторний практикум з теми «Дослідження кола постійного струму з паралельним з'єднанням» та дослідити його роботу (рис.1). Робота з використанням віртуальної лабораторії має більшу ефективність в порівнянні з лекційним заняттям для формування професійної компетенції, адже воно має велику продуктивність та дозволяє проводити експерименти на імітаційних моделях, які є досить наочними, інформативними та допускають зміну параметрів, що може підвищити інтерес до вивчення електротехнічних дисциплін, розвивати мислення за допомогою нових інформаційно-комунікативних засобів.

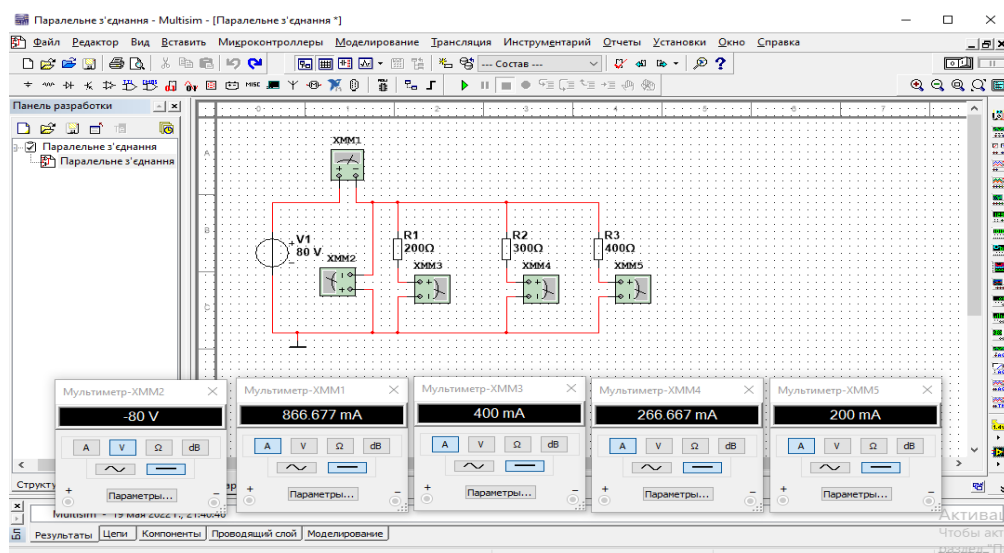

Рис.1 – Приклад дослід з теми «Дослідження кола постійного струму з паралельним з'єднанням»

Загалом, застосування віртуальних навчальних лабораторій для вивчення електротехнічних дисциплін значно підвищує ефективність навчального процесу, робить його більш змістовним, поглибленим, сприяє розвитку цифрових умінь та навичок у студентів, покращує якість навчання, і спрощує дистанційну або змішану освіту, яка стала дуже популярною в останні роки в Україні та цілому світі. Дійсно, тренажер не може повністю замінити експериментальну роботу та пояснення викладача, але віртуальні лабораторії можуть підтримати викладацьку діяльність сучасного наставника, навчальну діяльність сучасного студента, підвищити професіоналізм, відкрити нові горизонти і, головне, дозволити зміцнити мотиваційний компонент навчання шляхом активного діалогу учня та комп'ютера, шляхом орієнтації учня на успіх та оволодіння елементарними знаннями.

Список використаної літератури

1. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.05.2022).
2. Казарницькова Я.Л. Процес формування професійної компетентності та працездатності майбутнього фахівця туристської індустрії. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2009. №10 (173). С.67-74.
3. Семеніхіна О.В., Шамоня В.Г. Віртуальні лабораторії як інструмент навчальної та наукової діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. №1(11). С. 341-346.

Людмила Гусарчук,
здобувачка ступеня доктора
філософії у галузі публічного
управління спеціальності 281
«Публічне управління та
адміністрування» ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Алейнікова,
професор кафедри управління та
смарт-інновацій Київського
національного університету
технологій та дизайну, доктор наук з
державного управління, професор,
м. Київ, Україна

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ГЛОКАЛІЗАЦІЇ, ЯК ОПТИМІЗАЦІЙНОГО ІНСТРУМЕНТУ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Постановка проблеми. Модерний український контекст довів, що війна ставить перед будь-яким, навіть, об'єднаним і консолідованим суспільством ряд процесуальних проблем різного спектру та інтенсивності. Одним із безперечно важливих факторів під час війни і в поствоєнний період є проектно-орієнтований спосіб комунікації. Він спрямований на посилену інтенсивну готовність точково-локальної адаптації людей до непередбачуваних умов. Таким чином, це продукує формування нових звичаїв за для недопущення критичних помилок і сприяє розгорнутому концептуальному підходу до вирішення нагальних потреб в різних секторах заради уникнення катастрофічних й кризових ситуацій. Спираючись на структурний аналіз багатотомного досвіду країн-учасниць Першої світової війни й оцінюючи період інтербелуму в парадигмі сучасного українського контексту, головною проблемою виступають розірвані фронти та унеможливлена бюрократією швидка комунікація реновативних тенденцій в середині державних інституцій. Аби технічні підсумки війни не правили

каталогом помилок, найдієвішим способом бути ефективними залишається актуальна політика змін в площині модернізації існуючих технологій управління проєктами. Інноваційним підходом в системі публічної політики стосовно питання проєктного менеджменту є переосмислення процесу глокалізації та успішне використання засад і принципів локальної децентралізованої взаємодії заради досягнення успішного позитивного ефекту його модернізації.

Стан розробленості проблеми. Глокалізація, як інструмент модернізації технології управління проєктами в умовах війни та в поствоєнний час репрезентативна, вкрай перспективна та передова наукова проблема. Над заповненням лакун у цьому питанні зараз активно працюють провідні вчені на базі гуманітарного науково-дослідницького інституту Юннамського університету Республіки Корея. Найбільш зануреним у контекст проблеми та фаховим є підхід запропонований Ан Сан Ук (кор. 안상욱), де розглядається процес реалізації глокалізації, у контексті конвергенції та різноманітності перспектив подальшого дослідження. Також вагомий вклад в розробку фундаментальних засад проблеми було внесено Джефрі Бруксом, Ентоні Нормором, Анейлою Дийлус, Маріо д'Анжело, Роландом Робертсоном, Гері Стокером та Девідом Маршем. На основі аналізу публікацій передових науковців, можна стверджувати, що поза увагою дослідників залишився український контекст. У нашому науковому просторі дана проблематика залишається надзвичайно актуальною, недостатньо розробленою та потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження. Довести необхідність глокалізаційного курсу, як ефективного інструменту модернізації технології управління проєктами в умовах війни та в поствоєнний період.

Викладення основного матеріалу. У 2022 році інформаційні технології виконують настільки колосальну функцію, що шляхом збору даних спроможні адаптуватися до сучасного світу, який перебудовується щоденно. Шляхом фокусної фіксації уваги на тенденції розвитку людських потреб інформаційні технології здатні зробити все необхідне для максимальної обробки статистичних макроданих. Ключовим завданням проєктного менеджменту завжди є

контрпродуктивне планування, ефективна організація та доцільне управління ресурсами з метою результативного досягнення цілей і конструктивно-логічного виконання проєкту [1, с.4-7]. У військовий час виникають нові сенси, але старі нікуди не зникають, тому не слід відмовлятися від добре налагоджених технологій проєктного менеджменту. Аби додатково не створювати стресових ситуацій, не слід травмувати населення нагромадженням форм. Основним компонентом актуальності та запорукою успіху при будь-якій модернізації технологій, залишається принцип ергономічного дизайну взаємодії з досвідом перцепієнтів [2]. Вкрай важливо перед початком процесу модернізації спочатку вивчити взаємодію людини та окремих елементів існуючої технології. Лише після фундаментального аналізу принципів та методів створення системи проєктного менеджменту можна зробити коректний висновок стосовно слабких нюансів технологічних аспектів, які стали застарілими або не можуть використовуватися у військовий час з міркувань безпеки чи ризиків. Для дотичних складових серед технологічних модулів управління проєктами можна застосовувати принципи досвіду користувачів. В англійському просторі User experience design (UX) є фундаментальним інструментом кваліфікованого оперативного фахівця, модель світосприйняття якого базується на проєктуванні майбутнього досвіду користувача, пов'язаного з наслідками впровадження тієї чи іншої технології [3, с.130-132].

Опираючись на методологічні дослідження та теоретичні розробки проведені корейським науковцем Ан Сан Ук, можна виокремити паралелі з сучасною Україною та адаптувати орієнталістичні наукові ремінісценції до тла воєнного часу. Ан Сан Ук розглядає глокалізацію, як мультифункціональний процес, котрий зчитується у контексті конвергенції регіонів однієї країни, як механізм, здатний ефективно налаштувати процес керування проєктами, навіть за найбільш складних внутрішніх чинників [4, с.291-316].

З ґносеологічного погляду, найбільш доцільною для України буде гібридна комбінована стратегія, котра поєднуватиме глобалізаційні тенденції разом із локалізацією. Така методика складає основну концепцію розбудови

децентралізованого проєктного менеджменту, системи якого повинні орієнтуватися на локальні потреби у воєнний та поствоєнний час. Така переорієнтація допоможе уникнути збиткової ротаційності та надмірної втрати ресурсів й здатна ефективно модернізувати централізовані аспекти технології управління проєктами [5, с.197-200]. Наведений принцип надасть змогу мінімізувати ресурсні втрати, заощадити дорогоцінний час та вийти з війни переможцем, який буде стрімко розвиватися у якості потужного регіонального лідера, зорієнтованого на свободу та демократію. Зосередивши увагу на аналізі наслідків глобалізації, стає очевидним, що консолідація світової спільноти заради перемоги над рашизмом можлива лише за умови розбудови здорового мовного націоналізму та локальної переорієнтації держави, на території якої проходять бойові дії.

Наразі, досвід України, котра героїчно обороняється від російських загарбників, демонструє світові вагу національного питання та локальних подвигів екуменічного масштабу. Зброя сама по собі не воює, нею управляють люди. А людьми рухає спільна ідея та функціональне управління ресурсами. Для того, аби зосередитись на технології інтернаціоналізації, лібералізації та універсалізації глокалізації, слід детально переглянути саму концепцію геополітики та назавжди покласти край імперіалістичним тенденціям загарбницьких війн, котрі призводять до геноцидів народів, яких намагаються поневолити. Глокалізація повинна розглядатися, як механізм адаптації глобалізованих товарів та їх взаємозв'язку з концепцією локального середовища. Фінська Nokia або японський Mitsubishi чи англійський Jaguar це довели, бо коли ми чуємо словосполучення на кшталт «англійська автівка» чи «японська техніка», то одразу розуміємо, що маємо справу з високою якістю, глобалізаційним кредитом довіри, якій послужила глокалізаційна тенденція. Такі позитивні зміни на користь технології локальної проєктної розбудови відбуваються, коли бездієвий популізм вичерпує ресурс довіри і люди прагнуть результатів, а не міфів [6].

Важливо розуміти, що зараз існує тенденція на перехід від глобалізації до глокалізації. Транснаціональні корпорації обирають стратегію глобалізації чи глокалізації в залежності від того, як це вимагають обставини [7]. В управлінні проєктами у контексті держави, нам необхідно чітко розуміти, що останні 30 років ми намагалися грати по правилах глобалізації та відкидали глокалізм як базову концепцію. Глокалізація не є новою концепцією. Однак в суспільстві прийнято нав'язувати їй характеристику локалізації.

Висновки. Отже, дана проблематика потребує впровадження у публічну політику функціональних змін, які передбачають адаптування до механізмів локально-спроєктованого середовища, що керується прозоро і децентралізовано. Необхідність глокалізаційного курсу є очевидною та залишається поза сумнівом. Це пояснюється тим, що глокалізація виступає у ролі ефективного інструменту модернізації технології управління проєктами в умовах війни та в поствоєнний період. Також, у сучасному світі для сучасної України та нашої героїчної нації виникло багато можливостей пов'язаних з плідною співпрацею із міжнародними партнерами. Тому, ввести моду на те, що українське рівнозначне високоякісному – це курс, який допоможе вивести нашу країну на результативний шлях продуктивної повоєнної відбудови економіки та реставрації зруйнованої архітектури після перемоги над росією.

Список використаних джерел

1. Emanuel Camilleri, Project Success: Critical Factors and Behaviours, Gower Publishing, Ltd., 2011.
2. Lauer, Claire; Brumberger, Eva "Technical Communication as User Experience in a Broadening Industry Landscape". Technical Communication, Washington, 2016.
3. Cooper, Alan; Reimann, Robert; Cronin, David; Noessel, Christopher "About Face: The Essentials of Interaction Design" (4th ed.). Wiley, 2014.

4. Ahn Sang Wuk (안상욱), 세계화와 세방화 구현, 수렴성과 다양성의 선택, Pukyong National University, 2009.
5. Soja, Edward W. Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions Malden, MA: Blackwell Publishing, 2000.
6. Yeung, Wayne. “From Populism to Localism.” URL: <https://newbloommag.net/2016/04/15/from-populism-to-localism/>
7. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства: [моногр.] / О.В. Побережець. – Херсон: Видавництво: Гринь Д.С., 2016.

Катерина Дерека,

здобувач ступеня доктора філософії спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Тамара Сорочан,

директор ЦПО НАПН України, професор кафедри філософії і освіти дорослих ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Сьогодні нагально постало питання дистанційного навчання, адже наша країна переживає складні часи, пов’язані із воєнними діями

на нашій території. А також за останні декілька років не лише Україну, а і весь світ охопила пандемія Covid-19, тому більшість закладів фахової передвищої освіти перейшли на дистанційну форму навчання. Саме тому актуальною стала тема даної статті, адже всі викладачі опинилися у ситуації, коли необхідно не просто провести пару з іноземної мови, а й зацікавити студента, захопити його так своїм предметом, щоб він мав бажання навіть дистанційно відвідати заняття. Сама тема інформаційних технологій у навчанні іноземних мов вже дуже давно є популярною серед науковців, адже ми живемо в ХХІ ст. – в епоху впровадження інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) в усі сфери життя. А це вимагає в свою чергу від викладача володіти не лише своїм предметом, а і вміти широко використовувати можливості цифрових технологій навчання.

Стан розробленості проблеми. Дослідженню використання ІКТ у процесі викладання та вивчення іноземних мов присвячені роботи багатьох науковців таких як І.Заярна, М.Бухаркіна, В. Краснопольський, О.Подзигун, О.Романишина, Е.Полат, П.Сердюков, Д.Таушан та інші. Ця проблема є злободенною і для викладачів практиків, оскільки широко обговорюється на різних методичних семінарах, на педагогічних нарадах, у віртуальних викладацьких спільнотах.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є розказати про популярні освітні сайти та платформи при вивченні іноземної мови та довести користь від використання ІКТ не лише для студентів фахових закладів передвищої освіти, а і для самих викладачів.

Викладення основного матеріалу. Нині студенти не уявляють свій день без гаджетів та інтернету. Саме тому використання ІКТ у навчанні має бути додатковою, а постійною опцією викладача іноземної мови, який може показати переваги використання Інтернету саме у навчанні, а не лише для розваг. Зрозуміло, що сьогодні студенти вже не вбачають інтересу у використанні підручників чи будь-яких інших матеріалів з друкованою основою. На жаль, вже ніхто з дітей не шукає визначення терміну у багатотомному словнику. Набагато цікавіше буде зайти в мережу Інтернет для пошуку необхідної інформації. Тому

інтернет ресурси можна використовувати для дистанційного вивчення іноземної мови під керівництвом викладача; для пошуку необхідного матеріалу під час підготовки до заняття; для самостійної підготовки до ДПА чи ЗНО та для самостійного вивчення іноземної мови.

Впровадження мультимедійних технологій створює умови для інтерактивного спілкування, яке на сьогодні є однією з найважливіших складових навчального процесу.

Використання комп'ютерних технологій можливе при вивченні будь-якої теми з іноземної мови. Підібравши вдале оформлення, наприклад, презентації, де використано багато таблиць та схем, фото, малюнків, голосовий супровід, то матеріал заняття буде сприйматися легше, адже це зробить навчання цікавим, наочним, інтерактивним, комунікативно спрямованим. Мультимедійні засоби дозволяють задіяти майже всі органи чуття студентів, поєднуючи друкований текст і графічне зображення чи рухоме відео, аудіозапис, створюючи умови, максимально наближені до реального мовного спілкування іноземною мовою.

На заняттях узагальнення та систематизації знань використання комп'ютерних технологій допомагає структуруванню отриманих знань. Електронні тести, анімаційні зображення, вікторини, малюнки та схеми сприяють підвищенню результативності засвоєння навчального матеріалу, мають практичну направленість завдяки зв'язку з реальним життям та іншими предметами.

Використання ІКТ допомагає:

- Активізувати пізнавальний інтерес студентів;
- Залучати пасивних слухачів до активної діяльності;
- Активізувати розумові процеси (аналіз, синтез, порівняння, тощо)
- Підвищити якість знань тих, хто навчається і того, хто навчає;
- Дисциплінувати самого викладача, формуючи його інтерес до роботи.

Які ж сьогодні існують популярні освітні сайти та платформи для вивчення іноземної мови? Найвідоміша – це Google Classroom це безкоштовний вебсервіс

створений Google для навчальних закладів з метою спрощення створення, поширення і класифікації завдань безпаперовим шляхом, тобто для дистанційного навчання. Користуватися ним можна як з комп'ютера, так і з мобільного телефону. У Classroom викладач може створити власний віртуальний клас і окремі курси - їм присвоюються унікальні коди, за якими доступ до них отримують студенти. На сторінці кожного курсу викладач може, наприклад, публікувати навчальні матеріали, проводити опитування, тести й прикріпляти складені викладачем тематичні завдання.

Для вдалого проведення заняття кожен викладач звик використовувати аудиторну дошку, яка значно спрощує подачу навчального матеріалу. Наприклад при вивченні граматичного матеріалу з англійської мови зручно намалювати схеми, зобразити часові відрізки для наочного пояснення викладачем використання тієї чи іншої граматичної форми часу. Так, і під час дистанційного навчання також є вже чимало розроблених інтерактивних дошок. Однією з них є Google Jamboard, де можна працювати і користуватися з будь-яких гаджетів. На відміну від звичайної дошки Jamboard не має обмежень за розміром вільного місця і кількістю учасників, які можуть одночасно малювати на ній. До того ж усе, що намальовано на онлайн-дошці, можна зберегти на Google Drive: матеріали записані на Google Jamboard, нікуди не зникнуть із часом. Як саме можна використовувати таку онлайн дошку при викладанні іноземної мови? По-перше можна працювати з будь-яким іноземним текстом, який студенти можуть прочитати, перекласти, проаналізувати, залишаючи відповідні мітки: коментарі, виділення лексем чи речень тощо. Таким чином студенти розвиватимуть аналітичне мислення та вміння аргументувати власні думки. Можна провести голосування, написавши на дошці запитання і розмістити декілька зображень, які візуально репрезентують варіанти відповідей. Студенти розміщують стікери зі своїми іменами поруч із зображенням, за яке вони голосують, і таким чином викладач ініціює обговорення певного питання і висвітлення власної думки студента. Щоб організувати мозковий штурм, достатньо назвати проблемне питання, а студенти на кольорових стікерах записують ідеї для його розв'язання

і розміщують на інтерактивній дошці.

В своїй роботі автор використовує інтерактивні робочі аркуші, створені за допомогою сервісу Wizer.me, Live Worksheets, які можна застосовувати під час:

- дистанційного навчання,
- домашніх робіт,
- роботи під час онлайн заняття з іноземної мови на інтерактивній дошці.

Викладач може створювати цифрові робочі аркуші на основі відеоуроків, прикріплювати до них різні завдання і запрошувати студентів до роботи. Ці вебсервіси дозволяють робочий матеріал перетворити на інтерактивний матеріал для самоперевірки чи перевірки викладачем засвоєння знань студентами. За допомогою сервісу можна розробити цікаві дидактичні матеріали з будь-якої теми програми з використанням текстів, відео, аудіо, зображень, у тому числі і інтерактивних. Можна створювати робочі аркуші, які містять декілька типів завдань:

- відкрите питання (Open Question)
- питання з вибором відповіді (Multiple Choice)
- коментування-дискусія на задану тему (Blanks)
- поєднання тексту і малюнку (Fill On An Image)
- з'єднання частин (Matching)
- таблиця (Table)
- сортування (Sorting)
- малювання (Draw)

За допомогою сервісу Wizer.me можна організувати групову роботу під час онлайн-заняття з іноземної мови або такий аркуш можна вбудувати на сторінку Google Classroom чи блогу викладача, а також викладач може поділитися своєю роботою в соціальних мережах.

Такі інтерактивні робочі аркуші індивідуалізують процес навчання, зацікавлюють темою заняття, активізують пізнавальну діяльність та розвивають творчий потенціал студентів.

Особистий досвід роботи автора показав, що використання всіх цих вебсервісів робить заняття змістовнішим, полегшує засвоєння знань і умінь студентів та підвищує їх самостійність.

Висновки. Ефективність вивчення іноземної мови залежить від того, наскільки часто її використовують для спілкування. Застосування ІКТ під час дистанційного навчання має велике практичне значення, оскільки є ефективним засобом візуалізації навчального матеріалу, стимулює пошукову діяльність студентів, сприяє розвитку усіх чотирьох мовних навичок – читання, письма, мовлення і аудіювання та спонукає підвищенню мотивації до вивчення предмету.

Список використаних джерел

1. Маслюк Ю.А. Проблеми використання інформаційних та комунікаційних технологій у навчальній діяльності. *Інновації в освіті*. №1. 2006. С.117-123.
2. Мороз І.М. Використання мультимедійних технологій у вивченні іноземної мови // *Англійська мова та література*. – 2013. №24 с.14-18.
3. Приходько Д.С. Інтеграція сучасних технологій у процес вивчення та викладання іноземних мов // *Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов»* (13-14 березня 2014р.)

Марина Єщенко,
здобувач ступеня доктора філософії
спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки»,
ЦПО ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Наталія Клокар,
доктор педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ГРОМАДЯНСЬКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ

Метою підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників є їх професійний розвиток відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти. Порядок підвищення кваліфікації визначає завдання, основні напрями, форми, види, особливості підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників різних типів закладів освіти, механізми визнання результатів підвищення кваліфікації. Це зумовлено реформуванням системи освіти та, в свою чергу, призвело нових викликів та змін у контексті професійного розвитку педагогічних та управлінських кадрів. Зокрема, ідеться про завершення діяльності методичних служб та створення центрів професійного розвитку педагогічних працівників, які є сервісними установами та надають послуги задля професійного розвитку педагогів та керівників через консультативну, інформаційну та психологічну підтримку; набуття закладом освіти автономії (фінансової, організаційної, управлінської, кадрової); наділення свободою вчителів, оновлення професійних стандартів та ін.

Щодо суттєвих змін підвищення кваліфікації, то варто зазначити наступні: демонополізацію ринку підвищення кваліфікації; свободу педагогічних

працівників у виборі суб'єктів підвищення кваліфікації, програм, форм, видів та напрямів; запровадження принципу «гроші ходять за вчителем» та перспективне планування підвищення кваліфікації на рік тощо.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність. Професійний розвиток педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання. Заклади освіти, в яких працюють педагоги, мають сприяти їхньому професійному розвитку та підвищенню кваліфікації. Щодо трактування підвищення кваліфікації, то це – набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань.

У професійних стандартах за професією «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» та «Керівник закладу загальної середньої освіти» серед 5 загальних компетентностей представлені громадянські, які визначаються як здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку.

Визначаючи сутність та зміст, структуру та критерії сформованості громадянських компетентностей варто звернутися до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Концепція базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини у всіх сферах та на всіх рівнях освіти, що дозволить громадянам краще розуміти свою роль в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено діяти на захист та утвердження демократії.

Метою громадянської освіти в Україні є формування та розвиток громадянських компетентностей у громадян України та зазначено, що спрямовані ці компетентності на утвердження і захист державності, здатності

відстоювати свої права, брати відповідальність за власне життя, життя своєї громади та суспільства.

Актуальність громадянських компетентностей прослідковується й в інших документах, а саме Концепції Нової української школи, Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу та ін.

У контексті реформування системи освіти педагогічні та управлінські кадри повинні мати сформовані громадянські компетентності та розвивати їх упродовж життя, опиратися на цінності демократії у повсякденному житті, застосування їх у педагогічній практиці та управлінській діяльності. У контексті громадянських компетентностей педагогічних та управлінських кадрів важливо дотримуватись таких принципів: відсутності впливу; спірного обговорення; залучення здобувачів освіти до процесів прийняття рішень; надання можливості учням відстоювати свої інтереси.

Актуальними в умовах сьогодення є підходи, розроблені ЮНІСЕФ, де зазначено, що педагогічні працівники повинні визнавати права кожної дитини, бачити дитину в ширшому контексті, бути зосередженим на дитині, брати до уваги специфіку взаємовідносин статей, сприяти якості результатів навчання, забезпечувати освіту, засновану на реальному життєвому досвіді учнів.

Також варто наголосити на актуальності громадянських компетентностей педагогічних працівників та керівників у контексті демократизації освіти – принципі реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію в управлінні освітою, автономію закладів освіти, перехід до державно-громадської системи управління, суб'єкт-суб'єктну взаємодія учасників освітнього процесу.

Отже, проведення комплексної реформи системи педагогічної освіти, безперервного професійного та особистісного розвитку педагогічних працівників та управлінських кадрів, що включає структуру, зміст, організацію та методики (технології) навчання, збільшення в освітніх програмах питомої ваги практичної підготовки є вкрай актуальним в умовах сьогодення. Важливим

системоутворювальним чинником реформи педагогічної освіти є розроблення професійних стандартів; етичних та ціннісних засад і принципів педагогічної та управлінської діяльності, що є важливим орієнтиром для професійного розвитку педагогів та керівників, зокрема й у напрямі вдосконалення громадянських компетентностей.

Список використаних джерел

1. Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації : електрон. навч.-метод. посіб. / [упор. : І. О. Калініченко, Н. І. Білик]. м. Полтава : ПОППО, 2021. 164 с. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/modul-2021.pdf
2. Постанови КМУ від 21 серпня 2019 р. № 800 "Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
3. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської Інтернет-конференції 28 квітня 2017 р. м. Київ / редкол.: В.В.Сидоренко, М.І.Скрипник, Я.Л.Швень. К.: ЦППО, 2017. 424 с.

Анна Квятковська,
здобувач ступеня доктора філософії
спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. А. Карташова,
заступниця директорки ЦПО з
дистанційного навчання ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
докторка педагогічних наук,
професорка,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН НАПРЯМКУ «ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ»

В українському сучасному інформаційному суспільстві існує великий попит на спеціалістів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Тому якісне навчання в закладах передвищої фахової освіти, вищих навчальних закладах є пріоритетним та має велику цінність в сфері телекомунікацій.

Зауважимо, що проблемами цифровізації освіти України переймаються відомі науковці В. Биков, А. Гуржій, В. Лапінський, Л. Карташова, Н. Морзе, О. Співаковський, О. Спирін та інші дослідники. Вони внесли великий вклад в розвиток цього процесу. Проаналізувавши наукові праці, можна дійти до висновку, що досить широке використання можливостей цифрових технологій інтенсивно сприяє інтерактивному навчанню та викладанню, а також формуванню цифрових освітніх просторів та освітянських спільнот.

У законодавчо-регуляторному полі ЄС ключовими зараз є концепції створення "Гігабітного суспільства" до 2025 року та стратегія "Цифрової Європи 2025". Саме тому високий рівень знань спеціалістів телекомунікацій має достатній попит на ринку праці.

В Україні протягом кількох років реалізовується програма перебудови інфраструктури електрозв'язку і телекомунікаційних послуг за участі українських та іноземних компаній. Тому залучення фахівців телекомунікаційного напрямку, які б володіли достатнім багажем знань для впровадження та вдосконалення новітніх технологій є необхідним. Останні декілька років, в зв'язку з пандемією та воєнним станом в Україні більшість закладів перейшли на дистанційну форму навчання. Це збільшило необхідність використання цифрових технологій та підвищення цифрових навичок викладачів. В процесі підготовки фахівців у напрямку «Телекомунікації» важливе місце займає практична підготовка студентів, в вигляді практичних та лабораторних робіт. Комп'ютерне моделювання та інтерактивні заняття – це одні з найважливіших компонентів при викладанні дисциплін. Вони є надзвичайно необхідними для майбутніх спеціалістів, що будуть займатися розробкою сучасних інформаційних систем і комплексів. Це надасть практичний досвід та дозволить молодому спеціалісту набагато швидше та легше освоїтись на своєму першому робочому місці. Практичні вміння, закладені ще у навчальному закладі, гартують студента до реальної роботи. Тому перед педагогами постає проблема їх вибору та адаптації до особистих методик, до потреб студентів, до умов освітнього середовища та наявного інструментарію закладу тощо. Як можна спостерігати, останнім часом ринок дистанційного навчання зростає в геометричній прогресії. На сьогодні освіта отримала невимірну кількість електронних ресурсів для розв'язання проблеми організації в дистанційному форматі надання освітніх послуг [2].

В процесі дистанційного навчання студентів за напрямом «Телекомунікації» використовуються наступні основні елементи:

- проведення дистанційних занять;
- дистанційні курси;
- веб - сторінки й сайти;
- електронна пошта;
- форуми й блоги;

- чати і боти;
- теле - і відеоконференції;
- віртуальні класні кімнати.

Дистанційне навчання у Київському фаховому коледжі зв'язку займає перші позиції у модернізації освіти. Наступні форми занять мають використання:

– Чат-Заняття - навчальні заняття, які здійснюються з використанням чат-технологій. Чат-заняття проводяться синхронно, тобто всі учасники мають одночасний доступ до чату. У рамках багатьох дистанційних навчальних закладів діє чат, у якому за допомогою чат-кабінетів організується діяльність дистанційних викладачів і студентів.

– Веб-Заняття - дистанційні заняття, пари, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми й інші форми навчальних занять, проведених за допомогою засобів телекомунікацій і інших можливостей мережі Інтернет.

– Телеконференції проводяться з використанням електронної пошти. Існують форми дистанційного навчання, під час якого навчальні матеріали висилаються поштою в регіони.

Використання цифрових технологій дає можливість створювати ситуаційні завдання. На відміну від аудиторного обговорення, де участь у дискусії, як правило, беруть лише найактивніші студенти, у віртуальному класі студент розв'язує завдання самостійно, маючи змогу максимально продемонструвати свої знання. Використання новітніх інформаційних технологій (гіпертексту, мультимедіа, віртуальної реальності, Інтернет-технологій) робить лекції виразними й унаочненими.

Лекції можна слухати у будь-який час і на будь-якій відстані. Конспектувати матеріал не потрібно. Використання в освітньому процесі на дистанційному етапі відеоматеріалів значно полегшує розуміння матеріалу, дозволяє наочно і протягом відносно нетривалого часу подати цікаві факти, сприяти розвитку психічних процесів, дає змогу задіяти одночасно декілька каналів сприймання інформації (під час слухового сприйняття засвоюється 15%

інформації, зорового – 25%, а при слухозоровому – 60%), що в свою чергу підвищує ефективність розуміння навчального матеріалу здобувачами змісту навчального матеріалу [3].

Семінари у дистанційній освіті є активною формою навчальних занять. Їх проводять за допомогою відеоконференцій. Вони дають змогу увійти в дискусію у будь-який момент її розвитку. Викладач може оцінити засвоєння матеріалу за ступенем активності учасника дискусії. Збільшується кількість взаємодій між студентами, а викладач виступає в ролі рівноправного партнера.

Підсумовуюч, автор відмічає, що процес підготовки кваліфікованих випускників, за напрямом «Телекомунікації» на сьогодні вимагає впровадження сучасних інноваційних методів навчання, з використанням цифрових технологій, які дозволяють інтенсифікувати процес вивчення і засвоїти матеріал спеціального змісту. Підвищити цікавість і мотивацію студентів до самостійного навчання, особливо при дистанційній формі навчання під час військових дій та пандемії. Комп'ютери, ноутбуки, планшети, смартфони та інші електронні гаджети відкривають необмежений доступ майбутніх зв'язківців до інформаційного середовища.

Педагоги повинні бути здатними не тільки до передавання навчального матеріалу, а й уміти організувати пізнавальну діяльність учнів, розвивати їх самостійність та творчість через використання сучасних засобів – ІКТ. Саме тому постало питання неперервного підвищення їхнього рівня ЦКом – якості, сформованість якої дозволяє педагогу на високому професійному рівні використовувати ЕОР з метою пошуку, логічного відбору, систематизації, використання навчального матеріалу та організації результативного освітнього процесу [1].

Саме сучасні цифрові технології дають можливість використовувати різні форми, методи і засоби навчання. Робота зі студентами здійснюється в груповій, малогруповій та індивідуальній формі за допомогою платформи ZOOM, а також, в окремих випадках, з використанням Скайп -зв'язку і Вайбер. Значна частина заочної роботи проводиться за допомогою сайту електронної бібліотеки, а також

Google Класу. Професійно-орієнтовані та проблемні завдання у закладах передвищої фахової освіти стимулюють та мотивують навчально-наукову діяльність здобувачів освіти, сприяють креативно-фаховому здобуттю знань і компетентностей відповідно до завдань підготовки майбутніх зв'язківців за напрямом «Телекомунікації».

На думку автора, для підвищення якості викладання та навчання в закладах передвищої фахової освіти, необхідно більш активно використовувати такі інструменти, як:

- віртуальні дошки (Trello, Padlet, та ін);
- web-сервіси для створення інтерактивної інфографіки, презентацій (напр. Powtoon, SparkolVideoScribe);
- онлайн-скрайбінг;
- онлайн сервіс Kahoot, який можна використовувати не лише у роботі зі студентами, для перевірки їх знань, але й у роботі з педагогами, для різних форм наукової, науково-методичної та організаційної роботи.

Застосування цих інструментів разом з існуючими методами, дасть змогу інтенсифікувати процес навчання, підвищити рівень професійної підготовки викладача, посприє розвитку наскрізних умінь студентів. Цифрові технології створюють педагогу нові можливості, дозволяють підвищувати свої компетентності, що впливає на якість навчання студентів та їх зацікавленість предметами.

Список використаних джерел

1. Л.А.Карташова, Н.В.Бахмат, І.В.Пліш, РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В ІНФОРМАЦІЙНООСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe , дата звернення 12.05.2022
2. Л.А.Карташова, ЦИФРОВИЙ ДВІЙНИК ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ,

URL:<https://drive.google.com/file/d/1LWr4G4LTWSagwXiE7mowgbZLTzRxdado/preview>, дата звернення 11.05.2022

3. С.П. Касьян, Особливості створення електронних освітніх ресурсів для забезпечення дистанційного освітнього процесу

URL:<http://dist.ues.net.ua/index.php/ua/libraries-ua/library-ua?view=viewbook&book=399> дата звернення 12.05.2022

Ілля Кулик,

здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри публічного управління та проектного менеджменту спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,

професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, доктор педагогічних наук з державного управління, професор,

м. Київ, Україна

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У зв'язку з введеним воєнним станом Україна сьогодні отримує велику кількість гуманітарних вантажів з усього світу. Гуманітарна допомога не вперше стає предметом науково-практичних досліджень, адже врегульованою як на рівні міжнародних договорів галузі міжнародного гуманітарного права, так і на рівні міжнародно-правових звичаїв, діяльність із надання гуманітарної допомоги досі залишається дискусійною і до кінця не визначеною, оскільки знаходиться на

точці дотику захисту прав людини (на що і має бути спрямована гуманітарна допомога) і втручання в збройний конфлікт третьою стороною, яка може провадити таку діяльність (надання гуманітарної допомоги) без дотримання принципу неупередженості.

Разом з тим, неупередженість є, в тому числі, оціночною категорією, яка потребує доведення, що в умовах збройного конфлікту не завжди видається можливим. Саме тому кожен факт надання гуманітарної допомоги потребує окремого дослідження на предмет відповідності дій міжнародно-правових зобов'язань.

Історію формування інституту гуманітарної допомоги, як правило, пов'язують з благодійністю і милосердям у давні часи. При характеристиці цього суспільного явища дослідниця Н.О.Коваль наголошує на присутності екстраординарних обставин для надання такої підтримки (повінь, засуха, землетрус чи збройні конфлікти). Вперше гуманітарну допомогу почали надавати з XVIII століття релігійні організації, зокрема, місіонерські товариства. Вони не тільки пропагували християнство в різних регіонах світу, а й доносили інформацію до співвітчизників про гуманітарні потреби інших народів. Сучасне розуміння гуманітарної допомоги пов'язане із 1863-1864 рр. Саме тоді був створений Міжнародний Комітет Червоного Хреста та підписана перша міжнародна конвенція «Про поліпшення долі хворих і поранених». Мова йшла про осіб хворих і поранених під час військових дій [1, с. 135].

Історія створення Міжнародного комітету Червоного Хреста досить цікава. Все почалося у XIX столітті, коли швейцарець, подорожуючи Італією, був шокований тим, як багато поранених солдатів у Сольферіно не отримували допомоги під час боїв між франко-сардинською та австрійською арміями. Цього швейцарця звали Анрі Дюнан, банкір за професією. Його настільки вразило побачене, що він вважав за обов'язок щонайперше допомогти солдатам з обох боїв фронту [2, 466].

Відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу», гуманітарна допомога - цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній

формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [3].

Загалом, Управління ООН з координації гуманітарних справ розробило 4 критерії для визначення діяльності як гуманітарної допомоги: 1) людяність: людські страждання повинні бути припинені, де б вони не відбувалися. Метою гуманітарної діяльності має бути захист життя і здоров'я та забезпечення поваги прав людини; 2) нейтралітет - гуманітарні організації не повинні приймати нічию сторону у збройних конфліктах і вступати в спори політичного, расового, релігійного або ідеологічного характеру; 3) неупередженість - гуманітарна діяльність повинна здійснюватися на основі її необхідності, віддаючи пріоритет найбільш невідкладним випадкам лиха і не роблячи відмінності за ознакою громадянства, раси, статі, віросповідання або політичних переконань; 4) оперативна незалежність - гуманітарна діяльність повинна бути автономною від політичних, економічних, військових або інших цілей, що будь-які суб'єкти можуть мати щодо тих місць, в яких здійснюється гуманітарна діяльність [4].

Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів. Як правило, підставою для започаткування процедури визнання допомоги гуманітарною є письмова пропозиція донора про її надання. Зазначимо, що далі необхідна ще й письмова згода отримувача гуманітарної допомоги на її одержання як підстава для здійснення гуманітарної допомоги в Україні. Саме визнання допомоги

гуманітарною, в залежності від її виду, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення – Мінсоцполітики, або обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Проте, постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 224 затверджено перелік категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану [5].

Облік і контроль за отриманням та цільовим використанням таких товарів здійснюється на основі звітів, отриманих відповідно до частини третьої статті 11 Закону України «Про гуманітарну допомогу». Так, митними органами та філіями (територіальними управліннями) Національного банку України щомісячно складаються звіти за встановленою формою відповідно про митне оформлення вантажів з гуманітарною допомогою та про надходження на рахунки в іноземній валюті отримувачів гуманітарної допомоги коштів в іноземній валюті. Зазначені звіти подаються до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення.

Починаючи з 2014 року, військова та гуманітарна допомога США Україні є найбільшою в порівнянні з іншими країнами. За ці роки допомога Сполучених Штатів у сфері безпеки відіграла ключову роль у створенні більш підготовлених, краще оснащених та досвідчених українських збройних сил, сигналізуючи про те, що США надають Україні свою підтримку.

Допомога США в галузі безпеки, а також більш широка співпраця з Україною в оборонній сфері допомагають українському уряду професіоналізувати ЗСУ та відновити цивільний контроль над військовими. Технічне обладнання, надане США, сприяло зміцненню боєздатності української армії. Гуманітарна та військова допомога США Україні у 2014 – 2020 роках значно вплинула на позицію чинного президента США Джо Байдена щодо російсько-української війни. Ще будучи віце-президентом США, Дж. Байден стояв на чолі програми антикорупційних реформ, спрямованої на сприяння

інтеграції України до євроатлантичного співтовариства. Дж. Байден неодноразово проявляв значну рішучість у двох ключових українських питаннях: внутрішніх реформах та російській агресії [6, с. 116].

Гуманітарна діяльність ЄС та його країн-членів здійснюється відповідно до норм міжнародного гуманітарного права й ґрунтується на таких основоположних принципах, як гуманність, нейтральність, неупередженість та незалежність. На практичному рівні операції з надання допомоги ЄС засновані на таких додаткових принципах: координації, узгодженості й взаємодоповнюваності між задіяними учасниками; якості, ефективності й підзвітності; різноманітності партнерських відносин. Нормативно-правові документи, що регулюють гуманітарну діяльність ЄС, наголошують на безпекових цілях ЄС (збереження життя, запобігання та полегшення людських страждань, збереження честі й гідності населення, яке постраждало від війни [7, с. 21].

Висновки. Міжнародна гуманітарна допомога від США та ЄС має вирішальний вплив на забезпечення національної безпеки, адже завдяки цій допомозі Україна отримала колосальну підтримку і витримала вже більше двох місяців війни, що розпочалась 24 лютого 2022 року.

У подальших дослідженнях наукового обґрунтування потребують питання продовження надання Україні гуманітарної допомоги у поствоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Поляруш С. Формування інституту гуманітарної допомоги: історико-правовий аспект. Наукові записки *Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Право. 2017. Вип. 1. С. 135-141.

2. Ешліманн А. Об'єднання програм гуманітарної допомоги: досвід України. *Україна дипломатична*. 2018. Вип. 19. С. 466-475.

3. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. ст.451

4. Управління ООН з координації гуманітарних справ. URL: <https://www.humanitarianresponse.info/en/documents>.

5. Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 224. *Урядовий кур'єр*. від 08.03.2022. № 51.

6. Циганюк В. Військова та гуманітарна допомога США Україні у 2014–2020 роках. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2021. Т. 43. С. 104–117.

7. Карпчук Н. Гуманітарна допомога та цивільний захист як напрям діяльності Європейського Союзу для сприяння міжнародному миру й безпеці. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. № 1. С. 13–22.

Катерина Мартиненко,

здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри професійної та вищої освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Л. М. Сергєєва,

завідувач кафедри професійної і вищої освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор педагогічних наук, професор,

м. Київ, Україна

**НАПРЯМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ЕЛЕКТРОМОНТЕРІВ З РЕМОНТУ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ
ЕЛЕКТРОУСТАТКУВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНИХ ЦЕНТРАХ
ЗП(ПТ)О У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ**

Сучасні трансформаційні процеси у сфері професійної (професійно-технічної) освіти України, спрямовані на створення ефективної системи

адаптації до економічних змін у глобалізаційному вимірі, зумовлюють потребу удосконалення діяльності навчально-практичних центрів як інноваційних структурних підрозділів закладів професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О). У першу чергу, це стосується удосконалення механізмів швидкого реагування на вимоги сучасного ринку праці, через реалізацію гнучких програм професійної підготовки, які в Україні, знаходяться на початковому етапі упровадження з позиції конкретизації їх підходів й структури.

Досвід підготовки фахівців у країнах ЄС вказує на те, що реалізація окреслених програмам здійснюється за наступними напрямками:

- широке визнання попереднього навчання, у тому числі неформально й/або інформально отриманого;
- модульне навчання або підготовка за частковими кваліфікаціями;
- навчання винятково за межами формальної освіти з наступним визнанням (оцінюванням), як правило, професійних кваліфікацій, у незалежних центрах з їх визнання [1, с. 10].

В умовах сьогодення, у сфері професійної (професійно-технічної) освіти на законодавчому рівні визначено:

- механізми застосування засобів та методів щодо виявлення знань, умінь та навичок певного рівня професійної кваліфікації особи з метою побудови індивідуального плану навчання для отримання нової кваліфікації або її підвищення [2];
- процес акредитації кваліфікаційних центрів, що здійснюють оцінювання і визнання результатів навчання осіб, зокрема здобутих шляхом неформальної чи інформальної освіти, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій та вимоги до її реалізації [3].

Фактично, окреслені системи є подібними та передбачають встановлення відповідності наявних знань, умінь та навичок майбутніх фахівців зі стандартом професійної (професійно-технічної) освіти, що розкриває можливості для отримання кваліфікації за короткий термін. При цьому процес професійної підготовки не є вирішальним, оскільки її результати визнаються. Основна

відмінність між ними полягає у процедурі реалізації та підтвердженні результатів вихідного контролю. У першому випадку – це свідоцтво про присвоєння (підвищення робітничої кваліфікації, другому – сертифікат про присвоєння/підтвердження повної/часткової професійної кваліфікації.

Аспекти присвоєння часткових професійних кваліфікацій окреслені в проєкті Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту», де задекларовано, що «часткова професійна кваліфікація може бути присуджена в разі здобуття особою частини компетентностей відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій, що визначені відповідним стандартом» [4].

Варто зазначити, що такий підхід до професійної підготовки електромонтерів з ремонту та обслуговування електроустаткування в навчально-практичних центрах, перш за все, має бути зорієнтований на повноцінний освітній та професійний розвиток особистості упродовж життя, включати перспективні компоненти розвитку електротехнічної галузі та відповідні механізми визнання й підтвердження результатів опанування кваліфікаціями. Зазначений процес може реалізовуватись у випадку наявності у майбутніх фахівців суміжної професії або за напрямом підвищення кваліфікації задля забезпечення їх конкурентоздатності на ринку праці.

У межах означеного, досить важливо, не виключати можливості конструювання процесу опанування частковими кваліфікаціями за ієрархією рівнів складності професійних компетентностей, що розкриватиме перспективи для забезпечення індивідуальних потреб майбутніх фахівців.

У методиці організації процесу професійної підготовки з опанування частковими кваліфікаціями повинна переважати практична складова, яка має забезпечувати формування:

–когнітивних компетентностей, що передбачають використання теоретичних положень та концепцій, а також неформальних знань;

–функціональних компетентностей – опанування технологічними операціями, що відображені у стандарті професійної (професійно-технічної) освіти та інноваційними способами їх виконання;

–ключових компетентностей – генерацію здатності вирішувати виробничі завдання у конкретних виробничих ситуаціях, оволодіння особистісними та професійними цінностями.

Для кожної одиниці компетенції мають бути визначені результати навчання (знання, уміння і навички), що підлягають вимірюванню та сприяють досягненню більш ефективних освітніх результатів. Тобто, кожна компетенція описує: специфіку трудової діяльності; стандарти продуктивності, необхідні на робочому місці; вимоги до оцінки, які визначають її сформованість.

Отже, стрімкий розвиток системи нових знань і технологій викликає постійні зміни у межах ринку праці, зростання попиту на висококваліфіковану робочу силу та розвиток векторів навчання протягом усього життя. Альтернативним шляхом вирішення цих проблем, є реалізація програм короткострокової підготовки, що дозволяють не тільки інтегрувати валідацію неформальної та інформальної підготовки, а й мають властивість швидкого забезпечення попиту на окремі кваліфікації. Однак такий вид підготовки має відповідати ряду вимог, зокрема забезпечувати: актуальність для ринку праці та окремих осіб; залучення представників електротехнічної галузі до їх розробки; відповідність стандартам професійної (професійно-технічної) освіти; зорієнтованість процесу підготовки на практичну його складову; процес оцінювання має враховувати вимоги до окремих компетенцій.

Список використаних джерел

1. Європейський Фонд Освіти, *Аналітичний огляд. Підготовка кадрів на виробництві, неформальні кваліфікації й регульовані професії, участь у професійно-кваліфікаційній діяльності професійних асоціацій: місце й роль у Національній системі кваліфікацій*. Київ, Україна: ЄФО, 2015.

2. Міністерство освіти і науки України. (2014, черв. 06). *Наказ №688, Про затвердження Порядку проведення вхідного контролю знань, умінь та навичок для осіб, які приймаються на навчання за програмами перепідготовки або підвищення кваліфікації до професійно-технічних навчальних закладів: наказ*

міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0743-14#Text>.

3. Кабінет Міністрів України. (2021, верес. 22). *Постанова №986, Деякі питання акредитації кваліфікаційних центрів*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/986-2021-%D0%BF#Text>.

4. Верховна Рада України. (2020, жовт. 12). *Проект Закону України №4207, Про професійну (професійно-технічну) освіту*. [Електронний ресурс]. Доступно: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/II03403A.html.

Ярослава Попович,

здобувачка ступеня доктора філософії в галузі психології спеціальності 053 «Психологія» ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

С. О. Хілько,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук

м. Київ, Україна

КОНСТРУКТИВНА КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ЯК ГОЛОВНА УМОВА ДОЛАННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН

Копінг-поведінка людини є основною складовою у доланні подій, що викликали стрес. Формування долаючої поведінки базується на когнітивних та поведінкових зусиллях, набутого попереднього досвіду та під впливом багатьох факторів, що сприяють проходженню складних життєвих обставин. Одним із критерій визначення якості копінг-поведінки є її формування у позитивному та негативному ключі.

Процеси складного вибору стратегій додання у важких життєвих обставинах досі вивчаються та аналізуються. Можливості сучасної інтерпретації та стимуляції конструктивного копіngu значно полегшують вихід та реабілітацію людини, яка потрапила у скрутні умови. Не можна не відзначити роль стимулюючих факторів, що можуть вплинути на вибір, таких як соціальне оточення, підтримка та власна самооцінка, бажання боротися та перемагати, робити висновки та рухатися до відновлення нормального життя.

Суттєвий вклад у вивчення видів копінг-поведінки та стратегій додання внесли своїми дослідженнями Л. Колберг, Р. Лазарус, С. Мадді, Ж. Піаже, І. Сизова та інші. Вагомий внесок у дослідження методологічних та теоретичних питань формування, визначення копінг-поведінки особистості в психології зробили такі відомі вчені як Л. Аспинвалл, Я. Боукал, Е. Грінглас, Н. Ендлер, С. Максименко, Т. Титаренко, В. Франкл та ін.

Спираючись на запропоновані шкали методики «Діагностика когнітивно-поведінкових стратегій додання» І. Сизової та С. Філіпченкової, можна визначити які саме стратегії будуть вказувати на конструктивні рішення, а які деструктивні.

Конструктивні стратегії, у свою чергу, поділяються на перетворюючі стратегії (тут задіяна когнітивна форма опрацювання складної ситуації, порівняння та розгляд проблеми з різних боків, урахування позитивних та негативних сторін) та пристосувальні стратегії додання (позитивне осмислення ситуації, визначення негативної події як можливості росту та розвитку, зміни особистих якостей). Деструктивні ж стратегії додання здебільшого фокусуються на негативному емоційному реагуванні, бажанню уникнення чи відкладання рішення, заперечення факту проблеми.

Питання вибору людиною саме конструктивних копінг-стратегій є на сьогоднішній день актуальним, оскільки часто неусвідомлені та емоційні реакції заважають отримати бажаний результат додання, погіршуючи загальну картину складної ситуації, віддаляючи від правильного рішення. Проблемою пошуку та аналізу, формування та реалізації копінг-поведінки є також власне неготовність

людини розглядати нові можливості, альтернативні рішення, низька поінформованість про допомогу (у тому числі соціально-зорієнтованих структур, що сприяють подоланню складних життєвих ситуацій).

Метою дослідження було виявити різницю між конструктивним та деструктивними копінгамі під час додання складних життєвих обставин, показати можливості та форми виявлення і стимуляції саме конструктивних стратегій, які дадуть позитивний результат. Варто усвідомлювати яку копінг-поведінку обирати людині, адже правильний вибір дасть добрі результати. У випадку вибору конструктивних стратегій є не тільки подолання, а й розвиток нових можливостей, нового росту та позитивних змін. Обираючи стратегії залучення та аналізу ситуації з різних боків, звертаючись по допомогу до компетентних спеціалістів, використовуючи підтримку є вірогідність отримати максимальні результати і навіть користь від самого процесу подолання.

На противагу конструктивній копінг-поведінці стає деструктивна, яка вочевидь не дає позитивних результатів у доданні складних життєвих обставин, проте не все так однозначно, причинами вибору саме деструктивних стратегій можуть бути не тільки інфантильність або ж небажання аналізувати та робити висновки. Часто-густо причинами такого вибору стають подавлені або навпаки неконтрольовані емоції, ускладнена сімейна історія або ж дитяча травматизація, коли відбувалося формування стратегій додання, набуття власного або вивченого досвіду на прикладі вчинків значимих дорослих. У даному випадку варто дати можливість людині проаналізувати деструктивний вибір, створюючи усі можливі умови для трансформації та зміни на конструктивний. Оскільки за такою трансформацією стоїть позитивний результат вирішення, набувається досвід, який у майбутньому впливатиме на стратегію додання інших складних життєвих подій.

Отже, розглянувши різницю між конструктивною та деструктивною копінг-поведінкою та проаналізувавши їх позитивні та негативні сторони робимо висновок, що саме конструктивна копінг-поведінка є головною умовою додання складних життєвих обставин. Тут очевидним є висновок, що деструктивні

копінг-стратегії не формують стійкість та не допомагають долати труднощі, а навпаки віддаляють від можливостей пройти складні обставини та змінити майбутнє до кращого. Такі стратегії фіксують негативний досвід, надаючи перевагу стратегіям уникнення чи зменшення значимості випадку, ігноруючи потенційні ризики у майбутньому.

Конструктивна копінг-поведінка у складних життєвих обставинах формує власну резильєнтність та здатність адекватно оцінювати можливості, ставити цілі на майбутнє та проживати коректно складнощі. Тільки за таких умов можливо зробити позитивні висновки, трансформувати негативну історію та допомогти реабілітувати людину різними доступними способами, залучаючи не тільки власні ресурси, а й активно звертаючись по допомогу до спеціалістів або установ, які можуть сприяти якнайшвидшому подоланню труднощів.

Список використаних джерел

1. Абабков В. А., М Перре. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. Санкт-Петербург, 2004. 166 с.
2. Войцеховська О., Закалик Г. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С.95-104.
3. Сивогракова З. А. Психологічні особливості подолання студентами складних життєвих ситуацій: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2010. 22 с.
4. Сизова И. Г., Филиппченкова С. И. Методика диагностики когнитивно-поведенческих стратегий преодоления. Современная психология: состояние и перспективы исследований: материалы юбилейной научн. конф. ин-та психологии РАН. Москва : Изд-во Ин-та психологии РАН, 2002. С 180-199.
5. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. Київ, 2013. 372 с.

Анастасія Чекшутріна,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри публічного
управління та проектного
менеджменту спеціальності 281
«Публічне управління та
адміністрування»
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Н. Г. Діденко,
професор кафедри публічного
управління і проектного
менеджменту ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
доктор наук з державного
управління, професор
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

24 лютого 2022 року після російського вторгнення в Україну почався новий етап життя всіх українців і нові виклики для управлінців. Російсько-українська війна змінила світовий уклад і це вимагає швидких трансформацій та адаптації органів публічного управління до нових реалій.

В умовах воєнного стану виникла значна проблема, яка стосується дефіциту інформації, нестабільності ситуації, відсутності досвіду, як діяти в таких ситуаціях та неможливості передбачення результату і наслідків певних дій чи прийнятих рішень. Також, до цього додаються проблеми із великим навантаженням на державний бюджет, зменшення надходжень податків, відтік публічних службовців за кордон чи переміщення їх в інші, більш безпечні регіони України, інформаційна війна та зупинка чи знищення бізнесу,

виробництв і логістичних шляхів. Це свідчить про необхідність створення нових умов і визначення нових підходів до захисту та державної підтримки бізнесу.

Наразі одним із головних завдань держави є забезпечити сталу та безперебійну роботу як великого бізнесу, так і малого та середнього бізнесу. З цією метою Уряд і органи місцевого самоврядування роблять усе можливе, щоб швидко реагувати на виклики війни: відтермінували сплату податків, звільнили від сплати ЄСВ підприємства і фізичних осіб III групи оподаткування, відклали запровадження РРО для всіх ФОПів, почали видавати кредити під нульову ставку, надали підтримку аграріям для проведення посівної компанії.

Важливо, що з боку держави не припиняється контроль та регулювання ціноутворення для унеможливлення спекуляцій монополістами на ринку товарів і послуг.

Однією з ініціатив Уряду, направлених на підтримку і відновлення виробництва, є програма релокації підприємств, яка передбачає переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони Західної України [1], що надає можливість швидше відновити економіку.

В першу чергу, релокації підлягають підприємства та виробництва, критично важливі для населення, зокрема пріоритет має харчова промисловість та ВПК, а в другу чергу усі підприємства, які виявили бажання. Переміщення підприємств здійснюється трьома способами:

- самостійно;
- силами АТ «Укрзалізниця»;
- силами АТ «Укрпошта».

Реалії сьогодення показали, що така ініціатива потребує комплексної роботи усіх рівнів влади та стикається з великими проблемами. По-перше, вивезти великогабаритне обладнання підприємств майже не можливо з «гарячих» точок ведення бойових дій. По-друге, місцеві органи влади та військово-цивільні адміністрації не завжди можуть надати територію, приміщення чи потужності для релокації підприємствам у зв'язку із відсутністю

необхідних умов на території Західної України. По-третє, це проблема кадрів, якщо підприємство пройшло успішно релокацію, то виникає потреба переміщення та розселення співробітників або пошук і навчання нових спеціалістів, а останній пункт може бути довготривалим процесом.

Для вирішення проблеми із розселенням працівників підприємств після релокації можливо будувати тимчасові модульні містечка біля підприємств, це одночасно вирішить питання житла для внутрішньо переміщених осіб, працівників даних підприємств і надасть можливість швидко поновити роботу підприємств.

Відновленню роботи підприємств сприятиме також Програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП», яка реалізується спільно з Міністерством цифрової трансформації, Міністерством економіки, Дія.Бізнес і Офісом з розвитку підприємництва та експорту. Ця програма підтримує близько 300 мікро- й малих підприємств, які найбільше постраждали внаслідок збройної агресії росії в Україні. Мікрогранти в еквіваленті по 125 000 грн (4000 євро) кожен доступні з 13 травня 2022 року через портал Дія. Пріоритет при оцінці грантових заявок надається компаніям, які займаються виробництвом життєво необхідних товарів та послуг для громадян України та Збройних сил України.

Отже, в системі публічного управління в умовах воєнного стану здійснюється значна робота щодо підтримки і захисту бізнесу.

Вважаємо, що після війни в системі публічного управління для захисту і підтримки бізнесу теж будуть відбуватися суттєві зміни. Це стосується підтримки українських підприємств щодо доступу до ринків ЄС та Великої сімки, що сприятиме їх інтеграції у світові торгові ланцюги та наростити експорт. Велика Британія та країни Євросоюзу уже оголосили про скасування імпорتنих мит на українські товари.

У подальшому є необхідність як здійснення дерегуляції та лібералізації у сфері економіки, так і державної підтримки логістичних маршрутів в західному

напрямку (наприклад, між Україною та Польщею підписаний відповідний меморандум).

Війна показала, що Україна має здійснити трансформацію від сировинної до, в основному, переробної економіки, зокрема в тих галузях, які дають найбільшу експортну виручку. Це також стосується розвитку вітчизняного ВПК, адже для захисту країни потрібно мати власне виробництво військової техніки – від стрілецької зброї до засобів протиповітряної оборони.

Для подальших досліджень цієї проблематики важливим напрямом є наукове обґрунтування економічного відновлення України з урахуванням сучасних тенденцій енергоефективності, «зеленої економіки», сучасної транспортної та соціальної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 року №246 «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-p#Text>

Софія Чмир,

здобувач наукового ступеня доктора філософії

ДЗВО «Університет менеджменту освіти», завідувачка методичним відділом, Центр дитячої та юнацької творчості Залізничного району
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

О. В. Просіна,

професор кафедри публічного управління і проектного менеджменту ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», завідувач кафедри філософії і освіти дорослих ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат педагогічних наук, доцент,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ ВИХОВАНЦІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Проблема раннього виявлення та навчання талановитої молоді пріоритетна в сучасній дійсності. Від її вирішення залежить інтелектуальний та економічний потенціал держави у поствоєнний період розвитку нашої держави.

Гуманізація та демократизація педагогічної праці, її спрямованість на розвиток особистості дитини, дитиноцентризм сприяють розробці авторських методик навчання, систем освіти. Проблема виявлення і розвитку обдарованості у дітей вимагають сьогодні від педагога вміння працювати в творчому режимі, нестандартних напрямках, створювати свою творчу лабораторію, опановувати специфічними формами і методами роботи з розвитку обдарованості дітей.

Модернізація сучасної освіти передбачає орієнтацію навчання не лише на засвоєння дитиною певної суми знань, але на розвиток її особистості, пізнавальних та творчих здібностей, критичного мислення. Головним завданням, яке ставить перед собою педагог, є формування покоління молоді, яке буде захищеним і стабільним на ринку праці; здатним робити особистісний, духовно-

світоглядний вибір; матиме необхідні компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях; здатним до навчання упродовж життя.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті пріоритетним напрямком розвитку освіти є підготовка людей високої освіченості, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння і впровадження інноваційних та інформаційних технологій. У зв'язку зі зміною соціальних вимог відбувається переосмислення ролі педагога у процесі модернізації системи освіти, підвищуються вимоги до нього. Критично-креативна парадигма освіти потребує високої професійної компетентності керівника гуртка, наставника, його готовності до педагогічного співробітництва та співтворчості зі своїми вихованцями, до здійснення особистісно-зорієнтованого навчання.

Обдаровані діти – майбутній цвіт нації, інтелектуальна еліта, гордість, честь України, її світовий авторитет. Недарма видатні діячі нашої держави надавали виняткового значення формуванню розумового потенціалу українського громадянства, вважаючи, що тільки еліта може просувати суспільство й державу до висот досконалості. І наше завдання полягає в тому, щоб дбайливо плекати таланти, починаючи з найменших літ.

За умов реформування системи національної освіти, піднесення ролі творчої особистості в суспільстві значної актуальності набула система роботи з обдарованими дітьми. Перспективним шляхом її розв'язання стала організація такого педагогічного процесу, який започаткував методику пошуку та відбору обдарованих вихованців і створив умови для розвитку їх природного творчого потенціалу.

Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Розвиток обдарованості дітей є одним із головних завдань удосконалення системи позашкільної освіти. Проте недостатній рівень психолого-педагогічної підготовки педагогів у роботі з дітьми, що виявляють нестандартність у поведінці і мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх

особистісних якостей і всієї їхньої діяльності, що зумовлює актуальність обраної нами теми дослідження.

Попри значну кількість наукових досліджень різних аспектів порушеної нами проблеми, все ще потребують конкретизації теоретичні й практичні особливості методичної підготовки педагогів ЗПО до роботи з обдарованими дітьми. Назріла потреба й у систематизації всіх чинників, які репрезентують феномен обдарованості, розкритті умов середовища для його виявлення і розвитку.

Актуальність проблеми посилюється й низкою виявлених суперечностей між: замовленням суспільства на фахівців (педагогів, які вміють виявляти і розвивати обдарованість вихованців) та недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад реалізації такої підготовки; потребами суспільства щодо виявлення його інтелектуального ресурсу, розвитку обдарованих дітей та реальним рівнем професійної готовності педагогів до вирішення означених завдань; запитамі освітньої практики на створення сучасних умов і застосування ефективних технологій освітньо-розвивального простору для розвитку обдарованості та відсутністю ефективних педагогічних умов та організаційно-методичного забезпечення їхньої підготовки до означеного напрямку діяльності.

Виявлені нами прогалини у фундаментальних дослідженнях і наявність соціального запиту на практичне розв'язання проблеми методичної підготовки педагогічних працівників ЗПО зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Зміст науково-методичної роботи з учителями досліджували українські науковці Є. Березняк, Б. Дьяченко, А. Єрмола, І. Жерносек, Н. Комаренко, С. Сидоренко та інші, які пов'язують його з такими пріоритетними напрямками: підвищення методологічного та теоретичного рівня викладання; опанування окремими методиками навчання і виховання; підвищення педагогічної, психологічної та загальнокультурної кваліфікації педагогів, включення основних державних нормативних документів про освіту у зміст методичної роботи. Характеризуючи зміст методичної роботи науковці приділяють значну увагу питанням практичного характеру, бо саме їх вирішення виконувало

подвійну функцію: з одного боку, сприяло усвідомленню специфіки методичного знання, творчому вирішенню методичних завдань, удосконалювало культуру методичного мислення, формувало інтерес до дослідницької діяльності, з іншого – створювало для фахівців відповідну атмосферу для розв'язання складних педагогічних завдань. Таке позитивне освітньо-методичне середовище сприяє ефективному становленню й розвитку професіоналізму педагогів, а необхідною умовою його функціонування є розробка та впровадження програм їх професійного становлення.

До науково-педагогічного супроводу обдарованої особистості входить: дослідження феномену обдарованості та розробка програм і технологій розвитку обдарованої особистості на різних вікових етапах в системі безперервної (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної, вищої) освіти; розроблення методичного забезпечення для діагностики та розвитку обдарованості, створення сприятливих умов і реалізація проектів й програм фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку обдарованих дітей, їх правового та соціального захисту; впровадження наукових розробок, спрямованих на вирішення актуальних проблем освіти та виховання обдарованих дітей і молоді; формування суспільно-громадської думки щодо усвідомлення державного значення роботи з обдарованою молоддю; інтеграція у міжнародний освітній та інформаційний простір з питань роботи з обдарованою молоддю.

Протягом останніх десятиліть виконано чимало наукових розвідок, присвячених проблематиці нашого дослідження, зокрема розв'язанню проблеми методичної роботи педагогів і намагання змінити підходи до методичної підготовки керівників гуртків позашкільних навчальних закладів. Під визначенням терміну «методична компетентність» науковці розуміють систему предметно-педагогічних і психологічних знань та вміння використовувати їх у процесі викладання певних дисциплін, отже, пов'язують її з викладанням певного навчального предмета (І.П.Упатова).

На сьогодні у науковців сформувалося уявлення про методичну підготовку педагогів як узагальнено-інтегративний етап їх професійної підготовки. Сучасні педагоги-дослідники й освітяни-практики все частіше вживають термін «науково-методична робота», «науково-методична діяльність».

Методична підготовка пов'язана з методикою навчання і виховання гуртківців; самоосвітою, самовдосконаленням, підвищенням професійної майстерності, методичною творчістю, рефлексією, вивченням і впровадженням педагогічного досвіду освітян, що спрямовано на якісне навчання й виховання дітей, психолого-педагогічну просвіту їх батьків, здійснення, спільно з педагогічним колективом, методичної роботи в закладі позашкільної освіти); вона розглядається як процес (складний і «багатофакторний», на який впливає велика кількість різних чинників, спрямований на здобуття досвіду методичної діяльності) і як результат фахової підготовки керівника гуртка.

Відповідно метою здійснення методичної підготовки педагогів є: формування позитивної мотивації до методичної підготовки і діяльності, методичних знань, умінь здійснювати методичну діяльність і рефлексію; збагачення власного методичного досвіду, що передбачає надання реальної, дієвої допомоги щодо реалізації актуальних завдань освіти, формування методичного мислення, активізація творчого потенціалу особистості фахівця, постійне оновлення науково-методичних знань в освітньо-методичному середовищі.

Обдарована особистість є великою цінністю суспільства. Відтак, освіта обдарованих виступає об'єктивним гарантом його соціально-економічного та культурно-політичного розвитку. Талановиті діти – це величезне загальнолюдське багатство, неоціненний національний статок. Сам факт їхнього існування гарантує людству гідне майбутнє. Кожна дитина обдарована по-своєму. Для того, щоб зберегти національне багатство, примножити його і використовувати з максимально можливою користю, необхідно навчити допомагати особистості віднайти себе і правильно оцінити, обережно підтримувати її розвиток. Найбільшого успіху досягатимуть держави, які мають

висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на перше місце, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів.

Визначають два основні типи обдарованості: загальна (розумова) і спеціальна (соціальна, моторна, практична, художня).

Три головні види обдарованості:

- академічна, що виявляється в швидкості та легкості опанування значного обсягу готових знань;
- інтелектуальна, що полягає в особливій розумовій самостійності, у підвищеній критичності мислення, здатності самостійно глобально, по-філософськи осмислювати складні інтелектуальні проблеми;
- творча, тобто здатність до творчої самореалізації в різних галузях життєдіяльності.

Висновки: для роботи з обдарованими дітьми необхідно враховувати їх психологічні особливості, вміти виявляти таких дітей, володіти прийомами роботи з ними. Обдаровані діти – майбутній цвіт нації, інтелектуальна еліта, гордість і честь України, її світовий авторитет, а тому перед кожним педагогічним колективом стоїть завдання спрямоване на забезпечення формування інтелектуального потенціалу нації шляхом створення оптимальних умов для всебічно обдарованої молоді.

Список використаних джерел

1. Буряк С. *Обдаровані діти.*//Здібності. Обдарованості. Таланти. Бібліотека «Шкільний світ» - К.:2009.- С.5.
2. Дубасенюк О.А., Антонова О.Є. *Технологічний підхід до організації роботи з педагогічно обдарованою молоддю* (на прикладі Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки) // Вісник Житомир. держ. університету імені Ів. Франка. — 2004. — N 14. — С. 3-6.
3. *Концепція обдарованості* // Обдарована дитина. – 2000. – №1 – С.5-9.

4. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика: Збірник наукових праць. Випуск 12/1. Волощук та інші. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014 р., 158с.*
5. *Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. – К.: «Шкільний світ», 2001.*
6. Пасічник О. *Центр роботи з обдарованими учнями – вимога часу. / О.Пасічник // Завуч. Усе для роботи. 2014. № 11-12. С. 20-23.*
7. Пустовіт Г.П. *Теоретичні засади і методичні підходи щодо формування творчої особистості в позашкільних навчальних закладах /Г.П.Пустовіт // Теоретико-методичні основи щодо формування творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: зб. мат. наук. – практ. конф. – К., 2006, с. 33-69.*
8. Стойкова Н.М. *Робота з обдарованими учнями як стратегічний напрям інноваційного розвитку. // Обдарована дитина. -2010. № 1, с. 5-16.*

СЕКЦІЯ 5.

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА ТА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Оксана Каптьол,

здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта» ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

А. Висоцька,

доцент кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат
педагогічних наук, старший науковий
співробітник,

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасному освітньому процесі проблема формування мотивації набуває особливого значення, оскільки тільки за наявності позитивної мотивації можуть бути створені оптимальні умови для успішної навчальної діяльності школярів. Рівні сформованості окремих показників мотивації психологи (Л. Дзюбко, Н. Пророк, Г. Щукіна) навіть рекомендують включати в оцінку ефективності роботи вчителя і праці учнів [2].

В законі України «Про освіту» вказано, що метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності [3]. Тому, щоб підвищити якість

навчання, необхідно сформувати у дітей стійкий інтерес до пізнавальної діяльності.

Стан розробленості проблеми. Вивченню проблеми навчальної мотивації присвячено чимало робіт зарубіжних та українських дослідників. У них представлені різні аспекти вирішення проблеми. У психолого-педагогічній літературі описані аспекти мотивування дитини до процесу учіння (Ш. Ахмадулін, Д. Шарафієва); формування мотивів навчальної діяльності (Л. Божович, А. Маркова, М. Матюхіна, А. Орлова, П. Якобсон); розвитку нових якостей та здібностей (Л. Виготський, С. Рубінштейн); навчальної діяльності як складної структури (В. Давидов, Д. Ельконін); проблеми взаємозв'язку мотивів, які входять до складу навчальної мотивації (І. Вартанова) тощо.

Одна й та ж сама навчальна діяльність може мати для різних школярів різний сенс. Це загалом і визначає мотивацію учіння. Сенс навчання для кожного школяра безпосередньо спирається на систему ідеалів, цінностей, які він засвоює зі свого оточення. Через це вже до початку навчання у школярів складається уявлення про його сенс, і вже в ході навчальної діяльності сенс може зазнавати істотних змін.

Вивчаючи мотиваційну складову як компонент навчальної діяльності, українські науковці М. Алексеєва, Н. Бойко, С. Гончаренко, М. Дригус, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, В. Моргун, Н. Побірченко, Н. Порок, В. Рибалко, Г. Середа, Синиця, О. Скрипченко та ін. визнають її провідною. Вчені вважають, що саме у молодшому шкільному віці закладаються основи мотивації навчальної діяльності і саме тому молодший шкільний вік має великі резерви формування мотиваційної сфери учнів. Незважаючи на значну кількість підходів до вивчення процесу формування навчальної мотивації у дітей, ця тема зберігає свою актуальність [4].

Мета дослідження. Метою даної публікації є висвітлення результатів проведеного нами дослідження, одним із завдань якого було визначення стану сформованості навчальної мотивації у дітей зі зниженим слухом молодшого шкільного віку.

Викладення основного матеріалу. У молодшому шкільному віці у дітей формується навчальна діяльність, яка в цьому періоді психічного розвитку є провідною. Школяр переходить від сюжетно-рольової гри до учіння, як основного способу засвоєння соціального досвіду, вираженого у формі наукового знання. В процесі навчальної діяльності дитина набуває вміння виділяти та утримувати в пам'яті навчальні завдання, навчається виконувати предметні та розумові дії, за допомогою яких відбувається повноцінне засвоєння зразків того, чим потрібно оволодівати, вчитися відстежувати зв'язки своїх дій з отриманими результатами.

Мотивація навчальної діяльності – один із засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти. Мотивація навчання складається в основному з двох найбільш значущих груп мотивів – пізнавальних та соціальних. Домінування якогось із мотивів суттєво впливає на ефективність навчальної діяльності школярів.

Нами було проведене дослідження стану сформованості навчальної мотивації у дітей з нормотиповим розвитком та зі зниженим слухом. У своєму дослідженні ми керувалися розумінням навчальної мотивації як мотивованої активності, яка проявляється у школяра після досягнення цілей навчання. Своєрідність навчальної мотивації полягає в тому, що в процесі її формування школяр засвоює знання, до того ж, це сприяє розвитку його особистості.

Стан сформованості навчальної мотивації у дітей вивчався нами за допомогою діагностики М. Алексєєвої та М. Дригус «Мотиваційна структура навчальної діяльності школяра», яку ми попередньо адаптували для дітей зі зниженим слухом [1]. Мета методики: вивчення структури навчальної мотивації школяра. Тест складається з 21 судження, а також з балів, які має виставляти дитина, у відповідності до того, наскільки вони їй притаманні. Але ми адаптували варіанти відповідей, у зв'язку з особливостями сприйняття інформації дітьми з експериментальної групи. Отже, бали «0», «1», «2», «3», для відповіді ми замінили на кольоровий фон: зелений, що означає «так», та червоний, що означає «ні».

Для контрольної групи ми взяли таку саму кількість запитань, як і для експериментальної групи та адаптували варіанти відповідей на «так» та «ні».

Інструкція для дітей зі зниженим слухом виглядала таким чином: «Оціни, наскільки важливі для тебе причини, які спонукають тебе вчитися в школі. Для цього обведи кружочком потрібний колір: жовтий – майже не має значення, синій – частково важливі, зелений – досить важливі, червоний – дуже важливі».

Діти зі зниженим слухом продемонстрували високі результати в блоці питань, які визначають зовнішні мотиви, тобто заохочення чи покарання. Вони всі отримали максимальні бали, тобто по 9. Це дало підстави зробити висновок, що в дітей експериментальної групи домінує саме цей вид мотивів.

Максимальні бали учасники контрольної групи отримали в блоці питань, які визначають комунікативні мотиви та мотиви досягнення. Результати порівняльного аналізу показників, отриманих учасниками експериментальної та контрольної групи, представлено на рис. 1.

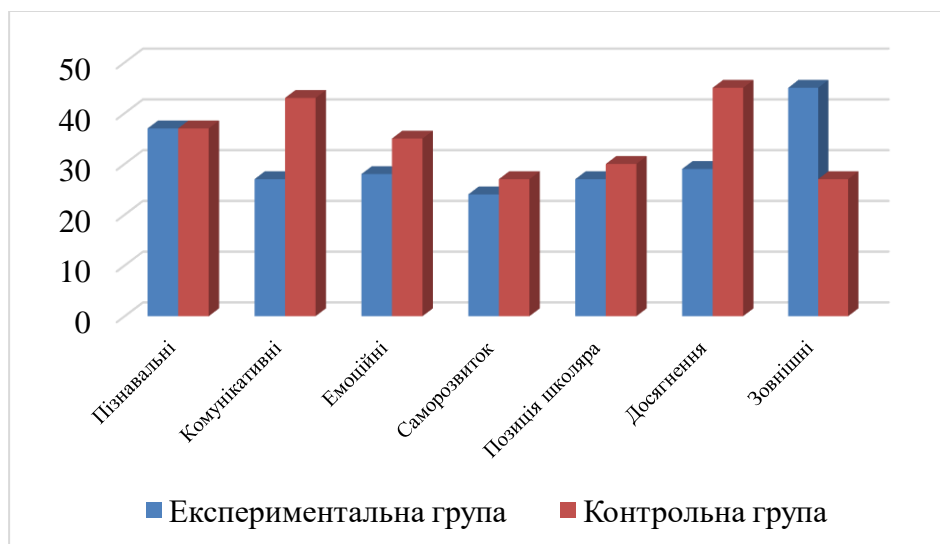

Рис. 1. Мотиви навчальної діяльності учнів експериментальної та контрольної груп

Результати проведеного нами дослідження мотиваційної структури навчальної діяльності школярів дали підстави для наступних висновків:

- пізнавальні навчальні мотиви сформовані на одному рівні, як у дітей з нормальним слухом, так і зі зниженим слухом;

- у дітей зі зниженим слухом переважають зовнішні мотиви, такі як заохочення та покарання.

- мотиви досягнення та комунікативні переважають у дітей з нормальним слухом.

Висновки. Отже, результати дослідження навчальної мотивації школярів показали, що пізнавальні мотиви сформовані на однаковому рівні як у школярів зі зниженим слухом, так і у школярів з нормальним слухом. При цьому в дітей зі зниженим слухом переважають зовнішні мотиви (заохочення, покарання). Водночас їхні ровесники з нормально розвиненим слухом виокремили мотиви досягнення та емоційні мотиви.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальшого розвитку в даному напрямку ми вбачаємо в розробленні корекційної програми з формування навчальної мотивації у дітей зі зниженим слухом молодшого шкільного віку засобами ігрових методик.

Список використаних джерел

1. Алексєєва. М. І. Мотиви навчання учнів: посіб. для вчителів. Київ, 1974. 120 с.
2. Гончаренко П. А. Психологія навчання. Київ, 1981. С. 56-62.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. №178-179. С. 10-22.
4. Чагарна С. Мотивація навчальної діяльності молодших школярів з порушенням слуху: проблеми й аспекти дослідження. *Освіта регіону*. 2011. №3. С. 423.

Катерина Храпач,

здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта» ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

А. Висоцька,

доцент кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат
педагогічних наук, старший науковий
співробітник,

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПОМІРНОГО СТУПЕНЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одними з найважливіших умінь сучасної особистості є комунікативні вміння. Комунікація у науковій літературі визначається як взаємодія – комунікативні дії; як розуміння позиції співрозмовника чи партнера в процесі діяльності (йдеться, зокрема, про інтелектуальний аспект комунікації) [1]. Якщо комунікація у дитини молодшого шкільного віку сформована без певної спрямованості, то це суттєво ускладнює розкриття її внутрішніх якостей та реалізацію у навчанні, середовищі однолітків й у навколишньому середовищі загалом. Тому комунікативна діяльність є на сьогодні однією з основних ланок навчання дітей молодшого шкільного віку.

Дітям молодшого шкільного віку повинні бути притаманні такі комунікативні вміння, як вміння слухати, висловлювати свої думки та вміння адекватно поводитися у конфліктній ситуації. Володіння зазначеними вміннями на достатньому рівні дозволяє дитині ефективно взаємодіяти з іншими дітьми в різних видах діяльності. Однак у дітей із порушенням інтелекту комунікативні

вміння часто не сформовані або знаходяться на низькому рівні розвитку. Тому необхідно використовувати різні психолого-педагогічні засоби для їх формування, з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей дітей. Дуже важливо розпочати формування комунікативних умінь саме в молодшому шкільному віці. Це забезпечить створення умов для успішного розвитку та усвідомленого оволодіння відповідними навичками на наступних етапах становлення особистості.

Стан розробленості проблеми. Проблемі формування комунікативних навичок та комунікативної активності у дітей з інтелектуальними порушеннями присвячено чимало досліджень. Так, питання логіко-змістовної складової усного та писемного мовлення розглядаються у роботах В. Василевської, М. Гнезділова, Є. Гордієнко, Р. Лалаєвої, В. Петрової та ін.; виявлення та формування лексичної сторони мовлення – у дослідженнях Г. Данілкина, Г. Дульнєва, З. Смирнової, Т. Ульянової та ін. Визначенню шляхів корекції граматичної складової мовлення присвячено роботи М. Гнезділова, К. Єрмілової, Г. Савельєвої, М. Феофанова та ін.; методикам усного і писемного мовлення – А. Аксьонової, В. Воронкової, М. Гнезділова, С. Ільїної та ін.

Мета дослідження. Мета даної публікації полягає у висвітленні результатів проведеного нами теоретичного аналізу проблеми розвитку комунікативної компетентності у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня.

Викладення основного матеріалу. Як відомо, на розвиток комунікативної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями впливає етіологія виникнення патології, ступінь недорозвитку інтелекту, індивідуально-психологічні особливості, а також зовнішні фактори: освітній процес спеціального освітнього закладу, сім'я тощо. Діти виховуються в родинях з різними соціальними, економічними, культурними, освітніми характеристиками, батьки приділяють різну за змістом і якістю увагу задля розвитку своїх дітей. Аналіз теорії і практики виховання дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня свідчить про те, що вони мають різний рівень сформованості складників

комунікативної діяльності, різний соціально-комунікативний досвід, різні прояви комунікативної поведінки [3].

Т.В. Піроженко цитуєчи В.Г. Петрову зазначає, що діти з інтелектуальними порушеннями майже не розмовляють між собою. Навіть спілкуючись один з одним у ситуації гри, вони недостатньо користуються вимовою, замінюючи обговорення та бесіди виголошенням окремих слів, що служать спонуканням до виконання тих чи інших дій [8].

Дослідники даної проблеми відзначають, що мовлення дітей молодшого шкільного віку із порушеннями інтелекту помірного ступеня розвивається на патологічній основі. Це зумовлює уповільнений темп в оволодінні мовленнєвими навичками та складність формування в умінні вимовляти лексичні конструкції. Причину вбачають у недорозвиненні психічних функцій: загальному моторному недорозвиненні, недостатній координації рухів органів артикуляційного апарату, слабкому розвитку фонематичного слуху.

Інколи діти замінюють словесну відповідь кивком голови чи іншим рухом. Спілкування дітей зазначеної категорії з іншими дітьми та з дорослими не тільки обмежене, але й відбувається без належної активності.

Дослідження О.В.Гаврилова свідчать про те, що діти з помірним ступенем інтелектуальних порушень рідко бувають ініціаторами в спілкуванні. Це зумовлено недорозвиненням їхнього мовлення, вузьким колом інтересів та мотивів, їх непереборною сором'язливістю, невмінням розпочати розмову, зрозуміти висловлювання чи питання співрозмовника та зрозуміло відповісти йому. Діти не усвідомлюють того, про що їх запитують. Тому в одних випадках вони мовчать, а в інших відповідають хаотично або ехолалічно повторюють частину поставленого питання [3].

Для даної категорії дітей характерною рисою є надмірне відволікання. Дітям важко концентрувати увагу на бесіді, особливо за наявності побічних зорових та слухових подразників, які відволікають їх. Учні забувають, про що вони щойно говорили та перестають слухати співрозмовника. Важливо

зазначити, що невербальні засоби спілкування діти з порушенням інтелекту практично не використовують. Міміка та жести таких дітей мляві та одноманітні.

Їм притаманна мовленнєва замкненість, а намагання на цьому тлі ухилитися від спілкування значно ускладнюють процес розвитку та корекції їхнього зв'язного мовлення.

Однією з причин, що ускладнює ці прояви, на думку науковця, є недостатня мотивація мовлення, зафіксовані факти орієнтації дитини на знайомі їм мовленнєві ситуації. Так, якщо діти відчують сенс і потребу розповісти про щось, відповісти на запитання, попросити про послугу, пояснити свої бажання, якщо вони зайняті активною практичною діяльністю, а діяльність і висловлювання за своїм змістом близькі до повсякденного побуту, мотиви до застосування усного мовлення виникають легше, ніж в умовах словесних вправ. Позитивні емоції, нові враження сприяють появі висловлювань у дітей зазначеної категорії [4].

Доведено, що створення мовного середовища, спеціальна організація мовленнєвих ситуацій у спеціальному дошкільному закладі є запорукою ефективності розвитку та корекції зв'язного мовлення (С. Кузенко, М. Певзнер, В. Петрова). При цьому важливо пам'ятати про те, що формування комунікативної компетентності у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями відбувається за тими ж законами, які визначають розвиток дитини з нормотиповим розвитком [3]. Цей висновок зроблено на підставі наукових положень теорії Л.С. Виготського про наявність спільних закономірностей нормального та аномального розвитку.

Порушення інтелекту, особливості поведінки та розвитку дитини з порушенням інтелекту визначають якісну своєрідність перебігу процесу формування комунікативної компетентності та необхідність його спеціальної організації. Такими методами розвитку комунікативної компетентності можуть бути рольові ігри, створення мовленнєвих ситуацій, малювання картин. Ігрова діяльність якнайкраще підходить для розвитку комунікативних навичок, допомагає дітям опанувати навички комунікації. Оскільки більшість часу на

таких заняттях приділяється формуванню особистісних якостей дітей, їх почуттів, емоцій, вони є надзвичайно продуктивними і важливими для застосування у процесі навчання дітей з помірним ступенем інтелектуальних порушень [2].

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз досліджуваної проблеми свідчить, що комунікативні навички учнів молодшого шкільного віку з помірним ступенем інтелектуальних порушень розвиваються таким же шляхом, що і в їх однолітків з нормальним розвитком інтелекту, але зі значним відставанням і мають низку суттєвих особливостей. У молодших школярів з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня можна відзначити недорозвинення практично всіх компонентів комунікативних навичок: знань та умінь у сфері міжособистісних відносин, уявлень про індивідуальні особливості людей, довільному регулюванні поведінки та емоційної сфери, розвитку комунікативних якостей особистості. Саме тому проблема розвитку комунікативних навичок у дітей зазначеної категорії потребує науково-експериментального дослідження та розроблення системи корекційно-розвиткової допомоги, що і виступає перспективою подальшого дослідження в межах експериментально-дослідної роботи.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2009. 376 с
2. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність молодших школярів: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ, 2014. 304 с.
3. Гаврилов О. В. Психолого-педагогічні умови формування соціальної поведінки глибоко розумово відсталих дітей. Київ, 1998. 185 с.
4. Гаврилов О. В. Організація роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю на сучасному етапі. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету. Корекція педагогіка і психологія*. 2008. Вип. 1. С. 46–57
5. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський, 2009. 308 с.
6. Мартинюк І. А. Патопсихологія: навчальний посібник. Київ, 2008. 208 с.

7. Кайдалова Л. Г. Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків, 2011. 132 с.

8. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток молодшого школяра. Тернопіль, 2013. 152 с.

СЕКЦІЯ 6.

УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Яна Агоєва,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПВШХ-20-Г1 спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

І. Л. Сіданіч,

завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ДО ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В НЕДІЛЬНИХ ШКОЛАХ

Особливою прикметою сьогодення в Україні є духовна криза, яка, охопивши різні галузі суспільного буття, зумовила невизначеність ідеалів, ціннісних орієнтирів особистості й нестабільність ідентичності соціального суб'єкта. Проблема духовності завжди була актуальною, невичерпною та займала важливе місце з-поміж різних галузей науково-гуманітарних знань.

У документах про християнську освіту зазначається, що у таких навчальних закладах панує атмосфера, наповнена євангельським духом свободи і любові, формується особистість, спроможна налагоджувати й утримувати доброзичливі стосунки з іншими. Духовність у парафіяльних недільних школах виявляється в християнському ставленні до учнів, прищепленні духовних цінностей через систему релігійної практики, особистість вчителя, присутність духовних осіб та інших чинників духовного виховання. Школа у взаємодії з церквою повинна охоплювати всі сфери формування особистості, а передовсім

духовну, культурну та моральну. Духовне виховання, як важлива складова формування нової людини, найефективніше реалізується у християнських недільних школах.

З іншого боку, проблема глобалізації суспільних відносин зумовила потребу у формуванні особистості, здатної «брати участь у діалозі культур, зустрічатися з різними світоглядними та релігійними орієнтирами, типами мислення» (В. Біблер). У досягненні цієї мети важливу роль відіграє знання іноземної мови, за допомогою якої доноситься християнська віра та культура іншим народам і водночас приходить розуміння та повага до їхніх традицій, способу життя, релігійного світогляду тощо. Таким чином відбувається вдосконалення, збагачення та відкриття нових шляхів духовного зростання особистості.

Видатні вітчизняні філософи присвятили їй чимало своїх праць (В. Баранівський, М. Бердяєв, Л. Буєва, В. Зеньківський, С. Кримський та ін.). Низка аспектів духовного виховання розглядається у Декларації про християнське виховання, документах Церкви про християнську школу Конгрегації у справах освіти, а також ґрунтовно аналізується у філософсько-теологічних працях І. Боско, К. Войтили, Л. Гузара, І. Маллігена, Й. Ратцінгера, А. Шептицького та ін. Психологія формування та розвитку духовних якостей особистості репрезентована в дослідженнях М. Боришевського, Н. Жигайло, В. Зеньківського, С. Кучковського, В. Москальця, М. Савчина та ін. Проблема виховання духовності у системі освіти привертала увагу багатьох учених-педагогів (Г. Ващенко, О. Виговська, О. Вишневський, В. Жуковський, І. Огієнко, О. Плавуцька, І. Сіданіч, Т. Ткачова, Г. Шевченко та ін.).

У працях науковців духовність представлена як внутрішня енергетична сила особистості, здатність людини усвідомлювати своє місце в житті, розуміти необхідність постійного самовдосконалення, вершина ієрархії загальнолюдських і національних цінностей. Вона реалізується через вчинок особистості, в якому людина постає відповідальним суб'єктом життєтворчості, а ознакою духовності є «почуття любові до всього живого» (Т. Ткачова).

Аналіз літературних джерел (М. Боришевський, В. Зеньківський, С. Кучковський, О. Музичук та ін.) також дає змогу стверджувати, що молодший шкільний вік є найбільш сензитивним для духовного виховання дітей, яке реалізується через приклад батьків, вчителів, релігійні практики та обряди. Якщо розглядати духовність у *педагогічному* аспекті, то вона визначається як особлива характеристика особистості, яка містить її духовні інтереси та потреби. Духовність знаходить вираження у ціннісних орієнтаціях та моральних установках, творчій діяльності, де вона розглядається як внутрішня сфера самовизначення людини.

Для Г. Сковороди духовна особа це та, яка усвідомлює і розуміє свою істинну, духовну природу, своє призначення у світі. Саме до цього людину закликає християнська мораль. Аналіз праць І. Огієнка свідчить, що вчений розглядав духовність у педагогічному аспекті як інтегративну властивість особистості, яка виявляється у потребі жити, творити відповідно до християнських ідеалів істини, добра і краси, як показник рівня людських взаємовідносин, морально-естетичної, національної і громадянської позицій, здатності до співчуття і милосердя [2].

Діяльнісний прояв духовності полягає у тому, щоб уже набуті духовні цінності особистості могли знайти практичне втілення у щоденному житті людини: побуті, праці, навчанні, творчості, спілкуванні. Духовність людини обов'язково має охоплювати діяльність, бути активною, втіленою у життя. Для духовної самореалізації дітей важливо створювати певні умови. Це стосується різних форм та видів діяльності, долучаючись до яких, вони б вчилися активно втілювати свою духовність і розвивати її: ігрова, пізнавальна, навчальна, творча тощо.

Духовно зріла особистість характеризується дієвістю. Якщо ж її нема, то можна говорити лише про певний рівень обізнаності людини із системою духовних цінностей. Однак цього недостатньо. Певні етичні знання є також важливими, але вони не суттєво впливають на поведінку та діяльність людини. М. Боришевський зазначає, що у такому випадку має місце таке саме

співвідношення, як між етичними знаннями та моральними переконаннями [1], де останній у становленні духовної особистості набагато цінніший.

Завершальним етапом, який засвідчує духовний процес в житті людини, є її ставлення до навколишнього середовища, її небайдужість до того, що відбувається навкруги, її дієвість та плоди цієї дієвості. У такому напрямі духовного розвитку відбувається переосмислення ціннісної сутності окремих речей, подій, явищ суспільного або особистісного життя. Тому виникає гостра необхідність спонукати дітей та молодь до зміцнення їх духовної активності.

Як показав теоретичний аналіз, поняття духовності трактується різними науковцями по-різному. Однак можемо з впевненістю констатувати, що духовність – це динамічний процес, який залежить від зовнішніх та внутрішніх впливів, які виробляють світоглядні системи, життєві цінності, ідеали, погляди, виховують духовну особистість. Ефективне духовне виховання молодших школярів у недільних школах можливе при врахуванні низки організаційно-методичних умов, зокрема: 1) створення освітньо-виховного середовища недільної школи шляхом забезпечення особистісно зорієнтованого підходу до вихованців; 2) удосконалення змісту, форм і методів роботи недільної школи в урочний та позаурочний час; 3) залучення батьків до роботи недільної школи та узгодження вимог до дитини з боку всіх виховних інституцій.

Вагома роль у духовному вихованні молодших школярів у недільних школах належить вчителю. Відповідно до вимог сучасного суспільства висунуті основні вимоги до особистості вчителя початкових класів: професійні (вміння працювати з ідеями і традиціями різних культур; знаходити дієві шляхи розв'язання духовних проблем; трансферувати особисті духовні цінності у ціннісну систему іншої особи; з повагою ставитись до духовного світогляду інших культур) та особистісні (високого гатунку якості, здібності та чесноти).

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / Мирослав Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.

2. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : Навчальне видання: (монографія) / М. В. Савчин. – Вид. 2-ге. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 508 с.
3. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – [б. в.]. – 1991. – 324 с.
4. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 525 с.

Руслан Балюк,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПВШХ-20-Г1 спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Д. Г. Грищук,

доцент кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор педагогічних наук

м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРИВАТНОЇ ДЕДЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У нашому житті є пріоритети, які незмінні упродовж усього періоду існування людства. Одним із них справедливо визначено безпеку дитини. Дитина має право бути захищеною незалежно від місця її народження і проживання, кольору шкіри і статусу батьків, а також багатьох інших чинників, які впливають на нас протягом життя.

Провідну роль в цьому процесі покладено на освіту, головним завданням якої є виховання з раннього дитинства здорового громадянина, здатного самотужки й свідомо протистояти небезпекам, вести активне суспільне життя, відстоювати основні принципи безпечної реальності, діяльності та відпочинку.

Сьогодні, як ніколи, дитина повинна знати про світ загроз, який її оточує, мінімізувати можливий ризик, жити в гармонії з собою та з природою.

Окреслену проблему навчання дітей безпеці покликаний вирішити базовий компонент дошкільної освіти, бо кожна представлена освітня лінія базового компоненту: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини», потребує, крім основних відповідних до тематики знань, набуття навичок і установок з безпеки життєдіяльності.

Період навчання у школі – дуже важливий для будь-якої людини, адже, крім отримання базових знань, саме у цей час відбувається формування її особистості, рис характеру, вмінь та навичок. Це період, який визначає готовність людини до майбутнього дорослого життя, і шкільне середовище при цьому має бути безпечним, надійним та захищеним від будь-яких непередбачуваних ситуацій.

Стан розробленості проблеми. У педагогічній науці накопичено значний обсяг наукових доробок, спрямованих на розв'язання порушеної проблеми. Питання правового регулювання здійснення приватної детективної (розшукової) діяльності є недостатньо дослідженим в сучасній правовій науці. Науковцями досліджено лише загальні аспекти даної тематики, здійснено аналіз окремих законопроектів, які були актуальними для цих авторів на той час.

Проблема регулювання детективної діяльності в Україні була предметом дослідження ряду вітчизняних вчених, серед яких: Г.Ю. Барчан, Е.І. Низенко, В.М. Панфілов, С. С. Юрко, Н. Ахтирська, О. Бандурка, В. Грищук, О. Джужа, А. Долгополов, Л. Кваша, В. Курило.

Актуальність означеної проблеми, її недостатня теоретична розробленість та необхідність практичної реалізації в діяльності закладів початкової освіти, Організація охорони праці та безпеки життєдіяльності, комфортний фізичний та психологічний клімат у стінах навчального закладу, володіння базовими знаннями з пожежної безпеки й цивільного захисту, а також методами протидії

підлітковій агресії та іншим негативним явищам – є тими складовими, що зроблять перебування і дитини, і вчителя/викладача у стінах закладу освіти безпечним, комфортним і максимально ефективним.

Охорона школи/садку повинна забезпечувати ефективне і безпечне здійснення навчального процесу, технічний склад закладу і роботу викладачів у передбаченому ритмі.

Питанню безпеки таких закладів останнім часом приділяється велика увага. Багато охоронні компанії надають різні послуги, пов'язані з охороною шкіл/садочків різного типу. Охорона навчальних закладів - це складний комплекс заходів, який повинні організовувати тільки професійні охоронні компанії, де підібраний професійний склад працівників.

Для того щоб запобігти проникненню на територію навчального закладу сторонніх осіб, доводиться застосовувати комплекс заходів адміністративного та технічного характеру. Контроль стає більш ефективним в результаті введення електронних пластикових перепусток-карток, які видаються викладачам і учням. Дуже ефективним є відеоконтроль входять у приміщення, коли фотографія, що засвідчує особистість входить з'являється на екрані комп'ютера. Крім того, така система дозволяє вести точний контроль відвідуваності занять учнями, включаючи запізнення і передчасний відхід із занять.

У цілому, охорона навчальних закладів, в тому числі шкіл, садочків, є не тільки актуальним суспільним завданням, але і найважливішим обов'язком керівництва будь-якого освітнього закладу. Це загальнодержавне питання. Але наразі чиновники відклали його у «довгий ящик», тому за справу часто беруться береться адміністрація шкіл/садків спільно з батьками. Зазвичай виникає ініціатива залучити послуги охоронних фірм, які давно займаються безпекою приватних шкіл та дитсадків.

Для посилення безпеки навчальних закладів можливо організувати кілька варіантів охорони:

- Денна. Фізична охорона навчального закладу, яка буде працювати вахтовим методом у світлий час доби під час уроків;
- Цілодобова. Автономна сигналізація або цілодобовий пост охорони в школі. Можлива установка датчиків і відеоспостереження.

Система заходів забезпечення безпеки суб'єкта господарювання містить сукупність адміністративних, державно-правових, режимних заходів, фізичну охорону об'єктів і працівників суб'єкта господарювання, організацію попереджувально-профілактичної роботи з персоналом, упровадження технічних засобів захисту від комерційного або промислового шпигунства.

Державно-правові заходи призначені забезпечити безпеку підприємства в правовому відношенні на державному рівні. Вивчають, у першу чергу, законодавчі і нормативні акти – закони, постанови ВР України, укази Президента, потім аналізують підзаконні акти міністерств і відомств щодо захисту й забезпечення безпеки підприємств.

Вивчають проблеми захисту підприємств від зовнішніх дестабілізуючих чинників. Аналізують матеріали засобів масової інформації щодо виникнення потенційних загроз підприємництву внаслідок відсутності законодавчих актів або недоліків законодавчої бази, вивчають криміногенну ситуацію в районах функціонування підприємства і його контрагентів, постачальників та інших суб'єктів економічних відносин.

Аналіз проведених досліджень свідчить про те, що частіше до кадрів служби безпеки висувають вимоги, які необхідні для працівників суб'єктів охоронної діяльності. Варто зазначити, що вимоги не зводяться лише до фізичної, психологічної і медичної підготовки. Тут необхідним є комплексний підхід, що враховує специфіку підприємства та його потреби. Слід зауважити, що велику частину недержавної системи складають професіонали та колишні співробітники служби безпеки, правоохоронних органів, органів збройних сил і підрозділів спеціального призначення. Ці особи володіють знаннями у галузі криміналістики, юриспруденції та інших дисциплін, які пройшли спеціальну

підготовку. Процес управління службою складається із кількох стадій, кожна з яких охоплює певні операції, такі, як: збирання та оброблення інформації, прийняття управлінського рішення і реалізація його виконання. Зрозуміло, що залежно від специфіки діяльності служби безпеки та її зовнішнього оточення повинен бути вироблений свій підхід до процесу управління.

Список використаних джерел

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української детективної діяльності: теорія і практика. У 3-х кн. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Ін Юре, 2007. – 424 с.

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135-12 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12_73

3. Іванов Ю. Ф. Детективна діяльність : Навчальний посібник. Видання 2-ге, доповнене та перероблене. – Київ: Вид-во Паливода А.В., 2008. – 292 с.

4. Янович Р.М. Детективна діяльність: Конспект лекцій / Р.М.Янович, І.О.Єсип та ін. Львівський держ. ун-т вн. справ. – Львів, 2014. – 144 с

Тетяна Бачурська,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи УНЗ-
20-Г1 спеціальності 073
«Менеджмент» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Г. М. Тимошко,
професор кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», доктор
педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Входження України в світову економічну спільноту, розвиток ринкових відносин призводить до кардинальних змін в усіх сферах життєдіяльності нашої країни. З'являються нові сфери діяльності, виникає потреба в підготовці управлінського персоналу, здатного ефективно працювати в нових умовах. Ключова роль належить тут професійному керівникові.

Готовність керівника закладу загальної середньої освіти до управління ним є першочерговою для здійснення ефективного управління колективом педагогів закладу освіти. Освітянське сьогодення приділяє все більше уваги вивченню феномену впливу керівника-лідера як організатора-мотиватора на колектив. Постає надзвичайно важлива з погляду практики проблема формування організаційної культури керівника закладу загальної середньої освіти.

Проблема організаційної культури освітньої установи є актуальною з огляду на такі явища як: зміни в завданнях та змісті діяльності закладів освіти, створення системи управління розвитком освітньої установи, необхідність формувати систему

цінностей колективу, прагнення створювати позитивний імідж кожного працюючого в освіті та закладах освіти міста, району. Процеси вдосконалення культури освітніх установ мають бути керованими, відтак великого значення набуває роль організаційної культури керівника в інтеграції та координації зусиль персоналу щодо розвитку освіти.

Науковці розглядають організаційну культуру керівника закладу загальної середньої освіти як базовий елемент внутрішнього середовища організації, що характеризується домінуючими моральними нормами і цінностями, прийнятими традиціями, звичаями і зразками поведінки які виступають інтегральними показниками рівня її розвитку.

Проблеми організації управління персоналом розкриваються в численних вітчизняних і зарубіжних наукових працях, першоджерелом яких стали дослідження психолога А. Маслоу, який показав, що мотивами діяльності людей є не економічні сили, а різні потреби, які не можуть задовольнятися лише грошима.

Організаційна культура керівника в сучасних умовах господарювання виступає суттєвим чинником мотивації працівників. І шляхи досягнення цілі та умови «життя на роботі» є потужним інструментом як стимулювання діяльності, відкриття потенційних можливостей, так і створення іміджу організації. Керівники мають усвідомлювати «свою відповідальність за розвиток організаційної культури, самі мають демонструвати належні зразки поведінки, вони мають створити умови, в яких усі неухильно дотримуються офіційно проголошених цінностей та правил» [1].

Сьогодні чимало дослідників акцентують, що культура не є статичною. Це динамічний процес, пов'язаний з потребами змін, реформ, трансформаційних процесів аби крокувати в ногу з часом. Інновації в організаційній культурі стосуються, перш за все, керівників колективу: «бути проактивним, а не просто реагувати; впливати та управляти оточенням, а не просто адаптуватися; бути реалістами, а не ідеалістами; бути зорієнтованими на майбутнє, а не переважно на минуле та теперішнє; сприймати різноманітність, а не уніформізм,

одностайність; бути орієнтованими на відносини та результати діяльності, а не лише на процеси та завдання; використовувати зв'язок із зовнішнім середовищем та сприяти внутрішній інтеграції» [3].

Вважається, що організаційна культура може бути єдиною або складатися із субкультур, проте у більшості випадків витокami культури є вище керівництво організації. Організаційна культура є потужним інструментом лідерства, оскільки уявлення керівників – це фундамент при формуванні стратегії.

Особлива роль у процесі формування організаційної культури закладу загальної середньої освіти відводиться керівнику. Організаційна культура і лідерство у закладі освіти взаємопов'язані, оскільки «ми говоримо організаційна культура, а маємо на увазі культуру лідера». Тому стан розвитку організаційної культури сучасного закладу загальної середньої освіти залежить від рівня розвитку організаційної культури керівника.

Організаційна культура керівника закладу загальної середньої освіти сприяє його конкурентоспроможності, специфічними ознаками якої виступають:

- якість освітніх послуг, які продукує заклад освіти;
- рівень розвитку інфраструктури (комфортність навчальних приміщень, наявність сучасного інформаційного центру, спортивного комплексу тощо);
- бренд закладу освіти – репутація, імідж (організаційна культура закладу, традиції, свята, історія закладу тощо).

Для ефективного розвитку організаційної культури керівника закладу загальної середньої освіти необхідними є, в першу чергу, знання специфіки організаційної культури, вивчення теоретичних умов та методологічних підходів до розвитку організаційної культури. Але самих знань замало для того, щоб розвиток організаційної культури приносив користь і керівникові, і самому закладу освіти. Необхідно визначити мету, завдання, механізми розвитку організаційної культури, адаптовані до сучасних умов розвитку освітнього середовища, при цьому обов'язковими є розуміння і сприйняття мети і завдань розвитку організаційної культури самим керівником.

Система самоосвітньої роботи керівника передбачає:

- поточне і перспективне планування;
- підбір раціональних форм та способів засвоєння і збереження інформації;
- оволодіння методикою аналізу і способами узагальнення свого та колективного педагогічного досвіду;
- поступове освоєння методів дослідницької та експериментальної діяльності.

Показники ефективності самоосвіти керівників – це насамперед якість організованого освітнього процесу та професійно-кваліфікаційне зростання педагога.

Таким чином, якості керівника-лідера – найважливіші фактори, що визначають життєві і ділові успіхи. Уміння взяти на себе функції лідера та забезпечити належне керівництво – основна умова для досягнення успіху в становленні та розвитку організаційної культури керівника закладу загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / Л. І. Михайлова, О. І. Гуторов, С. Г. Турчіна, І. О. Шарко. – Вид. 2-ге, доповн. -К. : Центр навчальної літератури, 2015. 234 с.

2. Тимошко Г. М. Сучасні наукові погляди на організаційну культуру керівника ЗНЗ в міждисциплінарному аспекті / Г. М. Тимошко // Теорія та методика управління освітою URL: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/10/51.pdf> (дата звернення: 03.10.2021).

3. Формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти: науково-методичний посібник/ О. І. Бондарчук, Л. М. Карамушка, О. В. Брюховецька та ін.; за наук. ред. О. І. Бондарчук. К.: Наук. світ, 2012. 190 с.

Андрій Башлик,
здобувач вищої освіти другого

(магістерського) рівня ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

В. А. Гладуш,
професор кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», доктор
педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасна орієнтація української освіти на світові стандарти вимагає теоретико-методологічного обґрунтування та експериментальної апробації нових моделей професійної освіти. При цьому пріоритетним напрямом реформування вищої освіти є її гуманізація, тобто спрямованість освітнього процесу в закладах професійної освіти на студентоцентризм, впровадження особистісно орієнтованих систем розвитку професійних здібностей.

Аналіз наукових праць з зазначеної проблематики дозволяє констатувати, що під професійними здібностями викладача переважно розуміються педагогічні здібності, які незалежно від предметної спрямованості їхньої професійної діяльності є однаковими. Характер взаємозв'язку між педагогічними здібностями та індивідуальним стилем педагогічної діяльності залишається на рівні переважно теоретичних досліджень, емпірична складова є до цих пір поза фокусом уваги.

Ступінь розробки проблеми з проблеми професійних здібностей викладача показує, що їхнє вивчення йшло у декількох напрямках: визначення сутності, компонентного складу і структури педагогічних здібностей (М.О. Амінов, Т.І. Артемьева, Ф.М. Гоноболін, В.А. Крутецький, Н.В.Кузьміна, М.І.Станкін та ін.);

вивчення окремих видів педагогічних здібностей викладача (А.Б.Коваленко, О.М. Колмогоров, О.А. Кривопишина, В.А.Крутецький, В.У. Кузьменко, В.О. Моляко, І.Д. Пасічник, А.В. Семенова та ін.); дослідження професійного становлення викладача (В.О. Бодров, М.С. Глуханюк, Н.В. Кузьміна, С.Д. Максименко, М. І. Плугіна, Ю.П. Поваренков, Т.М. Хрустальова, Т.Д. Щербан).

Педагог – це фахівець, який має спеціальну підготовку і професійно проводить навчально-виховну роботу в різних освітньо-виховних системах. Педагогічна діяльність – це діяльність викладача вищої школи, спрямована на формування і розвиток особистості вихованців. Ефективність процесу виховання багато в чому залежить від дій викладача вищої школи – суб'єкта педагогічного процесу, тобто вихователя, який безпосередньо й багатогранно впливає на кожний його компонент. Головне – викладач вищої школи повинен зробити вихованця центральною постаттю цього процесу, його активним, свідомим, повноправним та самостійним учасником.

Структура діяльності викладача вищої школи включає низку взаємозумовлених компонентів. Діагностична діяльність пов'язана з вивченням індивідуально-психічних особливостей і вихованості студентів, виявленням і визначенням рівня їхньої загальної освіти й духовності, навичок і вмінь, необхідних для ефективної професійної та повсякденної діяльності [1].

Творчість викладача вищої школи – це джерело його оптимізму, всебічного розвитку, гуманного мислення, оригінального проведення педагогічних заходів, їх постійного вдосконалення тощо. Із структури діяльності викладача вищої школи випливають основні його педагогічні функції. Педагогічні функції – це використання педагогом напрямів застосування професійних знань і вмінь. Звичайно, головним напрямом застосування педагогічних зусиль є навчання, освіта, виховання, розвиток і формування студентів. Ще одною функцією викладача вищої школи є управління процесами навчання, виховання, розвитку і формування особистості студента [2].

Отже, основними функціями викладача вищої школи є – постановка мети, діагностування, прогнозування, проектування, планування, інформування,

організація, оцінка і контроль, коригування, аналіз і дослідження. Педагогічну роботу у вищих навчальних закладах ведуть професори, доценти, асистенти, старші викладачі. У вищій школі склалася своя внутрішня система професійної кваліфікації, яка включає п'ять рівнів: асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор. В неї даються такі трактовки цих понять.

Професійні здібності прийнято розглядати як комплекс – поєднання, а також структуру властивостей особистості, що співвідносяться з певною діяльністю. Окрім складних спеціальних здібностей чималу роль відіграють і елементарні загальні здібності, такі як спостережливість, якість мови, мислення, уява відносяться до необхідних в педагогічній праці, якщо фахівець, що володіє ними, швидко і правильно з їх допомогою розпізнає істотні ознаки педагогічної системи, науки, процеси, які протікають в них і оцінює їх ефективність з метою управління [5].

Вчені виділяють такі педагогічні здібності викладача вищої школи: здатність робити навчальний матеріал доступним; творчість в роботі; педагогічно-вольовий вплив на студентів; здатність організувати колектив студентів; інтерес і любов до дітей; змістовність і яскравість мови, її образність і переконливість; педагогічний такт; здатність пов'язати навчальний предмет з життям; спостережливість; педагогічна вимогливість.

До супутніх властивостей особи викладача вищої школи відносяться: організованість, працездатність, допитливість, самообладання, активність, наполегливість, зосередженість і розподіл уваги. Гносеологічні здібності є чутливістю викладача вищої школи до способів отримання інформації про світ студентів, в цілому формування етичного, трудового, інтелектуального фонду особи, швидкого і творчого оволодіння науковими методами дослідження, способами вивчення студентів у зв'язку з цілями формування особистості [3].

Таким чином, сучасними підходами до характеристики викладачів вищих навчальних закладів є те що, на сьогоднішній день вони повинні бути психологічно підготовленими, із структури діяльності викладача вищого навчального закладу впливають його основні педагогічні функції: постановка

мети, діагностування, прогнозування, проектування, планування, інформування, організація, оцінка і контроль, корегування, аналіз і дослідження.

Таким чином, методологічними підходами до вивчення педагогічних здібностей викладачів християнської педагогіки є структура педагогічної діяльності, педагогічних здібностей, професійно-педагогічні, спеціальні здібності. Проведений аналіз показав, що у дослідженні педагогічних здібностей педагога існують дві тенденції: виявлення якомога більш підпорядкованого складу педагогічних здібностей.

Список використаних джерел

1. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Т.І (8). – Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, Європі та світі / ред. Маноха І.П – К.: Гнозис, 2008.–528 с.

2. Коваленко А.Б. Проблема творчого потенціалу особистості: теоретико-методологічні засади дослідження / А.Б. Коваленко // Вісники Національної Академії оборони України. Збірник наукових праць.-№1.- К., 2006.С. 149-161.

3. Матвійчук Т.В. Психологічні особливості розвитку педагогічних здібностей викладачів вищого навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 – вікова та педагогічна психологія / Т.В.Матвійчук; Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. - Хмельницький, 2009. – 20 с.

4. Щербан Т.Д. Освоєння змісту професійно-педагогічної діяльності // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка, АПН України. - Т. 7: Екологічна психологія / За ред. С.Д.Максименка. - К.: Міленіум, 2006. - Вип. 7. - С. 318-326.

5. Юрченко В.М. Психологічні стани людини. Системний опис / В.М.Юрченко. – Рівне. 2006. 574 с.

6. Ягупов В.В. Педагогіка : Навч.посібник / Ягупов В.В. - К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Наталія Близнюк,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ПВШ-
20-Г1 спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
І. О. Калінінченко,
кандидат педагогічних наук, доцент
м. Київ, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

У педагогічній літературі термін «технологія» використовують у таких значеннях: 1) як синонім понять «методика» чи «форма організації навчання» (технологія спілкування, технологія взаємодії, технологія організації індивідуальної діяльності); 2) як сукупність усіх використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм (традиційна технологія навчання, технологія Л. Занкова тощо); 3) як сукупність і послідовність методів і процесів, спрямованих на одержання запланованого результату. Лише третє значення зберігає основний смисл технології, суть якої полягає в попередньому визначенні діагностичної мети і засобів її реалізації.

Технологія навчання – упорядкована сукупність і послідовність методів і процесів, які забезпечують реалізацію проекту дидактичного процесу і досягнення діагностованого результату.

З огляду на окреслене вище, особистісно орієнтований підхід визначає зміни характеру об'єкта і процесу навчання, а також основної схеми взаємодії викладача і студента. Замість схеми взаємодії викладач – суб'єкт педагогічного впливу і керування, студент – об'єкт впливу, повинна знайти місце схема суб'єкт – суб'єктного рівнопартнерського навчального співробітництва викладача і студентів у сумісному дидактично організованому викладачем розв'язанні навчальних задач.

Мета особистісно орієнтовних технологій навчання (далі – ООТН) полягає у забезпеченні розвитку і саморозвитку студента, виходячи з його індивідуальних здібностей, та надання йому права вибору власного темпу та траєкторії навчання. ООТН передбачають створення умов для інтелектуального, соціального і морального розвитку особистості за такими напрямками: індивідуалізацію та диференціацію навчання, однаковий доступ до якісної освіти, гуманізацію освіти, посилення практично-діяльній і творчій складових у змісті навчальних дисциплін.

Сьогодні виділяють такі основні принципи особистісно-орієнтованого навчання:

Гуманізм – (зі латин. – людський, людяний) визнає людину найвищою цінністю в освіті. Цей принцип передбачає захист гідності особистості, визнання її прав на свободу, щастя, розвиток і прояв свого хисту, створення для цього відповідних сприятливих умов (життя, праці, навчання та ін..).

Принцип реалізму. У відповідності з цим принципом об'єктивна реальність залежить від свідомості людини, бо вона є її творцем.

Принцип діяльності. Суть цього принципу в тому, що саме в діяльності людина розвиває саму себе.

Принцип самоорганізації складних систем. Особистість як складна система у своєму розвитку залежить від великої кількості внутрішніх факторів, які у взаємодії визначають вірогідний шлях її розвитку. В контексті освіти це означає не нав'язувати особистості шлях її розвитку, а надавати всіляку підтримку такому розвитку.

Принцип діалектичного редуціонізму. Передбачає врахування емоційно-негативних реакцій дитини, його комплексів, як своєрідний психологічний захист, який виконує захисну функцію стосовно особистості і розвиває її.

Принцип ціннісно-цільової суті пізнання. Сьогодні пізнання перестало бути самоціллю, воно стало засобом, необхідним лише в тому випадку, коли воно відповідає принципу гуманізму.

Принцип інтегративності. Цей принцип виступає основним у визначенні міри педагогічного впливу на особистість учня, не руйнуючи його як особистість.

Принцип діалогової взаємодії передбачає ведучу роль педагогічного спілкування, розглядає здобувача освіти як рівноправного суб'єкта освіти.

Розглянемо головні положення ООТН, сформульовані академіком І. Бехом:

Особистісно орієнтоване навчання передбачає мету формування і розвитку у здобувача освіти особистісних цінностей. Лише вони, завдяки своїм сутнісним показникам, спроможні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації індивіда у світі й опори для особистісного самовизначення.

Лише особистісно орієнтованому підходу під силу досягнення особистісно розвивальної мети, оскільки воно спрямоване на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне й відповідальне самовираження. Це неможливо без поважного, добродійного ставлення до здобувача освіти з боку викладача.

Особистісно орієнтоване навчання дає змогу здобувачу краще функціонувати як особистості.

Такий ефект є наслідком того, що здобувач освіти і викладач працюють у єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, що запобігає психічному напруженню як результату переживання небезпеки від неделікатного вторгнення дорослого в дитячий світ. Тут студент щоразу відчуває, що зустріч з викладачем відкриває для нього нові можливості як щодо емоційних вражень, так і до спілкування та вільної поведінки.

На думку Л. Мілько (м. Суми) в книзі «Методика розв'язання педагогічних задач» запропонована схематизована таблиця особистісно орієнтованого підходу до навчання (таблиця 1.3)

Таблиця 1

Особистісно орієнтований підхід до навчання (за Л. Малько)

Основні показники	Особистісно орієнтований підхід
1. Настанова щодо здобувача освіти	Здобувач освіти – суб'єкт педагогічної взаємодії; інтерес до пізнання й розуміння

	унікальних особливостей, схильностей і інтересів дитини; готовність допомагати самореалізації її можливостей. Викладач бачить в студентах особистості, шанує їхні думки, почуття, право на свободу вибору, визначає їхню неповторність, незамінність, рівність, право на співтворчість.
2. Мета	Розвиток студента як активної, самостійної особистості, його інтересів, здібностей, моральних почуттів, уміння жити у світі, що змінюється. Особистісна захопленість вчителя і студента, їх індивідуальна своєрідність. Створення умов для самовираження особистості, спрямованості на формування у здобувачів освіти гуманного мислення.
3. Контакт при взаємодії викладача зі студентом	Двобічний, емоційний зв'язок, що створює загальне поле взаємодії спілкування. Взаємодія базується на довірі, відвертості, відсутності страху. Конфлікти, що виникають, долаються творчо, розв'язуються на культурному рівні.
4. Засоби	Діалог, проблемне навчання, моделювання ситуацій успіху, заохочення, авансування, схвалення, «Я» – повідомлення.
5. Процес	Гнучкий, що враховує дійсність і орієнтується на зону найближчого розвитку.
6. Результат	Сприятливий психологічний клімат, самостійність, творчість, позитивні внутрішні мотиви навчання, прагнення до саморозвитку.

У Законі України «Про загальну середню освіту» визначено, що мета освіти – інтелектуальний і фізичний розвиток особистості. Педагогічна наука визначила шлях досягнення цієї мети – упровадження особистісно орієнтованого навчання. У його основі лежить особистісно діяльнісний підхід до навчання, який в працях І. Якиманської, О. Бондаревської та інших українських і зарубіжних учених одержав назву особистісно орієнтованого.

Отже, особистісно орієнтований підхід до навчання стверджує, що в центрі навчання знаходиться студент – його мотиви, цілі, неповторний психологічний склад. Виходячи з інтересів студента, рівня його знань і умінь вчитель визначає

мету знань і коригує освітній процес, керуючись розвитком особистості здобувача освіти.

Викладач повинен відрефлексувати наявний вихідний рівень знань, а потім оцінити свої успіхи – наявний рівень зростання. При цьому всі методичні засоби (організація навчального матеріалу, прийоми, засоби, вправи) заломлюються через призму особистості учня, його мотивів, потреб, здібностей, інтелекту; адресовані до студента питання, завдання повинні стимулювати їх особистісну інтелектуальну активність без зайвого фіксування помилок, промахів, невдач.

Тим самим формулюється подальший розвиток техніки студента, їх пізнавальних процесів, особистісних якостей, діяльнісних характеристик.

Підсумовуючи вищесказане впровадження ООНТ при підготовці майбутніх економістів передбачає організацію процесу навчання як організацію навчальної діяльності студентів і переорієнтацією цього процесу на постановку і розв'язання навчальних задач самими здобувачами освіти. При цьому викладачеві належить визначити номенклатуру навчальних задач і дій, їх ієрархію, надати студенту орієнтовану основу і алгоритм виконання, озброїти їх узагальненими засобами і прийомами навчальної діяльності в засвоєнні нових знань.

Тарас Даніленко,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ПВШХ-
20-Г1 спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

І. Л. Сіданіч,
завідувач кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», доктор
педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ВЗАЄМИН ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ В МАГІСТРАТУРІ

Одна з найбільших потреб нашого суспільства – це потреба в людях, які мають якісну освіту та володіють нею реально й цілісно. Відтак усе більшої актуальності набуває проблема виховання фахівця високоосвіченого, із задатками творчого ставлення до культурного прогресу людської цивілізації. Моральна вихованість обумовлюється розвитком культури у суспільстві, соціальним середовищем, системами виховання у різних навчальних закладах.

В умовах сучасних глобальних криз – екологічних, економічних, морально-духовних, – коли змінюється суспільство, держава, люди, особистість повинна стати активною у своїй діяльності, творчості, самовдосконаленні. Як зазначає Т.Кравченко, йдеться про пошук та реалізацію і теоретичних, і технолого-методичних шляхів, що забезпечили б вищі досягнення людини в основних сферах її життєдіяльності. Саме на цю фундаментальну мету має працювати сучасна освіта □1□.

Для обґрунтування педагогічних умов формування ціннісних взаємин викладачів і студентів, вважаємо за необхідне уточнити, що розуміється нами під педагогічними умовами.

Перша педагогічна умова полягає в тому, що у сучасній педагогіці здійснюється постійний пошук шляхів перетворення змістової частини навчання і виховання на “живе” знання, що вибудовується особистістю, а не просто засвоюється. Від світогляду, моральних цінностей викладача залежать і моральні цінності студентів. Для формування стосунків викладачів і студентів характерний системний підхід, урахування досягнень не тільки педагогічної науки, а й суміжних із нею наук – психології, соціології, теорії управління і менеджменту, інформатики тощо.

Педагогічна взаємодія викладачів та студентів є багаторівневим процесом, під час якого відбувається одночасне засвоєння емоційно-ціннісної та діяльнісно-практичної сторін учительської професії, тобто відбувається як

особистісне, так і професійне зростання [2]. У будь-якому варіанті кожний учасник акту взаємодії має безліч можливостей більшою чи меншою мірою реалізувати свою суб'єктну активність, продемонструвати позицію, виявити ставлення до іншого учасника. Взаємна зацікавленість викладачів і студентів активізує самопізнання всіх учасників, стимулює процеси самовираження, збагачує новими способами саморозвитку, процесами екстеріоризації й інтеріоризації.

Взаємодія викладачів і студентів відбувається в аудиторній діяльності 50% навчального часу, де і створюються умови для формування морально-ціннісних стосунків □ співробітництво, кооперація, співтворчість, партнерство. Співробітництво ми розуміємо як спільну діяльність і узгодженість дій, спілкування й взаєморозуміння, взаємодопомогу і підтримку в об'єднанні мети та цілеспрямованості у майбутнє.

Аналіз процесу формування ціннісних стосунків студентів, їх ставлення до майбутньої професійної діяльності приводить до висновку, що для успішної організації навчально-виховного процесу вкрай необхідне взаєморозуміння викладачів і студентів. Воно досягається у такій спільній діяльності, де викладач використовує свої індивідуальні засоби та прийоми навчання для формування морально-ціннісних стосунків, а студент вільний у засобах реалізації своїх можливостей та інтересів. Викладач досягає реального взаєморозуміння зі студентом тоді, коли об'єднує важливі якості □ розуміння цінності особистості студента та його успіху □ □ 3 □.

Для формування ціннісних стосунків викладачів і студентів необхідно: накопичення і правильне узагальнення інформації один про одного, високий рівень комунікативних компетентностей викладача, його педагогічної майстерності, індивідуальні, особистісні та соціальні якості. Важливу роль відіграє психолого-педагогічна компетентність викладача в галузі психології особливостей та закономірностей спілкування, взаємодії як засобу формування стосунків.

Роль викладача при цьому полягає у створенні таких умов для навчання і виховання, за яких учасники навчального процесу будуть співробітниками, обмінюватимуться життєвим досвідом (як власним, так і оточуючим) для розвитку своїх потенційних можливостей та самовдосконалення [4].

Для закріплення знань, умінь (формування відповідальності, вміння спільно діяти, толерантності у взаєминах, навичок морально-ціннісного спілкування студентів університету, стимулювання пізнавальної активності, критичного мислення), навичок (саморегуляції, формування почуття впевненості, навички самоорганізації, самостійність у плануванні, самоконтроль, працездатність, вміння не перекладати на інших рішення власних проблем), утворення й тренування умінь у сфері самовизначення (розуміння власних завдань у конкретній ситуації, визначення відповідної лінії поведінки, здійснення вибору на основі рефлексії ситуації, усвідомлення обмежень) широко використовувалися нетрадиційні форми навчання і виховання. Це дозволяло повному організовувати навчальну діяльність студентів.

Друга педагогічна умова полягає в тому, що формування ціннісних взаємин викладачів і студентів в магістратурі здійснюватиметься успішно завдяки спрямуванню змісту та педагогічних засобів формування ціннісних взаємин викладачів і студентів на конструювання варіантів власних ціннісних взаємин та за умови використання наступних засобів: створення атмосфери захищеності у процесі спілкування викладачів зі студентами; наставництво і підтримка; позитивна оцінка звернення за допомогою до викладача; демонстрація вербальними і невербальними засобами зацікавленості у стосунках зі студентами, підтримка намірів до участі в діалозі з викладачами; конструктивна критика поведінки; мотивація активної діяльності, ініціативи; критика власних помилок у якості демонстрації норми відношення до них.

Отже, на основі аналізу теорії та практики формування ціннісних взаємин студентів у ході дослідження обґрунтовано педагогічні умови ефективного впливу освітнього процесу на вироблення взаємин: спрямування змісту та педагогічних засобів формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на

конструювання варіантів власних морально-ціннісних стосунків; побудова морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів на суб'єкт-суб'єктній основі; єдність об'єктивного смислу діяльності та суб'єктивного її значення у морально-ціннісних стосунках викладачів і студентів.

Список використаних джерел

1. Кравченко Т. В. Гуманізація вищої освіти як чинник соціального ставлення майбутнього вчителя [Текст] / Т. В. Кравченко // Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. Сер. "Педагогічні науки". – Глухів, 2008. – С. 60–64.
2. Кузнецова О. А. Вибір у системі ціннісного самовизначення особистості [Текст] / О. А. Кузнецова // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон : вид-во ХДУ, 2007. Вип. 44. – С. 141–146.
3. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк. – К., 2003. – 448 с.
4. Педагогіка : навч. посіб. / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : Держ. картогр. ф-ка, 2007. – 400 с.

Анатолій Килюх,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ПВШХ-
20-Г1 спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

І. Л. Сіданіч,
завідувач кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», доктор
педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ХРИСТІЯНСЬКОМУ ТАБОРІ

Майбутнє України безпосередньо залежить від збереження й відтворення традиційних християнських моральних цінностей, ідеалів добра та любові. Зазнавши в минулому величезних духовних і національних утрат, українське суспільство потребує духовного й морального відродження. Важливим та ефективним чинником виховання є національна культура, яка у своїй основі в Україні є християнською. Отже, виховуючи дитину на кращих зразках української культури, ми залучаємо її до християнських духовних і моральних цінностей.

Проблема полягає в тому, що викладання християнських цінностей несе підвищене виховне навантаження, воно вимагає від педагога володіння інструментами тонкого, делікатного впливу на дитину, світогляд й основні переконання якої тільки починають формуватися. Воно включає в себе комплексний вплив на учня, діалог з ним засобами слова, музичного та візуального образу, що вимагає від учителів, окрім загально педагогічної методичної підготовки, певного універсального культурного рівня, знання особливостей дитячої вікової психології, зокрема дитячого духовного життя.

В основі роботи зі студентами лежить принцип невтручання у свободу особистості: ніхто не може змусити людину вірити чи заборонити їй вивчати релігію, але жити по-божому повинен кожен. При цьому в основі лежить не євангелізація особистості (це функція Церкви), а духовно-моральне становлення молоді через цінності християнської культури.

Отже, викладання християнських цінностей виходить з того, що кожна людина має в собі прагнення до Істини, Блага, Прекрасного, і це прагнення, яке йде від духовного начала, визначає справжнє покликання людини у світі. Тому для педагога дуже важливо бачити в дитині прояви її духовного начала й опиратись на них у навчально-виховному процесі.

Для підготовки майбутніх фахівців, інструктивно-методичне забезпечення сприяє удосконаленню спеціальної підготовки майбутніх педагогів до проходження літньої педагогічної практики на християнських засадах. Відсутність його негативно позначається на рівні практичної підготовки

студентів до професійної діяльності. Зокрема, студенти під час практики нерідко спрощено підходять до розуміння завдань педагогічної практики, на цьому ґрунті в них формуються хибні уявлення про виховну роботу у літньому оздоровчому таборі, а також сутність професійної діяльності вихователя, їх обов'язків.

Однією з умов, що підвищують рівень спеціальної підготовки до виховної роботи в християнських оздоровчих таборах, визначено орієнтацію студентів на інноваційну діяльність в літньому оздоровчому таборі, а саме, на пізнання християнських цінностей.

Вважаємо, що необхідно рекомендувати студентам ознайомитися з науково-методичною літературою, у якій висвітлено методичні підходи щодо особливостей виховної роботи в таборі, яка включає в себе розумне поєднання відпочинку, праці, спорту з пізнавальною, естетичною, екологічною, оздоровчою діяльністю, що своєю основою має біблійне направлення.

Крім того, студентів потрібно орієнтувати на дослідницьку діяльність під час самостійної педагогічної роботи в дитячому оздоровчому таборі. Це стає можливим при введенні до тематики курсових робіт з педагогіки питань, які розкривають суть виховної роботи з дітьми і підлітками в умовах літніх канікул на принципах духовно-морального виховання.

Вважаємо, що необхідно внести певні корективи у зміст навчальної практики, врахувавши сучасні вимоги до виховної роботи в християнському оздоровчому таборі, яка, безумовно, повинна спиратися на християнські засади. Тому пропонуємо такий зміст навчальної практики «Християнські табори»:

- Визначення табору та його характеристика.
- Співробітники табору.
- Критерії вибору співробітників.
- Обов'язки директора програми табору.
- Обов'язки наставника табору.
- Побудова відносин з дітьми.
- Золоте правило табору та дисципліна.
- Як діти навчаються.

- Молитва за вихованців.

- Спілкування у групі.

Враховуючи специфіку виховної роботи в літньому оздоровчому таборі, ми спрямували зміст навчальної практики з підготовки студентів до виховної роботи в християнських оздоровчих таборах, по-перше, на ознайомлення з основними принципами духовно-морального виховання; по-друге, і з положеннями педагогіки співробітництва, здійснення пізнавальної, цілісно орієнтованої, суспільно громадської, організаторської, художньо-естетичної, спортивно-оздоровчої, трудової, натуралістичної і екологічної, туристично-краєзнавчої діяльності, на прищеплення санітарно-гігієнічних навичок.

На заняттях у ході навчальної практики студенти зможуть набути і закріпити традиційно визначені вміння і навички (визначати мету, завдання, зміст виховної роботи з дітьми, прогнозувати її результати; працювати з психолого-педагогічною, методичною літературою; творчо складати перспективні та календарні плани роботи з дітьми; застосовувати знання з предметів своєї спеціальності при підготовці та проведенні виховних заходів; проводити ігри, танці, розучувати пісні; надавати першу медичну допомогу; оформляти необхідну інформацію для дітей; аналізувати свою діяльність), а також вправляються у доборі відомостей про окремих дітей і тимчасовий колектив, складанні анкет для батьків з метою вивчення дитини, що попередньо їх готує до виконання завдань літньої педагогічної практики. Але всі ці здобуття студенти повинні засвоювати закріплюючи розвиток в собі та у своїх вихованців морально-духовних позицій.

Такий зміст практики дозволить студентам отримати знання про функції, права, обов'язки педагога-вихователя; методи вивчення розвитку дитини і тимчасового колективу; вікові, психологічні, індивідуальні особливості дітей і підлітків, специфіку їх прояву в умовах літнього відпочинку; зміст, форми і методи виховної роботи; планування роботи, режим роботи та техніку безпеки в літніх оздоровчих таборах, а головне, створить умови для затвердження фундаментальних засад, що будуть направлені на зростання духовності самих

здобувачів вищої освіти, а пізніше і вихованців. Цей вид підготовки дає студентам можливість отримати певні теоретичні знання з проблем виховання дітей у літньому християнському оздоровчому таборі.

Ще одним із методів підготовки здобувачів вищої освіти до виховної роботи в християнських таборах ми пропонуємо проведення конференцій. Під час таких конференцій студенти будуть мати можливість ознайомитися із загальним планом практики та її основними завданнями, документацією, яку вони повинні подати до завершення практики, вимогами до її оформлення; розподіляються та закріплюються за методистами-викладачами кафедри, крім того ми пропонуємо студентам ознайомитися також з досвідом проведення діючих таборів, що мають своєю основою морально-духовні принципи.

З такою ж метою можна проводити семінари, круглі столи, тренінгові програми, де студенти зможуть вивчати та впроваджувати передовий вітчизняний досвід роботи дитячих оздоровчих таборів. Після проходження студентами таких семінарів та конференцій відкривається наступний етап підготовки – це безпосередньо перебування на місцях практики.

Готовність студентів до роботи в літніх християнських оздоровчих таборах значно зростає, якщо майбутні вихователі усвідомлюватимуть її значення у системі професійної підготовки, а також виявлятимуть інтерес до процесу та результатів навчання. Цього можна досягти за таких педагогічних умов: надання змісту занять контекстного характеру з урахуванням сучасних вимог до вихователів оздоровчих таборів; залучення студентів до активної позааудиторної громадсько-педагогічної діяльності; здійснення якісного моніторингу та корекції їхньої готовності.

Перехід від інформації до її застосування формує осмислене знання студентів. Цьому значно сприяє врахування потреб особистості, розвитку її свідомості, спрямованості, формування відповідних цінностей, а також перетворення інформаційних знань у практичні. Залучення студентів до громадсько-педагогічних форм позааудиторної роботи позитивно впливає на розвиток у них критичного мислення, вміння імпровізувати, самостійно

працювати, творчо вирішувати проблеми, на здобуття попереднього досвіду роботи з дітьми у сфері дозвілля.

Ефективність процесу навчання студентів значною мірою залежить від продуманого використання засобів навчання, основними з яких, незважаючи на стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій, були й залишаються підручники та навчальні посібники. Забезпечення студентів сучасними інструктивно-методичними та довідковими матеріалами з методики виховної роботи з дітьми та підлітками в умовах літніх канікул відноситься до організаційно-педагогічних умов, які удосконалюють спеціальну підготовку студентів до проходження літньої педагогічної практики.

Це питання, без сумніву, є важливим, оскільки специфіка роботи в дитячих оздоровчих таборах обмежує можливість отримання консультацій, порад і практичної допомоги. В умовах інформаційної ізоляції в умовах ДХТ студентам-практикантам необхідна довідково-методична література.

Варто підкреслити, що інструктивно-методичне забезпечення сприяє вдосконаленню спеціальної підготовки майбутніх учителів до проходження літньої педагогічної практики. Відсутність його негативно позначається на рівні практичної підготовки студентів до професійної діяльності. Зокрема, студенти під час практики нерідко спрощено підходять до розуміння завдань педагогічної практики, на цьому ґрунті в них формуються хибні уявлення про виховну роботу в літньому оздоровчому таборі, а також сутність професійної діяльності вихователя, вожатого, їх обов'язків.

Підготовка студентів до роботи в літніх християнських таборах значно поліпшиться, якщо її зміст матиме чітко виражений характер з урахуванням сучасних вимог до вихователів оздоровчих таборів; забезпечити активну участь студентів у позааудиторній громадсько-педагогічній діяльності.

На підготовку студентів до роботи в літніх таборах впливає вивчення ними усіх психолого-педагогічних дисциплін, на яких засвоюються знання принципів, методів і форм виховання; вікових та індивідуальних особливостей дітей; способів управління колективом; специфіки роботи з важковиховуваними

дітьми, з вихованцями дитячих будинків, шкіл-інтернатів; планування виховної роботи; шляхів попередження та розв'язання конфліктних ситуацій; методики організації дитячого самоврядування, підготовки і проведення бесід, диспутів, тренінгів, КТС, ігор, змагань, масових заходів.

Особливу роль у цьому процесі відіграють такі навчальні предмети, як педагогіка, методика виховної роботи, позашкільна педагогічна практика. Завдяки цьому здійснюється не лише оволодіння студентами системою інформації, а й формування умінь та навичок до виконання професійних завдань. Таким чином, знання стають не метою навчання, а його засобом, що сприяє усвідомленню студентами значущості своєї майбутньої праці, зацікавленню її процесом і результатами. Суттєву роль відіграє підготовка студентами індивідуальних практико-орієнтованих проектів. Психологічній підготовці та чіткішому уявленню про особливості роботи в таборі сприяє залучення студентів до аналізу відеозаписів, фотографій, звітної документації, ознайомлення з відгуками старшокурсників та їхніх вихованців. Методика підготовки майбутніх фахівців передбачає, з одного боку, удосконалення форм навчальної діяльності, а з іншого, – забезпечення розвитку внутрішньої потреби щодо виявлення власної активності.

Дослідженням встановлено, що використання позааудиторної роботи буде ефективним, якщо в процесі її організації враховуються наступні принципи: добровільна участь, творча самореалізація особистості, співпраця студентів з викладачами, задоволення морально-естетичних потреб, практична спрямованість. Моніторинг якості навчальних досягнень майбутніх фахівців спонукає їх вчитися самостійно, цілеспрямовано. Регулярний контроль за підготовкою студентів, а не тільки за результатами проходження практики суттєво впливає на організацію, планування, координування, регулювання і забезпечення готовності майбутніх учителів.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день для успішної підготовки до педагогічної практики студентів в дитячих оздоровчих закладах приділяється достатня увага забезпеченню сучасними інструктивно-методичними й

довідковими матеріалами, у яких висвітлено методику й технологію виховної роботи з дітьми різного віку в умовах літнього оздоровчого табору та методичні рекомендації до проходження виховної практики в дитячих оздоровчих таборах.

Здійснивши глибокий аналіз навчальної літератури, можна сказати, що підготовлені посібники сприяють:

- усвідомленню майбутніми педагогами сутності та специфіки роботи дитячих закладів християнської просвіти;
- ознайомленню майбутніх учителів з психолого-педагогічними основами роботи з тимчасовим дитячим колективом;
- засвоєнню основ організації оздоровчо-виховного процесу в умовах християнського табору;
- оволодінню системою колективного планування роботи дитячого колективу;
- ознайомленню з системою самоврядування в житті тимчасового колективу;
- організації ігрової та спортивно-оздоровчої роботи в умовах християнського табору.

Вважаємо, що використання такої літератури позитивно вплине на якість підготовки студента до практичної діяльності в умовах дитячого християнського закладу. Поетапна підготовка майбутніх фахівців до виховання духовно-моральних цінностей визначається особистісною та загальносоціальною значимістю знань даної тематики, чітким визначенням цілей професійно-особистісного удосконалення, визначенням компетенцій, що відображають зростання професіоналізму на кожному етапі підготовки у вищому навчальному закладі. Результатом є формування інтегративної характеристики проявів особистості, зокрема, професійної готовності до виховання в учнів системи духовно-моральних цінностей.

Список використаних джерел

1. Грива О. А. Педагогічна діяльність в дитячому оздоровчому таборі. Я їду працювати до „Артеку” / О. А. Грива ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Міжнародний дитячий центр „Артек”. – Сімф. : Сімф. міська друкарня (СГТ), 2009. – 128 с.

2. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка: підручник / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк. – 2-ге вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003. – 232 с.

3. Методика виховної роботи в літніх оздоровчих таборах : методичні рекомендації до лабораторних робіт / Н. І. Яковець, Н. М. Стрельнікова, Л. О. Дубровська, О. С. Філоненко та ін. ; за ред. Н. І. Яковець. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2004. – 54 с.

4. Соя М. Педагогіка дитячого оздоровчого табору : методичні рекомендації / М. Соя. – Івано-Франківськ, 1997. – 60 с.

Ніна Саченко,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПВШХ-20-Г1 спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

І. Л. Сіданіч,

завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ СИСТЕМИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Сьогодні важливого значення набуває педагогіка, яка ставить перед собою завдання формування свідомості молодого покоління не тільки на основі

наукового осмислення дійсності та матеріальної реалізації відповідного світоставлення, але й на більш високому духовно-моральному рівні з пріоритетом загальнолюдських цінностей.

Початок ХХ століття для українського суспільства був часом глибоких соціально-економічних потрясінь, гострої політичної боротьби. Загалом, як відмічає М. Левківський [1, с. 137], початок ХХ ст. був відмічений поворотними соціально-політичними подіями, що змінили культурно-освітній фон України на користь української мови та української школи.

Всеукраїнська спілка вчителів і діячів народної освіти (травень 1906 р.) повинна була стати основною структурно-організуючою одиницею в освітній сфері України, а в перспективі — основою українського Міністерства освіти. Однак Всеукраїнська спілка вчителів під тиском реакції 1907 р. не змогла повноцінно працювати, а відновила свою діяльність в добу Центральної Ради.

Але при цьому, необхідно зауважити, що діяльність «Просвіт» була нерозривно пов'язана з українознавчими процесами в середовищі духовенства, частина якого активно відстоювала право українського народу вивчати біблійні тексти та молитви українською мовою. Так, почесним членом Кам'янець-Подільської «Просвіти» став місцевий єпископ Парфеній. Він же є автором одного з перекладів на українську мову Святого Євангелія, ініціатором викладання в духовних навчальних закладах української літератури та історії України [2, с. 138].

Зі змінами в політичному житті України внаслідок подій Лютневої революції змінювалися й стосунки держави з церквою, а також погляди на роль церкви у справах освіти і виховання. У серпні 1917 р. Товариство шкільної освіти організувало II Всеукраїнський учительський з'їзд для розгляду питань організації нової школи. Доповідали тоді такі митці: С. Русова, Я. Чепіга, А. Холодний. Вказувалось, що виховання повинно вестися через науку, релігію, мистецтво та гімнастичні вправи. Щодо релігійного виховання, то було висунені наступні положення: релігія повинна зайняти почесне місце в системі виховання нової школи; вже в початковій школі діти мають стати «свідомими маленькими

християнами»; викладання релігії має будити в учнів ініціативу доброї справи; викладання релігії пов'язується з народознавством [6, с. 45–48].

З остаточною перемогою більшовиків і встановленням радянської влади на всій території України з 1920 р. почала творитися нова, радянська система освіти. У «Декларації соціального виховання дітей» (1920 р.) намічались шляхи докорінної зміни змісту, організації, форм і методів навчально-виховної роботи школи, в цілому змінені принципи побудови системи народної освіти.

Зрозуміло, ставлення Комуністичної партії до релігії було вкрай негативним. Церква й духовенство розглядалися як ідейні вороги, «органи буржуазної реакції, які служать захисту експлуатації й одурманення робітничого класу». Тому вже у перших декретах і постановках школа оголошувалася світською. Конституційні положення щодо релігії були започатковані Декретом РНК РСФСР від 23.01.1918 р., а на Україні Декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду в лютому 1919 року, який повністю наслідував декрет РСФСР «Про відокремлення церкви від держави, а школи від церкви», за яким визнавалася свобода совісті, релігійного або атеїстичного світогляду і пропаганди.

Атеїстична пропаганда проникала в школи у формі Спілки безвірників, яка була створена в СРСР у 1925 р., а в Україні — 1928 року. Завдяки їх зусиллям у навчальних закладах запровадили систему антирелігійної роботи. Тому вже в 1929 р. Наркомат освіти УСРР видає методичний лист № 4, а дещо пізніше — методичні матеріали з антирелігійної роботи в школах соцвиховання, в яких, зокрема, зазначається, що «релігійність у вихованні є шкідливим збоченням проти основного лєнінського твердження про непоривний зв'язок антирелігійної роботи з класовою боротьбою пролетаріату. Не боротися з релігією значить помагати релігійній пропаганді, а це значить здати ворогам позиції в боротьбі за молодь, відривати її від участі в класовій боротьбі, від основних завдань соціалістичного будівництва» [3, с.48–49]. Програма з антирелігійного виховання, укладена Державним науково-методологічним комітетом по секції соцвиховання, призначалася для 1-го і окремо 11-го концентру школи, а також

для обов'язкової позакласної і позашкільної роботи з батьками-віруючими, гуртка юних безвірників тощо.

Власне, проголошення школи світською установою не знімало проблеми релігійного навчання і виховання учнів у суспільстві, в якому проявлялися тенденції світоглядного розшарування. Досить значна частина педагогів висловилися за обов'язкове вивчення релігії в школі, за збереження традицій Православної Церкви й християнської віри, серед яких Г. Ващенко, Х. Алчевська, І. Огієнко та ін.

Таким чином, у 1920–1930 рр. склалася ситуація, коли, з одного боку, радянська влада вимагала від школи організувати через комсомол і піонерські осередки контроль над сім'єю, відлучення від впливу релігії батьків, а з іншого, — релігійна освіта була заборонена у будь-яких формах. Та, оскільки зовнішній примус не в змозі повністю придушити внутрішню потребу, не дивлячись на заборони, у різних місцевостях України таємно виникали групи по вивченню релігії. Так, у Кам'янець-Подільському на 1930 р. існувала 21 релігійна школа з 316 учнями. Окремі православні школи виникали на Київщині, Артемівщині, Лубенщині [3, с. 63].

Досить значна частина педагогів висловилися за обов'язкове вивчення релігії в школі, за збереження традицій Православної Церкви й християнської віри. Один із викладачів школи, виражаючи погляди широкого загалу, у своєму листі-зверненні до Центральної Ради, між іншим, зазначав: «Наш український селянський народ, які б не були його пастирі та архіпастирі, без церкви, без чистої християнської віри, навіть без звичних для нього обрядів віри, не може обійтися... Марксизму, та ще пак німецького, нам не треба. Нам потрібна жива, цілюща і духом, і ділом Мати-Україна, Христова дитина. Без Бога Україна не може бути» [3, с. 51].

Відзначимо, що дослідженням історії педагогіки з точки зору впливу на неї християнства займалися досить мало авторів, серед них вагомий внесок зробили історик педагогіки ХІХ ст. С. Миропольський, М. Ільмінський, С. Рачинський і К. Победоносцев, наші сучасники І. Сіданіч, Т. Тхоржевська, А. Вихрущ.

Найбільш ґрунтовною сучасною працею з історії та проблем православного виховання, добре відомою в церковних колах України, є «Православная педагогика» священика Є. Шестуна. Визначити точку зору православних священнослужителів України на підняту проблему дозволили їх численні публікації, проповіді, виступи на конференціях, телебаченні [5, с. 22]. Цілісною науковою працею з питань християнського виховання є «Християнська педагогіка» протоієрея Олександра Кислашка і професора Ірини Сіданіч [4].

Підсумовуючи все сказане про розвиток школи на початку ХХ ст., зазначимо, в цей період вона відігравала в українському суспільстві помітну культурну роль, бо сприяла підвищенню не тільки рівня грамотності, й формуванню системи християнських цінностей. Складність ситуації в українському суспільстві на початку ХХ ст. та посилення кризових тенденцій у внутрішньому житті церкви зумовили консервацію негативних явищ у системі духовної освіти, якими були відставання рівня загальноосвітньої підготовки учнів духовних навчальних закладів, формалізація виховної роботи, русифікаторський вплив на молодь і, найголовніше — політика заборон і насильства церковної влади щодо дітей духовенства. Це ще раз підтверджує тезу про те, що загострення питання християнського виховання ми спостерігали на початку ХХ ст., і на порозі ХХІ ст. воно також залишається актуальним для нашої держави.

Отже, Україна, із запровадженням християнства, долучилася до світової скарбниці педагогічної думки, що вплинуло на формування її освітньої системи. Серед освітніх навчальних закладів почали з'являтися церковно-приходські школи, які тривалий час були центром усієї системи освіти в Україні.

Події ХХ століття характеризуються новими явищами в історії школи та педагогічної думки в Україні, що об'єктивно сприяє розвитку шкільної освіти. Початок ХХ століття був відмічений поворотними соціально-політичними подіями, що змінили культурно-освітній фон України на користь української мови та української школи.

У цих умовах проблема духовності особистості, її самовиховання і саморозвитку, зростання етичної культури як неодмінної умови соціального оздоровлення суспільства набувала найбільшої актуальності. Тому виникла необхідність у поєднанні світської освіти з християнськими традиціями українського народу, що і намагалися зробити педагоги цього періоду.

Список використаних джерел

1. Левківський М. В. Історія педагогіки: навч.-метод. посіб. / М. В. Левківський. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. — С. 137.
2. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л. А. Медвідь. — Київ : Вікар, 2003. — 335 с.
3. Релігійна освіта в Україні (перша половина ХХ ст.): зб. наук. пр. / В. О. Пащенко (відп. наук, ред.) ; Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. — Полтава. — 1997. — 86 с.
4. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний ; пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького. — 3-тє вид., перероб. і доп. — Київ : Либідь, 1993. — 720 с.

Віталій Шульга,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ПВШХ-
20-Г1 спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Д. Г. Грищук,
доцент кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти
ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат
педагогічних наук,
м. Київ, Україна

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Інтеграція християнських цінностей в освітній процес зумовлена загальним занепадом моральних цінностей в Україні. Фактор впливу соціального оточення, яке формує дитячу психіку та загальне сприйняття світу на жаль не має чіткої направленості на популяризацію високих моральних якостей. Тому формування світогляду коли вчинки, які робить людина, несуть певну відповідальність та наслідки можуть надати життєвого сенсу і поставити духовну складову життя на вищій рівень від матеріальних потреб.

У педагогічній науці накопичено значний обсяг наукових доробок, спрямованих на розв'язання порушеної проблеми. Різні аспекти освіти учнів досліджували О. Апраксіна, О. Арчажнікова, О. Матвєєва, В. Орлов, Г. Падалка, Л. Пастушенко, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Ульянова, О. Щолокова та інші вчені.

Зміст професійної підготовки майбутнього вчителя, її структура, шляхи формування професійної компетентності і педагогічної майстерності ґрунтуються на загальнопедагогічних засадах такої підготовки, розроблених О. Апраксіною, Ф. Гоноболіним, В. Гриньовою, В. Загвязинським, С. Золотухіною,

І. Зязюном, Л. Карповою, М. Кухаревим, Н. Кузьміною, А. Линенко, І. Осадченко, О. Поповою, В. Сластьоніним та іншими вченими, які плідно займалися цією проблемою.

Розробленню інтегрованого змісту професійної педагогічної освіти та шляхів його засвоєння присвячено праці таких учених, як Е. Абдуліна, О. Гилязова, С. Гончаренко, В. Горшкова, О. Дубасенюк, В. Желанова, Ю. Колесніченко, Т. Надолинська, О. Попова, О. Стріхар, Ю. Сьомін та ін.

Проблема застосування інтегрованих форм організації навчання досліджується в наукових працях О. Алексенко, Т. Башиста, М. Безрук, Т. Браже, Н. Бібик, Н. Груздевої, Г. Ібрагімова, В. Ільченко, Ю. Колягіна, В. Максимової, Л. Масол, Н. Миропольської, І. Осадченко, Н. Таланчук, О. Савченко, Н. Світловської, С. Шпілевої, С. Якименко, В. Яковлевої та інших учених.

Інтеграція християнських цінностей в освітній процес є одною з складових державних стандартів, бо не можливо вчити критичному мисленню дитину, коли не має альтернативного погляду. Розкриваючи суть інтеграції як педагогічної категорії, науковці характеризують її як процес і результат взаємодії різних структурних елементів педагогічної системи. Такими елементами є цілі, зміст, методи, форми і засоби навчання, в результаті взаємодії яких відбувається зростання системності, ущільненості та узагальненості знань.

Поділяємо позицію вчених, які вважають, що інтеграція знань – це процес устанавлення цілісності; процес устанавлення зв'язків між відносно незалежними раніше речами, процесами, явищами; об'єднання знань усередині освітньої галузі; процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знань, який проявляється через єдність із протилежним йому процесом розчленування; двосторонній процес об'єднання цілого та його частин [1].

Зазначимо, що слід розрізняти поняття «інтеграція в освіті» та «педагогічна інтеграція». Інтеграція в освіті відображає природну єдність процесів, які відбуваються в людині та її діяльності, що пов'язана з пізнанням. Педагогічна ж інтеграція передбачає здатність педагога бачити, пояснювати та враховувати під час організації діяльності (власної та учнів) цілісність особистості та процесів її

навчання і виховання. Отже, першим терміном позначається об'єктивна цілісність змісту освіти, іншим – його суб'єктивна цілісність. Причому вони тісно взаємопов'язані між собою [3].

Навчальна інтеграція є багатофункціональним феноменом. Вона виконує освітню, виховну, розвивальну, психологічну, методологічну, організаційну функції. При цьому, як зазначають О. Вознюк і О. Дубасенюк, інтеграція може мати різні форми: предметно-образну, понятійну, світоглядну, діяльнісну, концептуальну тощо [2].

Відповідно до іншої класифікації, інтеграція може здійснюватися на основі: 1) спільності навчального матеріалу з різних навчальних дисциплін у межах однієї освітньої галузі; 2) об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей.

На думку багатьох сучасних науковців, особливі перспективи впровадження інтеграції полягають в оновленні культурологічної освіти, [4] де наразі відбуваються суттєві зміни: міждисциплінарний зміст освіти узгоджується з педагогічними технологіями особистісно-розвивального спрямування, активізуються пошуки нових підходів щодо навчання мистецьких дисциплін, інтеграції їх із іншими галузями знань. Інтеграція в такому випадку виступає як процес відновлення певної цілісності, відродження природних, об'єктивно існуючих зв'язків між її компонентами. За таким підходом повною мірою виправдовує себе етимологічне походження поняття «інтеграція»: від латин. “integer” – цілий, “integratio” – відновлення, поповнення.

У сучасних умовах оновлення життя авторитет християнських основ особистості починає усвідомлюватися як єдина сила, що здатна подолати закостенілість і байдужість серед молодого покоління, наповнити освітній процес аксіологічним змістом. Саме християнські цінності як інтегративний базис культури будь-якого народу, розкривають духовність у процесі вільної творчої діяльності, спрямовуючи її до осмисленої потреби гармонії й удосконалення. Вони зорієнтовані на залучення людини до однієї з існуючих систем духовних цінностей (гуманістичної, етнічної, релігійної), на створення

умов для пошуку і знаходження ними особистісних смислів цих цінностей, на формування прагнення і готовність діяти у своєму житті у відповідності з ними.

Християнські цінності перебувають одночасно у галузі двох відносин: «людина-суспільство» і «людина-духовний світ». Це значущі для людини будь-якої культури моральні ідеали, поняття, норми міжособистісного спілкування і поведінки в суспільстві, в яких відображено розуміння і ставлення до абсолютних категорій: Бог, Добро, Краса, Істина, Любов, Віра, Воля, Родина, Батьківщина, Праця.

Проведений аналіз наукової педагогічної літератури, історико-педагогічних джерел засвідчив, що на сучасному етапі розвитку української педагогіки проблема інтегрування дисциплін духовно-морального спрямування у зміст загальної освіти полягає в інтеграції релігійно-освітньої проблематики до компетенції педагогічної практики; вивченні міжнародних академічних стандартів у цій галузі, впровадженні відповідного категоріального апарату, ознайомленні з теоретичною та методологічною базою для подальшого збагачення теорії і практики вітчизняного духовно-морального виховання; створенні відповідної законодавчої бази, врахуванні полікультурності та поліконфесійності українського суспільства.

Інтеграція християнських цінностей відбувається як через організацію в закладах освіти відповідних духовно-моральних занять безпосередньо конфесійного спрямування, так і введення курсів світської етики як альтернативи предметам релігійного спрямування для представників інших віросповідань або дітей, батьки яких відмовляються від уроків релігії; впровадження релігійного виховання за безпосередньої участі відповідної церкви чи релігійної організації (католицької, православної, протестантської, мусульманської, іудейської тощо), що інтегрує укладення навчальних планів, кадрове та методичне забезпечення, контроль процесу навчання і виховання.

Список використаних джерел

1. Бех, І. Д. (2015). Особистість у просторі духовного розвитку. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, Т. 2, 255–480.
2. Гетьман М. Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10. 2019).
3. Кремень, В. Г. (2011). Структурна модернізація освіти в контексті цивілізаційних змін. Педагогіка і психологія, 2, 5–13.
4. Лазарева, А. О. & Юшкевич, Ю. С. (2016). Морально-етичні цінності громадянського суспільства: Монографія. Одеса.
5. Сіданіч І. Л. Правове регулювання духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі // nbuv.gov.ua › j-pdf › Vро_2013_9(1)_27 (05.10.2019)...с 20

Світлана Пригула,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи УНЗ-21-Г1 спеціальності 073

«Менеджмент» ННІМП ДЗВО

«Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Т. А. Махиня,

професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти

ННІМП ДЗВО «Університет

менеджменту освіти», кандидат

педагогічних наук, доцент,

м. Київ, Україна

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасне суспільство формують як інформаційне і характеризують такими ознаками створенням і розвитком інформаційної інфраструктури, інформатизацією суспільних процесів, інтелектуалізацією діяльності, упровадженням інформаційних технологій, використанням програмних комплексів, формуванням інформаційних і вдосконаленням соціально-комунікативних відносин під час спільної діяльності людей. В Україні ухвалено

низку важливих законів, у яких окреслено способи розвитку процесу інформатизації в суспільстві, зокрема у сфері освіти.

Пріоритетним напрямом у діяльності закладу загальної середньої освіти є система управління та формування інформаційної політики.

Особливе значення інформаційний ресурс має під час трактування системи освіти, закладу освіти як складної, відкритої, динамічної соціально-інформаційної системи, адже його системоутворювальна властивість має вагому роль у формуванні та розвитку системи.

Для надання визначеності й чіткості поглядам на процеси інформатизації управління такими системами, забезпечення єдності в їх розумінні і трактуванні розробляють концепцію інформатизації. Як свідчить міжнародна і вітчизняна практика, під час інформатизації галузі освіти та її складових частин,

концепції відводять роль складника програми розвитку соціальної організації щодо забезпечення досягнення поставлених у ній цілей і завдань.

Програму інформатизації освіти або закладу загальної середньої освіти вважають більш ефективною, що більше вона забезпечує ефективність реалізації програми розвитку, й оцінюють її за ступенем досягнення кінцевої мети цього розвитку.

Слід зазначити, що підпорядкованість інформатизації головній меті — розвитку системи освіти — дасть змогу інформаційно підтримати завдання програми, забезпечити потрібною для досягнення цієї мети інформацією всі ланки організаційної структури управління цим розвитком.

Державну політику інформатизації системи освіти формують як складову частину соціально-економічної політики держави і спрямовують на раціональне використання науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів системи освіти для досягнення стратегічної мети і вирішення комплексу стратегічних і поточних завдань, всебічної демократизації процесів створення та споживання інформації, загальнодоступності

інформаційних ресурсів і послуг для усіх суб'єктів освітнього процесу й управління, захисту прав осіб від інформаційного вторгнення.

За своєю функціональною сутністю інформатизація управління закладом загальної середньої освіти— це сукупність управлінських функцій та видів діяльності, реалізація яких базується саме на спілкуванні з базою даних.

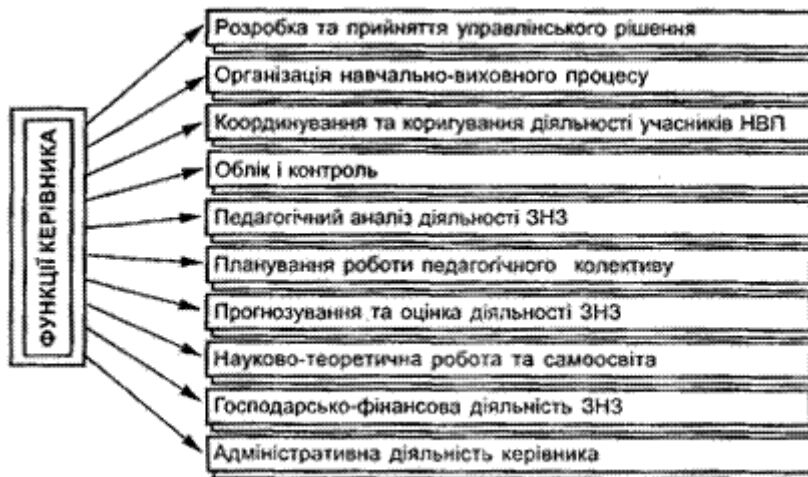

Рис. 2.1 *Управлінські функції та види діяльності керівника закладу загальної середньої освіти*

Інформатизація системи освіти має сприяти:

- підвищенню освітнього рівня;
- розвитку культурного, інтелектуального й творчого потенціалу особистості;
- збагаченню духовного життя та подальшої демократизації процесів;
- удосконаленню відносин на різних рівнях взаємодії в системі освіти;
- керованості об'єктів і процесів у системі освіти;
- зростанню продуктивності діяльності суб'єктів управління і освітнього процесу;
- розробленню новітніх інформаційних технологій, виховання та розвитку учнівської молоді, технологій управління та їх упровадженню;
- удосконаленню форм організації навчання в системі освіти.

Очікувані результати у сфері інформатизації системи освіти:

- збільшення кількості закладів освіти, оснащених сучасними засобами інформаційних технологій і підключених до глобальної комп'ютерної мережі Інтернет;

- створення системи формування інформаційних освітніх ресурсів і умов для інформатизації освітніх й управлінських процесів;

- сформована інформаційна культура науково-педагогічних кадрів і учнівської молоді.

Під час інформатизації діяльності закладу загальної середньої освіти керівнику потрібно спланувати і виконати певні дії та низку завдань:

- організувати сприйняття і розуміння суб'єктами управління й освітнього процесу сутності процесу інформатизації, поняття «інформація» та інформаційних процесів, їх ролі в пізнанні Всесвіту і продуктивній діяльності;

- працювати над формуванням основ інформаційної культури здобувачів освіти, педагогів, суб'єктів управління незалежно від їх фахової спеціальності та врахування їх готовності до застосування в професійній діяльності;

- забезпечити організацію й управління інформатизації освітнього процесу;

- працювати над раціональним використанням та розвитком сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій на всіх рівнях управління і у всіх видах діяльності суб'єктів освітнього процесу;

- моделювати індивідуалізацію освітнього процесу;

- організувати навчання, тестування якості знань, умінь і розвитку здобувачів освіти для освоєння методів комп'ютерної підтримки;

- забезпечити розроблення та запровадження системи інформаційного управління ЗЗСО;

- запровадити нові освітні форми, орієнтовані на електронні підручники, пакети спеціалізованих програм;

- запровадити нелінійні технології навчання, націлені на здобуття нових знань, виробляти вміння приймати рішення в умовах невизначеності, навички самоосвіти.

Інформатизація управління закладом загальної середньої освіти передбачає урахування існуючих законів управління й принципів побудови традиційних систем управління, специфіки функціонування сучасного закладу освіти відповідного типу (школа, ліцей, гімназія). З урахуванням теоретико-прикладних засад інформатизації управління закладом загальної середньої освіти і концептуальних основ інформатизації управління загальноосвітнім закладом розроблена організаційна модель інформатизації управління закладом освіти (рис. 2.2).

Функціональною основою інформатизації управління закладом загальної середньої освіти є інформаційно-комунікаційна система управління закладом освіти. Під час розробки такої системи було враховано:

- системність і безперервність процесу управлінського впливу керівника закладу загальної середньої освіти;
- властивість об'єктів і суб'єктів управління;
- умови моделювання результатів управлінських рішень;
- діалектичну єдність законів управління при дотриманні плюралізму всіх форм власності та комплекс взаємопов'язаних елементів, що складають систему в єдине ціле.

Відповідно до теоретичних основ управління системами будь-якому процесу управління соціально-економічними системами властиві загальні й специфічні риси. Перші відображають особливості управління як системи дій керівника закладу загальної середньої освіти й ознаки, характерні для управління як явища; розкривають закони його функціонування.

Специфічні функції характеризують особливості об'єктів управління й умови їх функціонування. Виходячи з цього, до специфічних рис інформаційно-комунікаційної системи управління закладом загальної середньої освіти, на наш погляд, можна віднести основні функції й напрями управлінської діяльності керівника закладу загальної середньої освіти: планування, прогнозування, організацію, координацію, стимулювання, нормування, облік і контроль, регулювання.

Конкретні функції управління класифіковані як функції забезпечення управлінської діяльності керівника на різних стадіях прийняття управлінських рішень: на підготовчій стадії (планування освітнього процесу); виробничій стадії (упродовж НВП) та на заключній стадії (підбиття підсумків НВП). Реалізація принципів управління соціальними системами передбачена системою управлінських функцій керівника закладу загальної середньої освіти.

Концептуальні основи інформатизації управління закладом загальної середньої освіти, що розроблено під час дослідження організаційно-педагогічних засад інформатизації управління закладом загальної середньої освіти, забезпечили:

- якісно новий рівень функціонування системи управління закладом загальної середньої освіти;
- умови моделювання управлінських рішень й вибір їх раціонального варіанта керівником закладу;
- доступ до інформаційних ресурсів ЗЗСО;
- підвищення якості, доступності та ефективності управління й навчання;
- скорочення термінів часу на прийняття управлінських рішень за рахунок упровадження та експлуатації інформаційних систем обробки інформації;
- передумови розробки та впровадження електронних документів.

Інтегральний ефект, що одержав освітній заклад і система загальної середньої освіти в цілому від інформатизації управління загальноосвітнім навчальним закладом, полягає у сформованому інформаційному освітньому середовищі, яке забезпечило якісно новий рівень інформаційного забезпечення освітнього процесу й створило умови для прийняття раціональних управлінських рішень керівником закладу. Водночас упровадження інформаційно-комунікаційних технологій управління освітньою діяльністю учнів сприяє підвищенню ефективності управління та якості освіти. Такий ефект оцінено не тільки економічними показниками, а й моральними, етичними та іншими категоріями, що сприяють підвищенню рівня адаптації людини в суспільстві.

Організаційно-педагогічними умовами інформатизації управління закладом загальної середньої освіти є:

- розуміння всіма суб'єктами управління ролі й доцільності впровадження інформаційно-комунікаційних технологій управління закладом освіти;
- знання дидактичних можливостей комп'ютера;
- комплексний розгляд заходів щодо інформатизації управління закладом освіти;
- формування інформаційного навчального середовища ЗЗСО;
- реалізація можливостей диференційованого навчання й використання активних методів управління освітньою діяльністю учнів;
- організація взаємодії учасників освітнього процесу з апаратними й програмними засобами ІКТ управління (організаційний аспект, психолого-педагогічний, технологічний та ін.).

Саме ці організаційно-педагогічні умови прогнозують позитивний результат упровадження інформаційно-комунікаційних технологій управління закладом загальної середньої освіти і водночас виявляють додаткові проблеми, розв'язання яких сприяє модернізації управління з урахуванням сучасного етапу розвитку суспільства. Організаційно-педагогічні умови інформатизації управління закладом освіти були враховані нами під час розробки й упровадження системи освітнього моніторингу, що є складовою інформаційної системи управління закладом загальної середньої освіти.

Позитивні результати інформатизації управління ЗЗСО можна отримати тільки за умови поєднання зусиль керівника закладу як генератора управлінських рішень, учителя як організатора освітньої діяльності на уроці, підручника (у тому числі й електронного) як джерела інформації та комп'ютера як засобу для роботи з інформацією. З урахуванням такого підходу обґрунтували не тільки раціональні, прогностично доведені шляхи досягнення очікуваних позитивних психолого-педагогічних і дидактичних результатів інформатизації управління закладом загальної середньої освіти, але й, що не менш важливо, необхідні,

педагогічно виправдані матеріальні та інші види витрат на реалізацію окремих етапів нововведень у діяльність закладу загальної середньої освіти.

Отже, інформатизація діяльності ЗЗСО репрезентує процес інтеграції та систематичного використання суб'єктами управління матеріальних, технічних, інформаційних ресурсів, мереж, ідей і потребує подальшої теоретичної розробки, органічного поєднання зусиль практичних працівників і науковців.

Список використаних джерел

1. Людмила КАЛІНІНА, Віталій ЛАПІНСЬКИЙ, Олег КИТАЙЦЕВ, Вікторія КОСИК, Оксана МЕЛЬНИК Директор школи №9-10(825-826), травень 2018. 7с.

2. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій. Київ: Генеза, 1996. 368 с.

3. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації». Відомості Верховної Ради. 1998. № 27—28. С. 182.

4. Концепція інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2000. № 23. 37 с.

5. Подсолонко Е. А. Менеджмент: теория и практика. Київ: Вища школа, 2000. 263 с.

6. Людмила КАЛІНІНА. Мистецтво управління. Шкільний світ №11(851), листопад 2019. 65с.

7. Т.А. Махиня - Теорія та методика управління освітою. Електронне ..., 2017 - umo.edu.ua

Світлана Свястин,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ПВШХ-
20-Г1 спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

У сучасному суспільстві широко розповсюдженою є думка, що глобальні проблеми людства, які загрожують самому його існуванню, пов'язані з відходом людей від духовних цінностей і релігійної етики. Занепад традиційних моральних цінностей у нашому суспільстві нерозривно пов'язується з тими соціальними катаклізмами, які пережила країна протягом ХХ століття і продовжує переживати у ХХІ столітті.

Вищезазначене зумовлює необхідність надання першочергової уваги духовно-моральному вихованню, зокрема шляхом подальшого впровадження й удосконалення викладання християнської етики у загальноосвітніх навчальних закладах.

Сучасні вимоги до викладання шкільних предметів, у тому числі християнської етики, полягають не тільки в тому, щоб здобувачі загальної середньої освіти отримували систему наукових фактів, готових істин і штампів поведінки. Навчання має формувати у школярів здатність творчо мислити, вміння порівнювати та аналізувати факти, аргументовано захищати власну точку зору, критично ставитись до різних джерел інформації, давати свою оцінку процесам, подіям і особам. Крізь призму наведених вимог реалізується виховання в особистості рис патріота України, людини з духовними, гуманістичними та демократичними цінностями, формується активна громадська позиція.

Вчителям, які викладають християнську етику, потрібно ширше впроваджувати і застосовувати міжпредметні зв'язки, використовуючи певний

багаж знань, займатися самоосвітою та підвищенням свого професійного рівня, оскільки заняття з цього предмету впливають на розвиток і формування особистості дитини.

Актуальною на сьогодні є вимога до ґрунтовної підготовки фахівця, формування у нього здатності не лише до раціонального вибору та переробки інформації, не лише до засвоєння необхідних знань та вміння застосовувати їх на практиці, але й до розвитку духовності, почуттєвої сфери. Таким чином майбутній фахівець з викладання християнської етики у старшій школі повинен взяти на себе відповідальність не лише за освітні успіхи, а й за духовно-моральне виховання дитини. У багатьох своїх наукових працях на це також вказує доктор педагогічних наук Сіданіч І. Л., наголошуючи, зокрема, на протиріччі між посиленням вимог сучасного суспільства до якісної професійної підготовки вчителя і недостатньою кваліфікацією учительських кадрів, які викладають предмети духовно-морального спрямування.

Яким же чином виплекати, підготувати такого фахівця, який би зміг реалізувати на практиці всі вищезазначені вимоги? І чи можливо це?

Проаналізувавши систему підготовки фахівців для викладання християнської етики в навчальних закладах, доводиться констатувати, що в Україні основну увагу з цього питання зосереджено на оптимізації процесу формування та розвитку громадянської компетентності педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти і лише дуже мізерна частина підготовки приходить на функціонуванні відповідного напрямку роботи на магістерському рівні вищих навчальних закладів. Оскільки такий напрям підготовки як «Християнська педагогіка» існує у ДЗВО Університет менеджменту освіти, то практичне відпрацювання форм, методів та прийомів підготовки майбутніх фахівців з християнської етики стало абсолютно доцільним саме на базі цього вищого навчального закладу.

Відповідно до змісту експериментальної роботи нами застосовувалися індивідуальні, мікрогрупові, групові та масові форми позааудиторної роботи, ефективність яких була підтверджена позитивною динамікою рівнів підготовки

студентів закладів вищої освіти до викладання християнської етики в старшій школі.

Індивідуальні форми роботи визначались характером виховного впливу, що обумовлювало безпосереднє спілкування викладачів і студентів, високий ступінь довіри та використання різного роду стимулів до формування соціокультурних цінностей. Проведені індивідуальні бесіди, консультації, круглі столи допомогли студентам краще зрозуміти свої соціокультурні цінності, соціальні ролі, проаналізувати проблеми професійного становлення, формування власної Я-концепції, самооцінки, допущених помилок у практичній діяльності.

Темами індивідуальних консультацій були, наприклад: «Бути успішним просто», «Як знайти спільну мову з дітьми», «Твої права і обов'язки», «Твоя християнська і соціальна активність», «Чи важливо піклуватися про інших», «Як ти ставишся до себе та до інших людей», «Робота над собою та самоосвіта», «Як розвинути у себе емоційний інтелект», «Чи вмієш ти працювати у команді» та ін.

Водночас з індивідуальними формами використовувалися і мікрогрупові форми виховання студентської молоді з метою самостійного отримання нових знань або засвоєння вже отриманих знань на практиці. Мікрогрупові форми роботи також передбачали і роботу над різними соціокультурними ситуаціями, обмін думок, спільне рішення та проживання різних соціальних ролей.

Кураторські години були майданчиком для діалогу між студентами та викладачами, де порушувалися актуальні проблеми, цікаві для молоді, обговорювалися питання соціокультурних цінностей. Наприклад, на кураторській годині «Людина – людині, або про взаємодопомогу і підтримку у громадянському суспільстві» студенти за допомогою «мозкового штурму» розробили поради щодо власної соціокультурної поведінки. Через «Проблемний екран» об'єднані заздалегідь групи студентів презентували короткі відео, де акцентувалася увага на проблемах чи то університетського життя, чи то громадського життя міста, країни тощо. Після обговорення відео студентам було запропоновано розробити план КТС з вирішенням даної проблеми. Таким чином,

результатом групової роботи на занятті було запропоновані плани колективних творчих справ, спрямовані на допомогу чи підтримку інших людей. На кураторській годині для студентів за темою «Педагогічна етика та поведінка» дискутувалися різноманітні питання, як наприклад:

- Престижність будь-якої професії оцінюється з точки зору перспектив, які розгортаються перед фахівцем. Які перспективи має сучасний учитель?

- Чи мають діти і вчителі право на помилку? Чи можна розглядати діяльність учителя з точки зору її соціокультурної значущості?

- Чи потрібні певні стандарти педагогічної діяльності в Україні?

У ході дискусії обговорювалися ті тенденції, які окреслилися у сучасному суспільстві, а також потребують уваги чи вирішення у виховній системі закладів загальної середньої і вищої освіти.

Схвалення отримав розроблений нами спецкурс «Християнська етика та методика викладання», розрахований на 18 годин, з яких 6 – лекційних, 4 – семінарських та практичних та 8 годин – на самостійне опрацювання «Теорія і практика формування християнських цінностей студентської молоді» обсягом 18 годин, з яких лекцій – 8, семінарів – 8, практичних – 2 години, на самостійну роботу відведено – 10 годин.

Отже, в ході нашої співпраці студенти залучалися до різних видів роботи, що давало змогу формувати навички роботи з інформацією (пошук, добір, розрізнення правдивої і фейкової інформації); експертної оцінки (аналіз, моделювання, прогнозування); дослідницькі (проведення мінідослідження, віртуального дослідження, елементів дослідження); командної роботи (уміння узгоджувати свої дії з іншими, координувати, працювати на спільний результат); самостійності (брати на себе відповідальність, приймати рішення, виявляти творчість чи креативність при виконанні роботи чи завдання); толерантності (сприйняття інших людей такими, як вони є, здатність знаходити спільні рішення і підходи у розв'язанні завдань).

Таким чином, зазначені шляхи підготовки фахівців до майбутньої педагогічної діяльності, були спрямовані на створення аксіозорієнтованого освітнього середовища та формування християнських цінностей студентів закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: Навчальний посібник / За заг.ред. доктора педагогічних наук О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2001. – 384с.

2. Збірник нормативно-правових актів і документів щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в систему освіти України : навч. метод. посіб. для пед. працівників освіти / І. Л. Сіданіч. - К. : Вид-во ДВНЗ «УМО», 2014. - 168 с.

3. Кислашко О.П.,Сіданіч І.Л. Християнська педагогіка:навч. посіб. / О.П. Кислашко, І.Л. Сіданіч,-К.:ВБФ «Східно-європейська гуманітарна місія», 2018.- 484с,37с, 53с.

4. Сіданіч І. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді / І. Л. Сіданіч // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Психологія і педагогіка. - 2013. - Вип. 23. - С. 233-241.

5. Сіданіч І. Л. Теоретико-педагогічні аспекти духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі ХХ століття / І. Л. Сіданіч // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. - 2013. - Вип. 5. - С. 186-198.

6. Чаїнська, М. О. (2010). *Психологічні чинники оптимізації професійного аксіогенезу майбутніх педагогів.* (Автореф. дис. канд. психологічних наук). Івано-Франківськ.

Г. М. Тимошко,
професор кафедри педагогіки,
методики викладання історії та
суспільних дисциплін Національного
університету «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
доктор педагогічних наук, професор,
м. Чернігів, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Входження України в світову економічну спільноту, розвиток ринкових відносин приводить до кардинальних змін в усіх сферах життєдіяльності нашої країни. З'являються нові сфери діяльності, виникає потреба в підготовці професійного персоналу, здатного ефективно працювати в нових умовах. Ключова роль належить тут компетентним викладачам вищої школи, які готують до професійної діяльності когорту майбутніх фахівців різного профілю.

В свою чергу, підготовка викладачів ЗВО здійснюється в Україні у процесі опанування Освітньо – професійної програми « Педагогіка вищої школи». спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки; галузі знань 01 Освіта/Педагогіка; освітньої кваліфікації: магістр освітніх, педагогічних наук; професійної кваліфікації: викладач університетів і закладів вищої освіти; освітнього рівня: другого (магістерського).

З огляду на специфіку та характер навчальних занять у ЗВО , педагогіку співробітництва та толерантності, викладач – це в першу чергу людина високої організаційної культури. *До організаційної культури викладача і його педагогічної культури*, відносять найбільш важливі види культур: мислення, розуму, почуттів, мовлення, поведінки, педагогічної праці, зовнішнього вигляду, здоров'я, професійного педагогічного спілкування, самовиховання та самоосвіти.

Культурою мислення викладача є здібність до навчання, узагальнення, накопичення досвіду (знань та навичок) та адаптація до умов, що змінюються.

Культура розуму формується у процесі навчання, що тренує механізми мислення, пам'яті, уяви, вона розвивається завдяки читанню, бесідам, роздуму, творчості.

Культура почуттів викладача полягає у розвитку якостей особистості, як емпатія, психоаналітична якість (самоаналіз, самоконтроль, самооцінка) та культура психічної саморегуляції.

Культура мовлення – це здатність викладача дотримуватися мовленнєвого етикету, вимови, володіння нормами усного та писемного мовлення, правилами вимови, наголосу, граматики та слововживання.

Культура поведінки викладача - виявляється у його ставленні до дійсності, до оточуючих людей, (природи, тварин).

Культура педагогічної праці викладача залежить від об'єктивних умов викладача та його особистості, активності, прагнення до самовдосконалення.

Культура зовнішнього вигляду, імідж викладача включає вимогливість його до своєї зовнішності і виявляється в умінні елегантно, зі смаком одягатися, вибирати свій стиль, дотримуватися особистої гігієни, вміти керувати своїми жестами, ходою, рухами.

Культура здоров'я викладача – передбачає наявність уміння володіти собою, уміння зібратися та розслабитися. (До цього також відноситься духовно-моральне здоров'я викладача, сутність якого полягає у внутрішній цілісності, яке проявляється через повагу та любов до себе та оточуючих).

Культура професійного педагогічного спілкування – є показником того, як викладач реалізує загальні соціальні значимі принципи навчання та виховання.

Культура самовиховання викладача – це свого роду механізм, що дозволяє сформувати у себе вміння педагогічної техніки, професійний розвиток, стримувати себе, здійснювати самоконтроль за своїми вчинками.

Культура самоосвіти вимагає від викладача постійного самовдосконалення своїх знань, практичних умінь і навичок.

Отже, викладач закладу вищої освіти повинен бути людиною високої організаційної культури, щоб виховувати студентів культурними людьми та сприяти їх творчому саморозвитку. Чим вищою є культура викладача, тим вірогідніше вона позначається на змісті і характері спілкування зі студентами та виховання їх на культурних нормах поведінки, цінностях, традиціях, ритуалах та символах, які є значущими у системі формування організаційної культури ЗВО.

На нашу думку, основними *критеріями культури* успішного розвитку позитивного іміджу майбутнього викладача закладу вищої освіти може бути *особиста стабільність*, яка позиціонується стійкою мораллю, твердістю духу і вмінням тримати дане слово за будь-яких ситуацій. Вагомою ознакою даного критерію є вміння включати проміжні результати професійної діяльності на кінцеві, що забезпечує конкурентноспроможність освітнього закладу в умовах постійних змін у соціумі.

Майбутній викладач закладу освіти формує свої професійні якості, в першу чергу, засобами самоосвіти, усвідомлює оптимістичний підхід до дійсності, є стійким у стресових ситуаціях, активізується в умовах кризи, залишається для здобувачів освіти важливим культурним суб'єктом їхньої соціалізації та гарантом якісних освітніх послуг та залежить від багатьох суттєвих чинників:

Ефективності провадження культурного аспекту підготовки майбутніх викладачів ЗВО в системі вищої професійної освіти залежить від підготовленості викладачів до даного процесу, що актуалізує необхідність проведення постійно-діючих спецсеминарів для викладацького та студентського складу із запрошенням досвідчених фахівців на тему: «Соціальна цінність професії викладача ЗВО», «Формування професійної мобільності майбутніх викладачів ЗВО», «Особливості розвитку організаційної культури викладачів ЗВО» та ін.

З метою якісної підготовки майбутніх викладачів ЗВО необхідне використання інноваційних методів і форм, педагогічних технологій освітньої

діяльності, які майбутні викладачі ЗВО зможуть перенести в практичну площину професійної діяльності.

Активізувати можливості науково-дослідницької, самостійної і самоосвітньої, позанавчальної діяльності, а також виробничої практики, під час яких майбутні викладачі ЗВО опановують різноманітні види діяльності (пізнавальна, дослідницька, комунікативна та ін.), що особливо важливо для успішного функціонування майбутнього викладача в умовах інформатизації та модернізації освіти.

У зв'язку із постійно оновлюваними вимогами соціуму змінюються і цілі підготовки викладачів у напрямі творчо-розвиваючої спрямованості освітнього процесу, а головними завданнями стають: формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, умінь культурної міжсуб'єктної взаємодії та формування мобільної особистості, що швидко адаптується до нових розвитку освітньої галузі в державі.

Необхідна оптимізація навчальних планів, ОПП, робочих програм і силабусів в ЗВО, які мають будуватися на пріоритетній основі вивчення філософії, педагогіки, психології, андрагогіки, акмеології, адже, традиційний освітній процес призводить до дублювання і повторення окремих положень, теорій та ідей дисциплін, ослаблення міжпредметних зв'язків, що знижує рівень мотивації до навчання у здобувачів вищої освіти другого рівня.

Щоб підготовка викладачів ЗВО була більш якісною, доцільно ввести в навчальний план вибіркочу навчальну дисципліну, орієнтовану на формування здатності самоорганізації, самовдосконалення та спрямовану на виховання організаційної культури майбутнього викладача ЗВО « Організаційна культура викладача ЗВО » . Вона може мати практичну спрямованість, моделюючи конкретні педагогічні ситуації для здобуття досвіду магістрами та практикуючими викладачами.

Однією із провідних проблем імплементації Закону « Про вищу освіту» залишається проблема кадрового забезпечення інклюзивного освітнього процесу. Очевидним є факт провідної ролі саме усвідомлення викладачем

сутності організації та супервізійного супроводу інклюзивної освіти. Професійно організована психолого- педагогічна взаємодія викладача і здобувачів освіти даного напрямку навчання принесе позитивні результати.

Комунікативна культура – це узагальнювальна комунікативна властивість викладача, що включає комунікативні здібності, знання, уміння і навички, чуттєвий і соціальний досвід у сфері педагогічного спілкування. У зв'язку з тим, що важливим періодом для формування комунікативної культури високого рівня є період навчання у закладі вищої освіти, викладачам ЗВО бажано *учити здобувачів освіти активному слуханню*. Активне слухання допомагає встановити контакт і розташувати до себе співрозмовника, зрозуміти його точку зору і при необхідності повернути її в бажаний вектор спілкування. Це переконливі аргументи важливості культурного діалогу викладача зі здобувачами освіти.

Культура позиціонування професійних якостей здобувачів освіти, які застосовуються викладачем з метою підтримки і розвитку ціннісного ставлення до майбутньої професії підчас навчання, і в цілому у соціумі, впливають на формування розвитку загальнолюдських цінностей та професійної культури майбутніх викладачів ЗВО.

Таким чином, у формуванні особистості викладача закладу вищої освіти є два головних аспекти – професійний і культурний. Культурний викладач – це не взірець формально-етикетної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю найвищою духовною сутністю із творчим і гуманним способом світобачення, світосприймання. На наше глибоке переконання, формування якості освітніх послуг у ЗВО, згідно із державними стандартами, є предметним полем впровадження культурологічного підходу, покликаного розв'язати ряд проблем у період професійної підготовки викладачів на засадах організаційної культури.

Список використаних джерел

1. Гордієнко В.І. Організаційна культура професійно- освітнього середовища / В.І. Гордієнко // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні,

психологічні науки та соціальна робота. - Т. 33. – Видавничий дім “КМ Академія”, 2004. – С. 55–60.

2. Гнезділова К. М. Корпоративна культура викладача вищої школи: навч. -метод. посібник / К. М. Гнезділова. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – 124 с.

3. Карамушка Л. М. Психологія організаційної культури (на матеріалі промислових підприємств): Навчальний посібник / Л. М. Карамушка, І. І. Сняданко. – Львів: Край, 2010. – 212 с.

4. Кириченко В. В. Особистісні особливості уявлення працівників про організаційну культуру підприємства в умовах конкурентного середовища / В. В. Кириченко // Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2011. – 1 (1). – С. 109.

5. Тимошко Г.М. Професійна компетентність у контексті формування позитивного іміджу викладача вищого навчального закладу. Матеріали науково-практичної конференції «П'яті Фльорівські читання». Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, 2017.-С. 77-82

6. Університет майбутнього вчителя: навч.- метод. посіб. / укладачі: Є.М. Бачинська, Г.М. Стадніченко / [за заг. ред. Н.І. Клокар]. – Біла Церква : КОПОПК, 2011. – Ч. 5. – 98 с.

7. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн ; пер. с англ. Под ред. В. А. Спивака. – СПб.: Питер, 2002. – 336 с.

Ірина Усік,

здобувач ступеня доктора філософії
кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних
дисциплін Національного
університету «Чернігівський
колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
заступник начальника управління –
начальник відділу інституційного
аудиту управління Державної служби
якості освіти у Чернігівській області,
м. Чернігів, Україна

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Одним із концептуальних підходів до моделювання розвитку антикризового менеджменту керівників закладів загальної середньої освіти є *системний підхід*.

Одна з перших спроб системного осмислення дійсності на сучасному рівні пізнання відноситься до 20-х років минулого століття і знайшла відображення у фундаментальній праці І. Богданової, котра передбачила появу системного аналізу. У середині ХХ ст. на Заході зароджується новий напрям, що отримав назву системного підходу, а на основі інтеграції останніх наукових досягнень відбулося створення теорії систем. Таким чином, «системний рух» у наукознавстві завершився оформленням самостійної галузі знань – системології або загальної теорії систем.

З появою такої системи людство нарешті отримає універсальний ключ до розуміння законів розвитку природи і суспільства. Однак виявилось, що загальна теорія систем не здатна розширити горизонт прогнозу соціальних і природних процесів і надати фахівцю-практику апарат обґрунтування рішень у реальних ситуаціях. Разом з тим, заклик до системності ознаменував перехід від одномірної до принципово нової – багатомірної наукової парадигми (з грець. *paradeigma* – приклад, зразок), що означає ієрархічну організацію наукових

досліджень, коли спеціальні науки виступають первинним підґрунтям глибинного вивчення окремих аспектів проблеми, а системні дослідження – координуючим шаром всебічного (комплексного) дослідження всієї проблеми загалом. Тому системний підхід вважають новим надбанням науки у ХХ столітті.

Становлення системного підходу в наукових дослідженнях, що відбулося у 60-х роках ХХ ст., зумовило появу якісно нового етапу розвитку методології наукового пізнання. Основна ідея системного підходу полягає у вивченні об'єкта як цілого, що складається з різних взаємопов'язаних елементів, упорядкованого та складно організованого.

Знання системології освіти необхідні всім працівникам освітньої галузі. Вона як навчальна дисципліна в майбутньому має увійти до всіх освітніх програм, пов'язаних з підготовкою кадрів для вищої і середньої освіти. Важко переоцінити її значення для тих фахівців, які зайняті розробкою і впровадженням систем управління якістю і систем моніторингу в освітніх системах різного рангу.

Слушним є наукове бачення паралелей між компетентнісним і системним підходами. Так, аналізуючи теоретико-методологічний статус «компетентнісного підходу» (який з'явився у вітчизняній рефлексії останніми роками) в епістемології освітніх систем, визначається, що «компетентнісний підхід характеризується як системна сукупність взаємопов'язаних понять, ідей і способів педагогічної діяльності». Іншими словами, концепція компетентнісного підходу, що формується у вітчизняній освітології, у своєму системно-методологічному контексті може розглядатися як частина системології освіти.

Піднесення якості освіти знаходиться в руслі дії закону зростання ідеальної детермінації в історії та покликане забезпечити формування таких «знаннєвих», мотиваційно-етичних і «культуровідповідних» структур майбутнього фахівця, які забезпечили б виконання особою все зростаючих вимог до якості творення майбутнього, в тому числі й у сфері професійної діяльності. Забезпечення функцій освітніх систем в суспільстві як відтворюючих систем, в яких забезпечується висхідне відтворення якості людини, якості культури,

суспільного інтелекту, нерозривно пов'язане з реалізацією названих вище імперативів, і, в першу чергу, імперативу універсальності, цілісності освіти.

У розробці моделі розвитку антикризового менеджменту керівників закладів загальної середньої освіти ми опиралися на результати наукових узагальнень В. Афанасьєва, котрий, визначає головними ознаками системи наявність:

– *структури*, яка відображає певну внутрішню організацію системи з окремих компонентів, що є мінімальною одиницею системи;

– *зв'язків*, за допомогою яких відбувається взаємодія компонентів системи між собою, і тому вона розглядається як певна структурно-функціональна цілісність;

– *комунікативних властивостей*, що сприяють взаємодії системи з навколишнім середовищем, іншими суперсистемами та суб'єктами.

Погоджуючись з таким розумінням системного підходу, ми розглядаємо структуру системи як закономірні стійкі зв'язки між її компонентами, що відображають просторове та часове розміщення компонентів і характер їхньої взаємодії. Отже, реалізація системного підходу передбачає проведення ґрунтового системного аналізу для дослідження окремих компонентів, зв'язків і взаємозалежностей між ними, що відображає цілісність і функціональність системи післядипломної освіти.

У формулюванні узагальнених філософських концепцій системного аналізу, визначених на рівні останніх наукових досягнень, науковці висувають три імператива системних досліджень у їх діалектичній єдності: домінування сутності проблеми над формальними методами її вирішення; конструктивності конфліктологічного бачення природи речей; безумовного пріоритету модельних методів дослідження над емпіризмом і умоглядністю. Таким чином, системний аналіз виступає вже не лише методом обґрунтування певних рішень, але й джерелом особливого знання, що формує комплексний світогляд дослідника, спрямовується на те, щоб допомогти йому розкрити багатоаспектну сутність

досліджуваних явищ, і вже на цій основі прийняти вірне управлінське рішення як керівництво до дії.

Ми враховували той факт, що теорія системного аналізу, інтегруючи знання й методи гуманітарних і природничих наук, спрямована на формування у керівників закладів загальної середньої освіти широкого бачення реальних процесів, зосереджуючи їх увагу не на часткових елементах, а на закономірностях. Вона не нав'язує їм готових рецептів, а озброює знаннями, які вказують шлях до самостійного і творчого вирішення проблем у своїй практичній діяльності, і, найголовніше, надаючи мову міждисциплінарного спілкування і виступаючи засобом міжнаукової комунікації. Тому розуміння сутності системних концепцій так само необхідно, як і знання тонкощів антикризового управління, що актуально у контексті нашого дослідження.

Відтак об'єктом системного аналізу розвитку антикризового менеджменту керівників закладів загальної середньої освіти виступають утилітарні проблеми різного ієрархічного рівня (від державного до особистого), пов'язані зі створенням нових і вдосконаленням (модернізацією) існуючих організаційних, технічних, технологічних, концептуальних, інформаційних, освітніх систем. Разом з тим реалізація системного підходу у світлі дослідження передбачала акумуляцію зусиль інститутів післядипломної педагогічної освіти, центрів професійного розвитку педагогічних працівників та центрального інституту післядипломної педагогічної освіти у розвитку антикризового менеджменту керівників закладів загальної середньої освіти у процесі підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел

1. Афанасьєв М. Основи менеджменту: Навч.- метод. посіб. / Харківський держ. економічний ун- т. — Х. : ВД "ІНЖЕК", 2003. — 481с.
2. Белінський П. І., Лук'янова Л. М., Маниліч М. І. Основи теорії менеджменту організацій: Навч.-метод. посібник / П.І. Белінський (заг.ред.). — Чернівці, 1999. — 188с.
3. Богданова І. М. Педагогічна інноватика : навч. посібник. Одеса : ТЕС, 2000. 148 с.

4. Вітченко А.О., Вітченко А.Ю. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: освітня інновація чи реформаторський симулякр доби постмодерну? Вища школа. 2019. № 4 (177). С. 52-66.
5. Кучерова, Г. Шляхи організації НВП / Г. Кучерова // Директор школи. - 2011. - N 29/30. - С. 1, 3-35
6. Освітній менеджмент : навч. посіб. /за заг. ред. Л. І. Даниленко, Л. М. Карамушки. - К. : Шкільний світ, 2003. - 400 с.
7. Федоренко П. Системний підхід у практиці управління школою / П. Федоренко // Завуч. – 2011. - № 15. – С. 4 – 6.

Шолох Олена,

доцент кафедри педагогіки, методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат педагогічних наук
м. Чернігів, Україна

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ НА ЗАСАДАХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Підготовка магістрів – майбутніх управлінців закладів освіти вирішальним чином впливає на результативність модернізації українського освітнього простору, оскільки вивести заклад освіти на новий якісний рівень зможуть лише компетентні керівники з високорозвиненою управлінською рефлексією, здатні сприймати нові знання, схильні до педагогічних пошуків, до прояву власної активності в теоретичному і методичному забезпеченні впроваджених в освітянську практику інновацій. В свою чергу, цілеспрямована підготовка новопризначених управлінців закладів освіти в системі післядипломної педагогічної освіти передбачає застосування комплексу спеціально підібраних форм і методів навчання, спрямованих на розвиток у керівників, які не мають

практичного досвіду, здатності компетентно діяти з урахуванням зовнішнього і внутрішнього впливу, що забезпечить ефективне управління відповідно до вимог сучасного соціуму, на засадах культурологічного підходу.

Проблеми управління освітніми закладами і професійну підготовку керівників досліджували: О.С. Боднар, В.М.Гладкова Л.І. Даниленко, Г.В. Єльнікова, Л.М. Калініна, О.М. Касьянова, Л.М.Карамушка, М.О. Кириченко, В.Г.Кремень, В.І.Луговий, О.І. Мармаза, Н.Г. Ничкало, В.В.Олійник, Л.А. Онищук, Н.М. Острроверхова, В.С. Пікельна, З.В.Рябова, О.Я.Савченко, Г.М.Тимошко, Є.М. Хриков та інші.

На наше глибоке переконання , засновним поряд із компетентнісним, аксіологічним, акмеологічним, людиноцентристським, андрагогічним підходами – системоутворюючим, засадничим підходом до формування нової плеяди керівників управлінської сфери має бути *культурологічний підхід*. У межах теорії менеджменту *культура* розглядається як потужний стратегічний інструмент, що дає змогу орієнтувати всі відділи організації і окремих осіб на спільні цілі, мобілізувати ініціативу співробітників, виховувати відданість справі , поліпшувати процес комунікації, поведінку. Окремо слід наголосити на двох основних характеристиках культури:

1. Культура створюється людьми. Це набір породжених людським суспільством елементів, які були створені і відкриті в минулому і передаються із покоління в покоління.

2. Культура – це феномен, якому вчать, її елементи вивчають або спостерігають нові члени організацій, які сприймають їх як норму поведінки в соціальному житті.

Завдяки великій цінності суспільства - дотриманню постулатів загальнолюдської культури і моралі , люди стають більш вихованими, терпимішими , менш агресивними один до одного, здатними до емпатії та надання допомоги тим, хто її потребує.

Сутність культурологічного підходу до професійної підготовки керівників закладів освіти полягає в тому, що освіта розглядається в контексті культури як

багатовимірною явища, а тому не зводиться лише до управління процесом навчання та засвоєння знань. Виходячи з вищезазначеного, існує необхідність культурологічного підходу до визначення мети управлінської діяльності в закладах освіти, яка підпорядкована головній місії - якості освіти, а значить, прогнозуванню результатів управління освітнім процесом.

Культурологічний підхід до підготовки керівників закладів освіти, управління закладами освіти передбачає, по-перше, прогнозування векторів розвитку педагогічного колективу; по-друге, створення культурного середовища, творчої атмосфери в закладі освіти, яка дозволить формувати його позитивний імідж. Необхідно максимально використовувати культурний потенціал освітнього середовища, всіх його складових. Знання, вміння та навички, які формуються в освітньому процесі, мають бути насамперед засобом розвитку особистості, її становлення як суб'єкта культури. Оскільки керівники закладів освіти визначають мету та оцінюють якість освіти як співвідношення мети і результату, необхідною умовою є вміння управлінців ці результати спрогнозувати і операційно спрямувати на подальший розвиток на основі визначених фахових компетентностей та стандартів професійної підготовки в умовах вищої освіти.

Результатом професійної підготовки завжди має бути новий рівень культури опанування освітньо-професійних програм здобувачами освітніх послуг та організації науково-дослідної практики майбутніх управлінців; вирішення проблеми підготовки майбутніх фахівців у системі вищої професійної освіти засобами розроблення і провадження організаційно-методичних засад формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх керівників закладу освіти. Інтегрованим критерієм якості освітньої системи в рамках культурологічного підходу до формування нової генерації керівників закладів освіти є організаційна культура керівника, її здатність забезпечити всім суб'єктам управління комплекс можливостей для ефективного особистісного саморозвитку і самоактуалізації.

Наявність команди однодумців та культура її формування - ще один критерій успішності керівника, який формує працездатний, згуртований єдністю мети колектив, соціально зрілого керівника, готового до сприйняття демократичних форм управління, сприйняття підлеглих як особистостей, яким властиві як позитивні, так і негативні особистісні та професійні якості.

Показники критеріїв *володіння основними функціями менеджменту* керівники завжди демонструють у процесі здійснення управлінської діяльності, реалізуючи посадові компетенції.

Критерій *оптимальної відкритості* характеризує успішність керівника в умінні забезпечувати доцільні умови переведення соціально-педагогічної системи у якісно новий стан постійного розвитку, впровадження інновацій в умовах реформування освіти.

Критерії успішного розвитку позитивного іміджу керівника закладу освіти позиціонуються через *позиціонування*, тобто визнання громадськістю його громадянських якостей. При цьому враховується не лише майстерність керувати, високий рівень організаційної культури у процесі взаємовпливу керуючої та керованої підсистем, продуктивна ділова взаємодія з оточуючим соціумом, референтними соціальними групами.

Натомість, здійснюючи професійну підготовку керівників закладів освіти необхідно використати різні вектори формування та розвитку управлінської компетентності на вимогу часу. Сучасний керівник закладу освіти має поєднувати в собі високий професіоналізм із широким світобаченням, бути готовим оволодівати основами менеджменту освіти, новими формами, методами, інтерактивними технологіями навчання й виховання, що дасть йому впевненість у завтрашньому дні та забезпечить конкурентноспроможність закладу. Управлінська компетентність керівника закладу освіти сприяє розвитку організаційної культури та іміджу закладу, який він очолює. Це прописна істина у процесі усвідомлення основних складників успішної управлінської діяльності керівників закладів освіти, які формуючи професійний імідж на засадах розвитку культурологічного підходу

Список використаних джерел

1. Лемберт Т. Ключові проблеми керівника. 50 способів вирішення проблем / Пер. з англ. – К. : Всесвіт, Наукова думка, 2001. – 303 с.
2. Новиков А. М. Основи педагогіки / А. М. Новиков. — М. : Вид.- во ЕГВЕС, 2010. —208 с.
3. Освітній менеджмент: Навчальний посібник За ред. Л.Даниленко, Л.Карамушки. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400с.
4. Палеха Ю.І. Ключі до успіху, або Організаційна та управлінська культури. – К.: Видавництво Європейського університету, 2002. – 340 с.
5. Тимошко Г. М. Історичні аспекти розвитку організаційної культури керівника в системі управління загальноосвітнім навчальним закладом / Г. М. Тимошко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 84. Серія: Педагогічні науки: Збірник. – Чернігів : ЧДПУ, 2011. — № 84. — С. 183-187.
6. Формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти: науково-методичний посібник/ О.І.Бондарчук, Л.М.Карамушка, О.В.Брюховецька та ін.; за наук. ред. О.І.Бондарчук. – К.: Наук. світ, 2012. – 190 с.

Викладач історії Початкової школи № 38
імені Генріка Сенкевича у м. Люблін
(Республіка Польща)

Боровик Андрій

Науковий керівник:

Дубініна Оксана, к.п.н., доцент, доцент
кафедри публічного управління і
проектного менеджменту ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ» В УКРАЇНСЬКИХ ГРУПАХ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА)

Національно-патріотичне виховання молоді формується на засадах історії та становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури, спорту.

Національно-патріотичне виховання включає в себе формування патріотичних почуттів, виховання готовності до захисту Батьківщини та покликано спонукати до фізичного вдосконалення, вивчення бойових традицій українського народу.

Національно-патріотичне виховання є гармонійною складовою загального виховного процесу підростаючого покоління та має бути реалізовано у практичному аспекті не тільки на уроках історії, а й під час виховних годин та інших позакласних заходах.

Формування національної свідомості особистості у молоді передбачає визначення й реалізацію першочергових і перспективних заходів, спрямованих на формування активної життєвої позиції молодого покоління, психологічної готовності сумлінно виконувати свої службові обов'язки та професійні обов'язки.

Саме тому, тема нашого дослідження є актуальною та своєчасною.

Теоретико-методологічні положення національно-патріотичне виховання молоді представлено у ряді нормативних документів, зокрема: мета національно-патріотичного виховання висвітлена в Указі Президента України № 616/2008 від 03.07.2008р, також була розроблена концепція на виконання Указу Президента України «Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді», з врахуванням норм Постанови Кабінету Міністрів від 15 вересня 1999 року «Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства», Указу Президента України від 25 жовтня 2002-го року «Про затвердження Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді», Постанови ВРУ «Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави у сферах національно свідомого і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку», документів робочої групи з питань патріотичного виховання молоді при Апараті Ради національної безпеки і оборони України.

Сьогодні, коли народ України потерпає від агресії росії, національно-патріотична свідомість особистості є дуже важливою у вихованні молоді.

У новій редакції «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (наказ МОН від 06 червня 2022 року № 527) вказано, що «...у період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей» [1].

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного

особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України [1].

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання молоді [1].

Під час війни на Україні велика кількість дітей опинилася в Республіці Польща, вони вимушені були навчатися в польських школах, опановувати культуру та традиції іншого народу. В цій ситуації, для нашої держави та збереження культурної спадщини нації, дуже важлива підтримка українських дітей в інших країнах, збереження та розвиток їх національної свідомості. Саме тому, викладання історії в українських класах професійних шкіл Республіки Польща є важливим аспектом у формуванні національно-патричної свідомості молоді.

Отже, з огляду на вище сказане, головним завданням вчителя при викладанні дисципліни «Історія», є створення чіткої системи роботи, яка сприяє: формуванню національної самосвідомості учня; виховання активної самостійної особистості, свідомого громадянина України; постійна систематизація та інтеграція набутих знання, виявлення їхніх зв'язки з національною ідеєю українського суспільства; формування віри як особливо важливого феномену національної самосвідомості учня, завдяки якій знання набувають практичної енергії й реалізації; формувати ідеології учня, яка спонукає його до активної участі у доленосних подія історії рідного народу; мотивація учнів постійно займатися самостійною науково-дослідницькою діяльністю з проблем історії, культури, духовності рідного краю та народу.

Окреслюючи формування національної самосвідомості учня ми пропонуємо акцентувати увагу на формуванні цінностей особисті через інтеграцію змістової складової патріотичного виховання, зокрема орієнтація молодого покоління на національні цінності, прагнення розбудови демократичну, незалежну українську державу.

Також, хочемо зауважити, що на формування цінностей особистості впливає суспільство, освітнє середовище, родина тощо (рис.1). Акцентуємо увагу на тому, що під час освітнього процесу викладачу слід заверти увагу на розвиток у учнів любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливого ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Зміст патріотичного виховання при викладанні дисципліни «Історія» в українських групах шкіл республіки Польща можливо реалізувати не тільки під час уроку, а й шляхом залучення учнів до реалізації наукових проєктів з дослідження різноманітних фактів про історію українського народу та його культурної спадщини. Також, можливо організувати різноманітні культурно-просвітницькі заходи історичного спрямування у позаурочній роботі.

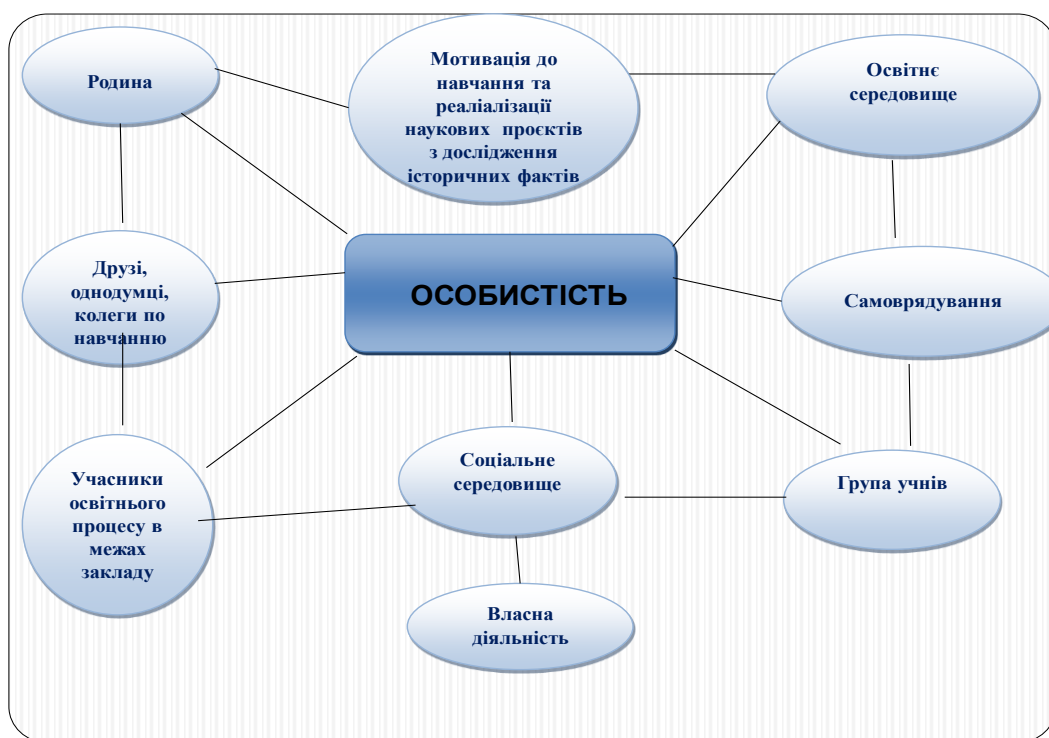

Рис. 1. Взаємозв'язок впливу середовища на формування ціннісних орієнтирів особистості

Реалізуючи напрями патріотичного виховання молоді викладачу слід ознайомлювати учнів з культурними цінностями родини і народу, пояснювати зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховувати розуміння сенсу життя, як результат: учні поступово утверджуватимуться в думці, що кожен народ, зокрема й український, має звичаї, які є спільними для всіх європейських національностей. Пізнаючи традиції свого народу, народну мудрість, народну творчість, розширюючи уявлення про народні промисли, у учнів поступово формується цілісне уявлення про втілену в художній творчості бутність української нації. Водночас у молоді розширюються знання про характерні для рідного краю професії, традиції та звичаї, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь.

Отже, розглядаючи та виховуючи патріотизм у молоді слід пам'ятати, що це поняття глибинне, його зародки закладені у кожного з нас на генному рівні. Тому генно закладений фундамент патріотизму особистості слід розвивати, патріотизм молодої людини з інтуїтивного рівня має перейти на усвідомлений.

Для цього вчителю слід сприяти розвитку любові до рідного краю, до українських звичаїв та традицій, до культури українського народу та збереженню спадщині, щоб кожне наступне покоління могло зрозуміти глибину і неосяжність української культури. Вчителю слід сприяти вихованню патріотизму молодого покоління у закладі освіти задля єдиної мети: формування у молоді усвідомлення, що патріотизм – це не спосіб самовираження, патріотизм – це стан душі, спосіб мислення і світогляду, це конкретне життя за конкретних обставин, це відчуття того, що Батьківщина у твоєму серцеці, а дух української культури, традицій та звичаїв у Батьківщині і вони нерозривні.

Список використаних джерел:

1. Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (наказ МОН від 06 червня 2022 року № 527). Електронний ресурс. Доступно» <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«НАУКА І МОЛОДЬ – 2022:

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН»

Відео-конференція

За авторською редакцією

Технічна редакція: Любов Мухіна

Наука і молодь – 2022: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 17 травня 2022 р.). К.: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2022. 551 с. [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp>

Підписано до руку 22.06.2022 р.
Електрон. опт. диск. Times New Roman.
Електроний ресурс

Навчально-науковий інститут менеджменту та
психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців 52-а, корп.1. Тел.: (044) 484-01-98